Ніна Міляновська,
Едуард Міляновський, Леся Сич

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА



8

**Ніна Міляновська, Едуард Міляновський,
Леся Сич**

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

**Підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти**

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

**Тернопіль
Астон
2025**

Ми ЗГАДАЛИ:...
Ми НАВЧИЛИСЯ:...
Ми ЗРОЗУМІЛИ:...

Ми хотіли б запитати у автора чи авторки про...
Нас справді здивувало у творі (біографії) те, що...
Ми хотіли (не хотіли) б опинитися на місці героя чи героїні...

Цікаво було...
Нецікаво було...
Хотілі більше дізнатися про...

Нас зацікавило...
Нам сподобалося...
Ми змогли...
Ми ніколи не забудемо про...

Було:

легко цікаво весело
нудно складно дивно
сумно страшно незрозуміло

На уроці

МІЙ НАЙБІЛЬШИЙ УСПІХ...
МОЯ НАЙБІЛЬША ТРУДНІСТЬ...
МЕНІ НАЙБІЛЬШЕ ПОДОБАЄТЬСЯ...
МЕНІ НАЙБІЛЬШЕ НЕ ПОДОБАЄТЬСЯ...

Факти, які

нас надихнули...
нас здивували...
ми не зрозуміли...

Ми хотіли б більше дізнатися про...
Ми замислилися про...
Ми змінили своє ставлення до...

Я виконую завдання сумлінно

- завжди
- у більшості випадків
- час від часу
- зрідка
- ніколи

На уроках зарубіжної літератури у навчанні

- *я потребую допомоги*
- *не потребую допомоги*
- *я можу допомогти іншим*

УДК 821 (100)(076.3)
М 60

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2025 № 347)

Підручник підготовлено відповідно до модельної навчальної програми «Зарубіжна література. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти з українською мовою навчання (2021 р. зі змінами 2023 р.)»
(авт. Ніколенко О., Ісаєва О., Клименко Ж., Мацевко-Бекерська Л., Юлдашева Л., Рудницька Н., Туряниця В., Тіхоненко С., Вітко М., Джангобекова Т.)

Міляновська Н. Р.

М60 Зарубіжна література : підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти / Н. Р. Міляновська, Е. С. Міляновський, Л. М. Сич. — Тернопіль : Астон, 2025. — 304 с. : іл.

ISBN 978-966-308-951-5

Підручник підготовлено відповідно до модельної навчальної програми «Зарубіжна література. 5-9 класи» для закладів загальної середньої освіти з українською мовою навчання (2021 р. зі змінами 2023 р.)» (авт. Ніколенко О., Ісаєва О., Клименко Ж., Мацевко-Бекерська Л., Юлдашева Л., Рудницька Н., Туряниця В., Тіхоненко С., Вітко М., Джангобекова Т.), рекомендованої Міністерством освіти і науки України (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795). Зміни до програми схвалено експертною комісією з літератури (української та зарубіжної) (протокол № 5 від 2.06.2023 р.). Змістове наповнення підручника враховує вікові особливості учнівства та сприятиме досягненню очікуваних результатів навчання, передбачених модельною програмою.

УДК 821 (100)(076.3)

ISBN 978-966-308-951-5

© Міляновська Н. Р.,
Міляновський Е. С.,
Сич Л. М., 2025
© ТзОВ «Видавництво Астон», 2025

ЗМІСТ

Вступ. Літературний процес 6

ІДЕАЛИ АНТИЧНОСТІ З НАМИ

ДАВНЬОГРЕЦЬКА КУЛЬТУРА І ЛІТЕРАТУРА 10

Міфи троянського циклу 12

Паріс викрадає Єлену 13

Троя 14

Перші дев'ять років облоги Трої 15

Смерть Ахілла 18

Троянський кінь 19

Особливості розвитку давньогрецької літератури 23

Гомер 26

Іліада (уривки) 30

Теорія літератури. Гекзаметр 43

Тіртей 45

«Добре вмирати тому...» 47

Давньогрецька лірика 50

Давньогрецький театр 53

ДАВНЬОРИМСЬКА КУЛЬТУРА І ЛІТЕРАТУРА 58

Публій Вергілій Марон 60

Енеїда (уривки) 67

ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСТ У СЬОГОДЕННЯ

Річард Бах 77

Чайка Джонатан Лівінгстон 79

СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: СВІТЛО КРІЗЬ ТЕМРЯВУ

Золота доба персько-таджицької лірики 107

Омар Хаям 109

Рубаї 113

Теорія літератури. Рубаї 115

Література середньовічної Європи 117

Данте Аліг'єрі 122

Сонет 11 124

Теорія літератури. Сонет 125

ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСТ У СЬОГОДЕННЯ

Ерік Сігал 127
Історія кохання 133

ШЕДЕВРИ РЕНЕСАНСУ

ЕПОХА РЕНЕСАНСУ В ЄВРОПІ. КУЛЬТ АНТИЧНОСТІ 150
Франческо Петрарка 154
Сонет 61 158
Сонет 132 159
Вільям Шекспір 162
Сонет 66 166
Сонет 116 167
Сонет 130 168
Сонет 143 168
Ромео і Джульєтта 171
Мігель де Сервантес Сааведра 206
Премудрий ідальго Дон Кіхот з Ламанчі 212
Теорія літератури. Вічний образ 225

ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСТ У СЬОГОДЕННЯ

Юстейн Ґордер 230
Помаранчева дівчинка 236

БАРОКО І КЛАСИЦИЗМ

БАРОКО ЯК ЛІТЕРАТУРНИЙ НАПРЯМ 251
Луїс де Гонгора 251
До троянди 252
Галерник 252
Джон Донн 253
«Пішов останній акт моєї драми...» 254
КЛАСИЦИЗМ ЯК ЛІТЕРАТУРНИЙ НАПРЯМ 255
Мольєр 258
Міщанин-шляхтич 263
Теорія літератури. Комедія як драматичний жанр 286

ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСТ У СЬОГОДЕННЯ

Сью Таунсенд 290
Таємний щоденник Адріана Моула 292

ДРУЗІ-ВОСЬМИКЛАСНИКИ!

Коли ми беремо до рук художню книгу, то очікуємо від неї цікавих розповідей про надзвичайні події, що трапилися з особливими людьми. Водночас у літературних творах ми можемо знайти для себе і безліч історичних фактів, згадок про важливі події культури, які розширюють наш світогляд і лягають у фундамент нашої освіти на все життя.

У 8 класі ми познайомимося з художніми творами, у яких знайшли своє втілення найдивовижніші ідеї, найрізноманітніші світогляди та культурні досягнення різних народів. Ми вчитимемося сприймати ці безцінні надбання людства через призму мистецтва і чути в них голоси письменників як давнини, так і сьогодення. І не тільки чути, а й розуміти те, що намагалися сказати нам митці: що їх тривожило та що викликало в них гордість за культуру свого народу.

Щоб спростити вам таке складне завдання, у підручнику використана система рубрик, яка впорядковує матеріал, необхідний для повноцінного розуміння художнього твору, що вивчається.

ЛІТЕРАТУРНИЙ КОМЕНТАР

рубрика містить інформацію, необхідну для кращого розуміння та аналізу художнього твору, що вивчається

ІСТОРИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

рубрика містить інформацію про історичне тло, на якому відбуваються події твору, що вивчається

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

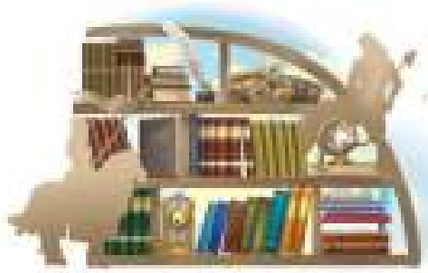
рубрика містить визначення літературних понять, необхідних для кращого розуміння специфіки художнього твору, що вивчається

ЛІТЕРАТУРА І СВІТ ПРОФЕСІЙ

завдання рубрики спрямувати учнів до реального життя і майбутньої професійної діяльності

Для тих, хто хоче знати більше

рубрика містить цікаву додаткову інформацію, яка пов'язана з автором чи літературним твором, що вивчається



ВСТУП. ЛІТЕРАТУРНИЙ ПРОЦЕС

Термін ***література*** (litteratura від латинського littera — *буква, написане*) почав широко використовуватись у XVIII столітті у зв'язку з активним розвитком книгодрукування. ***Література*** зазвичай означає сукупність будь-яких текстів на найрізноманітнішу тематику (медична література, довідкова література, навчальна література тощо).

Однак із XX століття починає вживатися поняття ***художня література***, яким позначають мистецькі словесні твори. З ними ви знайомитеся на уроках зарубіжної та української літератур.

Література як мистецтво слова виникла в давнину — із появою писемності на основі усної народної творчості та міфології.

В літературних пам'ятках відобразилися і релігійні вірування, і моральні цінності, і багатовіковий досвід різних народів. Минулі віки залишили нам у спадок чимало художніх літературних творів, які донепер мають величезне значення в історії світової культури.



*Танець давньогрецького бога **Аполлона** та його **муз**. Кожна муза уособлює певний вид мистецтва (картина художника Джуліо Романо, близько 1540 року)*

Кожна історична доба характеризується особливими досягненнями культури (у господарській, політичній, освітній, творчій і в багатьох інших сферах діяльності). Оскільки ***культурою*** *називають усі духовні та матеріальні надбання людства*, то й художня література є великою частиною світової культури.

Літературам різних народів властиві як спільні, так і свої характерні риси, які визначаються національними особливостями. Це зумовлено, з одного боку, постійним взаємовпливом літератур, а з другого — бажанням багатьох митців створити щось окреме, властиве національному духу саме їхнього народу. Наприклад, твори Миколи Гоголя і театр Леся Курбаса як мистецькі експерименти стали здобутком не лише української, а й світової літератури.

Світова література — це сукупність національних літератур в усій їхній унікальності і взаємодії. *Історичний розвиток як світової, так і національних літератур називають **літературним процесом**.*

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

1. На уроках зарубіжної літератури у 6 класі ви вивчали тему ***«Література як вид мистецтва»***. Розкажіть, що вам відомо про мистецтво літератури.
2. Чим ***література*** відрізняється від інших видів мистецтва?
3. Прокоментуйте визначення ***культури***, подане у статті.
4. Доведіть, що і ***фольклорні***, й ***літературні*** твори належать до надбань культури.
5. У чому, на вашу думку, полягає особливе значення літератури як виду мистецтва в історії культури людства?

Літературні епохи і роди літератури

Ви вже знаєте, що література як вид мистецтва є *художнім відображенням дійсності*. Вона, як й інші види мистецтва (живопис, музика, архітектура тощо), не може існувати поза історичними епохами, поза подіями та ідеями, що визначали шляхи людства. Тому відповідно до *європейської традиції* у визначенні історичних епох і типів культури зазвичай розглядають такі етапи розвитку ***літературного процесу***:

АРХАЇЧНИЙ ПЕРІОД	міфологія, фольклор
АНТИЧНА ЛІТЕРАТУРА (література Давньої Греції та Давнього Риму)	від VIII століття до нашої ери до V століття нашої ери
ЛІТЕРАТУРА ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ	від V століття до XIV століття
ЛІТЕРАТУРА ДОБИ ВІДРОДЖЕННЯ	від другої половини XIV століття до початку XVII століття
ЛІТЕРАТУРА НОВОГО ЧАСУ література XVII століття; література доби Просвітництва — XVIII століття; література XIX століття;	від XVII століття до початку XX століття
ЛІТЕРАТУРА НОВІТНЬОГО ЧАСУ	від початку XX століття до наших днів

На розвиток літературного процесу впливають не тільки економічні, політичні та соціальні чинники, а й інші види мистецтв, культурні традиції і новаторські явища.

На уроках зарубіжної літератури ви зможете безпосередньо на конкретних прикладах художніх текстів побачити зв'язок літератури та історії, зрозуміти характерні для різних етапів літературного процесу особливості зображення дійсності й збагнути причини переважання певних літературних родів і жанрів у тому чи іншому мистецькому напрямі.

Слід згадати, що художня література поділяється на ***три роди***:

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА

Епос	Лірика	Драма
• роман • повість • оповідання • новела • казка *тощо*	• пісня • романс • гімн • дружні й любовні послання	• комедія • трагедія • драма

Загалом із літературними родами ви вже ознайомилися в попередніх класах, тож тепер ми поглиблюватимемо наші знання про різноманітні літературні жанри та історію їхнього виникнення й розвитку.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

1. Пригадайте, які ***історичні епохи*** ви вивчали на уроках історії.
2. Назвіть основні ***етапи розвитку*** літератури. Поміркуйте, чи співпадають вони з історичними епохами розвитку людства.
3. Назвіть відомі вам ***роди*** і ***жанри*** літератури.
4. Перенесіть таблицю родів і жанрів літератури у зошит.
5. Згадайте вивчені у попередніх класах художні твори і спробуйте визначити, до якого літературного роду й жанру вони належать.
6. Розгляньте ілюстрацію на сторінці 6. З'ясуйте, хто такі в давньогрецькій міфології ***музи*** і ***бог Аполлон***.
7. Дослідіть імена всіх давньогрецьких ***муз*** і те, якими ***мистецтвами*** опікувалися вони і бог Аполлон.
8. З'ясуйте, який зв'язок існує між ***музами*** і ***музеями***.



ІДЕАЛИ АНТИЧНОСТІ З НАМИ

Ви вже вивчали історію Стародавнього світу і знаєте, що слово ***античність*** походить із латинської мови й означає ***давній***. *Античною ж літературою називають* ***літературу давніх греків*** і ***давніх римлян***.

Антична література створювалася *в період від VIII століття до н. е. до V століття н. е.*

Історично першою виникла *давньогрецька література*. Вона зберегла своє панівне становище впродовж усієї доби античності. Римська література була літературою народу, який сформувався пізніше за греків, через що і потрапив під грецький культурний вплив.

Римські автори вважали себе учнями греків, наслідували їх і доволі часто писали свої твори давньогрецькою мовою.

Незважаючи на те, що антична література проіснувала понад тисячу років, змінювалася вона надзвичайно мало. Основними її рисами були:

- широке використання міфологічних сюжетів та образів;
- зображення діяльної людини, здатної на сильні почуття і подолання перешкод;
- зображення взаємодії світу богів і людей;
- оспівування краси, розуму, таланту, військової доблесті і сили;
- панування в літературі поетичної форми;
- звернення до прози лише в історичних творах або творах ораторського мистецтва;
- незмінна система родів і жанрів

Визначальною рисою античної літератури також стало ***усвідомлення цінності людської особистості***. Ця риса притаманна не лише літературі, а й усій античній культурі. Її досягнення і сьогодні вражають нашу уяву.

На жаль, більшість пам'яток античного мистецтва і літератури були назавжди втрачені внаслідок численних воєн і пожеж. Але ті,

що дійшли до нас, свідчать про гуманізм і надзвичайно високу майстерність античних митців. Антична культура вважається ***класичною***, в перекладі з латини — ***взірцевою***.

Античну літературу називають колискою європейського словесного мистецтва, адже її жанри, багату систему віршування і засобів виразності згодом перейняли молоді європейські літератури. До *тем і сюжетів античної літератури* зверталися європейські митці усіх наступних епох. Навіть у добу Середньовіччя знання давньогрецької мови й мови давніх римлян — *латини* — було ознакою вченості.

Практично всі європейські народи поклали в основу своїх національних абеток латинське написання букв (тільки деякі, зокрема й українці — грецьке). Значна кількість наукових термінів, абстрактних слів, географічних назв була прямо запозичена з латини або давньогрецької мови.

Твори давньогрецьких і римських митців не втратили своєї художньої цінності й продовжують захоплювати читачів. Давні міфологічні та літературні образи досі надихають художників усього світу своєю глибиною і різноманіттям.

Трагедії та комедії античних авторів не лише дали сюжети для нових творів, а й донині ставляться на сценах сучасних театрів. Кіномистецтво звертається як до літературних джерел, так і до історії античного світу.



ДАВНЬОГРЕЦЬКА КУЛЬТУРА ТА ЛІТЕРАТУРА



ІСТОРИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

Давньогрецьку культуру вважають найвизначнішим явищем стародавнього світу. Однак вона виникла на ґрунті культури перших грецьких племен — ***ахе́йців*** (або ***ахе́їв***). Ці племена прийшли з-за Дунаю і захопили весь Балканський півострів.

Ахейці поступово перетворились із кочівників на землеробський народ Середземномор'я. Вони створили високорозвинене суспільство, яке в ті давні часи мало свою писемність, чудову архітектуру і настінний живопис.

Культуру ахейських племен, що сягнула свого розквіту у 1400–1200 роках до н. е., вчені називають ***Мікенською***. Ця назва походить від назви найбільшого і найбагатшого ахейського міста ***Мікени***.

Всі ахейські держави зберегли *племінний устрій*, їх очолювали племінні ватажки — царі та племінна знать. Жили заможні ахейці в містах-фортецях. Ахейські держави Мікенської доби мали добре підготовану армію, великий флот і вели постійні війни з іншими середземноморськими народами.

Збагатившись у військових походах, ахейська родова знать відчула смак до розкошів — у містах почали зводити величні палаци, а в повсякденне життя увійшли вишукані предмети побуту.

Однак мистецтво цього войовничого народу, як і вся його цивілізація, було мужнім і стриманим. Фрески, якими розписували стіни в палацах, зображували сцени війни і полювання. А найвишуканішими речами, знайденими в ахейських похованнях, були бронзові мечі, золоті й срібні кубки, а також посмертні маски могутніх владарів.

У давньогрецькій міфології відобразилося ахейське минуле давніх греків. Більшість подій ***давньогрецьких міфів*** та ***епічних пісень***, відбуваються в Мікенську епоху.

Досі надзвичайно популярними є цикли ***Фіва́нський***, ***Троя́нський***, ***про подвиги Гера́кла***, ***про похід арґонавтів***. Вони відображають устрій ахейських держав, який склався у XIII столітті до нашої ери.

У міфах доволі точно змальовано і місце подій — боги та герої діють у місцевостях, що були центрами Мікенської культури. Герої давньогрецьких міфів та епосу — це ахейські царі і царевичі, тісно пов'язані між собою родинними зв'язками.

Згадайте, що навіть такий, здавалося б, народний герой, як ***Геракл***, належав до царського роду. Як ви вже знаєте, він був безпосередньо пов'язаний з Мікенами, оскільки змушений був служити мікенському цареві Еврісфе́ю і звершити 12 подвигів.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Дайте визначення ***античної літератури***.
2. Які перші ***грецькі племена*** стояли біля витоків давньогрецької цивілізації? Як назвали історики культуру цих племен?
3. Розкажіть про особливості ***Мікенської культури***. Доведіть, що Мікенська епоха стала основою для формування культури давніх греків.



Згадуємо вивчене

1. Що ви пам'ятаєте про ***Геракла***?
2. Які подвиги цього могутнього героя із циклу міфів про Геракла ви пам'ятаєте?
3. Згадайте, що ми називаємо ***циклом міфів***.
4. Поміркуйте, чому давні греки впродовж багатьох віків вшановували Геракла і його подвиги.

МІФИ ТРОЯНСЬКОГО ЦИКЛУ

Найпопулярніший ***троя́нський цикл міфів*** присвячено військовому походу ахейців на малоазійське місто ***Трою***. Багатство образів і сюжетне різноманіття троянського циклу досі залишається невичерпним джерелом для світової літератури.

Міфологічна передісторія Троянської війни і десятирічної облоги міста Трої почалася на весіллі могутнього царя одного з ахейських племен ***Пеле́я*** та безсмертної німфи ***Фети́ди***. На їхнє весілля було запрошено всіх богів, окрім богині чвар і розбрату ***Ери́ди***. Ображена Еріда швидко знайшла спосіб помститися. Вона тихцем підкинула на бенкетний стіл золоте яблуко з написом *«Найвродливішій»* (так зване *«яблуко розбрату»*). Це стало приводом для сварки богині шлюбу ***Ге́ри***, богині мудрості ***Афі́ни*** і богині кохання ***Афроді́ти***.

З'ясуйте, які цінні дари за яблуко обіцяли Парісу інші дві богині.

Дійшло до того, що три могутні красуні-богині у суперечці за золоте яблуко звернулися до Зевса, але владар богів і людей відправив їх у Малу Азію. Тут юний ***Паріс*** (син троянського царя Пріама) мав розсудити і помирити богинь. Паріс віддав яблуко Афродіті, яка пообіцяла йому найвродливішу жінку у світі — ***Єле́ну***, дочку самого ***Зевса*** і дружину ***Менела́я — царя Спарти***.

Богиня кохання Афродіта дотримала слова і допомогла легковажному Парісу викрасти прекрасну спартанку з дому її чоловіка. Ахейці були обурені чорною невдячністю молодого троянця за щиру гостинність ахейського царя Менелая. Вони зібрали величезне військо під проводом ***Агамемно́на*** (мікенського царя і рідного брата скривдженого Менела́я), і приплили на численних кораблях під стіни Трої.

У міфах йдеться про те, що ***війна між ахейцями і троянцями тривала довгих 10 років***, чимало мужніх воїнів загинуло під стінами цього неприступного міста. Завершилася війна лише після того, як ахейці подарували троянцям величезну дерев'яну фігуру коня, в якій сховалися найкращі воїни. Завдяки цим хитрощам ахейці проникли в місто. Вони розграбували і знищили багату Трою.



Золота посмертна маска правителя Мікенської доби

Утім, переможний похід об'єднаного війська ахейців у Малу Азію став останнім в історії Мікенської цивілізації — у XII столітті до нашої ери племена дорійців захопили і спустошили ахейські землі.

Ахейське населення було або витіснене в гори, або підкорене, також значна його частина емігрувала в Малу Азію. Настали ***«темні сторіччя»*** в історії Давньої Греції. Завойовники, знищивши Мікенську культуру, на її місці не створили нічого. Втрачено було не лише політичні та економічні здобутки, а навіть писемність.

ПАРІС ВИКРАДАЄ ЄЛЕНУ[1]

Минуло багато днів відтоді, як повернувся Паріс у дім отця свого Пріама. Здавалось, що та зміна, яка сталася в його житті, змусила його забути про дар, обіцяний йому Афродітою. Тепер він був царевичем, а не звичайним, нікому не відомим пастухом. Але Афродіта сама нагадала йому про прекрасну Єлену й допомогла своєму улюбленцеві збудувати чудовий корабель. Він зійшов на корабель і вирушив у путь безкраїм морським простором у Спарту, де жила Єлена.

Розпач охопив Кассандру[2], коли побачила вона, як швидкохідний корабель Паріса віддалявся від рідних берегів. Простерши до неба руки, вигукнула віща Кассандра:

— О, горе, горе великій Трої і всім нам! Бачу я: охоплений полум'ям священний Іліон[3], скривавлені лежать розбиті вщент його стіни! Я бачу: ведуть у неволю чужинці плачучих троянських жон і дів!

Так вигукувала Кассандра, але ніхто не зважив на її пророцтво. Ніхто не зупинив Паріса. А він плив усе далі й далі. Причалив Паріс у гирлі Евроту і вийшов із своїм другом Енеєм на берег. З ним пішов він до царя Менела́я як гість, що не замишляв нічого злого.

Радо привітав Менелай Паріса та Енея. На честь гостей приготував він багату трапезу. Під час цієї трапези вперше побачив Паріс прекрасну Єлену. Сповнений захоплення, дивився він на неї, милуючись її неземною красою. Похопилася красою Паріса і Єлена, він був прекрасний у своєму багатому східному вбранні. Минуло кілька днів. Менелаєві треба було їхати на острів Крит. Від'їжджаючи, просив він Єлену дбати про гостей, щоб нічого їм не бракувало. І гадки не мав Менелай, якої кривди завдадуть йому ці гості.

Поміркуйте, чому вчинок троянського ***царевича Паріса*** є негідним.

Коли Менелай поїхав, Паріс зараз же вирішив скористатися з його від'їзду. За допомогою Афродіти він умовив ніжними словами прекрасну Єлену покинути дім чоловіка і втекти з ним у Трою. Дала зго-

---

[1] В підручнику подано лише деякі міфи із ***троянського циклу***.

[2] *Кассандра* — донька троянського царя Пріама і сестра Паріса. Бог Аполлон, покровитель віщунів і митців, наділив її даром передбачати майбутнє. Однак за те, що красуня зневажила його коханням, Аполлон покарав її: віщуванням царівни Кассандри ніхто не вірив. Коли дівчина у відчаї розповідала про нещастя, які принесе Паріс, і про загибель Трої, з неї відверто насміхалися і називали божевільною.

[3] *Іліо́н* — ще одна назва стародавнього міста Троя, походить від імені його засновника — героя на ім'я Ілл.

ду Єлена Парісові. Потай повів Паріс прекрасну Єлену на свій корабель; викрав він у Менелая дружину, а з нею і його скарби. Усе забула Єлена — чоловіка, рідну Спарту і дочку свою Гермі́ону — заради любові до Паріса.

Покинув корабель Паріса гирло Евроту, повізши з собою багату здобич. Швидко несся корабель по морських хвилях назад до троянських берегів. Радів Паріс — з ним була найвродливіша зі смертних жінок, Єлена. Щасливо прибув він до троянських берегів.

(Із книги Миколи Куна «Легенди і міфи Стародавньої Греції»)

ТРОЯ

Велика й могутня була Троя, проти якої зібрались виступити герої Греції. Заснував Трою Іл, правнук героя сина Зевса Дарда́на й плея́ди[1] Еле́ктри. Він у Фрігії взяв раз участь у змаганні героїв і скоро переміг їх одного за одним. В нагороду за цю перемогу одержав він п'ятдесят дів і п'ятдесят юнаків.

Зробіть висновок, чому мури Трої були майже неприступними?

Дав йому цар Фрігії також перісту корову і сказав, щоб він ішов за коровою і там, де зупиниться корова, заснував місто. Велику славу обіцяв оракул, зі слів царя Фрігії, цьому місту. Іл зробив так, як сказав йому цар Фрігії. Пішов він за коровою, а вона зупинилась саме на горбі богині А́те. На цьому горбі і почав Іл будувати місто. Він зняв руки до неба і благав Зевса послати йому знамення того, щоб благословив громовержець його справу.

Уранці, вийшовши з свого шатра, Іл побачив перед собою вирізьблений з дерева образ Афіни Паллади; це й був той паллади́й, який мав охороняти нове місто. Незламний мур звели боги Посейдон і Аполлон навколо Трої. Тільки в одному місці можна було зруйнувати мур — там, де працював герой Еак, що допомагав богам у праці.



Мури Трої (кадр з фільму «Троя», 2004 рік)

[1] *Плеяди* — богині, їхнім іменем назване сузір'я *Плеяд*.

В той час, коли герої Греції збиралися в похід на Трою, в ній правив Ілів онук Пріам. Багатий був Пріам. Розкішний і величний був палац його, в якому жив він з дружиною своєю Гека́бою. Разом з Пріамом жили й п'ятдесят його синів та дочок. Серед Пріамових синів особливо славився своєю хоробрістю й силою благородний Ге́ктор.

Могутня була Троя. Великі труднощі мали подолати грецькі герої в боротьбі з войовничими троянцями, але зате й велика слава та багатюща здобич чекала тих, хто переможе троянців і заволодіє Троєю.

(Із книги Миколи Куна «Легенди і міфи Стародавньої Греції»)

ПЕРШІ ДЕВ'ЯТЬ РОКІВ ОБЛОГИ ТРОЇ

Зраділи греки, що скінчено їх довге плавання. Та коли наблизились вони до берегів, то побачили, що їх чекало вже сильне військо троянців під проводом Гектора, могутнього сина старого царя Трої Пріама. Як пристати грекам до берега? Як висадитись? Знали всі герої, що загине той, хто перший ступить на троянський берег. Довго вагалися греки. Знав це провіщення і Одіссе́й. І ось, щоб повести за собою героїв, але самому не загинути, Одіссей кинув на берег свій щит і спритно стрибнув на нього з корабля.

Герой Протесілай бачив, що Одіссей зіскочив на берег, але він не бачив, що скочив Одіссей не на троянську землю, а на свій щит. Протесілай вирішив, що один з греків уже ступив перший на троянську землю. Жадоба подвигів оволоділа Протесілаєм. Скочив він з корабля на берег і з оголеним мечем кинувся на ворогів. Потряс своїм важким списом великий Гектор і на смерть уразив він юного Протесілая. Мертвим упав той на берег. Він перший обагрив своєю кров'ю троянську землю.

Греки дружно кинулися з кораблів на ворогів. Закипів кривавий бій, подалися троянці, кинулися тікати і заховалися за неприступними стінами Трої. На другий день було укладено між греками і троянцями перемир'я, щоб підібрати загиблих воїнів і поховати їх.

Поховавши всіх убитих, греки почали влаштовувати укріплений табір. Повитягали вони свої кораблі на берег і розташувалися великим табором вздовж моря від гір Сігейо́ну до гір Ройтейо́ну[1]. З боку Трої вони захистили свій табір високим валом і ровом. На двох протилежних кінцях табору розбили свої шатри Ахілл і Аякс Теламоні́д, щоб спостерігати за троянцями і не дати їм напасти несподівано на греків. У середині табору підносилось розкішне шатро царя Агаме́мнона, обраного греками проводирем всього війська. Тут, коло шатра Агамемнона, був і майдан для народних зборів. Мудрий Одіссе́й поставив своє шатро коло майдану народних зборів, щоб у всякий час мати змогу вийти до зібраних і щоб завжди знати, що відбувається в таборі. Він, незважаючи на те, що раніше так не хотів брати участі в

[1] *Сігейо́н* і *Ройтейо́н* — два гірські пасма, між якими розташовувалася Троя.

поході, тепер став лютим ворогом троянців і вимагав, щоб греки за всяку ціну здобули і зруйнували Трою.

Коли табір греків був упорядже́ний і укріплений, греки послали в Трою царя Менела́я і хитромудрого Одіссея для переговорів з троянцями. Грецьких послів прийняв у своєму домі мудрий Антено́р і влаштував для них розкішний бенкет. Всією душею бажав Антенор, щоб укладений був мир і задоволені були законні домагання Менелая. Довідавшись про прибуття послів, Пріам скликав народні збори, щоб обговорити домагання Менелая. Прийшли на збори всі троянці і Менелай з Одіссеєм. Менелай у короткій, сильній промові зажадав, щоб повернули йому троянці дружину його Єлену і всі скарби, викрадені Парісом. Після Менелая говорив Одіссей. Заслухались троянці чудової промови мудрого царя Ітаки. Він переконував троянців задовольнити вимоги Менелая. Народ троянський ладен був уже погодитись на всі домагання Менелая. Адже ж і сама прекрасна Єлена розкаялася в своєму необачному вчинку і шкодувала, що покинула дім героя-чоловіка заради Паріса. І Антенор умовляв народ задовольнити вимоги Менелая. Він бачив, скільки лиха завдасть війна троянців і греків. Але не хотіли миру з греками сини Пріама, і насамперед, звичайно, Паріс. Невже змусять його віддати Єлену? Невже віднімуть у нього всю його здобич? Він не хотів скоритися народному рішенню, а його підтримували в цьому брати. Підкуплений Парісом старійшина Антімах вимагав навіть, щоб троянці схопили царя Менелая і вбили його. Але цього не допустили Пріам і Гектор, вони не дозволили образити послів, що були під охороною громовержця Зевса. Вагалися народні збори, не знали, яке прийняти остаточне рішення.

З якою метою приходили до Трої Менелай з Одіссеєм?



Табір ахейців (кадр з фільму «Троя», 2004 рік)

Тут устав троянський провісник Гелен, Пріамів син, і сказав, щоб не боялися троянці війни з греками, — боги обіцяють Трої свою допомогу. Повірили троянці Геленові. Вони відмовилися задовольнити домагання Менелая. Посли греків змушені були ні з чим покинути Трою. Тепер мала початись кровопролитна боротьба троянців з греками.

Замкнулись троянці в неприступній Трої. А греки почали облогу. Вони три рази намагались здобути штурмом Трою, але це їм не вдавалось. Тоді греки почали руйнувати околиці Трої і завойовували всі міста, які були в союзі з Троєю. Греки ходили на них походами сухопутдолом і морем. В усіх цих походах особливо відзначався великий Ахілл. Греки заволоділи островами Тенедо́сом, Ле́сбосом. Багато міст зруйнували вони всередині країни. Оволоділи вони й містом Фі́вами[1], де правив батько Гекторової дружини Андрома́хи, Естіон. В один день убив Ахілл сім братів Андромахи. Загинув і батько її. Багату здобич захопив Ахілл у Фівах. Він захопив у полон і прекрасну дочку Аполлонового жерця Хріса, Хрісеї́ду, і прекрасну Брісеї́ду. Хрісеї́ду віддали греки цареві Агамемнону.

Порівняйте, як цар Менелай приймав у себе царевича Паріса в Спарті і як Паріс і троянці поставилися до Менелая? Як би ви вчинили на місці троянців?

Усе навколо Трої спустошували греки. Троянці не сміли показуватись за мурами Трої, бо кожному загрожувала смерть або жорстокий полон і продаж у рабство. Багато горя довелося зазнати троянцям за дев'ять років облоги Трої. Багатьох героїв, що впали в бою, довелося їм оплакувати. Але найтяжчий, десятий рік, був попереду. Попереду було й найбільше горе — падіння Трої.

(Із книги Миколи Куна «Легенди і міфи Стародавньої Греції»)

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом міфів

1. Які події лягли в основу ***троянського циклу міфів***?
2. Чи одразу почалася Троянська війна, чи ахейці все ж намагалися мирним шляхом вирішити конфлікт між Менелаєм і Парісом?
3. Скільки років тривала ***Троянська війна*** і що стало її причиною?
4. Як відреагували троянці на візит до їхнього міста Менелая і Одіссея? Чи справедливими були вимоги ахейських послів?
5. Що відчула Єлена, коли дізналася, що Менелай просить повернути її додому?
6. Що вас дивує у ставленні мешканців Трої до гостей міста? Чи всі вони поводилися шанобливо до іноземців? Відповідь об'ґрунтуйте.
7. Поміркуйте, чи був Паріс патріотом своєї землі чи керувався у вчинках лише власними інтересами. Відповідь об'ґрунтуйте.

[1] Міфічне місто, однойменне з Фівами, головним містом Беотії в Греції.

СМЕРТЬ АХІЛЛА

Страшним гнівом палав Ахілл проти троянців. Він вирішив жорстоко помститися на них за смерть друзів, Патро́кла і Антило́ха. Як розлютований лев, бився Ахілл, кладучи одного за одним героїв Трої. Кинулись поспішно втікати троянці, спішили заховатися вони за мурами Трої. Несамовитий Ахілл переслідував їх. Гнала його невблаганна доля на вірну загибель.



Ахілл (фрагмент розпису давньогрецької вази, V століття до н. е.)

Він удерся б і в священну Трою, і вона загинула б, коли б не з'явився бог Апо́лон. Грізно крикнувши, спинив він Ахілла. Але не послухав його Ахілл. Він сам гнівався на бога за те, що багато разів рятував бог-стріловержець від нього Гектора й троянців. Ахілл погрожував навіть богові, що вразить його списом. Невблаганна доля затьмарила Ахілла. Він готовий був напасти навіть на бога. Розгнівався Аполлон, забув він і те, що обіцяв колись, на весіллі Пеле́я і Фети́ди, охороняти Ахілла. Повившись темною хмарою, для всіх незримий, скерував він Парі́сову стрілу, і вразила вона Ахілла в п'яту, куди тільки й можна було вразити великого героя[1]. Смертельною була для Ахілла ця рана. Відчув наближення смерті Ахілл. Вирвав він з рани стрілу і впав на землю. Гірко докоряв він богу Аполлонові за те, що він згубив його. Знав Ахілл, що без допомоги бога не міг вбити його ніхто із смертних. Ще раз зібрав свої сили Ахілл. Грізний, наче вмираючий лев, підвівся він із землі і вразив ще багатьох троянців. Та ось все ближче смерть. Поточився Ахілл і сперся на спис. Грізно крикнув він троянцям:

— Горе вам усім, погинете ви! І після смерті мститимусь на вас!

Від цього поклику кинулись тікати троянці. Але щодалі слабнув Ахілл. Залишили його останні сили, і впав він на землю. Загримів на ньому його золотий панцир, і здригнулася земля. Помер Ахілл. Але й до мертвого не насмілювались наблизитись троянці. Потроху перебороли вони страх, і запеклий бій закипів навколо тіла найбільшого з героїв. Наймогутніші герої греків і троянців узяли участь у цьому бою. Горами нагромадилися

З'ясуйте, що означає крилатий вислів «Ахіллесова п'ята» і чому в тілі Ахілла була вразливою лише п'ята?

[1] Фетіда опускала немовля Ахілла у підземну річку царства Аїда — Стікс, тримаючи його за п'яту; від цього його тіло стало твердим, як криця, а п'яти води Стіксу не торкнулися.

трупи навколо Ахілла, а він лежав, нерухомий, величезний, не чуючи вже бою. Кров лилася рікою. Здавалося, ніколи не скінчиться бій. Коли це вдарив грім Зевса, знялася буря і зупинила троянців. Не хотів Зевс, щоб заволоділи троянці трупом Ахілла. Підняв могутній Аякс Теламоні́д труп Ахілла і поніс до кораблів, а його захищав Одіссей, відбиваючи троянців, що наступали. Хмара стріл і списів летіла з рядів троянців в Одіссея, але він все ж мужньо стримував їх натиск, відступаючи крок за кроком.

Приніс Аякс труп Ахілла до кораблів. Обмили труп греки, умастили запашними маслами і поклали на пишно оздобленому ложі. Обступивши ложе, голосно оплакували греки свого найбільшого героя і рвали з горя волосся. Почула їх плач богиня Фети́да. Піднялася вона з морської глибини із своїми сестрами нереї́дами. Дізнавшись, що загинув її улюблений син, Фетіда видала з вуст такий зойк скорботи, що здригнулися усі греки. Сімнадцять днів оплакувала Фетіда, нереїди і греки Ахілла. Оплакували героя і безсмертні боги на Олімпі. На вісімнадцятий день споруджено було похоронне багаття. На ньому спалено було тіло Ахілла. Багато жертв принесли на честь найбільшого з героїв греки. Всі вони брали участь у похованні, одягнувши розкішні панцири. В одному склепі поховані були Ахілл і Патрокл. Високу могилу насипали над ним греки, далеко її видно було з моря, вона свідчила про велику славу похованих під нею героїв.

(Із книги Миколи Куна «Легенди і міфи Стародавньої Греції»)

ТРОЯНСЬКИЙ КІНЬ

Та все ж ніяк не могли греки оволодіти містом. Тоді Одіссе́й[1] умовив їх діяти хитрощами. Він порадив спорудити такого величезного дерев'яного коня, щоб у ньому могли сховатися наймогутніші герої греків. Усе ж інше військо мало відплисти від берега і заховатися за островом Тене́досом. Коли троянці ввезуть коня в місто, тоді вночі вийдуть герої, відкриють браму міста грекам, які таємно повернуться назад. Одіссей запевняв, що тільки таким способом можна здобути Трою.

Нарешті, погодились греки на пропозицію Одіссея. Знаменитий митець Еней зі своїм учнем за допомогою богині Афі́ни Палла́ди спорудив величезного дерев'яного коня. Усе нутро коня наповнилось озброєними воїнами. Потім греки спалили усі будівлі у своєму таборі, посідали на кораблі і відійшли у відкрите море.

З високих мурів Трої обложені бачили незвичайний рух у грецькому таборі. Довго не могли вони зрозуміти, що там таке діється. Раптом на велику свою радість побачили вони, що з табору греків здіймаються густі клуби диму. Збагнули вони, що греки покинули

[1] *Одіссей* — цар острова Іта́ка; уславився красномовством і гострим розумом.

Троа́ду. Радіючи, повиходили усі троянці з міста й пішли до табору. Табір справді був покинутий, тільки де-не-де догоряли ще будівлі. З цікавістю бродили троянці по тих місцях, де стояли недавно шатра Діоме́да, Ахі́лла, Агаме́мнона, Менела́я та інших героїв. Вони були певні, що скінчилася тепер облога, минули всі біди і можна взятися до мирної праці.

Раптом у здивуванні спинилися троянці: вони побачили дерев'яного коня. Дивились вони на нього і ніяк не могли здогадатися, що це за дивовижна споруда. Одні з них радили кинути коня в море, а інші — везти в місто й поставити на акро́полі[1]. Почалася суперечка. Тут перед сперечальниками з'явився жрець бога Аполлона Лаоко́он. Він палко почав умовляти своїх співгромадян знищити коня. Певний був Лаокоон, що в коневі заховані грецькі герої, що це якась воєнна хитрість, вигадана Одіссе́єм. Схопив величезний спис Лаокоон і кинув ним у коня. Здригнувся кінь від удару, і глухо забрижчала всередині нього зброя. Та затьмарили боги розум троянців — вони постановили везти коня у місто. Мало здійснитися веління долі.

Коли троянці стояли навколо коня, все тісніше обступаючи його, раптом почувся голосний крик. Це пастухи вели зв'язаного полоненого. Він добровільно віддався їм у руки. Цей полонений був грек Сі́нон. Обступили його троянці і почали знущатися з нього. Мовчки стояв Сінон, боязко поглядаючи на троянців, що його оточили. Нарешті заговорив він. Тяжко нарікав він, проливаючи сльози, на гірку долю. Розповів Сінон вигадану історію, яку придумав для нього Одіссей, щоб обдурити троянців: коли греки вирішили припинити облогу, провидець Ка́лхас оголосив, що боги за щасливе повернення на батьківщину вимагають людської жертви. І Калхас вказав на Сінона як на жертву богам. Зв'язали греки Сінона і повели до жертовника. Але Сінон розірвав мотузки і врятувався від неминучої смерті втечею. Коли ж греки відплили, вийшов він зі свого сховища.



Найдавніше зображення троянського коня (рельєф в давньогрецькій вазі, 670 рік до н. е.)

Повірили троянці хитрому грекові. Пріам звелів звільнити його і запитав, що значить цей дерев'яний кінь, залишений греками у таборі. Тільки цього запитання й чекав Сінон. Сінон сказав, що коня залишили греки для того, щоб уласкавити грізну богиню Афіну Палладу. Кінь цей, за словами Сінона, буде могутнім захистом Трої, якщо троянці ввезуть його в місто. Повірили троянці Сіновові. Спритно зіграв він роль, яку доручив йому Одіссей.

Розібрали троянці частину міського муру, бо величезного коня не можна було провезти через браму, і з тріумфом, співами й музикою потягли коня канатами у місто. Чотири рази зупинявся, вдаряючись об мур, кінь, коли тягли його через пролом, і грізно гриміла в ньому від поштовхів зброя греків, але не чули цього троянці. Нарешті, притягли вони коня в акрополь. Віща Кассандра жахнулася, побачивши в акрополі коня. Вона віщувала загибель Трої, але сміхом відповіли їй троянці — адже її провіщенням ніколи не вірили.

У глибокій мовчанці сиділи в коні герої, пильно прислухаючись до кожного звуку, який доносився зовні. Чули вони, як кликала їх, називаючи на ймення, пишнокудра Єлена, наслідуючи голоси їхніх дружин. Насилу вдержав одного з героїв Одіссей, затиснувши йому рота, щоб він не відповів. Чули герої тріумфування троянців і шум веселих бенкетів, що справлялися по всій Трої з нагоди закінчення облоги.

Нарешті, настала ніч. Усе змовкло. Троя поринула в глибокий сон. Біля дерев'яного коня почувся голос Сінона — він дав знати героям, що тепер можуть вони вийти.

Запишіть по пунктах план ахейців із захоплення Трої. У чому полягає недалекоглядність троянців? Як, на вашу думку, вони повинні були поставитися до ахейських дарів? Чи можна забувати про небезпеку, коли ворог ще поруч?

Сінон встиг уже розпалити й велике вогнище біля брами Трої. Це був знак грекам, які заховались за островом Тенедос, щоб швидше спішили вони до Трої. Обережно, намагаючись не робити шуму зброєю, повиходили з коня герої; першими вийшли Одіссей з Енеєм. Розсипалися по заснулих вулицях Трої герої. Запалали будинки, кривавою загравою освітлюючи загибель Трої.

На допомогу героям з'явилися й інші греки. Через пролом вдерлись вони у Трою. Почалася жахлива битва. Троянці захищалися, хто чим міг. Вони кидали в греків палаючі колоди, столи, начиння, билися рожнами, на яких щойно смажили м'ясо для бенкету. Нікого не щадили греки. Із зойками бігали по вулицях Трої жінки й діти. Нарешті, підступили греки до палацу Пріама. Сповнився палац Пріама зойком жінок і дітей.

Загинув Пріам у тому палаці, де жив стільки років, правлячи великою Троєю. Не врятувався ніхто з синів Пріама...

З усіх героїв Трої врятувався тільки Еней, який виніс на руках з Трої свого старого батька Анхі́за і маленького сина Аска́нія. Пощадили греки і троянського героя Антено́ра. Його пощадили греки за те,

[1] *Акро́поль (давньогрецькою верхнє місто)* — укріплена частина давньогрецького міста, розташована зазвичай на пагорбі.

що він завжди радив троянцям віддати грекам пишноволосу Єлену і викрадені Парісом скарби Менелая.

Довго палала ще Троя. Клуби диму здіймалися високо до неба. Оплакували боги загибель великого міста. Далеко видно було пожежу Трої. По стовпах диму і величезній заграві вночі дізналися довколишні народи, що впала Троя, яка довго була наймогутнішим містом в Азії.

(Із книги Миколи Куна «Легенди і міфи Стародавньої Греції»)

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом міфів

1. Розкажіть, як загинув непереможний і могутній ***Ахілл***.
2. Що вигадав ***Одіссей***, щоб після 10 років облоги таки заволодіти Троєю?
3. Що розповів полонений ***Сінон*** про коня, щоб переконати троянців?
4. Доведіть, що план Одіссея по захопленню Трої був дуже добре продуманий.
5. Яких жахливих помилок , що призвели до загибелі Трої, припустилися троянці?
6. Доведіть, що ***Одіссей*** цілком заслуговує, щоб його називали *«хитромудрим»*.
7. Розкажіть про загибель могутньої Трої та її ***царя Пріама***.
8. Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/MryeSUyW або QR-кодом і перегляньте презентацію до теми «Міфи Троянського циклу»

Міркуємо самостійно

9. Поміркуйте, хто ж винен у загибелі Трої? Що було причиною, а що — наслідком? Аргументуйте свою позицію.
10. Як, на вашу думку, троянці могли уникнути трагедії Троянської війни?
11. Що б ви вчинили на місці Паріса, коли б до вас з Олімпу прибули на суд три наймогутніші богині і запропонували ***хабар***?

Узагальнюємо і підсумовуємо

12. Що ***символізує*** «яблуко розбрату»?
13. Вислів ***«подарувати троянського коня»*** має позитивне чи негативне значення? Що, на вашу думку, означає цей вислів?
14. Хто в давньогрецьких міфах керує життями та почуттями людей і навіть визначає долі цілих народів? Аргументуйте свою думку.

Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше

15. Згадайте із вивченого у 6 класі, що таке ***міф***.
16. Які ***групи міфів*** вам відомі?
17. Доведіть, що троянський цикл міфів належить ***до міфів про героїв***.
18. Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/1rfOudwq або QR-кодом і розподіліть пазли згідно тематичних циклів грецьких міфів

Дискутуємо

19. Що таке ***корупція***? Обговоріть теми «Корупція — першопричина Троянської війни», «Хто є винуватцем корупційних дій у міфах троянського циклу і в нашому житті?», «Шляхи боротьби з корупцією у нашому суспільстві».
20. Доведіть, що корупція величезне зло і може мати жахливі наслідки для звичайних людей. Які наслідки для нашого сьогодення може мати корупція?

ЛІТЕРАТУРА І СВІТ ПРОФЕСІЙ

Опановуємо ази мистецтвознавства

Мистецтвознавці — це фахівці, які досліджують різні види мистецтва: живопис, скульптуру, архітектуру та інші. Вони з'ясовують, які образи та ідеї закладали митці у свої твори, як ці твори виникли, як вони пов'язані з історичними подіями і як загалом впливають на культуру.

Творче завдання. Попрацюйте в команді або самостійно над проєктом «Мистецтво живопису і грецька міфологія».

1. Знайдіть 2-3 картини, які зображують суд Паріса, викрадення Єлени чи інші сцени з давньогрецьких міфів.
2. Підготуйте презентацію з обраними картинами (зазначте назви та імена художників, рік створення картин).
3. Під час демонстрації назвіть сцену з міфу, яку зобразив художник. Проаналізуйте деталі картини і чи є відмінність в зображенні однієї і тієї ж сцени у різних художників. Поясніть, у чому, на вашу думку, причина цих відмінностей. Прокоментуйте, як художник передає настрій і якою є ідея сцени?
4. Знайдіть у міфі епізод, зображений на картині. Обговоріть з однокласниками, що спільного в цих творах, а що відрізняється? Як художник переосмислив текст?
5. Презентуйте свої висновки перед класом. Вислухайте відгуки.



Виконуємо творчі завдання

Уявіть, що ви разом із Менелаєм та Одіссеєм прийшли до давньої Трої. Ви маєте виголосити промову перед троянцями, щоб запобігти війні. Складіть текст промови, поміркуйте, які ви оберете аргументи, приклади з життя та історії, якою буде інтонація вашої промови. Розкажіть, які лиха принесе Трої війна. В кінці промови зверніться до богів із проханням про мир.

Текст промови запишіть у зошит.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Упродовж ***«темних сторіч»*** відбулися дві надзвичайно важливі зміни в житті племен, що заселяли Давню Грецію. Перша — завойовники дорійці і завойовані ахейці злилися в один народ і стали називати себе ***е́ллінами***, а свою країну — Елла́дою (звичні нам назви Греція та греки прийшли пізніше від римлян). Другою зміною стала поява незалежних міст-держав (полісів).

Невеликий розмір полісів дозволив створити систему управління, яка враховувала думку вільних громадян, — всі органи влади обиралися шляхом голосування на певний термін. Такий високий рівень політичної свободи, якого не знала жодна давня країна, створив віль-

ну особистість. Це стало головною передумовою наступного злету культури і літератури давніх греків.

У VIII столітті до нашої ери почалося нове економічне і культурне піднесення, від якого починає свій відлік власне ***давньогрецька культура***. Це піднесення охопило не лише територію Балканського півострова, а й узбережжя Малої Азії та острови в Егейському морі.

Найяскравішим явищем давньогрецької культури стала література, в якій оформилися головні ***літературні роди***, що існують і донині, — ***епос***, ***лірика*** і ***драма***. Основи епічної, ліричної і драматичної традицій були закладені ще в усній народній творчості та в обрядових дійствах давньогрецьких племен. Однак як літературні явища вони послідовно виникли у ***VIII***, ***VII*** і ***VI*** століттях до нашої ери.



Давня Греція XII – VIII століть до нашої ери

ДАВНЬОГРЕЦЬКИЙ ГЕРОЇЧНИЙ ЕПОС

Епічну традицію в Давній Греції започаткували ***героїчні пісні*** — *твори усної народної творчості, в яких оспівувалися подвиги могутніх героїв*. Невеликі за обсягом, вони, зазвичай, описували одну подію і зосереджувалися на одному подвигові окремого героя.

Достеменно відомо, що ці пісні під супровід ліри виконували в палацах правителів ще в Мікенську епоху. Їх виконавцем міг бути будь-хто з оточення правителя і навіть сам правитель — таке проведення вільного часу вважалося гідним ахейського аристократа.

Пізніше з'явилися професійні ***співці-аеди***, які в Мікенську епоху користувалися неабияким авторитетом. У ті часи лише віщуни й лікарі були настільки близькими до царів і племінної знаті. І в цьому нема нічого дивного, адже головним завданням аеда було зберегти для майбутніх поколінь пам'ять про славні діяння легендарних героїв, яких ахейські вожді вважали своїми предками.

Після навали дорійців у XII столітті до н. е. епічна традиція не перервалася, а разом із розгромленими ахейськими племенами поступово перемістилася в Малу Азію. Аеди, її вірні хранителі, упродовж всіх «темних сторіч» передавали з покоління в покоління героїчні пісні, які стали для вигнанців на тлі загального занепаду пам'яттю про славне минуле.

З часом на зміну співцям-аедам прийшли нові виконавці, яких називали ***рапсо́дами***. Вони вже не співали героїчні пісні про одиничний подвиг воїна, а декламували великі героїчні поеми.

Героїчні поеми — *це масштабні оповіді про видатні подвиги героїв та важливі історичні події*, які змінили долю цілих народів і в яких брало участь багато дійових осіб.

Дослідники давньогрецької літератури схиляються до думки, що деякі рапсоди були не просто виконавцями, а створювали власні епічні поеми, використовуючи *легенди, перекази і пісні*.

Слава давньогрецьких рапсодів значно перевищила славу ахейських аедів. Якщо звичним місцем виступу аеда був царський палац, то рапсод, як правило, виступав на центральній площі міста перед великою кількістю людей. У багатьох давньогрецьких містах стало традицією під час великих свят влаштовувати змагання рапсодів.

ГЕРОЇЧНІ ПІСНІ	ГЕРОЇЧНІ ПОЕМИ
епос — оповідь	епос — оповідь
присвячувалися одній події та оспівували одиничний подвиг героя	масштабні оповіді про важливі історичні події
героїчна тематика	героїчна тематика
невеликі за обсягом	великі за обсягом
виконувалися під музичний супровід	декламувалися
виконували співці-аеди	виконували рапсоди
аудиторія – царський палац	міські майдани

Найпочеснішим на таких змаганнях було виконання творів ***Гомера***. Його поеми ***«Іліада»*** та ***«Одіссея»*** викликали такий захват і таке поклоніння, що стали для давніх греків чимось на взірець священних книг, прикладом поведінки і скарбницею мудрості.

У VI столітті до н. е. тексти цих поем за наказом афінського правителя записали і впорядкували. Твори Гомера стали викладати в да-

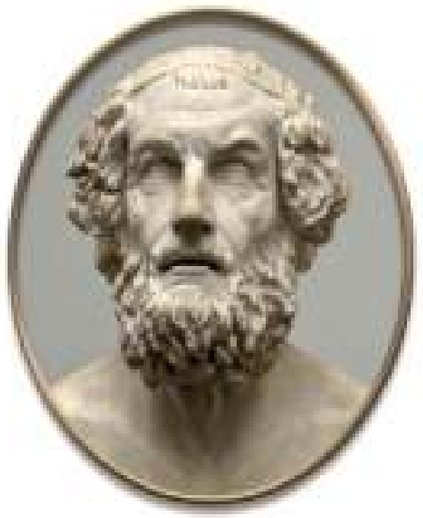
виногрецьких школах; їх почали вивчати дослідники. Поеми Гомера мали настільки великий авторитет, що в них навіть знаходили приховані передбачення майбутнього.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

1. Що стало передумовою нового культурного злету Давньої Греції?
2. Доведіть, що ***героїчні пісні Мікенської доби*** відповідали войовничому духу ахейських народів. Якою здебільшого була тематика цих епічних творів?
3. Як виконували героїчні пісні Мікенської доби?
4. Поясніть, чому ***веди*** були у великій пошані в ахейських вождів.
5. Чому побутування героїчних пісень перемістилося ***в Малу Азію***?
6. Якого особливого значення набули героїчні пісні для греків, які змушені були оселитися в Малій Азії?

Гомер

(VIII – VII століття до н. е.)



Малоазійський грек ***Гоме́р*** з античних часів вважається автором героїчних поем ***«Іліа́да»*** та ***«Одіссе́я»*** — визначних пам'яток давньогрецької літератури. Їх створення відносять до другої половини VIII століття до н. е.

І грецькі, й римські автори в усі періоди розвитку античної літератури беззаперечно визнавали велич і безсмертність ***Гомерових поем***, вважаючи їх взірцями, які неможливо перевершити.

Давні греки не сумнівалися, що всі події, зображені в давніх поемах, відбувалися насправді. Не сумнівалися вони і в існуванні Гомера, хоча не знали жодних вірогідних подробиць із його життя.

Найчастіше Гомера змальовували як сліпого мандрівного *рапсода*, і навіть його ім'я, на думку дослідників, означає в перекладі *сліпий*. Сліпота в давнину вважалася невід'ємною ознакою виконавців героїчних пісень і поем. Поширеним було уявлення, що замість зору веди та рапсоди наділені даром богині Муз.

Існує також і більш приземлене пояснення — у ті часи для незрячих людей спів чи декламація епічних творів стали єдиним можливим заняттям (порівняйте зі сліпими кобзарями в Україні).

Біографічних відомостей про Гомера нема. Є лише перелік семи давньогрецьких міст, що претендували на право називатися батьківщиною славетного поета (сучасні дослідники схиляються до думки, що це було малоазійське місто Смі́рна — нинішній турецький Ізмі́р).

У XIX столітті ***питання авторства*** героїчних поем «Іліада» та «Одіссея» стало предметом гострих дискусій. Були дослідники, які звертали увагу на традиційні фольклорні витоки поем, стверджували, що «Іліада» та «Одіссея» є лише поєднанням різних героїчних пісень і Гомер може бути тільки їхнім упорядником.

Інші дослідники обстоювали цілісність поем та авторство Гомера. Вони звертали увагу на свідомо симетричну побудову «Іліади» та «Одіссеї», прискіпливий відбір матеріалу для оповіді, докладний опис окремих епізодів тощо.

Незважаючи на відсутність прямих доказів існування Гомера і його авторства щодо героїчних поем «Іліада» та «Одіссея», сучасна наука визнала, що у VIII столітті до нашої ери видатний поет (його і надалі для зручності можна називати ***Гомером***), використовуючи фольклорну традицію, відібрав із відомих йому епічних творів потрібний матеріал і створив на його основі дві видатні героїчні поеми.

ЛІТЕРАТУРНИЙ КОМЕНТАР

Гомерова поема «Іліада»

Героїчна поема «Іліа́да»[1] — це ***епічна*** розповідь про війну об'єднаного війська племен, що жили на території Греції і називали себе ***ахейцями***, з об'єднаним військом племен, що жили на території Малої Азії. За основу поеми взято ***троянський цикл міфів***.

Проте Гомер в «Іліаді» не переказує міфи і не відтворює історичні події далекого для нього XII ст. до н. е. Він навіть не описав похід ахейського війська на чолі з мікенським царем ***Агаме́мноном*** під мури Трої та її десятирічну облогу.

Хронологічні межі поеми охоплюють лише ***53 дні десятого року війни***, тобто ті події, що стали наслідком гніву героя ***Ахі́лла***. Його батьками були вже відомі вам мірмідонський цар ***Пелей*** та безсмертна німфа ***Фети́да*** (згадайте міф про їхнє весілля і яблуко розбрату).

Гнів Ахілла — найкращого воїна серед ахейців — викликав вер-



Агамемнон забирає Брисеїду в Ахілла (давньоримська фреска, I століття н. е.)

[1] Назва поеми ***«Іліада»*** походить від слова ***Іліо́н*** — ще одної назви міста Трої. Іліон своєю чергою отримав назву від імені ***Іл*** — засновника міста.

ховний вождь усього війська ***Агаме́мнон***. Він забрав у Ахілла полонянку ***Брісе́їду***. Натомість ображений Ахілл — наймогутніший серед усіх воїнів, відмовився виходити на поле бою проти троянців.

Це призвело до важких військових поразок ахейців. У якийсь момент уже не вони тримали в облозі Трою, а троянці оточили їхній табір і штурмували захисний вал, намагаючись підпалити кораблі.

Більшу частину поеми складають розлогі описи боїв. І хоча докладно описано лише ***9 днів війни***, авторові вдалося розгорнути широке епічне полотно. Гомер не просто змальовує поєдинки між ахейськими і троянськими вождями — він через опис подій і діалоги дає характеристику героям.

Так, наприклад, ***Ахі́лл*** у поемі — запальний, не надто розумний, але вірний друг і чудовий воїн; ***Агаме́мнон*** — пихатий і жадібний; цар Ітаки ***Одіссе́й*** — розумний і хитрий. Серед троянців вирізняється брат ***Паріса*** царевич ***Ге́ктор*** — наймогутніший троянський воїн, він сміливий, але нерозважливий.

Окремо потрібно зауважити загострене почуття власної гідності, яким воїни керуються і в бою, і в повсякденному житті. Чудовою ілюстрацією цього є гнів Ахілла, спричинений зовсім не тим, що цар Мікен Агамемнон забрав у нього полонянку, а тим, що було ображено його честь. Ахейські воїни після вдалих боїв ділили здобич відповідно до військових заслуг, тому кількість полонених і цінних речей наочно демонструвала доблесть героя.

Забрати бодай щось зі здобичі воїна означало принизити його гідність і применшити заслуги. Для відновлення честі герой міг вдаватися до будь-яких засобів. Саме тому жоден ахеєць не побачив ознак зради у відмові Ахілла воювати під стінами Трої.

Вийти на поле бою змусила Ахілла лише смерть його друга — юного ***Патро́кла***, який кинувся захищати позиції ахейців і загинув у поєдинку з троянським царевичем ***Гектором***. Ахілл легко переміг Гектора і забрав його тіло до ахейського табору. Цареві Трої ***Прія́му***, який уночі таємно під захистом бога Гермеса прийшов у ворожий табір ахейців, зміг викупити тіло загиблого сина.

І ахейських, і троянських вождів зображено як ідеальних епічних воїнів; кожен із них здатен, якщо буде на те воля богів, сам розгромити все вороже військо. Племінні вожді у Гомера — це могутні воїни, вони найкраще озброєні й саме між ними спалахують основні сутички у війні.

Сам спосіб ведення бойових дій підносив їх над іншими воїнами — будь-яка битва відразу розпадалася на окремі двобої супротивників. В таких двобоях чудово озброєний і спеціально підготований воїн виступав могутнім і непереможним сином бога. З ним могли зрівнятися лише такі самі, як він, вожді, «паростки Зевса».

Герої наділені неймовірною відвагою і силою, якої немає в рядових воїнів. Цю відвагу й силу в них вдихають боги. Програти бій герой може лише в тому разі, коли боги від нього відвертаються. Найвищою нагородою для такого ідеального воїна є посмертна слава, найбільшою карою — забуття.



Ахілл, який готується до помсти за Патрокла (картина художника Дірка ван Бабюрена, 1624 рік)

Чільне місце в поемі посідають боги, вони беруть активну участь у протистоянні між ахейцями і троянцями — застерігають від небезпеки, дають мудрі поради, надихають своїх улюбленців або ж перешкоджають тим, хто їм не подобається. Троянська війна поділила і богів-олімпійців на два табори. Так Посейдо́н, Гефе́ст і Гермє́с, а також ображені Парісом Ге́ра та Афі́на, стали на бік ахейців, а Апо́ллон, Афродіта, Артеміда, Аре́й[1] і бог річки Скама́ндр — на бік троянців.

Крім безсмертя і всемогутності, боги в поемі Гомера нічим не відрізняються від людей. Чвари та інтриги на Олімпі, які вирішують долі людей і хід бойових дій, є ключовими в тексті «Іліади». У своїх діях боги керуються лише особистими симпатіями чи антипатіями. А «волею Зевса» неодноразово змінюється хід подій у поемі.

За обсягом «Іліада» — твір надзвичайно великий, складається з 15 693 рядків і композиційно поділений на 24 пісні. Початково поділу на пісні не було, його для зручності за кількістю букв у грецькому алфавіті зробили давньогрецькі вчені ще у III столітті до н. е.

---

[1] *Ге́ра* — дружина Зевса, богиня шлюбу; *Афі́на* — богиня мудрості і справедливої війни; *Посейдо́н* — бог морів й океанів; *Гефе́ст* — бог вогню і ковальства; *Гермє́с* — бог торгівлі й злодійства; *Апо́ллон* — бог сонця, покровитель мистецтв; *Афроді́та* — богиня краси і кохання; *Артеміда* — богиня дикої лісів і полювання; *Аре́й* — бог жорстокої війни.

Характерними для «Іліади» є традиційні епічні прийоми — повтори, детальні описи і постійні відступи від основної сюжетної лінії; широке використання постійних епітетів і розгорнутих порівнянь. Поема неримована і написана специфічним віршовим розміром — *гекзаметром*, довгий рядок якого підсилює урочистість оповіді.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Що є спільного і відмінного між давніми героїчними піснями аедів та епічними поемами рапсодів?
2. Що свідчить про надзвичайне значення Гомерових поем у культурі давніх греків?
3. Розкажіть, у чому полягає сутність дискусії щодо гомерівського питання.
4. Які ***реальні історичні події*** стали основою троянського циклу міфів та епічної поеми «Іліада» Гомера?
5. Знайдіть на карті (сторінка 20) міста Трою, Мікени і Спарту. Простежте маршрут ахейського війська від Мікен і Спарти до Трої.

Готуємося до роботи з текстом

6. Розкажіть, що вам відомо про ***Гомера***.
7. Який міфологічний цикл ліг в основу «*Іліади*» Гомера?
8. Що вам відомо про історичну основу описаних у поемі Гомера подій?
9. Який епізод Троянської війни зображено в поемі «Іліада»?

ІЛІАДА

(уривки)

Двобій Ахі́лла й Ге́ктора

[...] Так же, як сокіл у горах, з пернатих усіх найбистріший,
Легко під хмарами гонить сполохану горлицю дику.
Мечеться там на всі боки, а сокіл із клекотом хижим
Швидко її настигає, здобичі прагнучи серцем.
Рвався так Ахі́лл[1] уперед, та вадовж іліонського муру
З трепетом Ге́ктор, тікаючи, дужими рухав коліньми.
Мимо дозорного пагорба й смоков, овіяних вітром,
Бігли вадовж муру міського обидва вони шляхом битим.
Мимо промчали вони, той — рятуючись, той — здоганяючи...
Так вони тричі оббігли навколо Пріа́мове місто
В дужім бігу, аж стали дивитись на них і богове.
Отже, почав тоді мовити батько людей і безсмертних[2]:

«Горе! На власні очі я гнаного круг Іліона
Любого воїна бачу, журбою за Ге́ктора тяжко
Серце моє засмутилося!.. Сьогодні ж Ахілл богосвітлий
Гониться швидко за ним круг священного міста Пріама.
Отже, богове, подумайте й пильно тепер обміркуйте,
Чи врятувати від смерті його, чи дозволить Пеліду[1]
Все ж подолать його, хоч він великою доблестю славен».

В відповідь мовить богиня йому ясноока Афіна:
«Батечку наш темнохмарний, о що ти сказав, громовладче!
Смертного мужа, якому давно вже призначена доля,
Від невмирущої смерті хотів би ти все ж увільнити.
Дій, як волієш, та ми, усі інші боги, з цим не згодні». [...]

Батько безсмертних богів, терези золоті натягнувши,
Кинув на шальки два жереби довгопечальної смерті —

Гектора, коней баских упокірника, й другий — Ахілла,
І по середині взяв. Долі Гектора день похилився,
Вниз, до Аїду пішов, — Аполлон одвернувся од нього.
До Пелеона ж богиня прийшла, ясноока Афіна,
Та, перед ним зупинившись, промовила слово крилате:
«Зевсові любий Ахілле ясний! Сподіваюся, нині

До кораблів принесемо з тобою велику ми славу,
Гектора, хоч і який він неситий в бою, подолавши.
Не пощастить відтепер йому більше від нас ухилятись.
Тож зупинись на хвилину й спочинь! А сама я подамся
До Пріаміда[2] й схилю його вийти на бій із тобою».

Як була вирішена доля Гектора?

Так говорила Афіна, і радо Ахілл їй скорився.
От зупинився він і сперся на ясен свій мідногострий[3].
І до божистого Гектора миттю вона поспішила,
Постать Дейфоба[4] прибравши і голос його неослабний,
Та, перед ним зупинившись, промовила слово крилате:
«Любий, як тяжко Ахілл утісняє тебе прудконогий,
Гонячи швидко навкруг священного міста Пріама.
Отже, спинімось, заждім його й будемо вдвох боронитись!»

В відповідь Гектор великий промовив їй, шоломосяйний:
«Тож і раніше мені, Дейфобе, ти був найлюбіший
З рідних братів моїх, котрих Гекуба й Пріам породили.
Нині ж тебе я повинен тим більш поважати душею,

[1] Велетень Ахі́лл володів нелюдською силою, тому усіх, хто виходив із ним на двобій, вважали приреченими.
[2] Тобто верховний бог Зевс.

[1] *Пелі́д*, або Пелео́н — Ахілл, син *Пелея*.
[2] *Пріамі́д* — Гектор, син *Пріама*.
[3] Тобто спис, зроблений із ясену і завершений мідним наконечником.
[4] *Дейфо́б* — брат Гектора.

Що, мене в скруті на власні побачивши очі, ти зважився
Вийти з-за мурів, тоді як інші за ними сховались».

В відповідь мовить йому ясноока богиня Афіна:
«Ну-бо, сміливо ставаймо до бою й списів не щадімо
В січі завзятій, — побачимо ще, чи Ахілл прудконогий
Нас повбива й поволочить озброєння наше криваве
До кораблів глибодонних, чи ти його списом здолаєш!»

Мовила так і підступно його повела за собою.
А як, один проти одного ставши, зійшлись вони близько,
Перший Ахіллові Гектор сказав тоді шоломосяйний:

«Більш я не буду, Пелі́де, як досі, тебе уникати.
Тричі оббіг я Пріамове місто священне, не сміявши
Стріти твій напад. А зараз — дух мій мене спонукає
Стати грудьми проти тебе — здолаю чи смертю загину.
Не оскверню я тебе, коли над тобою звитягу
Дасть мені Зевс і душу із тіла твого відберу я.
Тільки славетне озброєння з тебе зніму я, Ахілле,
Тіло ж ахеям верну. Так само й зі мною ти вчиниш».
Глянув спідлоба і мовив до нього Ахілл прудконогий:

«Не говори мені, Гекторе клятий, про жодні угоди!
Як не буває між людьми і між левами клятв непорушних, —
Так і між нами не бути любові, не бути ніяким
Клятвам нерушним, аж поки один з нас чолом не поляже [...]»
Мовивши так, розмахнувсь і свого довготінного списа
Кинув, та вгледів його й ухилився ослизливий Гектор.
Вчасно присів, і спис мідногострий, над ним пролетівши,
В землю уп'явся. Вирвавши спис той, Паллада Афіна
Потай від Гектора, люду вождя, повернула Ахіллу.

Поміркуйте, чому богиня Афіна допомагала ахейцям і не любила троянців?

Гектор тоді бездоганному сину Пелея промовив:
«Схибив ти! Видно, усе ж таки, богоподібний Ахілле,
Був балакун ти, словами готовий мене ошукати! [...]»
Мовивши так, розмахнувсь і свого довготінного списа
Кинув і прямо у щит Ахіллові вцілив несхибно.
Але далеко одскочив той спис од щита. І, розсердившись,
Гектор, як глянув, що спис пролетів із руки його марно,
Став він, збентежений: іншого-бо не було в нього списа.
Голосно він білощитного став Деїфоба гукати,
Щоб йому ратище дав, а того уже не було й близько.
Все зрозумів тоді Гектор. І так він до себе промовив:

«Горе мені! Мабуть, справді до смерті боги мене кличуть!
Я-бо гадав, що герой Деїфоб недалеко від мене,
Він же за мурами, в місті, й мене обманула Афіна!
Але нехай уже не без борні, не без слави загину,
Діло зробивши велике, щоб знали про нього й потомки!»
Мовивши так, він із піхов загострений вихопив меч свій,
Довгий, важенний, що при стегні його дужім був завжди.

Так же й Ахілл тоді з серцем, сповненим буйної сили,
Кинувся, груди могутні щитом прикриваючи круглим
Гарного виробу, а на чолі красувався блискучий,
Міддю окутий шолом, розвівалась над ним золотиста
Грива густа, що вправив Гефест її щільно у гребінь.
Але ховалося Гектора тіло в озброєнні міднім,
Славним, здобутим, коли подолав він Патроклову[1] силу.
Там лиш, де кості ключиці поєднують шию з плечима,
Горло біліло, — найшвидше душі там сягає загибель, —
Саме туди своїм списом ударив Ахілл богосвітлий,
І пройняло його вістря те ніжную шию навиліт.
В куряву впав він, і крикнув, зрадівши, Ахілл богосвітлий:

«Гекторе, вбивши Патрокла, невже врятуватись самому
Ти сподівався? Й мене не страшився, бо я був далеко?
Дурню ти! На допомогу йому набагато сильніший
Ззаду, поміж кораблів глибодонних, товариш лишився —
Я, що коліна розслабив твої! Тебе розтерзають
Птахи з ганьбою і пси, а його поховають ахеї».

Весь знемагаючи, Гектор одрік йому, шоломосяйний:
«Задля твоєї душі, і колін, і батьків твоїх рідних,
Псам, я благаю, не кидай мене під човнами ахеїв,
Матимеш золота й міді за це ти від мене багато:
Щедрі дарунки мій батечко дасть тобі й мати шановна,
Тільки верни моє тіло додому, щоб Трої синове
Й жони троянські, вогнем попаливши, його поховали[2]».

Про що просив Гектор Ахілла?

Глянув спідлоба і мовив до нього Ахілл прудконогий:
«Псе, не благай мене задля колін і батьків моїх рідних.
Нині ніхто вже від псів не врятує голови твоєї,
Пси лиш та хижі птахи розірвуть на шматки твоє тіло!»

---

[1] За тогочасними законами зброя й обладунок переможеного ворога ставали власністю переможця. Ахілл лютує ще більше, бачачи на Гекторові обладунок мертвого друга Патрокла.

[2] Тут згадується давній обряд поховання через спалення тіла, інакше душа померлого, страждаючи, не знаходила спокою.

Смертю конаючи, Гектор одрік йому, шоломоно́сний:
«Бачу, що добре я знаю тебе і дарма намагався
Переконати, бо серце у грудях у тебе заліане!
Та начувайся, щоб гніву богів не зазнати за мене
В день, коли славний Паріс і Феб-Аполлон дальносяжний
Вб'ють біля Скейської брами тебе, хоч який ти хоробрий[1]».
Мовив він так, і смерть йому пітьмою очі окрила,
Вийшла із тіла душа й подалась до оселі Аїда,
З плачем за долю свою, покидаючи юність і силу,
А до померлого все ж промовив Ахілл богосвітлий:



Бій Ахілла та Гектора
(картина художника Пітера Пауля Рубенса, 1630 рік)

«Смертю умри! А я свою стріну загибель тоді, як
Зевс та інші безсмертні мені її схочуть послати!»
Мовлячи це, із убитого витяг він мідного списа
Й набік одкинув, а зброю його, закривавлену вельми,
Зняв із плечей. Звідусіль позбігались синове ахейські
І дивувались, красу споглядаючи й постать могутню
Гектора. Й жоден із них не минув його списом кольнути.

[1] Ахілл справді загине від стріли Паріса, спрямованої Аполлоном в єдине вразливе місце на його тілі — в п'яту (Ахіллесова п'ята).

Зняв тоді зброю його прудконогий Ахілл богосвітлий,
Серед ахеїв він став і слово промовив крилате:

«Друзі мої, аргеїв вожді і порадники мудрі!
Нині, коли мені вічні богові дали подолати
Мужа, що більше нам лиха накоїв, ніж інші всі разом...
Слави сягли ми великої — Гектор поліг богосвітлий,
Той, що у Трої на нього усі, як на бога, молились!»

Мовивши так, він на Гектора діло замислив негідне:
Попробивав на обох йому дужих ногах сухожилля
В п'ятах, де щиколоть; ремені в них протягнувши бичачі,
До колісниці припнув, голові ж дав в пилу волочитись.
На колісницю зійшов, славну зброю убитого взявши,
Коней стьобнув батогом, і охоче вони полетіли.
Курява хмара знялась над волоченим тілом, звихрилось
Чорне волосся, і вся голова його, досі прекрасна,
В поросі билась густім. Ворогам-бо його на наругу
Зевс хмаровладний віддав у рідним вітчизнинім краї.
Пилом бруднилась його голова. А мати, на сина
Глянувши, стала ридати й, далеко від себе жбурнувши
Світлу намітку свою, вирвать почала свої коси.

Чому автор поеми називає поводження Ахілла з тілом Гектора негідним?

Жалібно й любий ридав його батько, й усюди навколо
Плач і сумне голосіння лунали по цілому місту.
Схоже було це найбільше на те, ніби Троя висока
Полум'ям вся невгасимим од верху до низу палала.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом

1. Назвіть імена персонажів, зображених у поданих фрагментах поеми ***«Іліада»***.
2. За що Ахілл хотів помститися Гектору, коли викликав його на двобій?
3. Чому ***Гектор*** не сховався за мурами Трої, щоб уникнути смерті від руки Ахілла?
4. Чи усвідомлював троянський царевич, що ризикує життям?
5. Розкажіть про двобій ***Гектора*** та ***Ахілла***.
6. Як ***богиня Афіна*** втрутилася в поєдинок двох видатних героїв?
7. Які ***епітети*** і ***порівняння*** використовує автор, зображуючи цих героїв?
8. Доведіть, що Гомер не принижує царевича Гектора, якому притаманні, як звичайній смертній людині, також і слабкості.
9. Спробуйте уявити, що переживали батьки і дружина Гектора, спостерігаючи з міських мурів за двобоєм. Чому образи ***Пріама***, ***Гекуби*** й ***Андромахи*** викликають у нас співчуття?
10. Що вчинив ***Ахілл*** із тілом троянського царевича?
11. Чому для воїнів важливо було не залишити тіла вбитих на полі бою?

Викуп Пріамом тіла Гектора

[...] На землю тоді Пріам з колісниці зіскочив
І, візника залишивши Ідея на місці, щоб бистрих
Коней і мулів стеріг, подався їадець стародавній
Прямо до дому, де Зевсові любий Ахілл має оселю.
Там він застав його й друзів, що одаль сиділи [...]
В дім непомітно ввійшов великий Пріам і, схилившись,
Став обнімати коліна Ахіллові, ще й цілувати
Руки страшні, що в нього численних синів повбивали.
Здивувався Ахілл, боговидого старця впізнавши,
Враз здивувались і інші, й одні позирнули на одних.
Тільки Пріам, озвавшись, промовив до нього з благанням:

«Батька свого спогадай, до богів подібний Ахілле!
Так же, як я, стоїть він на старості скорбнім порозі.
Все ж він, принаймні, почувши про те, що живий ти і цілий,
Серцем радіє своїм і щоденно плекає надію
Любого бачити сина, коли він повернеться з Трої.
Я ж, нещасний без краю, найкращих синів породив я
В Трої розлогій, а нині нікого мені не лишилось.
Аж п'ятдесят їх у мене було до приходу ахеїв,
Та багатьом із них лютий Арей вже знесилив коліна.
Хто ж був єдиний у мене, що й Трою, й самих захищав нас,
Той в обороні вітчизни недавно тобою убитий — Гектор.
Тож задля нього й до цих кораблів я ахейських
Нині з благанням прийшов і викуп приніс неоціненний.
Бійся, Ахілле, богів і зглянься ласкаво на мене,
Батька свого спогадавши, бо жалю ще більше я гідний,
Те-бо терплю, чого інший ніхто не зазнав земнородний, —
Рук убивці синів своїх я доторкаюсь губами!»

Мовив це, й пам'ять про батька збудив і викликав сльози.
Взявши за руку, лагідно все ж одхилив той старого.
Так спогадавши обидва, — той Гектора-мужезвитяжця,
Плакав невтішно, до ніг Ахіллових тужно припавши,
Сам же Ахілл свого батька оплакував, ще й за Патроклом
Тяжко журився, — і стогін їх сумно лунав по покоях.
А після того, як слізьми наситився Ахілл богосвітлий,
З серця ж його і грудей одлягло скорботне бажання,
З крісла він швидко підвівся й за руку підводить старого,
Сиве чоло пожаліввши й на бороду зглянувшись сиву,
І, промовляючи, з словом до нього звернувся крилатим:

«О бідолашний, багато печалі душею зазнав ти! [...]
Як же наблизитись до кораблів ти наважився ахейських
Сам, перед очі того, хто стільки синів твоїх славних
Зброї позбавив? Мабуть, і серце у тебе залізне.

Та заспокойся і в крісло сідай. Хоч як болюче нам,
Глибоко в серці сховаймо свою ми журбу і скорботу.
Не допоможуть нічого найревніші сльози й ридання.
Долю таку вже богове нам, смертним, напряли, нещасним. [...]
Чули ми, старче, раніше колись і ти був щасливий:
Скрізь визначався ти, старче, як кажуть, синами й багатством.
Та як наслали на тебе це лихо богове небесні,
Вічно під містом твоїм лиш січі та людоубивства».
В відповідь мовив йому староденний Пріам боговидий:
«Ні, я не сяду, годованцю Зевсів, допоки мій Гектор
Десь у наметі лежить непохований. Дай його швидше,
Хай я на власні очі побачу. А сам ти від мене
Викуп багатий прийми, що привіз я. Нехай він на радість
Буде тобі, щоб вернувсь ти до рідного краю щасливо». [...]



Сучасна реконструкція Гомерівської Трої
(Illustration: G Dagli Orti/De Agostini/Getty Images)

Син же Пелеїв, як лев, за двері з намету подався,
Та не один, за ним поспішили соратників двоє.
Випрягли коней і мулів вони, від ярма одв'язавши,
І, до намету з окличником старця Пріама ввійшовши,
В крісло його посадили, і з міцноколісного воза
Викуп за голову Гектора зносити стали безцінний.
Два лиш плащі залишили вони і хітон[1] добротканний,
Щоб, загорнувши в них тіло, додому його виряджати.

[1] *Хітон* — у Давній Греції вид довгої підперезаної сорочки без рукавів.

Тіло помили служниці і, маслом його намастивши,
В чистий вгорнули хітон і плащем його зверху накрили.
Потім Ахілл підняв його сам і, на мари поклавши,
З товаришами поставив на добре гембльованім возі. [...]
Знов до намету вернувся Ахілл богосвітлий.
Сів у крісло, оздоблене гарно, і так до Пріама промовив:

«Син твій, старче, померлий до тебе вернувсь, як велів ти, —
Вже він на марах лежить. На світанку його ти побачиш. [...]
В Трою привізши, і там, многослізний, він буде для тебе!
Ти ж мені нині усе розкажи і повідай одверто:
Скільки ти днів богосвітлого Гектора маєш ховати,
Щоб не виходив на битву я сам і воїв стримав».

В відповідь мовив йому стародавній Пріам боговидий:
«Якщо даси нам ховать богосвітлого Гектора тіло,
Ласку велику цим нині ти явиш до мене, Ахілле:
Замкнені ми в Іліоні, ти знаєш, а дерево треба
Здалеку, з гір нам возить, та й трояни залякані дуже.
Дев'ять би днів нам хотілось оплакувать Гектора в домі
І поховать на десятий та справити тризну для люду.
На одинадцятий — пагорб насипати зверху могильний,
А на дванадцятий — бій відновити, якщо вже так треба».
Знову йому відповів прудконогий Ахілл богосвітлий:
«Хай так і буде, старче Пріаме, як ти того хочеш.
Я припиняю війну на час, що його зажадав ти».

Мовивши це, правицею руку він біля зап'ястя
Стиснув ласкаво, щоб острах у нього розвіяти в серці. [...]

В шатах шафранних Еос над всією простерлась землею.
Коней з плачем і стогнанням вони до міста погнали,
Вбитого ж мули везли. Та тільки ніхто не побачив
Їх ні з мужів, ні з жінок, підперезаних пишно, раніше,
Аніж Кассандра[1], на золоту Афродіту подібна.
Вадріла вона із твердині пергамської любого батька
На колісниці й міського при ньому окличника з Трої.
Мулів побачила далі і Гектора тіло на марах.
Заголосила вона і на весь Іліон заволала:
«Швидше, троянські мужі і троянки, на Гектора глиньте:
З радістю ви зустрічали, коли він живий повертався
З битви, — він завжди був радістю міста й цілого народу!»
Мовила так. І ніхто із жінок і мужів тоді в місті
Не залишився, велика людей огорнула скорбота.

[1] *Кассандра* (Олександра) — дочка Пріама і Гекуби. Кассандра пророкувала, що Паріс принесе Трої великі нещастя і місто загине.

В брамі вони оточили Пріама, що від його тіло.
Перед всіма його люба дружина і мати шановна,
Коси рвучи на собі, до бистрих коліс припадала,
Щоб хоч обнять його голову. Й плакав народ весь навколо.

Як досягли вони славного дому Пріама та мертве
Тіло поклали на ложе різьблене, навкруг посадили
Заводіїв голосіння, і з стогоном ті і риданням
Спів почали похоронний, і в тузі жінки голосили.
Перша плачем із них білораменна зайшлась Андромаха[1],
Голову Гектора-мужезавитяжця обнявши руками:

«Рано ти, мужу мій любий, пішов із життя і вдовою
В домі мене залишаєш. Тож син наш — мале ще дитятко,
Що породили його ми, бездольні, — квітучого віку
Не досягне він, гадаю. Раніш-бо наш город дощенту
Буде зруйновано. Сам-бо загинув ти, наш оборонцю,
Що ратував його, й вірних дружин, і дітей нетямущих.
Скоро відціль повезуть їх усіх в кораблях глибодонних.
З ними й мене. А ти, мій синочку, або вслід за мною
Підеш до краю чужого роботу робить примусово
Немилосердним владикам, або тебе хтось із ахеїв
Схопить за руку і з башти жбурне на загибель жорстоку[2]
В гніві за те, що брата забив у боях йому Гектор.
Батечко твій неласкавий до них був у січі жорстокій,
Тим-то й оплакують так його люди усі в Іліоні!»
Мовила так крізь ридання, і в тузі жінки голосили.

Переклад із давньогрецької Бориса Тена

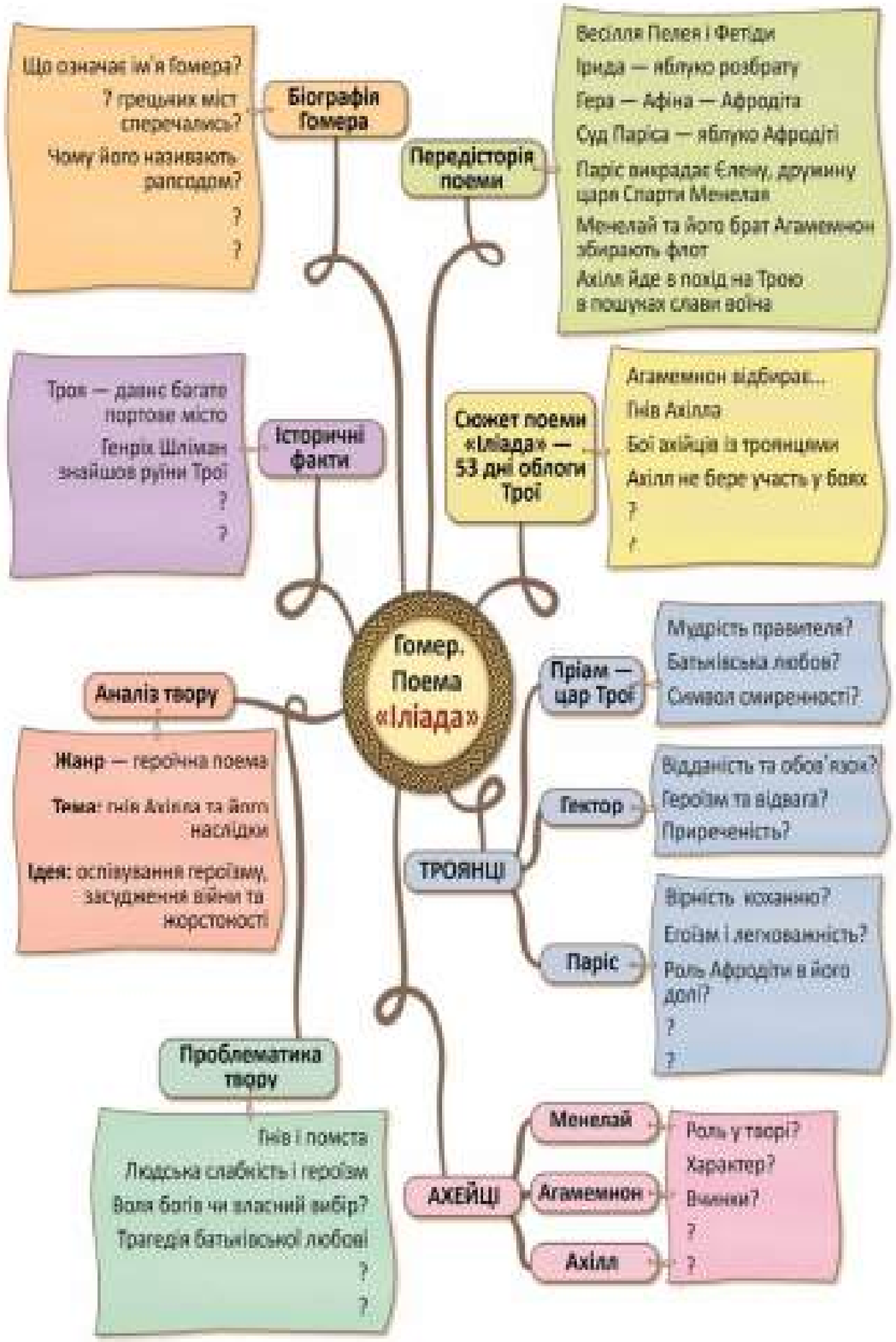
ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом

1. З якою метою цар Пріам прийшов до Ахілла?
2. Що нас вражає в словах Пріама *«Рук убивці синів своїх я доторкаюсь губами!»*?
3. Порівняйте, яким постає Ахілл у сцені двобою з Гектором і в сцені зустрічі з Пріамом.
4. Колись Гектор сказав Андромасі: «***Війна — чоловіча турбота***». У чому, на вашу думку, з ним можна погодитися, а в чому — ні?
5. Якою у голосінні дружини передбачається доля сина після смерті батька?
6. Які види зброї й обладунків описано в поемі? Доведіть, що герої твору надають їм особливого значення.
7. Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/YryeDlCS або QR-кодом і перегляньте презентацію до теми «Гомер. Поема "Іліада"»
8. Проаналізуйте і заповніть інтелект-карту до поеми «Іліада».

[1] *Андромаха* — дружина Гектора. Ця подружня пара у світовому мистецтві стала символом вірності й скорботи.

[2] Андромаха передбачає, що їхнього з Гектором сина ахейці скинуть із мурів палаючої Трої.



Міркуємо самостійно

9. Чому долю Гектора можна назвати ***символічною*** для Трої та її мешканців?
10. Як у поемі ***Гомера*** пояснюються причини військових перемог і поразок, людського щастя і горя? Чому люди в цій поемі створюють враження іграшок?
11. Чи завжди боги-олімпійці справедливі до людей?
12. Доведіть, що в поемі «Іліада» боги ***не ідеалізовані***. Якими людськими рисами наділено античні божества?
13. Які звичаї та обряди описано в «Іліаді»? Поясніть, якого значення надають герої твору обряду поховання.

Узагальнюємо і підсумовуємо

14. Схарактеризуйте ***образ Ахілла***. Доведіть, що Ахілл був ідеальним воїном.
15. Схарактеризуйте ***образ Гектора***. Які ідеальні риси втілено в його образі?
16. Що вас вразило ***в образі Пріама***? У чому полягає ***трагізм*** цієї постаті?
17. Схарактеризуйте жанрові особливості ***героїчної поеми «Іліада»***, створеної давньогрецьким рапсодом.
18. Поясніть, як виконувався цей твір в античні часи.
19. Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/XrtOlhvJ або QR-кодом і виконайте літературне завдання.

Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше

20. Що є спільного між образами міфологічних героїв ***Ахілла*** і ***Геракла***.
21. Поясніть відмінність між ***авторською*** і ***народною*** творчістю.
22. Чому поему «Іліада» називають авторським, тобто ***літературним*** твором?
23. У чому полягає помилковість вислову «Гомер — автор давньогрецьких міфів»?

Дискутуємо

24. ***Василь Симоненко*** (1935–1963) написав невеличку «Хуліганську Іліаду, або Посоромлення Гомера». У цьому пародійному творі він стисло переказав історію Троянської війни, але із зовсім іншими акцентами, ніж у Гомера. Український поет докоряє музі, яка надихнула давнього співця:

> Ах, ти ж, моя шташечко, Музо-щебетухо,
> Що ти там Гомеру бовкнула на вухо?

Симоненко сварить і старця Гомера за поему-чтиво, «*де усе — неправда, де усе — фальшиво*». Молодий митець із сарказмом натякає, що в поемі слід було писати про те, якою безліччю життів пожертвував «дурний Менелай» заради помсти троянцям і повернення зрадливої дружини.

25. Дослідіть зміст «Хуліганської Іліади» Василя Симоненка і в групах обговоріть, що висміює український поет у своєму творі.
26. Чи поділяєте ви погляд Василя Симоненка на події Троянської війни? Чому?

Для тих, хто хоче знати більше

Упродовж багатьох століть існувало переконання, що місто Троя та й усі події, пов'язані з Троянською війною, — це лише втілена у міфах і поемі Гомера вигадка, яка не має історичного підґрунтя. Проте ***в 1871 році*** німецький археолог-любитель ***Ге́нріх Шлі́ман***, який був упевнений, що все описане в «Іліаді» — правда, почав розкопки на пагорбі Гісарлик у сучасній Туреччині.

На його думку, це місце повністю відповідало епічному опису розташування міфологічної Трої. І яким же був шок в істориків усього світу, коли Шліман справді розкопав руїни давнього багатого міста!

Дослідники виявили, що в далекому минулому це місто неодноразово знищувалося, але його знову відбудовували. За характером руїн археологи з'ясували, що на початку XII ст. до н. е. воно вкотре згоріло. Це місто ідентифікували як ***Трою Гомера***.

Окрилений Ге́нріх Шлі́ман, а разом із ним вже і професійні археологи почали пошуки й інших міст, про які йдеться в «Іліаді». Так було знайдено стародавні міста ***Міке́ни*** та ***Пі́лос***, де вчені відкопали глиняні таблички з написами, які вдалося розшифрувати. Здивуванню археологів не було меж, коли вони на цих табличках прочитали імена богів і людей, про яких ідеться в поемах Гомера.

Стало зрозуміло, що в XIII–XII ст. до н. е. на території сучасної Греції існували могутні держави. Вони справді в XII ст. до н. е. вели війну на території Малої Азії, взявши в облогу і знищивши малоазійське ***місто Трою***.

Географічне положення Трої було надзвичайно вигідним. Вона панувала над важливим морським шляхом — протокою Дардане́лли. Це могло бути причиною військових нападів на багате місто. Один із таких походів, вочевидь, і ліг в основу давньогрецького ***троянського циклу***, отримавши в міфі нове тлумачення причин війни.

«ЛІТЕРАТУРА І СВІТ ПРОФЕСІЙ

Опановуємо ази телерепортерства

Телерепортер — це журналіст, який працює на телебаченні та займається збором і передачею новин безпосередньо з місця подій. Він проводить інтерв'ю, описує ситуації в прямому ефірі або готує відеосюжет для випусків новин.

Творче завдання. Уявіть, що до вашої школи приїздить команда телевізійників, щоб зняти репортаж «Герої давнини в стінах сучасної школи: як учні вивчають «Іліаду». Вам потрібно попрацювати у ролі тележурналіста. Для більшості підлітків монтаж відео на смартфоні стало буденною справою, тож використайте ці навички для виконання завдання.

1. Підготуйте коротке вступне слово про школу, її особливості. Прорекламуйте глядачам, що цікавого й незвичного вони можуть побачити та почути у вашому відеорепортажі. Підберіть цікавий фон для цього фрагменту відео. Наприклад, на подвір'ї чи у коридорі школи, де під час перерви відпочивають діти.
2. Підготуйте запитання для учнів та учениць про уроки вивчення поеми «Іліада» та підготовку до аналізу головних героїв твору. Запитайте їх про враження від поеми. Зніміть кілька дублів з дітьми в класі чи бібліотеці, де вони читають або готують матеріали.
3. Поговоріть з учителями літератури про методи, які вони використовують, щоб зацікавити учнів.
4. Відзніміть процес навчання: як учні на уроці читають уривки з «Іліади», обговорюють героїв, розглядають ілюстрації до поеми або навіть дискутують про героїв Троянської війни, використовують сучасні засоби навчання.
5. Закінчіть репортаж підсумком: поясніть, чому важливо вивчати класичні твори, як вони допомагають зрозуміти історію й формувати цінності. Змонтуйте відео та презентуйте його перед класом.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ
ВІРШОВИЙ РОЗМІР. ГЕКЗАМЕТР

Із вивченого у попередніх класах ви вже знаєте, що в літературі є ***прозові*** і ***віршові*** твори. Віршовим творам властива ритмічність мови. Вона досягається певним порядком чергування ***наголошених складів*** із ***ненаголошеними***.

Таке чергування складів у віршових творах може здійснюватися за різними схемами, які називають ***віршо́вими розмірами***.

Гекза́метр — основний віршовий розмір в античній літературі. Слово гекзаметр перекладається з грецької як ***шестимірник*** (hex — шість, metros — міра), оскільки у віршорядку налічується ***6 наголошених складів***[1].

Твори, написані гекзаметром, виконувалися наспівним ***речитативом***. Вони вирізнялися повільністю й особливою урочистістю мови. Схема гекзаметра (чергування наголошених і ненаголошених складів) така:

— ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — || ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪ ∪ | — ∪

— означає наголошений склад;

∪ означає ненаголошений склад.

До речі, у Гомерових ***епічних поемах*** використано ***гекзаметр***:

А́ прудконо́гий Ахі́лл безуста́нно за Ге́ктором гна́вся.
На́че на о́леня ю́ного пе́с по узгір'ях полює...

(«Іліада»)

«Та́м же й до бе́рега ми з корабле́м потаємно пристали
В затишній бу́хті, яки́мось до не́ї приве́дені бо́гом»

(«Одіссея»).

Українські поети теж зверталися до цього давнього віршового розміру. Серед них ***Леся Українка, Максим Рильський, Павло Тичина***. Гекзаметр надає урочисто-моторошного звучання віршу-легенді Лесі Українки про жорстоку єгипетську царицю Ра-Менеїс:

Плив корабель, роздираючи хвилі не день, не годину,
Витримав бурі, не збився з дороги в тумані...

(«Ра-Менеїс»)

[1] Літературознавці вважають на довгі й короткі склади.

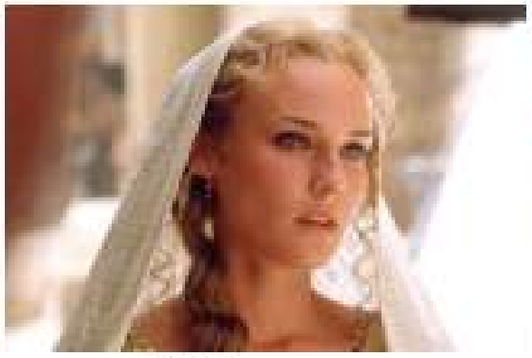


Виконуємо творчі завдання

1. Уявіть, як давні співці могли б зобразити у героїчних піснях подвиги наших українських військових.
2. Насамперед на яких подвигах українських воїнів давні аеди і рапсоди акцентували б увагу?
3. Придумайте назву для своєї героїчної пісні, присвяченої подіям нашої сучасності.

МИСТЕЦЬКА ГАЛЕРЕЯ

У 2004 році на екрани вийшов фільм «Троя» режисера Вольфганга Петерсена, знятий за мотивами героїчної поеми Гомера «Іліада». Фільм отримав престижну премію Оскар за найкращий дизайн костюмів, які передавали дух давнини.



Єлена



Паріс



Гектор



Ахейський бойовий корабель

Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/Re50dJ7l або QR-кодом і подивіться фрагмент фільму «Троя». Як автори фільму передали думку, що Ахілл — видатний воїн?

ДАВНЬОГРЕЦЬКА ЛІРИКА

Із зародженням нового устрою життя у Давній Греції ***епос*** починає занепадати. Монументальні твори героїчного змісту, які розлого оповідали про діяння богів і надзвичайні подвиги героїв далекої давнини, не могли відобразити проблем нової дійсності.

Поступово в літературу післягомерівських часів увійшли невеликі ***ліричні твори***, які у VII – VI ст. до н. е. здобули неабияку популярність. Вони безпосередньо і швидко відгукувалися на проблеми повсякденності, політичні події в полісі або виражали найтонші переживання ***звичайної людини***.

Водночас поети широко використовували художні прийоми, вироблені ***епосом***, і постійно зверталися до ***міфологічної тематики***.

Давньогрецька лірика, як і епос, виникла з народних пісень і тривалий час зберігала *фольклорні традиції*. Її виконували під акомпанемент ліри, кіфари, флейти, труби, сопілки тощо, тому давньогрецький поет одночасно був ще й композитором.

Проте деякі ліричні жанри з часом утратили зв'язок із музикою і з ***пісенних*** перетворилися в суто ***декламаційні***.

На жаль, чимало ліричних творів VII — VI ст. до н. е. втрачено назавжди, а деякі залишилися тільки у фрагментах. Тому ми можемо мати лише приблизне уявлення про тогочасну поезію.

Декламаційні жанри та елегії Тіртея

До декламаційних жанрів поезії належить ***еле́гія***, і найбільшого розквіту вона набула у VII столітті до нашої ери. У центрі уваги елегій — ***громадське життя греків***, тому автори багатьох таких творів — політичні діячі, філософи чи воєначальники.

Елегії розвинулися з народних поховальних пісень і плачів, які виконували під супровід флейти. Проте в літературі ці твори набули доволі бадьорого настрою. В них ми можемо побачити *повчання, політичну агітацію, патріотичні заклики, військові настанови, життєві поради, приклади, гідні наслідування*, тощо.

Одним із найвідоміших авторів елегійної поезії став ***Тірте́й***. Відомостей про цього поета майже нема. Припускають, що його батьківщина — або Афіни, або Спарта, і жив він, імовірно, у середині VII століття до нашої ери.

У творах Тіртея звучать заклики до захисту рідної землі, оспівується мужність воїнів, виражена активна позиція громадянина міста. Ці мотиви стали новими в літературі, оскільки їх ще не знали в часи гомерівського епосу, коли насамперед відстоювалися інтереси вождів й оспівувалися подвиги окремих родовитих героїв, а не всього воїнства.

З іменем Тіртея пов'язана ***легенда***, яка ілюструє надзвичайно важливе значення поезії в житті давніх греків. Під час важкої війни із сусіднью Месе́нією спартанці за порадою віщуна попросили війсь-

кової допомоги в афінян. Афінянин, які завжди зверхньо ставилися до грубого спартанського войства, на посміх відіслали до них лише одного кульгавого шкільного вчителя і поета Тіртея[1].

Але пророцтво виявилося правдивим: Тіртей склав для воїнів настільки запальну патріотичну елегію, що зумів піднести бойовий дух спартанців і вже у першій битві привів їх до перемоги.



Давньогрецькі воїни, які йдуть у бій у супроводі флейтиста (розпис на давньогрецькій вазі VII століття до н. е.)

Дослідники вважають, що насправді Тіртей був спартанським поетом і вождем-воїном. У своїх патріотичних елегіях і маршових піснях-закликах він пишномовно оспівував військову звитягу і славну смерть в ім'я батьківщини, давав настанови воїнам, як поводитися в запеклому бою, та засуджував слабкодухих боягузів.

Спартанський поет для більшої виразності використовував ***міфологічні образи*** (наприклад, в одному з віршів він називає спартанців нащадками Геракла). А щоб підкреслити воїнську згуртованість, Тіртей часто говорить «ми».

Піднесені вірші Тіртея стали своєрідним кодексом воїнської честі й набули популярності за межами Спарти. Вони легко запам'ятовувались і виконувалися в походах і перед битвами. Воїни навіть змагалися у кращій декламації.

Є відомості, що елегії Тіртея надихали війська аж до IV століття нашої ери і вивчалися у школах як ***взірцево патріотичні твори***.

В патріотичній елегії ***«Добре вмирати тому...»*** Тіртей прямо і без будь-якого бажання оминути гострі формулювання ставить спартанських чоловіків перед вибором: під час війни ви можете залишити свою батьківщину, втекти зі своїми рідними на чужину або можете стати на захист вітчизни; ви можете втекти з поля бою і покинути старих воїнів на поталу ворогам або ж можете стояти на смерть і пожертвувати своїм молодим життям заради перемоги.

Елегія грецького поета Тіртея ***«Добре вмирати тому...»*** — це не тільки заклик до чоловіків залишитися на батьківщині під час війни. Це заклик до усвідомленого виконання свого святого обов'язку перед Спартою, до славної смерті в ім'я свободи рідної землі, яку крім них ніхто не може захистити.

[1] У Спарті заборонялися мистецтва і не визнавалися люди з інвалідністю.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Готуємося до роботи з твором

1. Розкажіть про причини занепаду ***епосу*** і розвитку ***лірики*** (поезії) у Давній Греції.
2. Що стало основою для виникнення ***авторської поезії***?
3. Назвіть головні особливості ***декламаційної*** і ***пісенної поезії***.
4. Що вам відомо про ***елегію*** як жанр давньогрецької літератури?
5. Розкажіть про особливості елегій давньогрецького поета Тіртея. Яка тематика переважала в його творах?

* * *

Добре вмирати тому, хто, боронячи рідну країну,
Поміж хоробрих бійців падає в перших рядах.
Гірше ж немає нічого, як місто своє і родючі
Ниви покинуть і йти жебракувати в світи,
З матір'ю милою, з батьком старим на чужині блукати,
Взявши з собою діток дрібних і жінку смутну.
Буде тому він ненависний,
в кого притулку попросить,
Лихо та злидні тяжкі гнатимуть скрізь утікача.
Він осоромить свій рід і безчестям лице своє вкриє,
Горе й зневага за ним підуть усюди слідом.
Тож як справді не знайде втікач поміж людом ніколи
Ані пошани собі, ні співчуття, ні жалю —
Будемо батьківщину і дітей боронити відважно,
В битві полижемо ми, не пожаліем життя.
О юнаки, у рядах тримайтесь разом серед бою,
Не утікайте ніхто, страхом душі не сквернить.
Духом могутнім і мужнім ви груди свої загартуйте,
Хай життелюбних між вас зовсім не буде в бою.
Віком похилих, у кого слабі вже коліна, ніколи
Не покидайте старих, з битви утікши самі.
Сором несвітський вам буде тоді, як раніше за юних
Воїн поляже старий, в перших упавши рядах, —
Голову білу безсило схиливши, сивобородий,



Спартанець (статуетка 500 рік до н.е.)

Дух свій відважний оддасть, лежачи долі в пилу,
Рану криваву свою не забувши руками закрити, —
Страшно дивитись на це, соромно бачить очам
Тіло старе без одежі! А от юнакові — все личить,
Поки ще днів молодих не осипається цвіт.
Чоловікам він був милий, жінок чарував за життя він —
Буде прекрасний тепер, впавши у перших рядах.
Отже, готуючись, кожен хай широко ступить і стане,
В землю упершись міцніш, стиснувши міцно уста.

Переклад із давньогрецької Григорія Кочура

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ
ЕЛЕГІЯ. ПЕНТАМЕТР

Еле́гія (грец. — *очеретяна сопілка, тужлива пісня, скарга*) — жанр ліричного твору сумного характеру.

Елегія як жанр давньогрецької лірики характеризувався тематичним розмаїттям і поєднанням двох віршових розмірів. Такий *елегійний двовірш* складався з ***гекза́метра*** (шестимірника) і ***пентáметра*** (п'ятимірника).

Пентаметр, своєю чергою, утворюється подвоєнням першого піввірша гекзаметра. Відповідно схема цього віршового розміру така:

—∪∪|—∪∪|—||—∪∪|—∪∪|—.

У наступні літературні епохи елегії втратили чітку побудову, проте визначальним став сумний настрій цих творів.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Працюємо над текстом твору

1. Виразно прочитайте елегію Тіртея «***Добре вмирати тому***...».
2. Які вчинки поет вважає ганебними для чоловіка?
3. Який ідеал воїна проповідує Тіртей у своїх творах?
4. Що, на переконання поета, є найважливішим в особистості спартанського воїна?
5. Наведіть приклади ***антитези*** у творі. Яку думку підкреслює поет за допомогою цього прийому?
6. Літературознавці називають елегію *«Добре вмирати тому...»* ***маршовою***. Доведіть або спростуйте цю думку.
7. Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/trtOiLNU або QR-кодом і розподіліть засоби художньої виразності у вірші "Добре вмирати тому..."

Узагальнюємо і підсумовуємо

8. Поясніть, чому елегії Тіртея були такими популярними серед воїнів-спартанців.
9. У чому полягає ***патріотична ідея*** елегії Тіртея?
10. Зробіть висновок про роль митця в історичній долі країни.
11. Поміркуйте, чим сучасні армійські маршові речівки нагадують елегії Тіртея.

12. Прочитайте текст «Моєї молитви» на сторінці 48. Порівняйте, як закликає до боротьби давньогрецький поет, а як — українські герої.

Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше

13. У 7 класі ви вивчали вірш «Пісня солдатів з Вестерпляйте» Константи Ільдефо́нса Галчи́нського. Порівняйте твори польського поета XX століття і давньогрецького поета Тіртея VII століття до нашої ери.
14. Визначте, що є спільного у віршах різних епох на *воєнну тематику*.



Виконуємо творчі завдання

Складіть власну елегію із патріотичними закликами або напишіть міні-твір на тему «Чи актуальні сьогодні ідеї, проголошені Тіртеєм в елегії. Наведіть аргументи і приклади.

УКРАЇНА У СВІТІ

Молитва, написана кров'ю

Текст «Моєї молитви» був створений Осипом Мащаком (1908-1976) — крайовим керівником українського патріотичного руху ОУН. У 1934 році він був заарештований та ув'язнений у найстарішій львівській тюрмі із назвою *Бригідки*. Тут 28-річний Осип і його товариші, серед яких був і 27-річний Степан Бандера і 29-річний Роман Шухевич, а разом з ними ще більше 20 в'язнів-товаришів, очікували вироку суду.

Осип написав текст «Моєї молитви», щоб підняти бойовий дух товаришів, звинувачених у вбивстві зокрема представника Сталіна і одного із організаторів голодомору в Україні. Те, як гідно трималися на судових засіданнях учасники патріотичного руху, вражало всіх, хто стежив за перебігом гучного процесу.

У тексті «Моєї молитви» неодноразово робилися зміни, а востаннє вона модернізувалася у 2014 році. Зараз «Моя молитва» підіймає бойовий дух українських воїнів-патріотів і цивільних у боротьбі з російськими окупантами.

«Україно, Свята Мати Героїв, зійди до серця мого, прилинь бурею вітрів кавказьких, шумом карпатських ручаїв, боїв славного завойовника батька Хмеля, тріумфом і гуком гармат революцій, радісним гомоном Софійських дзвонів.

Нехай душа моя в тобі відродиться, славою твоєю опромениться, бо ти, Пресвята, все життя моє, бо ти все щастя моє. Задзвени мені брязкотом кайданів, скрипом шибениць в похмурі ранки, принеси мені зойки катованих у льохах, у тюрмах і на засланнях.

Щоб віра моя була гранітом, щоб росла завзяттям міць, щоб сміло йшов я в бій, так, як йшли герої за тебе, Свята, за твою славу, за

твої святі ідеї. Щоб помстити ганьбу неволі, потоптану честь, глум катів твоїх, невинну кров помордованих дітей твоїх, величну смерть героїв української нації і тисяч інших незнаних нами, що їх кості порозкидані або тайком поховані.

Спали вогнем життєтворчим всю кволість у серці моєму, страху нехай не знаю я, й не знаю що таке вагання. Скріпи мій дух, загартуй волю, в серці замешкай моєму, зрости мене до ясних чинів, в чинах нехай знайду я смерть, солодку смерть в муках за тебе, і розлившуся в тобі та вічно житиму в тобі.

Відвічна Україно: свята, могутня, соборна!»

Для тих, хто хоче знати більше

Пісенна лірика

Водночас із декламаційною у Давній Греції розвивалася ***пісенна поезія***. Вона зберігала зв'язок із музикою й отримала назву ***мéліка*** (від грецького слова *мелос — пісня*[1]).

Виникла пісенна поезія на острові ***Лéсбос***. Впродовж VII – VI століть до нашої ери Лесбос залишався музичним і літературним осередком Давньої Греції.



Сапфо (фреска з давньоримського міста Помпеї)

Пісенна поезія була представлена ***гімнами*** на честь богів, святковими й обрядовими піснями, а також творами на любовну, військову і навіть політичну тематику. До наших часів збереглися лише деякі тексти меліки, а яким був музичний і хореографічний супровід — можна, на жаль, лише здогадуватися.

Найяскравішою поетесою античності називають авторку мелічних віршів ***Сапфо***. Ця аристократка з острова Лесбос жила наприкінці VII – у першій половині VI століття до нашої ери.

Про Сапфо відомо, що вона заснувала для дівчат школу, яку називала «домом муз» і де навчала їх поетичного мистецтва, музики, танців і співу. Вона прагнула пробудити у своїх вихованках усвідомлення жіночності, витонченості почуттів і розуміння краси довколишнього світу.

Дослідники з'ясували, що Сапфо була авторкою 8 книг, але нам відомі лише кілька її віршів та окремі уривки.

[1] Від грецького слова *мелíка* походить слово *мелодія*.

На відміну від сучасників, які у віршах велику увагу приділяли війнам і політиці, поетеса головною темою своєї ***меліки*** обрала кохання, утверджуючи ідеал жіночої краси.

Давньогрецька поетеса створила чудову мову витончено-пристрасної лірики. Сапфо для зображення любовних переживань обрала надзвичайно ошатне тло: весна, рожевий захід сонця, ніжні трави, квітучі ниви. Яскраві картини природи доповнені чудовими ароматами «запашних вінків і з троянд, і з фіалок», запахом «солоного моря» і «солодкої медуниці».

Картини природи передають стан душі закоханої жінки, її прагнення насолоджуватися життям:

Жереб мені — Ласку весни,
Випав такий: — Розкіш, красу,
Серцем палким — Сонця ясне
Любити — Проміння.

Переклад із давньогрецької Андрія Содомори

Сапфо у своїй ліриці звертається до мотивів народних пісень, використовує *міфологічні сюжети* та *образи*. Наприклад, вона зображує весілля Гектора й Андромахи або викрадення Єлени троянцями; звертається з молитвою-благанням про допомогу до богині кохання і вроди Афродіти. Поетеса сприймає кохання як джерело щастя і мук та вперше в Давній Греції оспівує всеохопну жіночу пристрасть.

На відміну від авторів епічних творів, які переважно описували вчинки героїв, а не їхні психологічні стани, Сапфо акцентує увагу на внутрішньому світі людини.

У відомому фрагменті, який вчені вважають весільною дівочою піснею, вона з небувалою щирістю й емоційністю передає стан любовного томління, ревнощів, глибокого смутку:

ЛЮБОВ

Мов боги, здається мені щасливий
Муж оцей, що, сівши напроти тебе,
Сміх принадний твій і солодкий голос
З уст твоїх ловить.

Гляну я — серце моє то стихне,
То заб'ється так, що тамує віддих,
Трачу голос я — на губах розкритих
Слово німіє.

Раптом жар тонкий пробігає тілом,
В білий день мені ув очах темніє,
Слів не чую, тільки дзвенить у вухах
Дзвін невгамовний. [...]

Переклад із давньогрецької Андрія Содомори

Сапфо вдихнула новий струмінь у поетичне мистецтво, збагатила лірику темами та віршовими розмірами, змогла віднайти пристрасну поетичну мову щемливих і болісних почуттів, які мають над людиною величезну владу. Сапфо вважають однією із найталановитіших поетес в історії людства, а митці досі використовують її творчі досягнення.



Сапфо і давньогрецький поет Алкей (картина художника Лоуренса Альма-Тадема, 1881 рік)

Співвітчизники шанували Сапфо, увічнюючи поетесу в живописі та скульптурі, і навіть карбували її зображення на монетах. Проте настали похмурі середньовічні часи — і поезію Сапфо назвали надто відвертою і грубо-чуттєвою. Усі її книги спалили, а нам залишили тільки згарище...

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ
ЛІРИКА

Поняття ***лі́рика*** не було відоме в Давній Греції, воно виникло вже пізніше — у період еллінізму, тобто у IV столітті до н. е. – І столітті н. е. У цей період лірикою називали тільки ті поетичні твори, які виконували під супровід музичного струнного інструмента ***ліри***. Поступово словом ***лірика*** стали позначати всю пісенну поезію, яку раніше в Давній Греції називали ***ме́лікою***.

У наш час, як вам відомо, лірикою називають: 1) поетичні твори невеликого обсягу, які виражають почуття і настрої ліричного героя; 2) один із трьох літературних родів (***епос***, ***лірика*** і ***драма***).

ЛІТЕРАТУРА І СВІТ ПРОФЕСІЙ

Опановуємо ази контент-менеджменту

Контент-менеджер відповідає за створення, редагування та управління контентом на вебсайтах, блогах і в соціальних мережах. Може також аналізувати ефективність контенту і розробляти стратегію його покращення.

Творче завдання. Спробуйте себе у ролі контент-менеджера для сайту «Поетика Античності». Попрацюйте самостійно або командою над контентом, який буде присвячено поезії Тіртея «Добре вмирати тому...». Результат проєкту презентуйте перед однокласниками.

1. План створення контенту
2. Напишіть для вебсайту публікацію, яка допоможе привернути увагу до цього твору.
3. Додайте у пост цитати з вірша і коротке пояснення до них.
4. Щоб візуально підкреслити головну ідею твору, доберіть ілюстрації для допису.
5. Продумайте, як можна залучити більше людей до обговорення цього вірша. Наприклад: організувати акцію, флешмоб, запросити відомих особистостей до коментування або запису відеообговорення вірша. Напишіть план реалізації обраного варіанту.
6. Зафіксуйте для себе критерії, за якими ви будете оцінювати успішність вашої контент-стратегії. Що для вас важливіше: кількість вподобайок, коментарів, репостів, кількість переглядів відео тощо. Поясніть свій вибір і презентуйте свою роботу перед класом.

ДАВНЬОГРЕЦЬКИЙ ТЕАТР

Як ***епос*** у VII столітті до н. е. поступився ***поезії***, так і поезія у V столітті до н. е. відійшла на другий план із розквітом давньогрецького ***театру***. Він став одним із найбільших надбань європейської та світової культури.

Драма *як театральне мистецтво* набула розквіту у ***V ст. до н. е.*** в одному з наймогутніших міст Давньої Греції — ***Афінах***.

Головними жанрами у давньогрецькому театрі стали ***трагедія*** і ***комедія***. В них поєдналися властива для епосу ***розгорнута дія*** та ***емоційність*** меліки.

Походження афінського театру

Витоки давньогрецької драми сягають кінця ***III тисячоліття до н. е.***, коли в ***Мікенах*** і в багатих містах острова ***Крит*** влаштовувалися велелюдні святкові видовища. Під час археологічних розкопок було знайдено глиняний посуд із зображеннями святкових процесій, музикантів і танцюристів.

Настінний розпис будинків зберіг зображення глядачів, які сидять на підвищеннях перед площадкою, що нагадує театральну.

У давніх містах острова Крит було виявлено і самі майданчики з місцями для глядачів на зразок сучасних стадіонів (на 500 і більше місць!). На жаль, це прадавнє театральне мистецтво зникло разом з ***ахейською цивілізацією***, яку знищили дорійці.



Діоніс
(розпис на давньогрецькій вазі, 400 рік до н. е.)

Витоками власне ***афінського театрального дійства*** стали *святкові обряди*, пов'язані з давнім культом бога виноградарства *Діоніса*. Слово ***театр*** учені вважають дуже давнім і тлумачать як *місце для вшанування Діоніса*.

Із VI століття до н. е. театром називали місце, призначене для виконання хорами урочистих пісень на честь бога Діоніса та для інсценізацій, пов'язаних із ним міфів. Культ бога виноградної лози і покровителя простолюду вшановували на святах, які називали ***Діонісіями***. Їх проводили декілька разів на рік.

Народні гуляння, які можна порівняти з карнавалом або вертепом, були важливою складовою Діонісій. Юрми селян, одягши цап'ячі шкури, зображували лісових і гірських божеств родючості й інсценізували міфи про Діоніса, супроводжуючи дію піснями і танцями.

До речі, слово ***трагедія*** перекладається з давньогрецької як ***пісня цапів***.

Із часом діонісійське дійство, яке побутувало впродовж ***VIII – VI століть до н. е.***, почало втрачати зв'язок з міфами про бога Діоніса. Давні греки оспівували в хорах уже й інших міфологічних персонажів і навіть героїв-співвітчизників.

Народне дійство, запозичивши в епосу і лірики найяскравіші риси, у *V столітті до н. е. переросло* ***в афінський театр***.

Для тих, хто хоче знати більше

Образ бога ***Діоніса*** є не тільки одним із найпопулярніших, а й одним із найтрагічніших у грецькій міфології. Його батьками були ***верховний бог Зевс*** і ***смертна жінка Семе́ла***. Громовержець Зевс приходив на побачення до своєї коханої у вигляді звичайного чоловіка.

Гера, ревнива дружина Зевса, вирішила помститися суперниці. Вона підмовила вагітну Діонісом жінку попросити Зевса, щоб він явив їй усю свою велич і блиск.

Зевс виконав бажання Семели і жахнувся: він забув, що його кохана — проста смертна, і спопелив її своїми блискавками. Громовержець устиг врятувати дитя. Та Гера почала переслідувати сина своєї суперниці й наслала на нього безумство.

Син Зевса поневірявся на чужині та, зрештою, зазнав жахливої смерті, роздертий титанами. Але Діоніс воскрес і став заступником людей, даруючи їм радість і життєву наснагу.

Теорія літератури
ДРАМА ЯК ЛІТЕРАТУРНИЙ РІД

Драматичні твори призначені ***для сценічного втілення*** і створюються передусім для театрів. Тому автори враховують сценічні та акторські можливості. Якщо в романі письменник може вивести багато персонажів, розтягнути тривалість дії на роки, переносити її в різні куточки планети, то в драматичному творі, погодьтеся, зробити це важко.

Слово ***драма*** в перекладі з грецької означає ***дія***. Драма як літературний рід відрізняється від епосу й лірики тим, що *події* та *характери розкриваються через дію і розмови дійових осіб*, а не через авторські описи.

Найбільше навантаження в драматичних творах несуть ***моноло́ги*** і ***діало́ги***, у яких персонажі можуть висловлювати душевні переживання, своє ставлення до зображуваних подій і до інших дійових осіб.

Основні жанри давньогрецької драми

Театр відігравав величезне значення в житті давніх греків і мав неабияку підтримку держави і меценатів. Виділялися величезні кошти на костюми, декорації та сценічні ефекти. Давньогрецькі вистави поєднували в собі ***спів, декламацію, танці й музику***. Причому поети були й авторами, і постановниками, й акторами.

Трагедія і комедія *як драматичні жанри* сформувалися в Давній Греції у V столітті до нашої ери. Давньогрецьким ***трагедіям*** були притаманні серйозність, урочиста декламація, монументальність образів і пишне вбрання. Уяву глядачів вражали катастрофічність подій і сила духу героїв, які в трагедіях зазнавали неабияких страждань.

У ***комедіях*** все підпорядковувалося нестримній стихії сміху: жарти, пародії, а замість театральних костюмів — кумедне лахмміття.

В Афінах у V–IV століттях до н. е. ***трагедія*** вважалася найдосконалішим літературним жанром. Її шанували більше, ніж комедію, оскільки, на переконання греків, страждання героїв викликали в глядачів чимале психологічне потрясіння — ***ка́тарсис***[1] — і таким чином очищувало їхні душі.

[1] *Ка́тарсис* (з давньогрецької) — очищення, оздоровлення, просвітлення.

Також величні образи героїв трагедій були для афінян взірцями мужності й незламності перед важкими ударами долі.

Без вистав не минало жодне свято. У кожному місті був свій театр, а професійних акторів дуже шанували. Видатні актори вважалися недоторканними навіть під час війни.

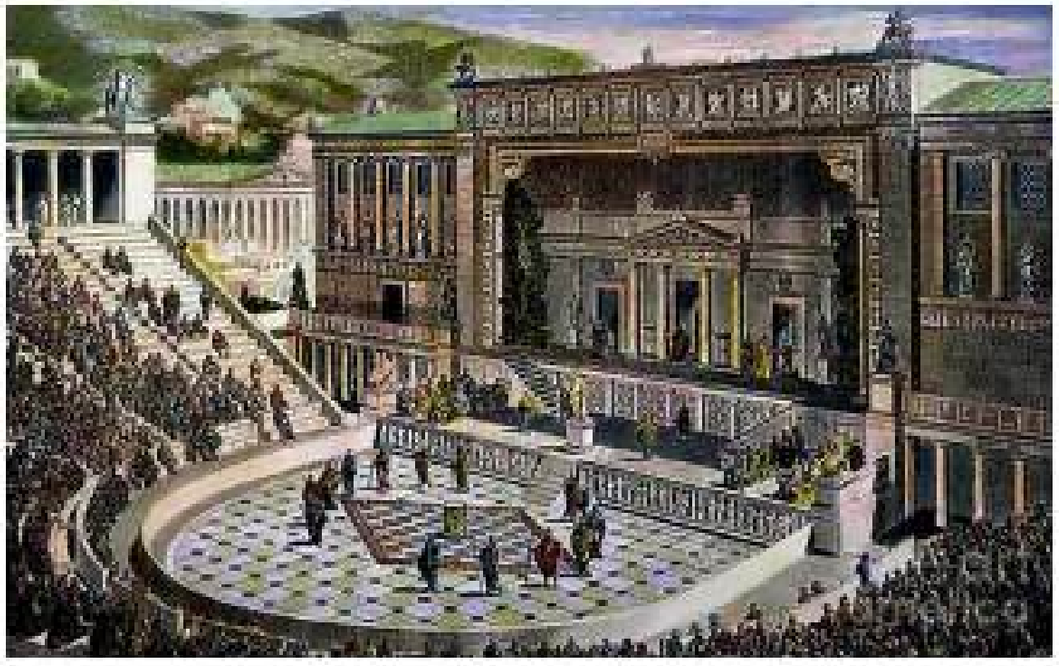
ЛІТЕРАТУРНИЙ КОМЕНТАР

Організація дії в давньогрецькій трагедії

Класичний грецький театр — це споруда під відкритим небом. У театрі для більшої видовищності і сильнішого емоційного впливу використовували різноманітні машини, за допомогою яких актори могли «літати» в повітрі та «провалюватися» в безодню.

Спеціальні пристрої створювали звукові ефекти (шум хвиль, вітру, гуркіт грому) та забезпечували воду, дим і вогонь.

Початково в давньогрецькій трагедії провідну роль відігравав хор, який складався з ***хорева́тів*** та заспівувача — ***корифе́я***. Хор знайомив глядачів із розвитком сюжету твору, оплакував героїв, з якими ставалися численні нещастя, радів їхнім перемогам, коментував усе, що відбувалося на сцені. Поступово роль хору зменшилася, але він залишився обов'язковим персонажем давньогрецького театру.



Давньогрецький театр Діоніса в Афінах (гравюра-реконструкція XIX століття)

Грецький театр спершу був театром одного актора. Другий і третій актори були введені пізніше. Інколи на сцені з'являлися ще й ляльки, якими підміняли на певний час людину. Мати чотирьох акторів вважалося марнотратством.

Акторами могли бути тільки чоловіки, тому жіночі ролі доручали юнакам. Під час вистави використовували *трагічні маски*. Щоб передати почуття персонажа без використання міміки, актори мали володіти неабиякою майстерністю з декламування і виразної пластики рухів.



Бронзова акторська маска для виступів у трагедіях (IV століття до н. е.)

Трагічних масок, що відображали душевний стан героїв (страждання, страх, злоба), налічувалося до 28. До того ж маски, які закривали не тільки обличчя, а й усю голову, фарбували в певний колір, що також мало символічне значення: червоний означав гнів, жовтий — хворобу і т. д.

Ще одним завданням маски було підсилення голосу актора, що досягалося її особливою будовою. Щоб поновити порушену пропорцію між тілом і головою актора (маска значно збільшувала її), використовувалися котурни (взуття на дуже товстій підошві, часом із підставками). Котурни збільшували зріст навіть на 25-30 см.

До акторів висувалися високі вимоги: вони повинні були мати гучний голос, чітко декламувати, вміти танцювати і грати на музичних інструментах.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

ТРАГЕДІЯ ЯК ДРАМАТИЧНИЙ ЖАНР

В основу ***трагедійного жанру*** закладається гострий, непримиримий *конфлікт*, який часто приводить героя до загибелі. У центрі трагедії незвичайний герой, який характеризується особливими душевними якостями і намагається протистояти нездоланним силам.

Грецькі трагіки, поставивши своїх героїв у безвихідь, намагалися викликати у глядачів співчуття та жаліть до них. Адже, як вірили давні греки, через переживання і співчуття очищувалися їхні душі.

Класичній афінській трагедії, розквіт якої припав на V–IV століття до н. е., була притаманна суворість і нерозгалуженість сюжету. Низка подій мала невідворотно вести до трагічної розв'язки.

Напруженості дії сприяло те, що всі події твору розвивалися впродовж короткого часу (від сходу до заходу сонця). Таким чином, жахливе горе за один день безповоротно руйнувало все життя героїв.



ДАВНЬОРИМСЬКА КУЛЬТУРА ТА ЛІТЕРАТУРА



На відміну від греків, римляни в ранній період існування своєї держави, коли ***Рим*** був ще невеликим полісом, не створили оригінальних культурних пам'яток. Головною причиною цього були постійні війни, які вів Рим, розширюючи свій вплив на Апеннінському півострові.

Величезний вплив на римську культуру здійснила культура Давньої Греції. Цей процес відбувся у дві хвилі. Перша хвиля — у ***VI – IV століттях до н. е.*** — призвела до поєднання грецьких і римських релігійних вірувань на основі міфології.

Друга хвиля впливу відбулася в ***III – II століттях до н. е.***, коли Рим із невеликого полісу перетворився на могутню державу. Завоювавши грецькі поселення на півдні Італії (272 рік до н. е.), а згодом і саму Грецію (146 рік до н. е.), римляни остаточно потрапили під вплив значно розвиненішої і багатшої грецької культури.



Давньоримська статуя Августа

Із завойованих грецьких земель у Рим потяглися ремісники, скульптори, архітектори, вчителі, письменники і філософи. Саме їм судилося здійснити культурну революцію в Римі. Місто почало набувати величного грецького вигляду, в ньому повсюдно відкривалися театри і школи за грецьким взірцем, а знати мову завойованих греків стало престижно навіть для аристократів.

На цей період припадає і виникнення ***римської літератури***. До речі, першим художнім твором на латинській мові став переклад ***Гомерової*** «Одіссеї», здійсненний у 240 році до н. е. Подальший розвиток римської літератури був позначений наслідуваннями і прямими запозиченнями з давньогрецької літератури.

ІСТОРИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

Золота доба Августа

Водночас ***I століття до н. е.*** стало для римської держави, яка, здавалося, сягнула піку своєї могутності, часом кривавих громадянських воєн. Після десятиліть боротьби за владу, масових убивств і занепаду економіки країна була на межі повної руйнації.

У цей складний час на чолі римської держави став молодий і талановитий політик ***Гай Юлій Цезар Октавіан*** (63 рік до н. е. — 14 рік н. е.). Йому вдалося замирити країну і поступово вивести її з кризи. У 27 році до н. е. за встановлення «римського миру» Октавіан прийняв почесний титул *Август* (латинською мовою слово *augustus* означає *звеличений богами*). З тих пір римські історики час його правління стали називати ***«золотою добою Августа»***.

«Золота доба Августа» була надзвичайно плідним періодом як для римської держави, так і для римської культури. Мир, спокій і зростання добробуту римляни були очевидними. Завдяки зваженим рішенням та енергійним зусиллям молодого правителя швидко відновилися зруйновані війнами сільське господарство і торгівля. *Такого розквіту Рим не мав ні до, ні після правління Августа.*

Тривалий мир сприяв і культурному відродженню країни. Але нове мистецтво «золотої доби Августа» суттєво відрізнялося від римського мистецтва попередніх епох. Йому були притаманні невідомі раніше *пишність* і *піднесеність* як в архітектурі, скульптурі, так і в літературі.

Грецька класика стала для римських митців взірцем. Найочевиднішe свідчила на користь нового мистецького ідеалу повністю перебудована в класичному стилі столиця Римської держави. Сам Август пізніше казав, що отриман Рим глиняним, а залишає мармуровим.

Однак найважливішим видом мистецтва для нового правителя, без сумніву, була ***література***. Головною метою свого правління Октавіан Август бачив відновлення давньоримських чеснот — благочестя, високої моральності та доблесті, втрачених, на його думку, в попередню епоху.

Август щиро вважав, що найефективнішим інструментом у досягненні мети мають стати літературні твори — адже вони звертаються не лише до розуму, а й до серця людей. Саме тому сприяння талановитим поетам стало вагомою складовою його політики. Так уперше за всю історію Риму *література набула суспільного значення.*

Організатором літературної підтримки масштабних задумів Августа став його давній друг *Гай Цільній* ***Меценат*** — високоосвічений і багатий аристократ, який і сам писав вірші. Він створив літературний гурток, учасники якого підтримували талановитого правителя й готові були у своїх творах оспівувати його досягнення.

Що означає слово **меценат** у наш час?

Зі свого боку *Гай Цільній Меценат* надавав митцям значну матеріальну допомогу. І митці без страху за хліб насущний могли повністю присвятити себе літературі.

Підтримка владою талановитих митців дозволила римській літературі в найкоротші терміни сягнути свого найвищого злету, який не був перевершений у жоден наступний період її існування. Найвидатніші поети цієї доби — ***Вергілій***, ***Горацій*** та ***Овідій*** — стали кла-

сиками античної літератури, а їхні твори — джерелом натхнення і взірцем для наслідування.

Головним родом римської літератури стає *епос* — велика і монументальна форма. Навіть ліричні поети не писали окремих віршів, а укладали їх у великі збірки, об'єднані однією темою.



Форум (площа в центрі Рима) часів Августа (реконструкція з Інтернет-ресурсу Viaje Italia)

Найбільшою заслугою Вергілія стало впорядкування літературної латинської мови. Він разом з іншими поетами реформував поетичні розміри, зробивши вірші чіткими й енергійними, і замінив складні синтаксичні конструкції, притаманні попередньому стилю, на короткі, ніби карбовані, фрази, якими згодом почала славитися вся римська поезія, — кожен рядок нерідко сприймається як афоризм.

Створена геніями римської літератури досконала система художніх засобів надовго пережила своїх творців, залишаючись незмінною до кінця античності.



Публій Вергілій Марон

(70 – 19 роки до н. е.)

Найуславленіший римський поет ***Публій Вергілій Марон*** народився в містечку Анди поблизу великого міста Мантуя. Його батько хоча і був простого роду і, найімовірніше, займався гончарним ремеслом і розписом ваз, зумів розбагатіти і купити невеликий маєток.

Родинні статки підтверджуються і хорошою освітою поета. Він учився в найкращих навчальних закладах північної Італії. Наприкінці 50-х років до н. е. він прибув до столиці, щоб удосконалити свої знання в Римській школі красномовства. Випускники таких закладів зазвичай робили юридичну кар'єру, але Вергілій, як з'ясувалося, не мав ораторського хисту, нілковів перед публікою, тому, лише раз виступивши в суді, полишив свої заняття.

У Римі освічений і заможний провінціал потрапив у гурток молодих людей із найшанованіших римських родин, які захоплювалися поезією. Твори Вергілія сподобалися новим друзям, хоча і були позначені песимізмом. Тихий і спокійний меланхолік, Вергілій гостро переживав кризу в римській державі: кривавну політичну ворожнечу і постійні громадянські війни, які випали на долю його покоління.

За кілька років Вергілій здобув у Римі визнання як талановитий поет-початківець, але успіх був затьмарений особистими негараздами. У 42 році до н. е. *Гай Юлій Цезар* ***Октавіан*** провів конфіскації земель в Італії, щоб роздати ділянки солдатам зі своїх легіонів, які підтримали його під час громадянської війни. Внаслідок цих конфіскацій у Вергілія несподівано відібрали його маєток у Північній Італії.

На щастя, його підтримали друзі-поети — усі вони стали впливовими політиками й допомогли повернути втрачене, звернувшись до самого Октавіана. Обурення беззаконням і радість відновленої справедливості своєрідним чином надихнули Вергілія на створення поетичної збірки «***Буколіки***» (в перекладі з грецької «*Пастуші вірші*»).

«Буколіки», опубліковані приблизно у 39 році до н.е., складаються з десяти невеличких поем (еклог), в них поет змальовує життя пастухів на лоні природи. Герої цієї збірки розмірковують на найрізноманітніші теми, актуальні для сучасників поета. В їхніх діалогах є, зокрема, й оспівування Риму, що *«над містами підноситься всіми»*.

Однак особливе місце у «Буколіках» посідає ***4-та еклога***. У ній автор урочисто віщує народження диво-дитини — майбутнього справедливого правителя оновленого світу. Поет пише, що цього хлопчика, цю *«паросль новітню богів нам із ясного послано неба»*. Його поява завершить ***«залізну добу»*** воєн, і найближчим часом для людства настане нова ***«золота доба»*** (*«низка щасливих віків на землі починається знову»*). Очевидно, що Вергілій натякав на ***Октавіана***.

Творчість Вергілія в «золоту добу Августа»

Після публікації ***«Буколік»*** тридцятирічного Вергілія назвали найкращим поетом Риму, і на нього звернув увагу вже відомий вам Меценат. Ця поема засвідчила прихильне ставлення поета до нового правителя. Коли в 1-й еклозі пастух прославляє доброго царя, який повернув йому несправедливо відібрану землю, всі сучасники чудово розуміли, кого Вергілій має на увазі.

Октавіан Август і його оточення потребували відомого поета, який би поставив свій талант на службу державі; а ще правитель Риму мріяв, щоб якийсь видатний поет створив про нього і його правління великий епічний твір. І Вергілій став таким поетом.

Останні десять років свого життя (29–19 роки до н. е.) Вергілій віддав монументальній ***героїчній поемі «Енеїда»***. Вергілій як головний співець нової епохи відгукнувся на це замовлення, але *прославив у ній не Августа, а Рим*, хоча підкреслив, що історична місія Августа та Риму збігаються.

Над новою поемою, як і над іншими своїми творами, Вергілій працював тяжко й самовіддано. Чорновий варіант твору був готовий у 19 році до н. е., однак митець уважав, що має в поемі усунути деякі неточності. Тому він вирішив здійснити подорож місцями, описаними в «Енеїді».



Вергілій читає «Енеїду» Августу і його дружині (Жан-Жозеф Тайясон, 1787 рік)

Під час цієї подорожі Вергілій важко захворів і помер, так і не завершивши поеми. Перед смертю він попросив друзів знищити рукопис «Енеїди». Але Август заборонив це зробити, відтак твір був опублікований посмертно практично без змін.

І час показав, що Октавіан Август мав рацію. ***«Енеїда»*** стала національним римським надбанням і новим взірцем для наслідування, який, на думку деяких латиномовних авторів, перевершив навіть Гомерові поеми.

ЛІТЕРАТУРНИЙ КОМЕНТАР

Вергілієва поема «Енеїда»

Сюжет ***«Енеїди»*** присвячений мандрам і подвигам ***Ене́я*** — легендарного троянського царевича, якого вважали ***родоначальником римського народу***. Після загибелі Трої, долаючи численні перепони, він привів кораблі троянців, що змогли врятуватися, у зе́млі навколо гирла річки Тібр. Тут він заснував нове царство.

У цій важкій місії йому сприяла мати — римська богиня кохання і вроди ***Вене́ра***, а перешкоджала дружина Юпі́тера[1] богиня ***Юно́на***[2].

Міф про троянське походження Рима був давнім, але офіційне визнання отримав лише в ***III столітті до н. е.*** У часи Вергілія вірогідність описаних у ньому подій ні в кого не викликала сумнівів. Чимало вельможних римських родин вважали, що походять від троянських героїв, імена яких були відомі з давньогрецьких епосів.

Рід Юліїв, до якого належав і сам ***Октавіан Август***, вважав, що походить від ***Іу́ла*** (Ю́ла) — сина Енея. А це означало його божественне походження. Адже матір'ю Енея була сама богиня Венера (Афроді́та). Давній міф про Енея ніби освячував законність претензій роду Юліїв на владу. Октавіан Август навіть карбував монети із зображенням Енея, який виносить свого батька Анхіза з палаючої Трої.

Сюжет поеми «Енеїда»

Пройшло шість років після падіння Трої. Кораблі втікачів-троянців на чолі з Енеєм прямують в бік Італії, де їм долею судилося заснувати нове місто, з якого згодом постане наймогутніша держава у світі — Рим. Однак дружина Юпітера Юнона з допомогою бога вітрів Е́ола влаштовує страшний шторм, щоб троянці не досягли своєї мети. Її підступ спрацював — після шторму, який припинив бог морів Нептун, цілими залишилися лише сім кораблів, і Енею довелося замість Італії висадитися в північній Африці поблизу міста Карфаге́н.

Завдяки покровительству Венери, матері Енея, в Карфагені вигнанців зустріли дуже гостинно. Цариця Дідо́на влаштувала пишний бенкет, на якому Еней розповів про свої пригоди: про дерев'яного коня, що призвів до загибелі Трої; про сон, в якому йому явився покійний Гектор і благав негайно рятувати всіх, кого ще можливо, і відпливати з Трої, щоб заснувати нове місто на нових землях; про те, як він бився з ворогами; як бачив смерть царської родини та багатьох відважних героїв; як виводив з палаючої Трої батька Анхі́за та сина Аска́нія-Іу́ла; як втратив дружину Кре́узу, доньку царя Пріа́ма.

У другій частині оповіді Енея йшлося про шестирічні поневіряння і дві невдалі спроби заснувати нове місто, аж поки уві сні йому не явилися боги-охоронці Трої (*пена́ти*). Вони покинули Трою разом з Енеєм і мандрували з ним усі ці роки. Пенати передали послання від бога Аполлона, який наказав троянцям плисти в Італію і саме там заснувати нове місто. Такий присуд долі і така воля Юпітера.

---

[1] *Юпі́тер* — у давньоримській міфології верховний бог-громовержець (у давніх греків Зевс).

[2] *Юно́на* — у давньоримській міфології покровителька шлюбу і сім'ї (у давніх греків Гера).

Вражена героїчною оповіддю Дідона закохується в Енея. Троянському ватажку вона теж небайдужа. Він готовий одружитися і залишитися в Карфагені. Однак зразу до Енея уві сні явився посланець Юпітера бог Меркурій з наказом негайно покинути Карфаген і плисти в Італію, щоб виконати своє призначення. Дідона намагається зупинити коханого, але марно. У розпачі вона вчиняє самогубство.

Прибувши до Італії, Еней просить віщунку Аполлона Сівіллу провести його до царства Аїда. Там він розшукує свого померлого батька Анхіза і отримує від нього пророцтво про майбутню велич Риму.



Еней виносить свого немічного батька Анхіза з палаючої Трої (художник Помпео Батоні, 1756 рік)

Герой, натхненний пророцтвом, веде троянські кораблі у гирло річки Тібр з наміром заснувати місто. Аля ця територія не безлюдна, навколо існує багато різних царств і найближчим з них править лавре́нтійський цар Латин. Латин радо зустрічає чужинців — колись він отримав віщування, що його донці Лави́нії судилося вийти заміж за видатного герой-іноземця. Тож за спільною згодою шлюб Енея і Лавінії має поєднати латинян і троянців в єдиній державі.

Проти рішення Латина виступають його дружина Ама́та і сусідній рутульський цар Турн, за якого Амата вже пообіцяла віддати доньку. Підбурювані Юноною вони закликають всі царства виступити проти непроханих зайд. Розпочалася кривава війна. Союзником троянців виступив лише аркадський цар Еванд́р, який надіслав загін на чолі зі своїм сином Паллантом. Троянці та аркадці виснажили своїх

ворогів, хоча в боях втратили багато доблесних воїнів. У їх числі від руки Турна загинув і Палла́нт. Щоб припинити кровопролиття, було домовлено, що результат війни визначить двобій між Енеєм і Турном.

Система образів у поемі

Уже античні дослідники говорили, що «Енеїда» — це «Іліада» й «Одіссея» в одному творі. Перша частина поеми (1–6 книги), наслідуючи «Одіссею», розповідає про блукання Енея, а друга частина (7–12 книги), в якій описано бої в Італії, нагадує «Іліаду». Вергілій, уявившись за епічний твір, вступив, за античними уявленнями, в змагання із самим Гомером, адже Гомер дав взірець епічного твору.

Однак в «Енеїді», на відміну від Гомерових творів, нема розлогих відступів. Кожен рядок поеми підпорядкований головній ідеї — ***уславленню величі Риму***, яка була визначена долею, закладена Енеєм, але найбільшої повноти досягнула за правління Августа. Прямою декларацією величі Риму у творі стало пророцтво, яке Еней отримав про свою майбутню державу в підземному царстві мертвих. Там троянському царевичу було провіщено, що його нащадки правитимуть світом. Але водночас пророцтво містило попередження: влада — це не право, а нелегкий обов'язок, який під силу лише бездоганним героям.

Саме розуміння бездоганного, ідеального героя у творі Вергілія кардинально відрізняється від гомерівського. В «Іліаді» ідеальний герой — це могутній воїн, який, не вагаючись, готовий кинути виклик долі та богам. В «Енеїді» ж — це розсудливий політик, який повністю підпорядковується долі, навіть якщо має внутрішні сумніви щодо правильності такого рішення.

Відповідно, і характеристика персонажів, і їхній поділ на *позитивних* та *негативних* у поемі Вергілія залежать лише від бажання чи небажання кожного з них виконати присуд долі. Сам Еней готовий виконати своє призначення за будь-яку ціну (через що й отримав у поемі постійні епітети *благочесний*, *благочестивий* і *побожний*). Повною його протилежністю, а водночас і суперником, виступає рутульський цар ***Турн***.

Еней — значно яскравіша особистість, ніж будь-який гомерівський герой. Він не лише могутній воїн, а й чудовий полководець, дипломат, люблячий син, батько і чоловік. Узагальнюючи в характері свого героя всі позитивні моральні якості, притаманні героям римської давнини, Вергілій створив образ ідеального римлянина, для якого готовність виконати волю богів — не сліпа забаганка.

Еней намагається досягти своєї мети наймиролюбнішим способом, із найменшою кількістю жертв. Він майже ніколи не гнівається, не втрачає контролю над собою і завжди шкодує, коли доводиться вбивати ворогів. Еней ніколи не потурає своїм бажанням (навіть найблагороднішим!), а, навпаки, переборює їх. Так він поборов свою любов до карфагенської цариці Дідони, тому що це заважало виконувати йо-

го життєве призначення. На відміну від Енея, його суперник Турн, не бажаючи стримувати свої пристрасті, кидає виклик долі, зазнає життєвої поразки і, в кінцевому результаті, гине.

Зовсім інша в «Енеїді», ніж у гомерівському епосі, і роль богів. Олімпійці перетворюються з активних учасників, що можуть змінити хід подій, на прискорювачів (Венера) або сповільнювачів (Юнона) неминучого присуду долі. Навіть Юнона — головний недоброзичливець Енея — не ставить перед собою нездійсненної мети змінити хід історії. Вона лише намагається відтягнути у часі заснування ненависними троянцями нового царства і робить усе, щоб за це царство вони пролили якнайбільше крові.

Юпітер, на відміну від свавільного гомерівського Зевса, перетворився на послідовного захисника присуду долі. Він у найкритичніші моменти забороняє богам втручатися в справи людей, дозволяючи подіям розвиватися природним чином.

«Енеїда» композиційно чітко побудована, її мова емоційна, у міру піднесена, злегка забарвлена архаїзмами. У поемі Вергілій узагальнив багату епічну традицію, поєднавши у своєму творі гомерівські досягнення та римський літературний досвід.

«Енеїду» високо оцінили сучасники Вергілія. Після появи цього видатного твору вся наступна римська література розвивалася під його потужним впливом. Культ творів Вергілія як зразка та джерела мудрості успадкувала література Середньовіччя та доби Відродження.

З «Енеїдою» Вергілія пов'язане таке явище, як пародіювання класичних творів, що виникло у XVII столітті в західноєвропейській літературі. Автори пародій, здебільшого дотримуючись сюжетної лінії «Енеїди», знижували піднесений стиль поеми до побутового, а героїв твору зображували приземлено.

Така ж пародія під назвою ***«Енеїда»*** була створена класиком української літератури ***Іваном Котляре́вським*** і вперше видана в 1798 році. В Україні кінця XVIII – початку XIX століття Вергілій був чи не найпопулярнішим римським автором.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Готуємося до роботи з твором

1. Розкажіть про вплив ***грецької*** культури на ***римську***.
2. Схарактеризуйте ***золоту добу Августа***. Як економічне процвітання Риму вплинуло на розвиток мистецтв?
3. Якою бачилася ***Октавіану Августу*** роль мистецтва в житті суспільства?
4. Що вам відомо про життя видатного римського поета ***Вергілія***?
5. Розкажіть історію створення ***епічної поеми «Енеїда»***. Яку мету переслідував Вергілій, працюючи над цим видатним твором?
6. Які ***сюжети*** лягли в основу поеми Вергілія? Поясніть, чому міфи про троянців та одного з їхніх вождів Енея були надзвичайно популярними в Римі.
7. Поясніть зв'язок Вергілієвої поеми «***Енеїда***» з Гомеровими поемами «***Іліада***» та «***Одіссея***».

ЕНЕЇДА

(уривки)

Заспів

Ратні борі́ння й героя вславляю, що перший із Трої,
Долею гнаний, прибув до Італії, в землі лавінські.
Довго всевишня по суші і морю ним кидала сила,
Бо невблаганна у гніві Юно́на була безпощадна.
Досить натерпівся він у війні, поки місто поста́вив,
Переселивши у Ла́цій[1] богів, звідки рід був латинський,
Родоначальники А́льби[2] й мури походили Рима.
Му́зо, про всі ті причини згадай нам, чию він образив
Волю божасту і що так царицю богів осмутило,
Що навіть мужа такого побожного змусила стільки
Витерпіть бід і пригод; чи такі вже боги невблаганні?
Місто старинне було, Карфаге́н, поселе́нці тірійські[3]
Там оселились, далеко навпроти Італії й гирла
Тібру; було воно повне багатств і до бою завзяте.
Місто те, кажуть, Юнона найбільше з усіх полюбила,
Більше, ніж Са́мос. Тут зброя її, тут її колісниця,
Тут, якщо доля дозволить, і влада над світом найвища
Має постати, — вона і тоді вже про це турбувалась.
Чула, одначе, нащадки такі із троянської крові
Вийдуть, що вирвуть колись із корінням твердині тірійські,
Вийде й народ відтіля, цар могутній, в боях переможець,
Лівії всій на загибель: цю нитку вже виприли па́рки[4].
З острахом, щоб не збулось це, Сату́рнія[5] ще й пригадала
Давню війну, що вела біля Трої за любих аргейців.
Ще не затерлись-бо в пам'яті й гніву причини, жоретокий
Біль не ущух, у серці десь тліли й про присуд Парісів
Згадка, і жаль за зневагу краси; й те ненависне плем'я,
Й шана, яку Ганіме́д тепер має. За все це горіла
Гнівом важким до троянців, що скрізь їх морями носило,
Тих, що данайці іще не добили й Ахілл невблаганний
Не докінчив. Не впускала їх довго у Ла́цій, і довгі
Роки ще, долею гнані, вони десь морями блукали.
Стільки зусиль було треба, щоб римський народ утворити!

---

[1] *Ла́цій* — область у центральній Італії на нижній течії річки Тібр.
[2] *Альба-Лонга* — місто в нижній течії Тібру, яке, за переказом, заснував син Енея *Ю́л*.
[3] *Тір* — стародавнє фінікійське місто на східному узбережжі Середземного моря. За легендою, коли брат цариці Дідони (цар Тіру) вбив її чоловіка, вона втекла з міста разом зі своїми прихильниками і заснувала Карфаген.
[4] *Па́рки* (у давніх греків *мойри*) — у давньоримській міфології *богині долі*.
[5] *Сату́рнія* — (тут) донька Сатурна, тобто Юнона.

Пророцтво Анхіза в Аїді про майбутню славу Риму

Так промовляє Анхіз, і разом і сина, й Сивілу
Тут же до гурту запрошує він, у юрму гомінливу,
І на узгір'я виходить, щоб звідти пильніше оглянуть
Всіх було можна у довгій черзі і з лиця їх пізнати.

«Ну, а тепер розповім я тобі про дардан покоління,
Що то за слава чекає його і які це нащадки
Із італійського племені, а душ тих преславних, що з нашим
Іменем прийдуть на світ; я розкрию тобі твою долю.

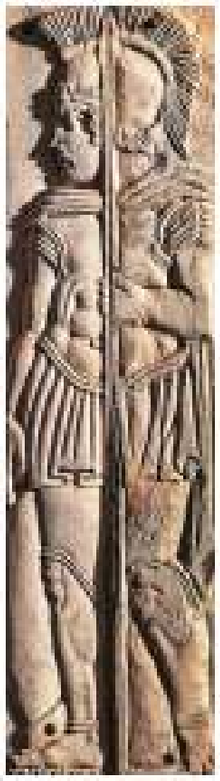
Бач, он юнак той, що сперся на спис не окутий, — до світла
Ближче він став випадково, — із темряви перший на світ цей

Вийде він, із італійською кров'ю змішавшись, — це буде
Сільвій, альбанське ім'я, твій останній нащадок, якого
В лісі тобі, вже старому, Лавінія-жінка породить.
Стане царем він колись і наступних царів буде предком,
Звідси і над Альба-Лонгою рід наш держатиме владу...

Дідові до товариства ще Ромул, син Марса, увійде,
Мати Ілія його з ассараківської крові[1] породить.
Бачиш ті китиці дві[2], що шоломом прикрашають у нього?
Батько, як бога, його у свої вже віданаки вбирає.
З благословення його розростеться, мій сину, славетний
Рим, що зрівняє свої володіння і дух свій з Олімпом...

Але поглянь-но очима сюди обома і на плем'я
Римлян своїх подивися: Цезар і рід весь Юліївський,
З'явиться тут він колись попід віссю великого неба.
Це той герой, про якого чував ти оракулів стільки,
Цезар то Август, син божества; золотую епоху
В Лації наново він установить, на землях, що перше
Царством Сатурна були, і до гарамантів та індів
Владу поширить, — земля та за межами наших сузір'їв,
Поза шляхами щорічними сонця...

Інші зуміють ніжніші істоти із міді кувати;
Вірю, що з мармуру навіть добудуть живії обличчя;
Кращі промовці з них будуть в судах; вони неба крутіння
Циркулем визначать, скажуть, ясним коли сходити зорям.
Запам'ятай, римлянине! Ти владно вестимеш народи.
Будуть мистецтва твої встановляти умови для миру,
Милувать, хто підкорився, і мечем підкорять гордовитих».



Римський воїн (барельєф III століття до н.е.)

[1] *Ассарак* — другий син царя Троади Троса, від якого пішла лінія дарданських царів. Він був дідом Анхіза і прадідом Енея. Тут ідеться про те, що мати Ромула буде з роду Енея.

[2] Дві китиці на шоломі — ознака хоробрості.

Двобій Енея і Турна

Батько Еней, ім'я Турна почувши, свій замок лишає,
Мури лишає високі, і всі на путі перепони
Геть усуває і, всякі свої відкладаючи справи,
Радості стримать не може, лиш бряжає зброєю грізно,
Наче Афон, або Ерікс, або й Апеннін сам, наш батько,
Буйно дубами шумить і веселе чоло, оповите
Снігом, до неба підносить. Уже і рутули, й троянці
Навперегін, уже очі й італи на нього звернули,

Й ті, що на мурах високих були й їх згори боронили,
Й ті, що внизу тараном розбивали твердиню, всі разом
Скинули зброю із себе. Могутній Латин із героїв
Дуже дивується, що хоч у різних околицях світу
Десь народились, а тут їзійшлися боротись залізом.

Ті ж, коли вільно відкрилося поле широке, списами
З віддалі кинули й наскоком в бій рукопашний вступили —
Аж задзвеніли їх мідні щити і земля застогнала;
Вої ж удари мечів ще подвоюють, — щастя і мужність
Разом сплелись тут в одно. Так часом на Сілі високій
Чи на верхів'ях Табурна бики два, в бою десь зустрівшись,
Чола ворожі один проти одного звернуть, і з жаху
Їх пастухи відступають, і вся череда завмре;
В страху телиці стоять і чекають усі, бо не знають,
Хто буде в лісі хазяїн, за ким череда попрямує.
І з величезною міццю вони себе ранять взаємно
Й колють рогами, впираючись, дужими; кров'ю рясною
Шиї змивають і груди, а рев їх по лісу лунає.
Так поміж себе й троянець Еней, і син Давна геройський
Вдарили спершу щитами, що гуркіт пішов аж до неба,
Сам же Юпітер, зрівнявши вагу, терези встановляє
Й долі дві різні обох їх кладе, кого бій цей погубить,
Смерть в який бік переважить. Тут кинувся Турн — він гадає,
Що це безкарно обійдеться все, — і вгору піднісши
Меч, цілим тілом подався за ним і рубає; троянці
Ахнули тут, і латини злякались, в напрузі чекає
Військо обабіч. Та меч віроломний зламався і був би
В розпалі бою бійця на загибель лишив, якби втечі
Він рятівній не віддався. Тікає він швидше за Евра,
Щойно побачив меча незнайому йому рукоятку
У безборонній правиці своїй. Чутка є, що коли він,
Вперше у бій вирушавши, сідав на запряжених коней,
То залишив, поспішаючи, батьківський меч свій удома
Й зброю Метіска, візниці, вхопив, і їй вистачало,
Поки рассіяні тевкри тікали; в бою ж як зустрів він

Зброю Вулкана божисту, меч людський розбився від удару,
Наче крижина, на жовтім піску лиш поблискують друзки.
Турн, мов безумний, тікає зі страху по полю роалогім,
І то сюди, то туди він непевні заточує кола;
Бо навкруги уже тевкри густими рядами замкнули
Шлях перед ним, — і звідси — болото велике, а звідти —
Мури стрімкі оточили. Еней, хоч коліна, стрілою
Ранені, недомагають, а часом і біг зупиняють,
Розгарячившися, кинувсь в погоню й сягає ногами
В п'яти того, що зі страху тікає. Як гончий собака
Оленя в закруті річки доганить, або в загороду
З пір'я червоного гавкотом вже зажене безугавним,
Той же, засади злякавшись і кручі над берегом річки,
Тисячу раз навмання то у цей, то у той бік стрибає.
Скорий умбрієць, проте, біля нього, вже дише на нього,
Ось-ось ухопить, здасться, вхопив, уже клацнув зубами, —
Клацнув усе ж таки марно. І от тоді вереск великий
Зчиниться, берег і озеро аж відгукнуться, аж небо
Галасом тим залунає. Так Турн утікає й при цьому
Лає рутулів усіх, поіменно їх кличе, благає,
Щоб хтось подав йому меч його, всім їм відомий. Еней же
Смертю на місці загрожує кожному, хто лиш підійде.
Всім їм, у жах оповитим, грозить він, що місто зруйнує,
Й Турнові вже наступає на п'яти, хоч сам весь у ранах.
П'ять раз оббігли туди вже й сюди і назад завернули.
Не про малу нагороду-бо тут, не про жарти ідеться:
Бій за життя і за Турнову кров тут ведеться завзятий.

А до Юнони тим часом, яка на бої споглядала
З хмар золотих, так промовив Олімпу володар могутній:
«Де ж бо, дружино, кінець цьому? Й що тут лишається, врешті?
Знаєш ти добре сама й признаєшся у тому, що богом
Рідним цієї країни судилось Енеєві бути.
Доля його понад зорі аж винесе. Що ж ти готуєш?
Що за надію ти маєш, заклякнувши в хмарах холодних?
Чи випадало, щоб ранили бога смертельно, чи дати
Турнові вирваний меч, — бо Ютурна чи має без тебе
Силу яку, щоб знов переможені сил набирали?
Все це, нарешті, облиш і послухай мойого прохання:
Хай твого серця не сушить прихований біль, із солодких
Уст твоїх хай не виходять до мене сумні оці скарги.
Все до межі вже дійшло. Могла ти троянців гонити
Всюди, по землях, по морю, і війни страшні учиняти,
Дім руйнувати, весілля мішати зі смутком, — цього я
Більш не дозволю». Так мовив Юпітер. Сатурнова ж донька
Очі додолу спустила та й каже: «Тому, що я знала,

Можний Юпітере, цю твою волю, нерадо я Землю
Й Турна лишила. Не бачив би ти, як сиджу я самітна
На небесах і зношу тут правду й неправду. В вогненну
Хмару сповита при самих рядах я б стояла й тягнула
Тевкрів у битви нещасні. Я бідному братові поміч,
Правда, Ютурні порадила дати, дозволила й більше —
Зважитись, щоб рятувати життя нещасливому брату;
Та не веліла я їй, щоб лук натягала й пускала
Стріли. Що так воно є — клянусь джерелом невблаганним
Стікса самого. Для нас же, небесних богів, це єдина
Клятва священна. Але відтепер я усім поступаюсь
І ненависні лишаю бої. Одного лиш прошу я, —
Й жодним одвічним законом тут доля не в'яже нікого, —
Лиш задля Лаціо й гідності влади твоїх же підданих.
Скоро вже мир укладуть між собою щасливим подружжям, —
Хай вже так буде, — як згоду й закони складуть, не наказуй
Ти самобутнім латинам змінять старе своє йменння,
Мову й одежу, стати троянцями й тевкрами звались.
Лацій хай буде й альбанські царі хай будуть тут вічно,
Римський хай рід італійською доблестю буде могутній.
Троя пропала, дозволь їй пропасти із іменем разом».
Каже, всміхнувшись, творець і людей, і всієї природи:
«Справді, сестра ти Юпітера й друга Сатурнова парость,
Гніву-бо в грудях твоїх аж цілі клекочуть потоки!
Але вгамуйся і викинь із серця цю лютість даремну.
Дам, чого хочеш, і сам, переможений, здамся охоче.
Батьківську мову і звичаї рідні задержать авзонці,
Й зватися будуть, як звались. Лиш кровно із ними змішавшись,
Тевкри поселяться тут. Лиш закони й священні обряди
Дам їм усім і в мові єдиних зроблю з них латинян.
Вийде відціль таке плем'я, з авзонською змішане кров'ю,
Що благочестям, побачиш, богів і людей перевищить.
Жоден народ тебе так, як вони, шанувати не буде».
Згоду Юнона дала на це радо й свій погляд змінила,
Й, хмари лишаючи, вийшла вона із небесних просторів.

Та не вгаває Еней і вибліскує ратищем довгим,
Мов ціла жердь, і так промовляє із гнівом у серці:
«Турне, чого тут чекати, чому ухиляєш? Змагатись
Треба не в бігу, а зброєю гострою зблизька. Змінюйся,
В що лиш захочеш, зроби все, що вдієш відвагою й хистом,
Хочеш на крилах злетіть аж до зір чи у землю заритись?»
Той же, лише головою хитнувши: «Не грізне, зухвальче,
Це твоє слово гаряче, а грізні богове для мене,
Грізний Юпітер». І більше ні слова, оглянувсь на давній
Камінь великий, — він в полі межею стояв випадково,

Щоб суперечку за ниву рішати. Взяло б його ледве
Шість пар на плечі добірних мужів, що земля їх зародила.
Він же у руку тремтячу вхопив і, розбігшися, підскочив
Вгору, і кинув на ворога. Та не пізнав себе зовсім
Ані у бігові, ані в ході, коли скелю велику
Кидав, вхопивши з землі, — затремтіли коліна, й застигла
Кров, наче лід той холодна, і камінь, що Турн у повітрі



Бій Енея і Турна (художник Джакомо дель По, 1700 рік)

Кинув ним, не пролетів всього поля між ними, не вдарив
Так, як належить. Неначе у сні, як нічний відпочинок
Зліплює втомлені наші повіки, й здається нам, ніби
Хочемо бігти кудись, у розгоні і серед напруги
Падаєм ми у безсиллі; язик нам не служить, і більше
В нашому тілі знайомої не вистачає нам сили,
Голос із уст не виходить, не можемо й слова промовить.
Так ото й Турнові, в чім не шукав би дороги ратунку
Він у своєму завзятті, то злюща богиня відмовить
Успіху. Всякі чергуються в серці його почування.
То на рутулів подивиться він, то на місто; зі страху
Він зволікає й тремтить, неминучого ждучи удару.

Стежки до втечі не видно, ні сили на ворога стати,
Ні колісниці нема, ні сестри, що піклується нею.
Поки вагався він, Еней замахнувся і спис смертоносний,
Простір очима відміривши, кинув, вперед нахилившись

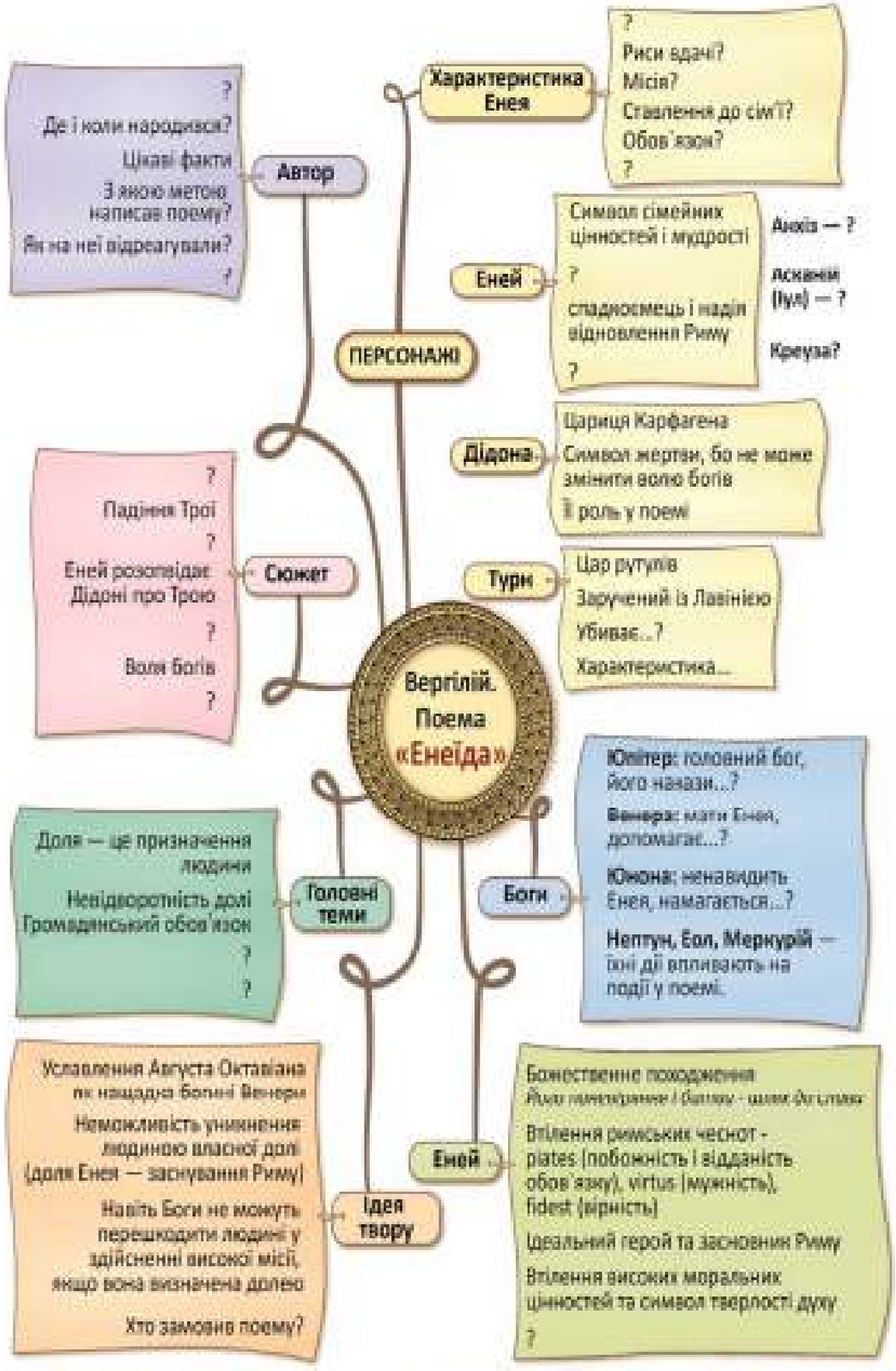
Тілом усім. Не свище так камінь, із праці на мурах
Кинутий, ані від грому не йде такий гул у просторі, —
Спис той летить, наче вихор із чорної хмари, й несе він
Смерть неминучу. Він панцира край пробиває і крайні
Кола щита семирядні, й стегно він із свистом проймає.
Збитий ударом із ніг, підломивши коліна, на землю
Турн величезний звалився. Із зойком зірвались рутули,
Зойк цей аж гори відбили, і гомін його розійшовся
Геть по високих горах. Від землі він тепер у покорі
Очі підвів і, з благанням правицю до нього простягши,
Так промовляє: «На що заслужив я, приймаю, не буду
Ласки просить, покористуйся правом. Проте, якщо, може,
Згадка про батька зворушить тебе, то благаю, — у тебе
Теж був старий такий батько Анхіс, — ти над старістю Давна
Май милосердя, й мене, чи як хочеш, лише моє тіло,
Світла позбавлене, рідним віддай моїм. Бо переміг ти, —
Свідки авзонці, як я простягав, переможений, руку.
Буде тобі за дружину Лавінія; далі не йди вже
В злобі своїй». Суворий Еней зупинився, озирнувся
Й збройну затримав правицю. І стала поволі ця мова
Серце м'ягчити йому, коли зверху плеча він побачив
Ремінь злощасний і блиснули пояса блящики знайомі
З хлощи Палланта, що Турн йому рани завдав, переміг ши,
Й в себе на плечах носив цю з ворога зняту відзнаку.
Щойно очима Еней упізнав оту здобич воєнну,
Пам'ятку бою гіркого, розпалений гнівом шаленим,
Грізно він скрикнув: «То звідси ти в зброї, що зняв з мого друга,
Вирватись хочеш? Паллант тебе в жертву приносить цією
Раною, мститься Паллант, випускаючи кров цю злочинну».
Так промовляє і з люттю в наставлені груди ворожі
Меч заганяє. А в Турна ослабло й застигло все тіло,
Дух застогнав і до тіней понурих подався неохоче.

Переклад із латини Бориса Тена

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

1. Хто такий ***Еней*** і яка доля спіткала його після падіння ***Трої***?
2. Яку роль суджено було виконати легендарному Енею в історії Риму?
3. Прочитайте пророцтво Анхіза. Як у творі автор доводить, що правителі Риму Юлій Цезар і Август є нащадками Енея, а отже, мають божественне походження?
4. Проведіть паралель між сценами двобоїв Ахілла і Гектора та Енея і ***Турна***.
5. Поясніть роль богів у розвитку подій поеми.
6. Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/DrtOobOQ або QR-кодом і відновіть послідовність подій у поемі Вергілія "Енеїда"
7. Проаналізуйте і заповніть інтелект-карту до поеми «Енеїда»:



Узагальнюємо і підсумовуємо

8. Як у поемі Вергілія «***Енеїда***» пояснюється зв'язок римлян і троянців?
9. Прокоментуйте, як міфологія стала підґрунтям для римської державності.
10. Чому, на вашу думку, для володарів Риму було важливо вивести свій родовід від богів і давніх героїв?
11. Доведіть, що Вергілій своєю поемою уславив Рим.
12. Доведіть, що на творчість Вергілія мали вплив давньогрецька і давньоримська ***міфології*** та ***поеми Гомера***.
13. Поясніть значення творчості Вергілія для розвитку давньоримської культури.
14. Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/UryeFuwm або QR-кодом і перегляньте презентацію до теми «Давньоримська література. Вергілій. Енеїда».

Застосовуємо теоретичні поняття

15. Визначте ***віршовий розмір***, використаний у поемі Вергілія.
16. Поясніть, чому твір римського митця називають ***героїчною поемою***.

Дискутуємо

17. Як ви знаєте, Вергілій, створюючи свою безсмертну поему «Енеїду», виконував замовлення уславити правління Августа Октавіана. Об'єднайтеся у групи і сформулюйте аргументи «за» і «проти» участі митців у таких замовних проектах. Свої висновки презентуйте перед класом.



Виконуємо творчі завдання

1. Уявіть, що перед вами завдання уславити свій рід. Складіть невеличку оповідь, згідно з якою ви походили б від видатних предків.
2. Якого емоційного забарвлення набуде ваша оповідь: іронічного, радісного, урочистого, смутного тощо? Відповідь обґрунтуйте.
3. Запишіть оповідь про славну історію свого роду.

Для тих, хто хоче знати більше

Із міфів троянського циклу та поеми Гомера «Іліада» ви знаєте про знищення величної Трої та загибель неймовірної кількості її мешканців. Також із поеми Вергілія «Енеїда» ви дізналися, що троянці, які змогли вирватися з палаючої Трої, після довгих мандрів оселилися на нових територіях і заснували Рим.

Але що сталося з тими троянцями, які вижили в бійні і пожежах, але потрапили в полон?

В давніх оповідях йдеться про те, що цар давнього міста Мікени ***Агамемнон*** (брат Менелая і верховний вождь усього ахейського війська) після перемоги у десятирічній війні заснував для полонених троянців поселення. Із часом воно стало містом із назвою ***Теме́я***.

Мешканці Теней впродовж багатьох століть вважали себе нащадками легендарних троянців і під час війни 146 року до н.е. між Давньою Грецією і Давнім Римом підтримали Рим.

Із завершенням доби античності історія Енеї (як і Трої) тривалий час вважалася міфом, вигадкою. Але зовсім недавно — у 2018 році! — археологи випадково знайшли в Греції руїни давнього міста, яке ідентифікували як Тенею. Воно знаходиться всього лиш на 20 км північніше від Мікен, в якому правив відомий вам Агамемнон.

Вчені з'ясували, що Тенею було засновано у XIII-XII століття до н.е., тобто умовно в час, коли ахейці здобули перемогу на Троєю.

Вчені дійшли висновку, що римляни себе і мешканців Енеї вважали народами з єдиними предками — троянцями. Адже після перемоги над греками римляни не зруйнували Тенею, а навпаки — забезпечили їй неабияке процвітання, а також надсилали цьому місту дари.

Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/7rr7uUyd або QR-кодом і перегляньте відеоролик «Подорож Енея з Трої» (сайт Literary Titan). Поясність чому троянці зображені в давньоримському обладунку.

УКРАЇНА У СВІТІ

У 1798 році український письменник Іван Котляревський опублікував бурлескну поему «Енеїда», де описав втікачів із Трої на чолі з Енеєм як козацьке військо на чолі з отаманом. Письменник зберіг основні події Вергілієвої «Енеїди», змалювавши їх комічно, а не серйозно як його видатний попередник.

У 1968 році на честь 200-річчя з дня народження Котляревського вийшло друком подарункове видання «Енеїди» ілюстроване Анатолієм Базилевичем. Українському художнику вдалося передати настрій поеми, його герої одночасно постають і як троянці і як козаки.





ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСТ У СЬОГОДЕННЯ



Річард Бах

(народився у 1936 році)

Рі́чард Де́від Бах — американський письменник, один із найвідоміших авторів сучасності. Його світова слава розпочалася з повісті-притчі «***Чайка Джо́натан Лівінгстон***».

Народився майбутній письменник у місті Оук-Парк, штат Іллінойс (Сполучені Штати Америки). У родині вважали, що вони є хоча й далекими, але прямими нащадками видатного німецького композитора Йоганна Себастьяна Баха (1685–1750).

Утім, Річард мріяв не про музику — з дитинства він марив авіацією і присвячував свій вільний час виготовленню моделей літаків. Ще одним, не менш пристрасним його захопленням стало бажання писати, яке яскраво проявилося в старших класах школи.

...Одного разу юнак побачив плакат із зображенням літака і підписом «*Ти можеш літати на ньому*» і вирішив стати пілотом. Він почав відвідувати заняття з пілотування і вже в 17 років уперше самостійно піднявся у повітря на невеликому любительському біплані. А у 18-річному віці Річард Бах, залишивши навчання в коледжі, пішов на службу льотчиком Військово-повітряних сил США, яку переривав на 1958-1962 роки.

Швидке здійснення однієї мрії не скасовує іншої — під час служби в армії Річард пише! Проте єдиними його «літературними» творами у той період стали льотні інструкції. У 1963 році Бах остаточно залишає військову службу в чині капітана й розпочинає цивільне життя, в якому прагне поєднати дві свої пристрасті — бажання літати і писати художні твори.

Після звільнення з армії авіація дає йому змогу гідно заробляти на життя. Річард працює пілотом чартерних рейсів, виступає в повітряних шоу, виконуючи фігури вищого пілотажу. Водночас Річард співпрацює зі спеціалізованими журналами для пілотів як автор публіцистичних творів і технічної авіалітератури.

Водночас чимало часу він приділяє і літературній праці. У 1963 році виходить його перший (частково автобіографічний) роман, звісно, присвячений професії пілота. До 1970 року друкуються ще два романи письменника, однак жоден із них не має великого успіху.

Подібна історія трапилася спочатку з ***повістю-притчею «Чайка Джонатан Лівінґстон»***. У 1970 році спеціалізований журнал «Політ» надрукував твір частинами — така «розірвана» публікація не пішла на користь повісті. Її не помітила ні публіка, ні критика. Лише через два роки, коли Бах після 19 відмов зумів знайти видавництво, яке ризикнуло надрукувати повість цілісною книгою, все змінилося.

Книжку «Чайка Джонатан Лівінґстон» не просто помітили, вона стала надзвичайно успішною. Уже в перший рік було продано понад мільйон примірників повісті. З'явилися переклади іноземними мовами, а письменник отримав світове визнання.

Задум книжки про чайку, яка хоче досягти досконалості в польоті, за словами Річарда Баха, прийшов до нього ще ***в 1959 році***. Одного разу, дорогою додому він почув загадковий голос, який промовив: *«Чайка Джонатан Лівінґстон»*, і після цього в письменника з'явилося видіння про твір — наче фільм. Він намагався встигнути записати все, що побачив, але повністю передати це видіння у словах йому вдалося лише через багато років.

Після гучного успіху повісті Річард Бах завжди дотримувався версії містичної появи як задуму, так і самого твору. Журналістам і читачам, які просили пояснити, що він мав на увазі, коли писав книжку «Чайка Джонатан Лівінґстон», письменник відповідав, що він не автор, а лише посередник у появі цієї повісті-притчі.

Сама назва книжки «Чайка Джонатан Лівінґстон» звучить загадково, але походить вона від імені цілком реальної людини. Річард Бах захоплювався ***Джонатаном Лівінґстоном*** — видатним американським льотчиком 1920–30-х років. Цей блискучий пілот з 1928 по 1933 рік виборов 79 перших, 49 других і 15 третіх місць в авіаційних змаганнях і став легендою американської авіації.

Неймовірні досягнення Джонатана Лівінґстона і його прагнення досконалості польоту, поза сумнівом, стали джерелом натхнення для Річарда Баха. Адже чайка Джонатан Лівінґстон, який тренується, щоб подолати свої природні межі, більше подібний на пілота літака, ніж на птаха.



Один із літаків Річарда Баха

Сам автор «Чайки Джонатан Лівінґстон» назвав свій твір *«божевільною і дивною історією»* про *«чайку, яка розмовляє»*. Птах Джонатан Лівінґстон вправляється у мистецтві польоту і вважає, що літати потрібно не для того, щоб шукати їжу, як це роблять інші чайки, а для того, щоб насолоджуватися польотом, досягаючи нових перемог.

Пристрасну любов до польотів і прагнення Джонатана Лівінґстона прожити особливе життя рідна зграя сприймає як зневагу до споконвічних традицій чайок і вигнання його. Згодом птах потрапляє в коло таких як він, спраглих досконалості «розумних чайок», і після навчання у їхнього старійшини повертається у свою зграю, щоб навчити всіх охочих мистецтву справжнього польоту.

Попри нескладний сюжет цій повісті-притчі притаманний глибокий ***алегоричний зміст***, і читач розуміє, що йдеться в ній не про чайок і не про польоти. Твір «Чайка Джонатан Лівінґстон» — це роздуми про призначення людини, її мрії, про прагнення до свободи та самореалізації.

У творі присутні ***євангельські мотиви*** (обраність людини, вигнання і повернення на батьківщину для проповідей), ***буддистські мотиви*** пошуку досконалості, а також улюблене гасло Річарда Баха: *«Зрозумій, що ти хочеш зробити найбільше в світі, — і роби це»*.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Готуємося до роботи з текстом

1. Що вам відомо про ***Річарда Баха***?
2. Що спільного в долях ***Антуана де Сент-Екзюпері*** та ***Річарда Баха***?
3. Що свідчить про надзвичайну цілеспрямованість американського письменника?
4. Розкажіть історію появи повісті-притчі ***«Чайка Джонатан Лівінґстон»***.
5. Хто є реальним ***прототипом*** образу головного героя?

ЧАЙКА ДЖОНАТАН ЛІВІНҐСТОН

(скорочено)

Справжньому Джонатану-чайці, що живе в кожному з нас

Частина перша

Був ранок, і золоті промені сонця вигравали на легких хвилях тихого моря. Десь за милю від берега закинув сіті рибальський човен, і звістка про це вмить долетіла до Зграї, що чекала сніданку. Ще мить — і тисячі чайок злетілися до човна, щоб виборюти собі якусь поживу. Новий день приніс нові клопоти.

А далеко від усіх, далеко від рибальського човна і від берега, вправлявся в польоті самотній птах — чайка Джонатан Лівінґстон. Він злетів на сто футів угору, опустив свої перетинчасті лапи, задер дзьоба, випростав уперед зігнуті крила і, хоч як це було болюче, силувався втримати їх у такому положенні. Випростані крила обтяжували рух, і він летів усе повільніше, поки шепіт вітру не стих у його вухах, а океан унизу не застиг на місці. Тоді він примружив очі, зата-

мував подих і весь наструнчився в болісному зусиллі — ще трохи... на один дюйм... зігнути крила... Пір'я в нього стало дибки, він заклякнув у повітрі і впав.

Чайки, як ви знаєте, ніколи не діють нерішуче і не зупиняються в польоті. Спинитися на льоту — це для чайки страшний сором, просто ганьба!

Але Джонатан Лівінґстон — який без тіні сорому знову й знову вигинав напружені крила, щоб летіти все повільніше, а потім спинитися на місці, — був незвичайним птахом.

Більшість чайок не завдають собі клопоту, аби дізнатися щось про політ, — хіба що найнеобхідніше: як долетіти від берега до їжі та повернутися назад. Для більшості чайок головне — їжа, а не політ. А для цієї чайки політ був важливішим за їжу. Джонатан Лівінґстон над усе любив літати.

Проте любов'ю до польотів, як він скоро збагнув, не заживеш доброї слави серед птахів. Навіть його власні батьки дивилися скоса на те, як Джонатан з ранку до вечора літає десь сам-один, та ще й по сто разів шугає аж над водою — як то він казав, тренуючись у низькому польоті.



Він ніяк не міг збагнути — чому, літаючи на висоті, меншій за напіврозмах його крил, він може триматися в повітрі довше і без будь-яких зусиль? Його плавна посадка в низькому польоті завершувалася не гучним плюскотом при зануренні лап у воду, як зазвичай, а появою довгого пінного сліду, що тягнувся за тілом Джонатана, щойно він, підібгавши лапи, торкався води. Коли ж він почав сідати з підібганими лапами на берег, а потім мірити кроками довжину сліду, його батькам це вельми не сподобалося.

— Чому, Джоне, чому? — питала мати. — Чому ти не можеш поводитись, як усі? Оті низькі польоти — це забавка для пеліканів та альбатросів! Чому ти нічого не їси? Поглянь, синку, від тебе саме пір'я та кістки лишилися.

— Ну то й що, мамо? Нехай пір'я та кістки. Я хочу знати, що можу робити в повітрі і чого не можу. Я хочу знати, от і все.

— Бачиш, Джонатане, — мовив батько зовсім не сердито, — скоро зима. Рибальські човни будуть виходити в море нечасто, а риба, що зараз плаває мілко, піде вглиб. Коли вже ти хочеш чогось навчатись, то вчися краще, як здобувати їжу. Польоти — це дуже добре, та з них не проживеш. Не забувай, ти літаєш для того, щоб їсти.

Джонатан слухняно кивнув. Кілька днів по тому він намагався поводитись, як інші чайки; так, він справді дуже старався, і галасував щосили, коли бився за їжу біля рибальських човнів, і пірнав за шматками риби та хлібними крихтами... Та все було марно.

«Яка дурість, — подумав він нарешті — і рішуче кинув насилу здобутого анчоуса голодній старій чайці, що летіла слідом. — Весь цей час я міг би вчитися літати! Мені ще стільки треба вивчити!»

Невдовзі Джонатан знов опинився у морі сам-один — голодний, щасливий, жадібний до знань.

Він хотів знати все про швидкість польоту — і за тиждень дізнався про неї більше, ніж найшвидша чайка у світі.

Злетівши на тисячу футів угору, він щосили замахав крилами, стрімко шугонув униз і зрозумів, чому чайки складають крила, коли йдуть на стрімку посадку. Через шість секунд він уже летів зі швидкістю сімдесят миль за годину, зі швидкістю, при якій крило втрачає рівновагу в русі.

Знову та й знов те саме. Хоч як він пильнував, аби не розслабитись, — на великій швидкості сили полишали його, і він губив рівновагу. Підйом на тисячу футів. Стрімкий ривок уперед, потім — униз, відчайдушний змах крил, вертикальне падіння. А потім — і так щоразу — його ліве крило завмирало на підйомі, він хилився набік, припиняв махати правим крилом і, безладно перевертаючись у повітрі, кулею мчав униз.

Він не міг здолати цей підйом на великій швидкості. Він зробив десять спроб — і всі десять разів, коли швидкість перевищувала сімдесят миль за годину, втрачав рівновагу і стрімголов летів у воду.

Річ у тім — зрозумів він нарешті, коли вже був мокрий як хлющ, — річ у тім, що на великій швидкості слід тримати крила непорушно: можна махати крилами лише доти, поки швидкість не перевищує п'ятдесяти миль за годину.

Тоді він злетів на дві тисячі футів угору і спробував іще раз, — стрімко прямуючи вниз, витягнув дзьоба, розпростав крила, а коли швидкість сягнула п'ятдесяти миль за годину, припинив ними рухати. Це було дуже важко, але ж спрацювало! Десять секунд він мчав зі швидкістю дев'яносто миль за годину. Джонатан установив світовий рекорд швидкості для морських чайок!

Але ця перемога була скороминущою. Щойно він почав виходити з піке та змінив положення крил, невідома і нездоланна сила знову заволоділа ним і помчала його за собою зі швидкістю дев'яносто миль за годину. Джонатан почувався так, наче його тіло от-от вибухне, розлетиться на друзки. Стрімко, наче від вибуху, падаючи вниз, він уже не відчув страшного удару об тверду, мов камінь, воду.

Коли він нарешті опритомнів — а це вже була ніч, — він гойдався на хвилях у місячному сяйві. Поніжені крила були немов налиті свинцем, та ще тяжче тиснув на спину тягар поразки. Він потайки

марив, аби цей тягар затягнув його у глибінь, на саме дно, щоб усе було скінчено.

Та коли він уже почав занурюватись у воду, якийсь дивний голос ледь чутно озвався до нього зсередини: «Тут нічого не вдієш. Я чайка. Проти своєї натури не підеш. Якби я справді мусив щось дізнатися про польоти, то мав би більше мозку в голові! Якби я справді міг навчитися швидко літати, то мав би короткі крила, як у сокола, і полював мишей, а не рибу. Батько мав рацію. Мені треба забути цю дурницю. Треба повернутися додому, до Зграї, і вдовольнитися тим, що я такий, як є, — жалюгідна, нікчемна чайка».

Голос умовк, і Джонатан скорився йому. Вночі чайка мусить сидіти на березі, і відтепер — так пообіцяв самому собі — він буде звичайною чайкою. Так буде краще для всіх.

Він насилу відірвався від темної води і полетів до берега, радий, що навчився берегти сили в низькому польоті.

«Та ні, що це я, — схаменувся він. — Це все в минулому. Я мушу забути все, чого навчився. Я просто чайка, я такий, як усі інші чайки, і літатиму, як вони». І він із болісним зусиллям піднявся на сто футів угору та чимдуж замахав крилами, квапливсь до берега.

Тепер, коли він вирішив бути просто звичайною чайкою у Зграї, йому полегшало — адже розірвано пута, якими він сам себе зв'язав. Не буде більше ніякого навчання, не буде боротьби — отже, не буде й поразок. І як хороше ні про що не думати, просто летіти в темряві, летіти до берегових вогнів...

«Темно! — раптом пролунав той самий тривожний голос. — Чайки не літають, коли темно!»

Та Джонатан не хотів слухати. «Як хороше, — думав він. — Ясний місяць, світла стежка на воді, вогники на березі — все таке мирне, спокійне...»

«Спускайся вниз! Чайки не літають у темряві! Якби ти справді міг літати в пітьмі, то мав би совині очі! Мав би більше мозку в голові! Мав би короткі крила, як у сокола!»

У нічній темряві, на висоті ста футів, Джонатан Лівінґстон примружив очі. І біль, і роздуми — все зникло безслідно.

Короткі крила. Короткі крила сокола!

Ось тобі й відповідь! «Який я був дурний! Усе, що мені треба, — це маленьке, крихітне крило; все, що мені треба, — це скласти крила, так, щоб у польоті ворушити самими кінчиками! Короткі крила!»

Він піднявся на дві тисячі футів над чорною безоднею моря і, ані хвилі не думаючи про поразку, про загибель, щільно притиснув до тіла широкі частини крил, а самі кінчики, вузькі, мов кинджали, виставив назустріч вітру — і стрімко кинувся вниз.

Вітер грізно ревів у нього над головою. Сімдесят миль за годину, дев'яносто, сто двадцять, іще швидше... Тепер, при ста сорока милях за годину, йому було не так важко долати вітер, як при сімдесяти;

один легенький порух кінчиками крил — і він вийшов із піке та промчав над хвилями, мов сіре гарматне ядро в польоті до місяця.

І, дивлячись примруженими очима в лице пітьмі та вітру, він відчув шалену радість. «Сто сорок миль за годину! І все під контролем! Якщо я почну піке з п'яти тисяч футів, а не з двох, — цікаво, з якою швидкістю?..»

На світанку Джонатан продовжив тренування. З висоти п'ять тисяч футів рибальські човни в морі здавалися малими трісочками на голубому тарелі, а Зграя за сніданком — хмаркою легких порошинок.

Він лишився живий, був сповнений сили, тремтів від радості — був гордий, що опанував свій страх. І тому він не вагаючись притиснув до тіла передню частину крил, випроставши самі кінчики, і поринув униз, до моря.

Спустившись на чотири тисячі футів, він досяг граничної швидкості, і вітер постав проти нього, мов щільна пульсуюча запона, що перешкоджала йому рухатися швидше. Він летів прямо чимдалі вниз, зі швидкістю двісті чотирнадцять миль за годину. Якщо випростати крила зараз, на такій швидкості, то його розірве на мільйон шматків, і він розумів це дуже добре. Але ж швидкість — це могуття, швидкість — це радість, швидкість — це просто краса!

Він почав виходити з піке на висоті тисячу футів, і кінчики його крил залопотіли й зігнулися під шаленим вітром, а рибальський човен і зграя чайок кудись зникли — і раптом виросли просто в нього перед очима, затуливши собою шлях.

Він не міг зупинитися; навіть не знав, як повернути на такій швидкості.

Зіткнення — це смерть.

І тому він заплющив очі.

І сталося так, що того ранку, на світанні, чайка Джонатан Лівінґстон врізався просто у Зграю, що спокійно снідала, — влетів як вихор, на швидкості двісті чотирнадцять миль, із заплющеними очима! Та, мабуть, Чайка Долі йому всміхнулася — ніхто не загинув.

Коли ж він знову підвів голову до неба, то все ще мчав зі швидкістю сто шістдесят миль за годину. А коли зменшив швидкість до двадцяти миль і нарешті зміг випростати крила, рибальський човен уже здавався малою цяткою в морі — за чотири тисячі футів від нього!

Перше, що він подумав: це тріумф! Гранична швидкість! Двісті чотирнадцять миль за годину — для чайки! Це прорив, це велика, вирішальна мить в історії Зграї, а для чайки на ім'я Джонатан — це початок нового життя. І він продовжив своє тренування на самоті, він склав крила і пішов у піке з висоти вісім тисяч футів — і відразу збагнув, як робити поворот!

Тепер він знав, що досить тільки на одну частку дюйма змінити положення однієї пір'їни на кінчику крила — і можна плавно, красиво повернути навіть на граничній швидкості. Та ще до цього він зрозумів, що, коли на такій швидкості змінити положення хоча б двох

пір'їн, тебе закрутить, як кулю... Одне слово, Джонатан став першою чайкою на землі, що опанувала фігурні польоти.

Того дня він не захотів гаяти час на балачки з іншими чайками і літав, аж поки посутеніло. Він вивчив мертву петлю, повільну бочку, подвійний переворот через крило, обернений штопор, зворотний іммельман, віраж.

Коли Джонатан підлетів до Зграї на березі, вже давно була ніч. Голова в нього йшла обертом, він страшенно втомився. І все-таки із задоволенням зробив іще одну мертву петлю, а потім ще й швидкий переворот — а тоді вже пішов на посадку. «Коли вони про це почують, — думав він про свій Прорив, — вони ж просто очманіють з радощів! Скільки цікавого в нас попереду! Не товктись на місці поміж рибальських човнів — а знати, нащо ти живеш у цім світі! Ми подолаємо свою неміч, ми станемо іншими — сильними, розумними! Ми будемо вільні! Ми навчимося літати!»



І майбутнє постало перед ним, як осяйна далечінь, що вабить і кличе вперед.

Тим часом Зграя збиралася на Велику Раду; та коли він приземлився, то побачив, що всі нібито чогось чекають. Так воно й було — чекали на нього.

— Чайко Джонатане Лівінґстон! Стань у середину!

Слова Старійшини звучали дуже врочисто. Виклик у середину кола означав чи страшну ганьбу, чи то найвищу шану. Коло Пошани — це честь, якої зазнали хіба що найславніші з ватажків. «Так, звісно, — подумав Джонатан, — сьогодні вранці вони бачили мій Прорив! Та мені не треба ніякої пошани. Я не хочу бути ватажком. Я тільки хочу поділитися тим, що відкрив, показати, який простір відкривається перед нами!» Він ступив уперед.

— Джонатане Лівінґстон, — мовив Старійшина, — стань перед очі твоїх товаришів, у Коло Ганьби!

Його наче вдарили дошкою. Коліна в нього ослабли, пір'я обвисло, у вухах зашуміло. У Коло Ганьби? Це неможливо! Прорив! Вони не розуміють! Вони помиляються, вони помиляються!

За що насправді чайка Джонатан потрапив у Коло Ганьби?

— ...За своє неподобне легкодумство, — гудів урочистий голос, — за те, що спаплюжив гідність і звичаї Народу Чайок...

Виклик у Коло Ганьби означав, що його виженуть зі Зграї, засудять до самотнього життя на Далеких Скелях.

— ...Настане день, Джонатане Лівінґстон, і ти зрозумієш, що легкодумство тебе занапастило. Життя — це незбагненна таємниця, і нам досить знати одне: ми вкинуті до цього світу, щоб їсти і лишатися живими, поки зможемо.

Чайки ніколи не суперечать Великій Раді, та Джонатан усе-таки насмілився подати голос.

— Легкодумство? Браття мої! — вигукнув він. — Хто думає серйозніше, ніж чайка, що осягає сенс життя, його найвищу ціль? Ми тисячу років животіли заради того, щоб шукати риб'ячі голови, але ж тепер нам справді є для чого жити — щоб учитися, відкривати нове, бути вільними! Дайте мені тільки показати вам, чого я навчився...

Чому Джонатан, попри закони Зграї, наважився заговорити? Як це його характеризує?

Зграя наче скам'яніла.

— Ти нам більш не брат, — нарешті промовили чайки одна по одній, а потім з поважним виглядом затулили собі вуха і повернулися до нього спинами.

Джонатан Лівінґстон провів решту свого життя на самоті, але від Далеких Скель він полетів далеко-далеко. І єдине, що його смутило, — це не самотність, а те, що чайки відмовилися повірити в чарівну красу польоту, хоча їм варто було тільки відкрити очі, щоб її побачити. Сам він кожного дня робив усе нові та нові відкриття. Він дізнався, що, пірнаючи у стрімкому піке, може зловити рідкісну та смачну рибу, яка водиться на глибині десять футів; тепер йому були не потрібні рибальські човни і крихти черствого хліба. Він навчився спати в повітрі, навчився тримати курс уночі, коли вітер дме з берега, і долати сотні миль від зорі до зорі. Так само спокійно він долав туманну запону над морем і прориватся до світлого чистого неба — у той час як усі чайки лишалися на землі, і гадки не маючи, що в небі над ними існує щось інше, крім туману й дощу.

Як нові знання вплинули на життя Джонатана?

Він навчився мандрувати з сильним вітром у далекі краї і там ловити на обід смачних комашок.

Те знання, яке він колись хотів відкрити всій Зграї, тепер було його єдиною розрадою; він навчився літати й не шкодував, що йому довелося сплатити за це таку ціну. Джонатан зрозумів, що тільки нудьга, страх і злість скорочують життя чайок; а сам він був вільним від цього тягаря й тому прожив довгий щасливий вік.

...Вони прилетіли якось надвечір, коли Джонатан ніжився у своєму любому небі. Дві чайки, що з'явилися біля його крил, осяяли

темну небесну височінь, мов дві чисті зорі. Та ще більшим дивом було їхнє мистецтво польоту: вони ледь не торкалися Джонатана кінчиками крил, проте весь час лишалися на відстані рівно один дюйм.

Не озвавшись ні словом, Джонатан загадав їм випробування, яке було не під силу жодній чайці. Він зігнув крила і зменшив швидкість до тієї межі, за якою настає неминуче падіння. Два осяйні птахи плавно рушили за ним. Вони знали, що таке повільний політ.

Тоді він склав крила, нахилився вбік і ринув у піке зі швидкістю сто дев'яносто миль за годину. Вони помчали слідом, ні на мить не втративши рівноваги.

Насамкінець він на тій самій швидкості зробив довгий вертикальний переворот. Вони, всміхнувшись, зробили те саме.

Він повернувся в горизонтальний політ і довго мовчав, перш ніж заговорити.

— Непогано, — нарешті мовив він. — Хто ви?

— Ми з твоєї Зграї, Джонатане. Ми твої брати.

Сила та спокій вчувалися в кожному слові.

— Ми прилетіли, щоб забрати тебе у височінь, забрати додому.

— Ні дому, ні Зграї немає в мене. Я Вигнанець. І ми зараз летимо на вершину Великої Гори Вітрів. На кількасот футів я ще підніму своє старе немічне тіло — та вище злетіти не можу.

— Можеш, Джонатане. Ти ж навчився. Одне навчання скінчено, і настав час починати інше.

І таїна, що невесно світила чайці Джонатану крізь роки всього життя, в цю мить постала перед ним у сліпучому блиску розуміння. Вони мали рацію. Він може злетіти вище, і настав час повертатися додому.

Він востаннє кинув погляд на обрій, озираючи срібну царину, що відкрила йому свої чари.

— Я готовий, — сказав він.

І Джонатан Лівінґстон, злетівши у височінь із двома зоринми птахами, розтанув у темному просторі небес.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Працюємо над текстом твору

1. Чим із самого ранку займалася Зграя? Що в цей час робив Джонатан?
2. Прокоментуйте фразу *«Для більшості чайок головне — їжа, а не політ»*. Поясніть її ***алегоричний*** зміст.
3. Що найбільше цікавило Джонатана? Які випробування він проводив?
4. Як чайки ставилися до тренувань Джонатана?
5. Чому батьки соромилися Джонатана?
6. Що хотіла сказати мати молодому птаху словами «Чому ти не можеш поводитись, як усі?»
7. Пригадайте поняття ***антитеза***. Схарактеризуйте Зграю, Джонатана, його батьків.
8. Чому ніхто з чайок не захищав себе, якщо потрапляв у Коло Ганьби?
9. За що Джонатан потрапив у Коло Ганьби і був вигнаний із зграї?
10. Прокоментуйте слова головного героя, звернені до чайок: *«Ми тисячу років животіли заради того, щоб шукати рибʼячі голови, але ж тепер нам справді є для чого жити — щоб учитися, відкривати нове, бути вільними!»* Яку свободу має на увазі Джонатан?
11. Яке важливе і важке рішення прийняв Джонатан щодо свого життя і майбутнього? Хто несе відповідальність за ризики і наслідки цього рішення?
12. Розкажіть про зустріч Джонатана з ***осяйними птахами***.
13. Поясніть, як ви розумієте фінал ***першої частини*** твору.
14. Обмірковуючи фінал першої частини і долю Джонатана, поясніть слова української поетеси Ліни Костенко:

«Усе на світі треба пережити.
І кожен фініш — це, по суті, старт».

Частина друга

«Отже, це небеса», — подумав він і потай усміхнувся. Хіба ж годиться отак судити про небеса, щойно ти до них долетів.

Тепер, коли він покинув Землю і летів вище хмар поруч із двома осяйними птахами, він побачив, що його власне тіло теж перемениться світлом. Той юний Джонатан Лівінґстон, що завжди жив у глибині його золотистих зіниць, нікуди не зник, просто оселився тепер у новій подобі. Це нове тіло також було тілом чайки, але літати в ньому стало аж як краще.

«Диво та й годі, — думав він, — мені потрібно вдвічі менше зусиль, аби летіти вдвічі швидше, ніж за кращих часів на Землі!»

Його пір'я сяяло, мов діамантове, а крила стали гладенькими, як пластинки з полірованого срібла. І, зачудовано роздивляючись їх, він став випробовувати, на що здатні ці нові крила.

На швидкості у двісті п'ятдесят миль він відчув, що наближається до граничної швидкості горизонтального польоту, а сягнувши двохсот сімдесяти трьох миль, він зрозумів, що не може летіти швидше, і це його трохи розчарувало. Отже, нове тіло також не було всесильним. І хоча він зміг перевершити свій колишній рекорд, проте лишалася межа, подолати яку було дуже важко. «На небесах, — подумав він, — не має бути ніяких обмежень».

Хмари розсіялися, його супутники гукнули: «Гарної посадки, Джонатане!» — і розтанули в розрідженому повітрі.

Він летів над морем до берегової смуги. Небагато чайок на скелях тренувались у альоті. Далеко на північ, аж на небокраї, літали ще кілька. Нові видива, нові думки, нові запитання. Чому чайок так мало? Адже в небесній зграї їх мусило бути безліч! І чого це я раптом так втомився? Я ж гадав, небесні чайки не знають ні втоми, ні сну».

Де він таке чув? Пам'ять про земне життя ніби стерлася. Звісно, Земля — це місце, де він зміг дечого навчитись... Але подробиці наче тонули в нелсному мареві: колись він бився за їжу з іншими чайками, а потім став Вигнанцем...

Дванадцятеро чайок із берега прилетіли зустріти його, та жодна з них не мовила ані слова. Він лише відчув, що тут усі йому раді, що тут його дім. І час линув для нього, як один довгий-довгий день — так, ніби сонце ніколи не сходило, а просто світило завжди.

Він зробив поворот, аби сісти, змахнув крилами за дюйм од землі і плавно опустився на пісок. Інші чайки також приземлилися, лише злегка ворухнувши пір'ям. Розпроставши свої блискучі крила, вони спіймали повітряний потік і, вигинаючи пір'я, зупинилися тієї миті, коли їхні лапи торкнулися землі. Це було прекрасно, та він надто втомився, щоб і самому так спробувати. Джонатан не встиг мовити жадного слова, як заснув, стоячи на березі.

Уже за кілька днів він зрозумів, що тут йому належить діяватися про політ іще більше, ніж у попередньому житті. Проте існувала певна різниця. Чайки, що мешкали тут, були близькі йому по духу. Всі вони жили заради того, щоб досягати нових висот у головній справі свого життя — у польоті. Це були просто дивовижні птахи, і кожен з них тренувався щодня, багато годин поспіль, вивчаючи все нові та нові таємниці повітроплавання.

Джонатан надовго забув той світ, звідки він був родом, — місце, де жили птахи, яким є незнаною радість польоту, птахи, яким крила служать лише для пошуків їжі та для боротьби за неї. Проте час від часу, на одну коротку мить, цей світ вирина в його пам'яті.

Чому, на вашу думку, після завершення одного етапу навчання варто розпочинати новий?

Така мить настала якось уранці, коли він удвох зі своїм учителем спочивав на березі, зробивши кілька швидких переворотів зі складеними крилами.

— А де інші, Саллівене? — спитав він ледь чутно, бо вже призвичаївся передавати свої думки без слів, як усі тутешні чайки, що ніколи не здіймали галасу. — Чому нас тут так мало? Адже там, звідки я прилетів...

— ...були тисячі чайок. Я знаю. — Саллівен кивнув. — Єдине, що я можу відповісти, Джонатане, — таких птахів, як ти, буває один із мільйона. Більшість з нас рухаються вперед дуже повільно. Ми прийшли з одного світу в інший, майже точно такий, і вже забули, звідки походимо; нам байдуже, куди нас ведуть, ми живемо одним днем. Уявляєш, скільки життів ми маємо прожити, перш ніж почнемо здогадуватися, що життя — це не тільки пожива, боротьба та влада у Зграї? Тисячі життів, Джонатане, десятки тисяч! А потім іще сотню, поки не зрозуміємо, що таке вершина знання, і ще сотню, поки не впевнимося, що мета нашого життя — досягти цієї вершини і передати свої знання іншим. Звичайно, і тут діє той самий закон: ми вибираємо для себе наступний світ завдяки тому, чого навчилися у попередньому. Не навчишся нічого — і наступний світ не буде нічим відрізнятися від попереднього, і в ньому тебе чекатимуть ті самі перешкоди і свинцевий тягар незнання.

Він випростав крила і повернувся лицем до вітру.

— Але ти, Джоне, — мовив він, — ти зміг вивчити так багато за такий короткий час, що тобі не довелося прожити тисячу життів на шляху до цього світу.

За мить вони знов піднялися в повітря і продовжили тренування. Робити подвійний переворот удвох було нелегко, бо Джонатан, перевернувшись, мусив пильнувати рухи своїх крил і узгоджувати їх із рухами інструктора.



— Спробуємо ще раз, — казав Саллівен знову й знову. — Спробуємо ще раз. — І нарешті: — Добре.

І тоді вони почали вивчати зовнішні петлі.

Якось увечері чайки, вільні від нічного польоту, стояли всі разом на піску і думали. Джонатан, набравшись духу, підійшов до Старійшини — який, подейкували, скоро мав покинути цей світ.

— Чіанге... — мовив він трохи схвильовано.

Старійшина лагідно позирнув на нього:

— Так, сину мій?

Замість того, щоб з роками підупадати на силі, Старійшина лише зміцнів; він літав швидше, ніж будь-яка чайка у Зграї, і досконало володів такими прийомами, що їх інші тільки починали вивчати.

— Чіанге, цей світ — зовсім не небеса, так?

При світлі місяця було видно, що Старійшина всміхнувся.

— Ти знову вчишся, Джонатане.

— Ну, то що ж буде далі? Куди ми йдемо? Невже взагалі немає такого місця — небеса?

— Ні, Джонатане, такого місця немає. **Небеса — не місце і не час. Небеса — це досконалість.** — Він хвилю помовчав: — Ти дуже швидко літаєш, правда?

— Я... я люблю швидкість, — відповів Джонатан, приголомшений, але гордий, що Старійшина його помітив.

— Ти зможеш торкнутися небес, Джонатане, в ту мить, коли пізнаєш досконалу швидкість. Це не значить, що ти пролетиш тисячу миль за годину, чи мільйон, чи мусиш летіти зі швидкістю світла. Адже будь-яка цифра — це межа, а досконалість не має меж. Досконала швидкість, сину мій, — це значить, що ти опинився там.

І Чіанг без жодного попередження зник — та вмить з'явився край води, за п'ятдесят футів від місця, де вони стояли. Потім він зник знову і за тисячну долю секунди торкнувся плеча Джонатана.

— Це така забавка, — мовив він.

Джонатан був у захваті. Він навіть забув, що хотів дізнатися про небеса.

— Як ви це робите? А далеко ви можете так перелетіти?

— Перелетіти можна куди завгодно і за будь-який час, коли захочеш, — сказав Старійшина. — Я побував скрізь і всюди, куди міг полинути думкою.

Він дивився в далечінь, за обрій.

— Дивна річ. Ті чайки, що нехтують досконалістю заради мандрів, не летять нікуди, бо їм непідвладна швидкість. А ті, хто відмовляється від мандрів заради досконалості, в одну мить дістаються куди захочуть. Запам'ятай, Джонатане, небеса — це не час і не місце, бо місце і час не мають значення. Небеса — це...

— А ви можете навчити мене так літати? — Джонатан тремтів, уявляючи собі ще одну перемогу над невідомим.

— Звичайно, якщо ти хочеш навчитися.

— Я хочу. Коли ми зможемо почати?

— Можна й зараз, якщо бажаєш.

— Я хочу навчитися так літати, — мовив Джонатан, і дивний вогник засвітився в його очах. — Кажіть, що я маю робити.

І Чіанг заговорив поволі, пильно дивлячись на свого учня:

— Аби літати зі швидкістю думки, тобто літати куди завгодно, — говорив він, — ти насамперед мусиш збагнути, що вже прилетів...

За словами Чіанга, уся хитрість була в тому, щоб Джонатан перестав бачити себе ув'язненим у тілесній оболонці, яка має розмах крил сорок два дюйми і знає певні льотні прийоми. Весь сенс у тому, щоб усвідомити: його справжня сутність, як ненаписане число, перебуває водночас у будь-якій точці простору та часу.

Джонатан тренувався з шаленим завзяттям, тренувався день у день, з ранку до пізньої ночі. Та попри всі свої старання він не зрушив з місця ані на пір'їнку.

— Забудь про віру! — повторював йому Чіанг. — Тобі не потрібна була віра, щоб літати, ти мав лише зрозуміти, що таке політ. І це те ж саме. Спробуй іще раз...

І настав день, коли Джонатан, стоячи на березі з заплющеними очима і намагаючись зосередитися, раптом осягнув усе, про що говорив Чіанг. «Це правда! Я можу досягти досконалості, для мене немає межі!» Його охопила радість.

— Добре! — сказав Чіанг переможним тоном.

Джонатан розплющив очі. Він стояв разом із учителем на дивному морському березі — дерева схилялися до води, у небі повільно оберталися двоє жовтих сонць.

— Суть ти вхопив правильно, — сказав Чіанг, — тепер іще трохи попрацюєш над управлінням...

Джонатан був приголомшений.

— Де ми?

Проте Старійшину анітрохи не вразив дивний краєвид довкола:

— Як бачиш, ми на планеті з зеленим небом і подвійною зіркою замість сонця.

Джонатан не зміг стримати радісного вигуку — вперше відтоді, як покинув Землю.

— ВДАЛОСЯ!

— Ну звісно ж, вдалося, Джоне, — мовив Чіанг. — Воно так завжди буває, коли знаєш, що робиш. А тепер щодо управління...

Коли вони повернулися, було вже темно. Чайки дивилися на Джонатана, і в глибині їхніх золотистих очей ховався шанобливий острах — адже всі бачили, що він стояв, наче прикипівши до місця, і раптом зник в одну мить.

Але Джонатан не став слухати вітання друзів.

— Я тут новачок! Я лише починаю! Це мені треба у вас вчитися!

— За десять тисяч років я ще не зустрічав чайки, яка б навчалася так безстрашно, — мовив Саллівен, що стояв поруч.

Зграя примовкла, і Джонатан ніяково тупцяв на місці.

— Якщо хочеш, ми почнемо працювати над часом, — сказав Чіанг, — і ти зможеш літати і в минуле, і в майбутнє. Тоді ти справді будеш готовий до найскладнішого і найцікавішого. Ти будеш готовий до того, щоб полетіти вище, пізнати доброту і любов.

Минув місяць — принаймні здавалося, що минув місяць, — і Джонатан досяг надзвичайного успіху. Він завжди навчався швидко навіть сам, а зараз, коли його учителем був Старійшина, він засвоював нові знання, наче добре налагоджена обчислювальна машина, вкрита пір'ям.

Та ось настав день, коли Чіанг зник. Він лагідно звернувся до чайок і закликав їх не кидати навчання, і тренуватись, і пізнавати досконалу невидиму сутність, що становить основу життя. І поки він говорив, його пір'я сяяло все яскравіше, а потім спалахнуло таким сліпучим блиском, що жодна чайка не могла дивитися на нього.

— Джонатане, — мовив він, і це були його останні слова, — **ти маєш дізнатися, що є любов.**

Коли чайки змогли подивитися на те місце, де стояв Чіанг, його там уже не було.

Минали дні, і Джонатан помітив, що часто думає про Землю, з якої прилетів колись. Якби він, живучи там, знав хоча б одну десяту, одну тисячну частку того, що знає тепер, наскільки цікавішим було б його життя! Він стояв на піску і думав: а що, як там нині живе чайка, яка прагне подолати межі своєї натури й літати для того, щоб пізнати сутність польоту, а не тільки жебрати черствий хліб біля ри-

бальських човнів. Може, ця чайка навіть стала Вигнанцем за те, що сказала правду у вічі Зграї?

І що більше Джонатан учився доброті, то глибше він пізнавав сутність любові й чимдалі дужче хотів повернутися на Землю. Джонатан Лівінґстон, незважаючи на своє самотнє минуле, був природженим учителем, і найкращим виявом любові стала для нього можливість передати свої знання тій чайці, яка чекає слушної нагоди, аби пізнати щось нове.

Чому після завдання Чіанга дізнатися, що таке любов, Джонатан почав думати про Зграю, яка його вигнала?

Саллівan, що також навчився літати зі швидкістю думки і тепер навчав цьому інших, був сповнений сумнівів щодо наміру Джонатана.

— Джоне, ти колись був Вигнанцем. Чому ти гадаєш, що твої колишні вороги прислухаються до тебе зараз? Ти знаєш приказку, і вона справедлива: літаєш високо — бачиш далеко. Ті чайки, які тебе прогнали, стоять на землі, здіймають галас знічев'я і б'ються між собою. Вони за тисячу миль од небес — а ти кажеш, що хочеш показати їм небеса звідти, із землі! Джоне, лишайся тут. Допомагай новим чайкам, тим, хто піднявся досить високо, щоб побачити те, про що ти можеш їм розповісти. — Він трохи помовчав: — А що, якби Чіанг повернувся до свого старого світу? Де б ти був сьогодні?

Останній доказ був вирішальним. Звісно, Саллівan мав рацію. Чайка, що високо літає, далеко бачить.

Джонатан лишився і навчав нових птахів, що прилітали, а вони всі були дуже здібними учнями. Проте колишні вагання повернулись, і він мимохіть почав думати про те, що на Землі, можливо, живуть одна-дві чайки, які теж могли б навчатись. Наскільки більше знав би зараз він сам, якби зустрів Чіанга за часів свого вигнання!

— Саллі, я мушу повернутися, — сказав він нарешті. — Твої учні вже багато знають, вони допоможуть тобі з новачками.

Чому слова Саллівана не зупинили Джонатана?

Саллівan зітхнув, проте не став заперечувати.

— Мені буде сумно без тебе, Джонатане.

— Саллі, як тобі не соромно! — докірливо мовив Джонатан. — Не будь дурним! Над чим ми з тобою щодня працюємо? Якщо наша дружба залежить од таких речей, як простір і час, тоді в ту саму мить, коли ми подолаємо і простір, і час, ми зруйнуємо наше братерство! Але ж єдине, що ми покидаємо, долаючи простір, — це Тут. А долаючи час, покидаємо тільки Зараз. То як ти гадаєш, хіба ми не зможемо побачитись між цими Тут і Зараз?

Саллівan мимоволі засміявся.

— Ти просто божевільний, — лагідно мовив він. — Якщо хтось і зможе навчити інших, як побачити тисячу миль одразу, це буде Джонатан Лівінґстон. — Він подивився на пісок. — До побачення, друже мій Джоне.

— До побачення, Саллі. До зустрічі.

Мовивши це, Джонатан уявив собі величезні іграї чайок на берегах іншого часу і з легкістю, до якої вже звик, усвідомив, що він — не просто кістки та пір'я, він — живий образ волі й польоту, для якого ніде й ні в чому немає межі.

Флетчер Лінд був ще дуже молодою чайкою, та вже знав, що жодний птах, крім нього, не натерпівся таких знущань од Зграї, не зазнав такої несправедливості!

«Мені байдуже, що там вони патякають, — люто думав він, і йому аж темніло в очах, поки він летів до Далеких Скель. — Літати — це щось більше, ніж просто лопотіти крилами, перелітаючи з місця на місце! Так і комар зможе! Один подвійний переворот навколо Старійшини, просто для сміху, — і от я Вигнанець! Та що вони — сліпі? Чи справді нічого не бачать? Чи не розуміють, як ми уславимо себе, коли навчимося літати по-справжньому?

Байдуже, що вони про мене думають. Я покажу їм, що таке політ! Буду нещасним Вигнанцем — ну то нехай, коли вони так хочуть. Я ще змушу їх пошкодувати, та ще й як...»

Голос зазвучав у нього в голові, і хоча голос був дуже тихий, Флетчер так перелякався, що закляк у повітрі.

— Не суди їх надто суворо, Флетчере! Вигнавши тебе, чайки зашкодили тільки собі, і настане день, коли вони це зрозуміють, коли вони побачать те, що ти бачиш зараз. Прости їх і допоможи їм зрозуміти.

На відстані дюйма від кінчика його правого крила летіла осяйна біла чайка, найпрекрасніша у світі, і плинула в повітрі напрочуд легко, не ворушачи жодним пером, хоча Флетчер тримався майже на своїй граничній швидкості.

Молодий птах на мить отетерів. «Що зі мною? Чи я вмер, чи збожеволів? Що це таке?»

Тихий спокійний голос ніби читав його думки і вимагав відповіді.

— Чайко Флетчере Лінд, ти хочеш літати?

— ТАК! Я ХОЧУ ЛІТАТИ!

— Чайко Флетчере Лінд, чи так сильно ти хочеш літати, що зможеш простити Зграю, і навчатись, і колись повернутись до них і передати їм свої знання?

Такій прекрасній, такій розумній істоті Флетчер Лінд не міг збрехати, попри всю свою скривджену гордість.

— Так, — мовив він стиха.

— Тоді, Флетче, — заговорив осяйний птах, і його голос звучав дуже лагідно, — почнемо з горизонтального польоту...

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Працюємо над текстом твору

1. Як змінилося ставлення Джонатана до польотів після зустрічі з осяйними чайками?
2. Знайдіть у тексті слова **Саллівана**, які пояснюють мету осяйних птахів.
3. Учитель **Салліван** сказав Джонатану: *«...Ми вибираємо для себе наступний світ завдяки тому, чого навчились у попередньому. Не навчишся нічого — і наступний світ не буде нічим різнитися від попереднього, і в ньому тебе чекатимуть ті самі перешкоди і свинцевий тягар незнання».* Як ви розумієте його слова?
4. **Саллівану** говорить, що кожній чайці доведеться прожити тисячу життів. Для чого птахи будуть народжуватися знову і знову на землі? За яких умов вони зможуть перейти у наступний світ?
5. Чи можна назвати **Старійшину Чіанга** духовним наставником Джонатана? Відповідь обґрунтуйте.
6. Поміркуйте: якби самітник Джонатан не зустрівся зі своїми вчителями, як би це вплинуло на його подальшу долю?
7. Чому Джонатан хотів повернутися на Землю до Зграї?
8. Прокоментуйте рядки: *«І що більше Джонатан учився доброті, то глибше він пізнавав сутність любові й чимдалі дужче хотів повернутися на Землю»*?

Частина третя

Чому саме ці риси вдачі, на думку Джонатана, потрібні для успішного навчання?

Джонатан повільно кружляв над Далекими Скелями. Він спостерігав. Цей грубуватий молодий Флетчер був майже бездоганним учнем. Він мав і силу, і хист до польоту, і найголовніше — палке бажання учитись.

Щойно він пролетів поруч, мов сірий вихор у хмарі скуйовдженого пір'я, — промчав повз учителя зі швидкістю сто п'ятдесят миль за годину. Ще мить — і він уже виконує іншу фігуру, шістнадцятивитковий повільний переворот, і лічить витки вголос:

— ...Вісім... дев'ять... десять... поглянь, Джонатане, я перейшов за граничну швидкість... одинадцять... я хочу зупинитися так гарно, як ти... дванадцять... чорт забирай, ніяк не можу... тринадцять... ці останні три витки... без... чотирна...а-а-а!...

Флетчер сів на хвіст, і така невдача розлютила його до краю. Він гепнувся на спину, шалено закрутився у зворотному штопорі і, геть задиханий, сяк-так відновив рівновагу на сто футів нижче від учителя.

— Ти просто гаєш час зі мною, Джонатане. Я бовдур! Телепень! Усе одно в мене нічого не вийде!

Джонатан поглянув униз і кивнув.

— Звісно, не вийде, поки ти будеш зупинятися так різко. Флетчере, ти втратив сорок миль іще на початку! Треба спинятися плавно! Чітко, але плавно, зрозумів?

Він спустився до свого учня.

— Ану, спробуймо ще разом. І уважніше, коли зупиняєшся. Починай отак плавно, легенько.

За три місяці у Джонатана з'явилося ще шість учнів. Усі були Вигнанцями, бо їх захопила нова дивна ідея — літати заради того, щоб відчути радість польоту.

Проте їм було легше розучити найскладнішу повітряну фігуру, ніж осягнути її прихований смисл.

— Насправді кожен з нас — це живий образ Великої Чайки, необмежена ідея свободи, — говорив Джонатан вечорами, стоячи на березі моря, — і точність польоту — це крок до вираженим нашого справжнього «я». Усе, що нас обмежує, треба відкинути. Ось навіщо ми маємо опанувати високу швидкість, і малу швидкість, і фігурний політ...

...а його учні тим часом залюбки поспали б, утомлені денними польотами. Їм подобалися тренування, вони насолоджувалися швидкістю й задовольняли жадобу знань, яка зростала після кожного уроку. Але ніхто з них — навіть Флетчер Лінд — не міг повірити, що політ ідей може бути так само реальним, як політ вітру і політ птаха.

Поміркуйте, чому для самовираження потрібна свобода?

— Усе ваше тіло, від кінчика одного крила до кінчика другого, — казав Джонатан іншим разом, — це просто ваша думка у видимій подобі. Розірвіть ланцюги, що сковують вашу думку, і ви розірвете пута своєї тілесної оболонки...

Та хоч би що він говорив, його слова звучали для сонних учнів просто як забавна вигадка.

Минув лише місяць, а Джонатан уже вирішив, що час повернутися до Зграї.

— Нас не приймуть! — сказав Генрі Келвін. —Ми Вигнанці! Ми ж не можемо присилувати себе летіти туди, де нам не раді?

— Ми вільні летіти, куди захочемо, і бути такими, як є, — відповів Джонатан і, зринувши в повітря, полетів на схід, де жила Зграя.

Учні на хвилю розгубилися, бо Закон Зграї забороняє вигнанцям повертатись, і цей Закон не порушував іще ніхто за тисячу років. Закон велів лишитися; Джонатан закликав летіти; і зараз він летить над морем за милю від них. Досить їм забаритися ще на мить, як він постане один проти ворожої Зграї.

— Чого це ми мусимо слухатися Закону, коли вже не належимо до Зграї? — зневажливо спитав Флетчер. — А як почнеться бійка, там од нас буде більше користі, ніж тут.

Усе-таки вони прилетіли із заходу вранці — вісім чайок, вишикувані подвійним ромбом, крило до крила. Промайнули над Берегом Ради Зграї зі швидкістю сто тридцять п'ять миль за годину, і Джонатан мчав попереду. Флетчер плавно ковзав біля його правого крила, Генрі Келвін мужньо боров вітер біля лівого. Потім увесь стрій, мов

один птах, поволі нахилився праворуч... вирівнявся... перевернувся в повітрі.... і знову полетів рівно, хоч вітер усе дужчав.

Звичайна галаслива чвара на березі вмить ущухла, і запанувала страшна тиша — так, немовби стрій чайок у повітрі був велетенським ножем, що прикував до себе вісім тисяч нажаханих очей. Вісім чайок одна по одній стрімко злетіли вгору, зробили мертву петлю і дуже повільно та рівно спланували на пісок. І Джонатан буденним тоном почав розбір польоту:

— По-перше, — мовив він із лукавою усмішкою, — ви трохи запізно вирівняли стрій...

Одна думка сяйнула усій Зграї, мов гріза блискавка. Ці птахи — Вигнанці! І вони повернулися! Та це... це ж просто неможливо! Флетчер очікував бійки, проте Зграя наче скам'яніла.

— Звісно, це Вигнанці. Ну то й що? — сказав хтось із молодих птахів. — Слухайте, друзі, де це вони навчилися так літати?

Чому молоді чайки прихильніше поставились до Вигнанців?

Минула майже година, поки Слово Старійшини облетіло всю Зграю: «Не зважати на них!» Чайка, що заговорить із Вигнанцем, стане Вигнанцем також. Чайка, що погляне на Вигнанця, порушить Закон Зграї.

Відтоді до Джонатана були звернені лише сірі спини чайок, та він мовби не помічав цього. Він проводив заняття просто над Берегом Ради і вперше вимагав од учнів, аби вони показали все, на що здатні.

— Мартіне! — лунав його голос на все небо. — Ти кажеш, що опанував малу швидкість. Не повірю, поки не доведеш! ЛЕТИ!

І сумирний малий Мартін Вільям, що над усе боявся гніву вчителя, собі на диво став майстром польотів на малій швидкості. При ледь помітному вітерці він навчився складати пір'я так, що злітав до самих хмар і сідав на берег, жодного разу не ворухнувши крилами.

А Чарльз-Роланд злетів аж на Велику Гору Вітрів, на висоту двадцять чотири тисячі футів, і спустився весь синій від холодного розрідженого повітря, здивований, щасливий, готовий завтра піднятися ще вище.

Флетчер, що більше за всіх любив фігурні польоти, нарешті подолав свій шістнадцятититковий повільний переворот, а наступного дня побив власний рекорд, зробивши потрійний переворот через крило, і світлі відблиски його крил ковзали берегом, звідки за ним стежило не одне цікаве око.

Джонатан щогодини був зі своїми учнями, весь час показував та пояснював їм щось нове, був вимогливим до кожного і від усіх за собою. Він літав разом із ними вночі, і в туман, і в бурю — просто так, заради втіхи, а Зграя на березі немічно тулилася до землі.

Коли заняття припинялися, учні відпочивали на піску, і з часом вони почали прислухатися до слів Джонатана. Звісно, його ідеї звучать незрозуміло, а часом просто дико, проте деякі думки все ж таки можна збагнути.

Мало-помалу вночі стало утворюватися інше коло слухачів, трохи подалі від учнів: багатьом чайкам було цікаво послухати Джонатана, і вони годинами сиділи в темряві, ховаючись одна від одної, і квапились щезнути, ледве зорів світанок.

Тільки через місяць після Повернення перша чайка із Зграї переступила межу і попросила дозволу навчатися разом із іншими. За цей переступ Теренс Ловелл став зватися проклятим Вигнанцем — і восьмим учнем чайки Джонатана.

Наступної ночі із Зграї прийшов Кирк Мейнард. Він насилу прошкандибав по березі, тягнучи ліве крило, і впав до ніг Джонатана.

— Допоможи мені, — прошепотів він ледь чутно, наче був при смерті. — Я хочу літати над усе на світі...

Чому нові чайки почали приєднуватися до навчання попри заборону?

— То вперед, — мовив Джонатан. — Підніймайся зі мною в повітря — і почнемо.

— Ти не розумієш. Крило. Я не можу ворухнути крилом.

— Мейнарде, ти вільний бути самим собою, тут і зараз, і ніщо не може тобі завадити. Це Закон Великої Чайки, це — Закон.

— Ти кажеш, що я можу літати?

— Я кажу, що ти вільний.

І так само легко і швидко, як це було сказано, Кирк Мейнард випростав крила і зринув у темне нічне небо. Уся Зграя прокинулася, вчувши його несамовитий крик, що долинав із висоти п'ять тисяч футів:

— Я можу літати! Слухайте! Я МОЖУ ЛІТАТИ!

На світанку близько тисячі чайок зібралися позаду учнів і зачудовано дивилися на Мейнарда. Вони не зважали на те, чи бачать їх інші, і лише слухали Джонатана та намагалися бодай щось зрозуміти.

А він говорив дуже прості речі: що чайка має право літати, що свобода — це її істинна сутність, і все, що обмежує цю свободу, нічого не значить — усі забобонні звичаї, усі закони, хоч би які вони були.

— Нічого не значить? — вигукнув хтось у юрмі. — А якщо це Закон Зграї?

— Єдиний справедливий закон — це шлях до свободи, — відповів Джонатан. — Іншого закону немає.

— По-твоєму, ми здатні літати, як ти? — знову пролунав чийсь голос. — Ти незвичайний, у тебе Божий дар, не те що в нас!

— Погляньте на Флетчера! На Ловелла! На Чарльза-Роланда! На Джуді Лі! Чи вони теж незвичайні і мають Божий дар? Не більше, ніж ви, не більше, ніж я. Вони різняться від вас лише одним — що почали рекумітн, хто вони є, і доводить це на ділі.

Усі учні, окрім Флетчера, звично засовалися на місці. Вони й не думали, що про них можна таке сказати. Юрма навколо зростала що не день — допитливі, обожнювачі, насмішники.

— У Зграї кажуть, що коли ти й не син Великої Чайки, — сказав Флетчер Джонатану якось уранці, після тренувальних швидкісних польотів, — то принаймні випередив свій час на тисячу років.

Джонатан зітхнув. «Ціна нерозуміння, — подумав він. — Тебе називають чи диявolом, чи богом».

— А ти як гадаєш, Флетче? Ми справді випередили свій час?

Тривале мовчання.

— Ну, як на мене, такі польоти завжди були можливі — для кожного, хто захоче навчитись; а час тут ні до чого. Може, ми випередили моду, випередили інших чайок, бо обрали для себе інший шлях.

— Оце вже краще, — мовив Джонатан, зробив переворот і ковзав у повітрі на спині. — Аж як краще, ніж випередити свій час.

Це сталося всього через тиждень. Флетчер показував фігури швидкісного польоту новим учням. Він вийшов із піке на висоті сім тисяч футів і сірою стрілою промчав за кілька дюймів від берега, аж раптом на дорозі в нього опинилося мале чаєня, що вирушило у свій перший політ і кликало маму. У Флетчера Лінда лишалася десята частка секунди, щоб ухилитися, він рвучко повернув ліворуч і на швидкості понад двісті миль врізався у гранітну скелю.

Скеля була ніби велетенською кам'яною брамою до іншого світу. Страх, удар, темрява — а потім він поплив у дивному чужому небі, забуваючи, згадуючи, забуваючи знову, і йому було страшно, смутно і тяжко, так тяжко...

Голос долинув до нього, як уперше, коли він зустрів Джонатана.

— Річ у тім, Флетчере, що ми намагаємося подолати свої межі поступово, помалу. Ми ще не навчилися літати крізь скелі, це ми пройдемо трохи згодом.

— Джонатане! Що ти тут робиш? Скеля... Невже я не... помер?...

— Ох, Флетче, отямся. Подумай трошки! Якщо ти говориш зі мною, отже, ясно, що ти живий, чи не так? Нічого не вдієш, у тебе просто різко змінився рівень свідомості. Тепер вибір за тобою. Ти можеш липнути тут і навчатися на цьому рівні — до речі, не набагато вищому від попереднього, — а можеш повернутись і працювати зі Зграєю далі. Старійшини сподівалися, що трапиться якесь лихо, та не думали, що ти станеш їм у нагоді так скоро.

— Звісно, я хочу повернутися до Зграї. Я ж тільки почав заняття з новою групою!

— Ну то й чудово, Флетчере. Пам'ятаєш, ми говорили, що тіло — це не що інше, як думка?..

Флетчер потрусив головою, випростав крила і розплющив очі, лежачи біля підніжжя скелі, посеред натовпу чайок. У Зграї зчинився страшенний галас, коли всі побачили, що він ворухнувся.

— Живий! Умер, а потім ожив!

— Торкнувся його крилом! Оживив! Син Великої Чайки!

— Ні! Він сам каже, що ні! Він диявол! ДИЯВОЛ! З'явився на погибель Зграї!

Чотири тисячі чайок, налякані тим, що побачили, закричали: «ДИЯВОЛ!» — і цей крик прокотився над юрмою, мов шалений вітер у бурю. Очі в них горіли, дзьоби були міцно стиснуті, і вони посунулися вперед, палаючи жагою вбивства.

— Може, нам краще покинути їх, Флетчере? — спитав Джонатан.

— Та я б не заперечував...

Мить — і вони вже були за півмилі звідси, а вбивчі дзьоби спіймали порожнє повітря.

— Чому, — задумано мовив Джонатан, — чому найважче у світі — це переконати птаха, що він вільний, адже він сам може переконатись у цьому, досить лише докласти трохи зусиль!

Флетчер усе ще кліпав очима, дивуючись незбагненній зміні.

— Що ти зробив? Як ми сюди потрапили?

— Ти ж начебто хотів опинитися подалі від цього збіговиська?

— Так! Але яким чином ти...

— Як усе інше, Флетчере. Практика.

До ранку Зграя забула про своє божевілля, та Флетчер не забув.

— Джонатане, пам'ятаєш, ти колись казав, що треба любити Зграю настільки, аби повернутися до неї й ділитися знаннями?

— Так, звісно.

— Я не розумію, як можна любити збіговисько розлючених птахів, що ледь не вбили тебе.

— О Флетче, ти й не мусиш це любити! Звичайно, не треба любити ненависть і зло. Ти просто повинен бачити кожну чайку такою, яка вона є насправді, бачити в усіх добро і допомагати їм, аби вони й самі змогли побачити свою істинну сутність. Ось що я називаю любов'ю. І коли ти цього навчишся, ти збагнеш, яка то цікава річ!

От, наприклад, був собі такий молодий птах заплальної вдачі — чайка Флетчер Лінд. Він став Вигнанцем, ладен був битися на смерть із усією Зграєю й готувався створити для себе власне пекло на Далеких Скелях. А зараз він створює власні небеса і веде туди всю Зграю.

Флетчер обернувся до Джонатана, і в його очах майнув переляк.

— Я веду? Що ти хочеш сказати? Ти наш учитель. Ти не можеш нас покинути!

— Не можу? А тобі не спадало на думку, що десь можуть бути інші зграї та інші Флетчери, що їм учитель потрібний іще більше, ніж цьому Флетчеру, бо він уже знайшов шлях до світла?

— Я? Джоне, я проста чайка, а ти...

— ...єдиний Син Великої Чайки, так? — Джонатан зітхнув і подивився на море. — Тобі я більше не потрібний. Усе, що тобі треба, — це і далі пізнавати самого себе, з кожним днем усе ясніше бачити

справжнього Флетчера, для якого не існує межі. Він — твій учитель. Ти мусиш його розуміти і коритись йому, от і все.

А наступної миті тіло Джонатана заясніло тріпотливим блиском і почало танути в осліпному мареві.

— Не дозволяй їм вигадувати про мене дурні байки та робити з мене бога. Обіцяєш, Флетче? Я — чайка. Я люблю літати, може...

— ДЖОНАТАНЕ!

— Відолашний Флетче! Не вір своїм очам. Усе, що вони бачать, це межі. Довіряй внутрішньому зору, осягни те, що вже знаєш, — і шлях до неба відкрито.

Марево зникло. Джонатан розтанув у повітрі.

Трохи згодом Флетчер змусив себе злетіти у небо і зустрівся з групою учнів-новачків, які з нетерпінням чекали першого уроку.

— Насамперед ви мусите зрозуміти, — похмуро мовив він, — що чайка — це необмежена ідея свободи, образ Великої Чайки, і все ваше тіло — від кінчика одного крила до кінчика другого — це не що інше, як ваша думка.

Молоді чайки глузливо дивилися на нього. «Ну, друже, — думали вони, — це щось не надто схоже на урок польоту».

Флетчер зітхнув і вирішив почати з іншого.

— Кхм. Отже... гаразд, — мовив він і прискіпливо подивився на них. — Почнемо з горизонтальних польотів.

І, сказавши це, він раптом зрозумів, що його друг і справді мав не більше божого дару, ніж сам Флетчер Лінд.

«Межі немає, Джонатане? — подумав він. — Ну то що ж, скоро настане час, коли я вирину з повітря на твоєму березі і зможу тебе дечому навчити!»

І хоча Флетчер намагався дивитись на своїх учнів з належною суворістю, він на мить побачив їх такими, якими вони є насправді, і вони не просто сподобалися йому — в цю мить він їх полюбив. «Межі немає, Джонатане?» — подумав він і всміхнувся. І рушив у свій політ до знання.

Переклав з англійської Дарії Радієнко, ілюстрації Владислава Єрка

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Працюємо над текстом твору

1. Які знання давав ***Джонатан Ліівінґстон*** своїм учням-вигнанцям?
1. Розкажіть про повернення Джонатана разом з іншими вигнанцями у ***Зграю***.
2. Поміркуйте, для чого вигнанці пішли на цей крок?
3. Як гапасливі чайки відреагували на їхню появу?
4. Яким чином Джонатан зумів зацікавити польотами звичайних чайок? Чому він не пішов на агресивне протистояння зі Зграєю?
5. Розкажіть про нещасний випадок із Флетчером Ліндом і які він мав наслідки для Джонатана.
6. Чому Джонатан засмучувався, коли його називали ***Сином Великої Чайки***?
7. Розкажіть про останню розмову Джонатана Ліівінґстона і Флетчера Ліндa. Як Джонатан пояснює Флетчеру причину свого повернення на Землю?
8. Прокоментуйте настанови для Флетчера: *«Ти просто повинен бачити кожну чайку такою, яка вона є насправді, бачити в усіх добро і допомагати їм, аби вони й самі змогли побачити свою істинну сутність. Ось що я називаю любов'ю».*
9. Як склалося б життя вигнанців, якби Джонатан зі своїми учнями-вигнанцями не повернувся до Зграї? Як це вплинуло б на духовний розвиток Зграї?
10. Доведіть, що Джонатана можна назвати патріотом своєї зграї.
11. Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/wrtPryKz або QR-кодом і розгадайте кросворд за сюжетом повісті «Чайка Джонатан Ліівінґстон»

Для тих, хто хоче знати більше

Вперше Річард Бах видав свою філософську повість «Чайка Джонатан Ліівінґстон» у 1970 році. Твір мав ***три частини*** і завершувався оптимістичним переконанням, що кожна чайка-людина здатна досягти успіху і підкорити будь-яку висоту. Однак повість мала ще й ***«Четверту частину»***, яку автор вирішив тоді не друкувати. Цей розділ суттєво відрізнявся від попередніх: ми бачимо вироджения вчення



Джонатана і поклоніння чайок йому як богові, втрату мистецтва запаморочливих польотів і впровадження замість них цілком безпечних ритуалів, зневіру молодих чайок і бунт проти культу Сина Великої Чайки — Великого-Джонатана-Нехай-Святиться-Ім'я-Його.

Ви знаєте, що, розповідаючи про задум своєї повісті, Річард Бах наголошував, що він лише записав текст твору, який прийшов до нього як видіння, ніби *«хтось безтілесний пошепки розповів про яскравий світ і його мешканців»*. І, очевидно, не поділяючи навіяних ідей «Четвертої частини», письменник вирішив не друкувати її, *«щоб не задушувати радість»* попередніх розділів.

Та старий запорошений рукопис «Четвертої частини», який пробув «півстоліття в забутті», знайшла дружина письменника. І цього разу Річард Бах вирішив, що таки настав час надрукувати його. Адже часи змінилися і, як у 2013 році написав письменник, *«у нашому двадцять першому столітті, обплутаному владою і ритуалами, душать свободу»*, і наш *«світ запланованo зробити безпечним, а не вільним»*.

Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/cryhZFofабо QR-кодом і прочитайте короткий переказ 4 частини повісті.

ЛІТЕРАТУРНИЙ КОМЕНТАР

Критики по-різному відгукуються про повість Річарда Баха «Чайка Джонатан Лівінґстон»: хтось дивується шаленій популярності серед американської читацької публіки твору з абсолютно простим сюжетом і прозорими ідеями, а хтось захоплювався поєднанням алегоричних образів із філософічністю життєвих істин. Насправді у цій книзі, як і в будь-якій іншій, кожен бачить щось своє.

Образ Джонатана, який протиставляється Зграї, не є оригінальним у літературі. Ми вже не раз зустрічали і ще будемо зустрічати героїв і героїнь, які збунтувалися проти суспільних упереджень, загальноприйнятих переконань і обрали власний шлях. Однак те, що автор повісті обрав героями птахів, вклав у їхні уста повчальні думки, використавши форму ***притчі***, однозначно вирізняє цей твір з-поміж інших.

Затерті істини, які, скажемо відверто, вже всім давно набридли (треба вчитися, цілеспрямовано йти до своєї мети, знайти своє покликання в житті, мислити позитивно і т.д.), набувають у притчах нового звучання. Недаремно в повісті «Чайка Джонатан Лівінґстон» вбачають зв'язок із Євангеліє. У цій книзі розповідається про діяння Ісуса Христа, який нерідко проповідував своє вчення через притчі. Він мовою алегорії говорив про прості речі: любов до ближнього, про те, що не можна закопувати в землю свої таланти, закликав радіти життю і жити відповідно до (всього лиш!) десяти заповідей.

Річард Бах обрав символічний образ птаха-«авіатора», бо сам був пілотом і теж в юності мріяв стати льотчиком-митцем, перемагав труднощі і як ніхто інший знав, які випробування долають «чайки» на шляху до справжньої майстерності. Усі деталі льотної справи зображено в повісті вражаюче реалістично, і це ніби затягує нас у процес досягнення Джонатаном досконалості, робить нас очевидцем його тривалих і виснажливих тренувань.

З одного боку, головний герой прагне високої мети, самореалізації й у своїй жадобі досконалості навіть важить життям. Але з іншого боку — він зазнавав невдач, розчарувань, сумнівів і навіть на якусь мить зрікався своєї мети. Чайка Джонатан не просто відважний птах, який збунтувався проти Зграї і рідних батьків, щоб виробляти в повітрі якісь трюки. Його сміливa і вільна мрія протиставляється риб'ячим головам і тельбухам, якими принизливо вдовольняється галаслива Зграя.

Джонатан — першопроходець, якого не підтримали, не зрозуміли і вигнали з ганьбою геть як злочинця. Одначе птах не здався, а навпаки — отримав ще більшу мотивацію для своїх тренувань. Він поступово (на Землі і на небі) досягає вершини майстерності і усвідомлює свою нову місію — стати Вчителем. Однак ні, не з великої літери, а просто вчителем, адже Джонатану завжди був неприємним будь-який вияв шанобливого поклоніння. І його, очевидно, цілком влаштовували у стосунках з учнями елементарний послух і повага, які давали у навчанні чудові результати.

У «Першій частині» автор постійно наголошував, що Джонатан тренувався до виснаження. І коли птахи починають називати його чайкою із надзвичайними здібностями, Сином Великої Чайки і т.д., Джонатан дуже засмучується. Адже таким чином, з одного боку, учні намагаються виправдати свої невдачі і недостатню ретельність у навчанні, а з іншого — в його довершеному польоті бачать божественне походження, знецінюючи важкий і болісний шлях майстра до досконалості. Тому в останній розмові із Флетчером Джонатан говорить: *«Не дозволяй їм вигадувати про мене дурні байки та робити з мене бога. Обіцяєш, Флетче? Я — чайка. Я люблю літати»*.

Джонатан — учитель

У повісті нема жодного довгого нудного «читання моралі». Головний герой не витрачає час на переконання і вмовляння, він вчить тільки тих чайок, які прагнуть висоти і здатні прийняти безцінний дар знань. Його зовсім не цікавлять ті, хто не хоче вчитися, ті, хто не відчуває огиди, підбираючи розмоклі недоїдки з рибальських суден — у них своє життя, і Джонатан не коментує й не засуджує цих птахів.

Джонатан — вчитель, наставник, проповідник (як у буддизмі, християнстві, ісламі та інших релігіях) — навчає, вселяє впевненість, відкриває життєві перспективи, дає кожному новий погляд на життя і, головне, на самого себе. Знання, здобуті важкою багаторічною працею, на межі життя і смерті, і просто безкорисливо подаровані птахам — це для Джонатана Лівінґстона *«найвищий вияв любові»*.

Роль учителя-наставника в цьому творі особлива — саме ця місія є головною для Джонатана. Бо, коли людина вчиться, вона отримує свободу, широкі життєві можливості, її життя стає наповненішим, яскравішим і кращим.

Проте автор змушує замислитися і нас: чи всі ми бажаємо / вміємо скористатися подарованими нам знаннями, чи потребуємо ми свободи, чи хочемо ми *«багато знати і далеко бачити»*? Чи нам легше просто робити вигляд, що нас цікавлять високі істини, а насправді нам достатньо низького польоту, щоб швидше помітити чиїсь недоїдки і бути вдячними долі за цей дар?

Паралелі зі священними книгами

Читачі, які мають достатні знання з історії релігій, бачать чіткі паралелі як між твором Річарда Баха і священними книгами, так і між образом чайки Джонатана і особистостями видатних пророків.

І справді, ми можемо, наприклад, впізнати відгомін подій із життя пророка Мухаммеда, проповідника ісламу. Співвітчизники, які бу-

ли прихильниками старих вірувань, вигнали його з Мекки, рідного міста Мухаммеда. Разом зі своїми послідовниками він оселився в Медині, де продовжив свою діяльність.

Надзвичайно цікавими є паралелі із життям і діяннями, описаними в Євангеліє. Ми вже згадували про Ісуса, який навчав за допомогою притч. Однак автор не зупиняється лише на притчевій формі повісті. Головний герой твору Річарда Баха — вчитель і пророк, він створює і проповідує нову світоглядну систему, яка передбачає відмову від старих переконань. Джонатан, як Ісус в Євангеліях, має своїх учнів-апостолів, які також продовжують справу свого наставника і навчають ідеї самопізнання і духовного зростання інших чайок.

До речі, в епізоді з «оживленням» Флетчера ми бачимо відголосок біблійної історії про те, як Ісус повернув до життя юнака, що стало причиною обурення представників старих порядків.

З абсолютно несподіваного ракурсу автор подає ідею релігійної шанобливості і святого трепету прихильників перед людиною, яка навчала простих шляхів духовної досконалості і досягнення гармонійної радості життя.

На жаль, у житті, як і у творі Річарда Баха, люди нерідко виявляють байдужість до вчення Ісуса Христа. Вони воліють поклонятися йому як Синові Божому, дотримуватися найрізноманітніших ритуалів, але «забувають» про головну ідею християнства — Любити ближнього.

Саме проти цього застерігав Джонатан, його найбільше хвилювало, що прагнення високої мети, шлях до самореалізації і самовдосконалення замінять культом Сина Великої Чайки.

АЛЕГОРИЧНІ ОБРАЗИ ПОВІСТІ «ДЖОНАТАН ЛІВІНҐСТОН»

Джонатан — алегорія духовного пошуку.

Польоти Джонатана — алегорія самовдосконалення, духовного розвитку, виходу за межі власного досвіду і традицій.

Зграя чайок — алегорія традиційного мислення й обмежень, приземлених потреб.

Чайки-учителі — алегорія мудрості і досвіду, які передаються від покоління до покоління.

Повернення Джонатана у Зграю — алегорія любові до ближнього, прагнення допомогти іншим у досягненні досконалості й свободи; переконання, що справжнє духовне зростання полягає в допомозі іншим.

Чайки-учні — алегорія надії, продовження духовного шляху.

Крила — алегорія знань і майстерності, які підносять над відомим і звичним.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Міркуємо самостійно

1. Схарактеризуйте образ головного героя, про якого автор пише: *Джонатан — «не просто кістки та пір'я, він — живий образ волі й польоту, для якого ніде й ні в чому немає межі»*.
2. Носіями яких людських стереотипів були чайки Зграї?
3. Проведіть ***паралель*** між образами Джонатана Лівінґстона-чайки і Джонатана Лівінґстона-пілота.
4. Поясніть сутність ***протиставлення*** Джонатана Зграї галасливих птахів.
5. Поміркуйте, чому автор не вигадав для чайок якісь особливі прізвиська, а дав їм звичайні людські імена?
6. Що мав на увазі чайка **Флетчер**, коли казав: *«Літати — це щось більше, ніж просто лопотіти крилами, перелітаючи з місця на місце! Так і комар зможе!»*
7. Чому чайка Ентоні вважає, що життя без мети чи радості — це життя водорості?

Узагальнюємо і підсумовуємо

8. Прокоментуйте ***алегоричні образи*** повісті Річарда Баха. Підготуйте міні-проект «Алегоричні образи повісті-притчі про чайку Джонатана Лівінґстона».
9. Прокоментуйте слова Джонатана: *«Ми тисячу років животіли заради того, щоб шукати риб'ячі голови, але ж тепер нам справді є для чого жити — щоб учитися, відкривати нове, бути вільними!»*
10. У чому полягала ідея Джонатана щодо постійного ***самовдосконалення***?
11. Прокоментуйте рядки: *«Джонатан Лівінґстон... був природженим учителем, і найкращим виявом любові стала для нього можливість передати свої знання»*. Чому дарування знань учневі є «найкращим виявом любові»?
12. Поясніть особливу роль учителя в житті суспільства і кожної людини.
13. Прокоментуйте вислів *«Знання не дають, знання здобувають»*.
14. Як Річард Бах висвітлює в повісті проблему ***толерантності***.
15. Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/bxBegsi або QR-кодом і розподіліть правильні та хибні твердження про повість «Чайка Джонатан»

Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше

16. Згадайте міф про ***Прометея*** і порівняйте його образ з образом чайки ***Джонатана Лівінґстона***. Що між цими образами спільного?
17. Дослідіть, як у творі відобразилися ***євангельські мотиви***?
18. Чим повість «Чайка Джонатан Лівінґстон» відрізняється від інших творів, в яких головними героями є тварини?

Застосовуємо теоретичні поняття

19. Згадайте особливості жанру ***притчі***.
20. Доведіть, що твір Річарда Баха «Чайка Джонатан Лівінґстон» є притчею.
21. На прикладі ***повісті*** поясніть відмінність між ***ліричним*** та ***епічним родами літератури***.

Дискутуємо

22. Об'єднайтеся в пари і дослідіть концепцію ***розширення свідомості***? Чи є необхідність застосувати цю концепцію у своєму житті?

23. Чи потрібно людині постійно, все життя, працювати над самовдосконаленням? Які незручності ми зустрічаємо на шляху до самовдосконалення?
24. Чи може подолання перепон дарувати вам відчуття щастя? Чому?
25. Чи будете ви переконувати своїх близьких у тому, що вони «живуть неправильне життя»?



Виконуємо творчі завдання

1. Придумайте іншу версію розвитку подій, у якій Джонатан не зустрічає однодумців із нової зграї. Чи зміг би він зберегти віру в себе і продовжувати вдосконалюватися?
2. Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/DryeGjmO або QR-кодом і перегляньте відео з фільму «Чайка Джонатан Лівінґстон» (США, 1973 рік) режисера Холла Бартлетта, який отримав дві премії Оскар: за операторську роботу і монтаж. У фільмі звучать пісні культового композитора і виконавця 1960-70-их років Ніла Даймонда. У відео ви побачите реальних чайок і неймовірні морські краєвиди — зйомки здійснив американський оператор Джек Кауффер. На відео з чайками був накладений діалог із повісті Річарда Баха.
3. Розкажіть, яким постає герой повісті у фільмі? Опишіть, якими ви уявляєте відчуття птаха під час польоту. Проведіть паралель між чайкою і неприборканою стихією.
4. Поміркуйте, які екологічні проблеми виникли у зв'язку із втручанням людини у світ дикої природи.



ЛІТЕРАТУРА І СВІТ ПРОФЕСІЙ

Опановуємо професію літературного агента

Літературний агент — це людина, яка представляє інтереси письменника, допомагає йому знайти видавця, а також створює рекламу й сприяє просуванню книг на ринку.

Творче завдання. Попрацюйте над рекламною кампанією для книги «Чайка Джонатан Лівінгстон».

1. Придумайте короткий і яскравий слоган, який передає зміст книги і може зацікавити читачів. Наприклад, «Знайди крила свободи з Джонатаном Лівінгстоном».
2. Створіть рекламні матеріали про книгу: постер, обкладинку для книги, буклет або короткий відеотрейлер. У цих матеріалах використовуйте цитати з книги, яскраві образи-символи, які асоціюються з польотом, свободою, небом.
3. Запропонуйте ідею заходу, присвяченого книзі. Наприклад: презентація книги, зустріч з читачами, дискусія про філософські аспекти книги або навіть майстер-клас із малювання чайок. Продумайте план заходу. Обміркуйте, як залучити аудиторію до цієї події.
4. Придумайте шляхи просування в Інтернеті. Які хештеги, пости, історії або опитування можуть залучити нових читачів?
5. Підготуйте презентацію своєї рекламної кампанії перед однокласниками. Вислухайте враження однокласників про вашу роботу.



СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: СВІТЛО КРІЗЬ ТЕМРЯВУ

ЗОЛОТА ДОБА ПЕРСЬКО-ТАДЖИЦЬКОЇ ЛІРИКИ

Пе́рсько-таджи́цька література — це література споріднених іранських народів (пе́рсів), яка ***зародилася наприкінці VIII і розвивалася до XVI століття***.

У той період всі іранські народи користувалися спільною літературною мовою — ***фарсі́***. Зараз найбільше представників іранських народів проживає в Ірані (стара назва — Пе́рсія) і Таджикистані.

Кожна з цих країн має свою сучасну мову (в Ірані її продовжують називати фарсі, у Таджикистані — тоджикі), сучасну літературу та своїх письменників. Але давня література мовою фарсі залишається спільною для цих двох народів, тому її часто називають ***персько-таджицькою***.

ІСТОРИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

Культура Ірану та Середньої Азії VIII – IX століть

Давнє Пе́рське царство, історія якого налічувала тисячі років і яке простягалося на території сучасного Ірану та частини Середньої Азії, ***до кінця VII століття*** було повністю завойоване військами Арабського халіфату.

Під час арабського завоювання загинула величезна кількість освічених людей і були знищені безцінні культурні надбання попередніх епох: араби руйнували міста і палили бібліотеки. Настав двохсотрічний період, коли іранські народи не мали державності.

Араби послідовно впроваджували серед завойованих народів свою релігію (***іслам***). Офіційною мовою стала арабська, яка оголошувалася вищою за перську, тому що саме арабською мовою написано Коран і арабською Бог спілкується зі своїми ангелами. Давньоперська літературна мова і писемність були втрачені.

У VIII столітті людина, яка хотіла присвятити себе науці чи літературі, була змушена користуватися ***арабською мовою*** і дотримуватися арабо-мусульманських традицій. Тому видатні представники іран-

ського народу — математики, фізики, астрономи, філософи і поети — писали твори арабською, яка стала тогочасною міжнародною мовою.

У другій половині VIII століття виник народний рух, який обстоював рівність персів та арабів в Арабському халіфаті. До цього руху приєдналася іранські інтелектуали. Освічена еліта згадала, що перси — народ із давньою і багатою культурою, і в них прокинулася гордість за своє минуле. Учені і поети почали з ентузіазмом збирати фольклор і вицілили старовинні рукописи.

Разом із фольклором у цей час поширювалася і жива розмовна іранська мова, на основі якої сформувалася нова літературна мова. Ця мова отримала назву ***фарсі***. У ній було багато запозичень з арабської, а для письма використовувався арабський алфавіт. Перші твори, написані мовою фарсі, з'явилися наприкінці VIII століття.

Література доби Східного Відродження (X–XV століття)

З початку IX століття правителі Ірану виявили зацікавленість науками і мистецтвами. Їхня прихильність до вчених і поетів сприяла розквіту культури, науки та літератури іранських народів. Цей період розпочався під гаслом відродження давніх рідних традицій і згодом отримав назву ***Східне*** (або ***Іранське***) ***Відродження***.



Бесіда вчених (мініатюра художника Кемаледдіна Бехзада, 1496 рік)

Східне Відродження тривало п'ять століть (X – XV ст.) і було освячене творчістю багатьох видатних гуманістів — мислителів і митців. Вони обстоювали ідею збереження традицій і водночас необхідність розвитку наук, прославляли людину і сподівалися на її духовне самовдосконалення. Серед них почесне місце посідають видатні поети ***Рудакі***, ***Омар Хайям*** і ***Гафіз***.

У період Східного (Іранського) Відродження арабська мова збереглася як мова науки. Однак література створювалася на ***фарсі***, причому фарсі стала міжнародною мовою вишуканої поезії. Нею послуговувалася більшість поетів мусульманського Сходу незалежно від національності.

Поезія мовою фарсі періоду Східного Відродження вважається класичною, тобто взірцевою. У X столітті остаточно сформувалися жанри поезії, які виникли ще в IX столітті на основі арабської та іранської усної народної поезії.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Готуємося до роботи з творами

1. Чому внаслідок арабського завоювання постраждала розвинена культура іранських народів?
2. Чому X–XV століття називають добою Відродження іранської культури?
3. Якого значення мова фарсі набула в період Східного Відродження?



Омар Хайям

(1048 – після 1122)

Омар Хайям — видатний перський вчений, досягнення якого випередили час. Енциклопедичні знання Хаяма вражали сучасників. Вони називали його Імамом (духовним вождем), Знавцем грецької науки, Доведенням Істини, Царем філософів Сходу і Заходу[1].

Мусульманська Азія часів Омара Хаяма й економічно, і культурно, і науково значно випереджала Європу. Відкриття Хаяма з математики європейцям вдалося повторити лише в XVII сторіччі. В історію Сходу він увійшов як видатний учений, проте зараз увесь світ знає Омара Хаяма як поета — автора ***рубаї***, чотиривіршів бездоганних за формою та сповнених філософського змісту.

Хоча сучасники Омара Хаяма не визнавали рубаї серйозною поезією, він надав цій віршовій формі класичної довершеності — остаточно утвердив його будову і збагатив тематично. «Хаямівські чотиривірші» стали дуже популярними і викликали безліч наслідувань.

До нашого часу дійшло близько двох тисяч рубаї, автором яких вважається Хаям. Але впевнено можна стверджувати, що його перу належить біля ста чотиривіршів.

Справжнє ім'я поета — ***Гіясаддін Абу-аль-Фатх Омар ібн Ібрагім***. Народився він 18 травня 1048 року в місті Нішапурі. Давній Нішапур[2] був одним із найбільших культурних та економічних центрів

[1] Значущість такого звертання до Омара Хаяма можна зрозуміти, якщо знати, що звертання *«Цар Сходу і Заходу»* був першим офіційним титулом самого султана (правителя).

[2] Зараз Нішапур — невелике містечко (близько сорока тисяч жителів). Причиною занепаду став 1221 рік, коли його захопили війська Чингісхана. Монголи

Ірану. У місті процвітали торгівля і ремесла, воно було ярмарковим осередком багатьох провінцій.

Вважається, що поет народився в сім'ї заможного ремісника, який, імовірно, займався пошиттям наметів. Батько віддав Омара навчатися до Нішапурського медресе (освітнього закладу), хоча навчання коштувало дорого і тривало довго.

Медресе в Нішапурі було елітним закладом, який готував вищих чиновників для державної служби. Під час навчання Омар виявив надзвичайні здібності та феноменальну пам'ять. Один із його учнів пізніше згадував, як Хаям знайшов у бібліотеці рідкісну книгу і не маючи змоги її переписати. Тоді він кілька разів перечитав її, а, повернувшись додому, з пам'яті записав. Коли випала нагода звірити запис Омара Хаяма з початковим текстом, виявилося, що між ними немає жодної відмінності.

Однак роки навчання не були безхмарними — ще хлопцем він став свідком жахливого погрому Нішапурського медресе релігійними фанатиками. На очах у юнака вбили його вчителів — видатних вчених того часу.

Ця трагедія справила величезне враження на Омара, він зрозумів, що бути високоосвіченою людиною дуже небезпечно. Як пізніше писав сам Хаям, для вченого є два шляхи — або стати лицемірним пристосуванцем і *«спрямовувати свої знання на службу корисливим та недобрим цілям»*, або залишатися чесним і *«стати предметом глузувань і ненависті»*.

За роки навчання Омар оволодів надзвичайно широким колом знань із математики, фізики, астрономії. Він вивчав філософію, історію, теорію музики, був знавцем рідної поезії, арабської мови і літератури. Його вважали видатним астрологом і лікарем. Омар Хаям не тільки знав напам'ять Коран, але й міг дати тлумачення будь-якої частини цієї священної книги.

Проте з усіх наук молодого Омара найбільше приваблювала математика. Математичний трактат, написаний у 25-річному віці, приніс йому славу видатного вченого.

У 1074 році Хаям прибуває в столицю Ісфахан на запрошення візира (міністра), який служив султану Малік-шаху. Візир був видатним політичним діячем, за що й отримав почесний титул ***Нізам аль-Мульк*** (у перекладі «порядок царства»). Він без перебільшень заявляв: *«Якщо я закрию свій калямдан* (пенал із чорнильницею), *то вінець султана загине»*.

Нізам аль-Мульк був іранцем за походженням та уродженцем Нішапура. Він став покровителем наук і відкрив у містах чимало вищих шкіл — академій, які за його титулом називали «Нізамійє». За-

знищили жителів і зруйнували місто. Відродившись у XIV ст., Нішапур не зміг повернути колишнє значення.

ядки аль-Мулькові столиця Малік-шаха Ісфахан перетворилася в науковий центр усієї імперії.

Омару Хаяму запропонували очолити Ісфаханську обсерваторію, в якій вивчали зірки. Із групою вчених-астрономів він мав розробити новий календар. За п'ять років роботи Хаям розробив календар, який назвав *«Малікшахове літочислення»*. Він і донині є найдосконалішим сонячним календарем, точнішим за сучасний на сім секунд за рік.

Відомо, що уже в Ісфахані Хаям писав рубаї, в яких оспівував радощі життя, засуджувані офіційною релігією. Завдяки своїм афористичним чотиривіршам учений набув слави вільнодумця. Однак Хаям не вважав себе ні вільнодумцем, ні безбожником. У своїх поезіях він стверджував, що Бог значно гуманніший і прихильніший, ніж духівництво, тому позиція священнослужителів може й не відповідати задумам Бога.



Син Малік-шаха в оточенні придворних (мініатюра з рукопису, початок XIV століття)

Через свої філософські погляди, іронічний характер, нетерпимість до лицемірства й дурості Хаям нажив безліч ворогів. Ситуація ускладнювалася і тим, що в 1092 році обидва його покровителі загинули: Нізама аль-Мулька закололи кинджалом, а за місяць після цього отруїли й Малік-шаха.

Середньовічний біограф поета писав: *«Щоб зберегти очі, вуха і голову, Омар Хаям здійснив хадж»*. ***Хадж*** — це паломництво до святого міста Мекки. Таке паломництво вважається в мусульман подвигом благочестя. Повернувшись із хаджу, п'ятдесятирічний вчений жив у Багдаді й викладав у Нізамійє. Однак Хаям сильно змінився —

став відлюдьком і *«зачинив двері свого дому перед колишніми друзями та однодумцями»*.

Останні роки життя Омар Хаям прожив на самоті у рідному Нішапурі. Одного разу Хаям, якому вже виповнилося 74 роки, під час читання книги з філософії раптом відчув наближення смерті. Заклавши сторінки рукопису, він встав, написав заповіт і після цього вже не їв і не пив. Після вечірньої молитви, стоячи на колінах, Хаям промовив: *«Боже! В міру своїх сил я намагався пізнати Тебе! Пробач мені! Наскільки я Тебе пізнав, настільки я до Тебе наблизився!»* — і помер. Поховали Омара Хаяма поблизу Нішапура в саду персикових і грушевих дерев. Його могила збереглася до нашого часу.



Багдадська Нізамійя (1065 рік)

ЛІТЕРАТУРНИЙ КОМЕНТАР

Рубаї Омара Хаяма

Рубаї Омара Хаяма — це продовження його філософських поглядів, що знайшли своє втілення в поетичній формі. Його рубаї сповнені щирого переконання, що людина створена для щастя. Ідеал Хаяма — це особистість вільна, мисляча, із чистою душею, якій притаманні мудрість, любов і життерадісність.

Дискутуючи зі святенниками, які закликали до покірливості долі, поет зовсім не спонукає до щастя будь-якою ціною. На життєвому шляху людини є багато спокус, але ніколи не можна зрадити друга, образити слабшого, залишити в біді безпорадного.

На думку митця потрібно не тільки брати від життя все, але й бути щедрим до інших. Людина повинна вміти протистояти суворій долі, стримувати свій гнів, бути милосердною і не пам'ятати зла.

РУБАЇ

1

У кого кожний день в запасі півкорка,
У кого свій садок і хата не чужа,
Хто в рабстві не родився і сам рабів не має,
У того світлий зір і радісна душа.

2

Коли у небуття і йменння наше кане,
Не згасне сонечко на небі полум'яне.
Нас не було, та світ не був від того гіршим;
Він не погіршає й тоді, як нас не стане.

3

Всі таємниці пильно зберігай,
Щоб не дізнався нелюд і шахрай.
І зважуй: як з іншими ти поведешся,
Того від інших і собі чекай.

4

Ні, не гнітять мене перестрахи й жалі,
Що вмерти мушу я, що строки в нас малі:
Того, що суджено, боятися не треба.
Боюсь неправедно прожити на землі.

5

Недоброзичливість ніколи не могла
Узяти верх: до злих вертались їх діла.
Я зичу благ тобі — ти зла мені бажаєш:
Ти благ не діждешся, я не побачу зла!

6

Хай кожна мить, що в вічність промайне,
Тебе вщасливлює, бо головне,
Що нам дається тут, — життя: пильнуй же!
Як ти захочеш, так воно мине.

7

Безглуздо мучити себе самого — хай
Малий достаток твій, ти лишку не шукай:
Тим, що од вічності записане тобі,
Будь задоволений, бо це і є твій пай.

8

Будь весел, не марнуй свого життя у го́рі,
Бо в небі довго ще зіходитимуть зорі!
Ти прахом зробишся, і піде прах на цеглу,
І муром станеш ти в сусідовій коморі.

9

Багатства прагнеш ти... Та чи в багатстві суть
Короткого життя? Всі, хто живе, умруть.
Життя у позику тобі дається — отже,
З ним розлучитися щодня готовий будь!

10

У мене тайна є — і тайну ту єдину
Я зараз виявлю (прости мою провину):
Тебе кохаючи, я ляжу в домовину,
Тебе кохаючи, у небеса полину!

11

Я тільки знаю, що знання шукаю,
В найглибші таємниці проникаю.
Я думаю вже сімдесят два роки —
І бачу, що нічого я не знаю.

12

Я б краще вороном копався у ріллі,
Ніж у негідника жився при столі.
Сухим окрайчиком задовольнятись краще,
Ніж губи мазати в чужому киселі.

13

Любов — це сонечко, що всесвіт зігріває,
Любов — чудесний птах, що в квітнику співає.
Її не знає той, хто плаче солов'єм,
Вона в душі того, хто мовчки умирає.

14

З тобою нарізно я знову затужив.
Усюди буду я з тобою, поки жив.
Пішов — і тисяча сердець без тебе тужить,
Прийшов — і тисячу нових заполонив.

15

Хіба у всесвіті найкращий твір — не ми?
В очах у розуму зіниця й зір — не ми?

Це коло Всесвіту скидається на перстень,
А камінь, що горить ясніш од зір, — це ми.

Переклад із фарсі Василя Мисика

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

РУБАЇ

Рубаї *— чотиривірш переважно філософського змісту, поширена форма ліричної поезії народів мусульманського Сходу.*

Виникла ця форма віршів в усній народній творчості й утвердилася в літературі в епоху Східного Відродження.

Цим невеличким мініатюрним творам властиві афористичність, лаконізм мови. У чотиривіршах переважно використовується схема римування першого, другого і четвертого віршорядків (**aaba**), рідше усіх віршорядків (**aaaa**).

Сукупність (збірку) рубаї називають ***рубаят***.

У світовій літературі є чимало митців, які продовжили давні традиції Омара Хаяма. Зокрема український поет Дмитро Павличко (1929–2023) видав збірку «Рубаї» (1987), наслідуючи чотиривірші перського поета через 900 років.

1

В Хаяма взяв я форму рубаї,
Вподобавши за лаконізм її.
Чи замалу, чи, може, завелику
Одежу матимуть думки мої?

2

Безсмертні всі: цей виховав дитину,
Той пісню написав, хоч і єдину,
А той, що не зумів цього зробить,
Коло дороги посадив ялину.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над текстами творів

1. Чому творчість відомого майстра ***рубаї*** Омара Хаяма посідає особливе місце в поезії Східного Відродження?
2. Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/FrPrPKK або QR-кодом і розподіліть тези про Омара Хайяма у дві колонки: правда чи вигадка.
3. Прокоментуйте кожен рубаї Омара Хаяма. Яку думку мислитель вклав у них?
4. Визначте основні ***теми*** рубаї.
5. Яким є ставлення поета до бідності і смерті?
6. Сформулюйте життєві переконання (кредо) ліричного героя в рубаї 12.
7. У чому полягає гуманістичний погляд на людину в рубаї Хаяма, зокрема в 15?

8. Якою є життєва філософія ліричного героя?
9. Який настрій, на вашу думку, притаманний рубаї Омара Хаяма: ***оптимістичний*** чи ***песимістичний***? Відповідь обґрунтуйте.

Узагальнюємо і підсумовуємо

10. Доведіть, що у вивчених вами ***чотиривіршах*** у центрі уваги — людина.
11. Чи ***ідеалізується*** дійсність у творах Омара Хаяма? Відповідь обґрунтуйте.
12. Поміркуйте, чи залишаються порушені Омаром Хаямом у XI—XII століттях проблеми актуальними і для нашого XXI століття. Відповідь обґрунтуйте.
13. Думки з яких чотиривіршів Омара Хаяма для вас найближчі? Чому?

Застосовуємо теоретичні поняття

14. Розкажіть про особливості будови ***рубаї***.
15. На прикладі віршів Омара Хаяма поясніть особливості ***римування*** рубаї.
16. Проведіть паралель між рубаї перського поета ***Омара Хаяма*** й українського поета ***Дмитра Павличка***. Визначте спільні риси їхніх творів.



Виконуємо творчі завдання

1. На основі рубаї ***Омара Хаяма*** створіть три ***афоризми***.
2. А якому філософському питанню ви хотіли б присвятили власні чотиривірші?
3. Запишіть ключові слова для своїх чотиривіршів.

ЛІТЕРАТУРА І СВІТ ПРОФЕСІЙ

Опановуємо професію перекладознавства

Перекладознавець — людина, яка досліджує і порівнює різні варіанти перекладу літературних творів.

Творче завдання. Попрацюйте над дослідженням та порівнянням кількох перекладів рубаї Омара Хайяма.

1. Виберіть кілька рубаї поета, які перекладені: а) різними українськими перекладачами (наприклад, Агатангелом Кримським та Василем Мисиком); б) різними мовами.
2. Зверніть увагу на те, як перекладачі передають зміст, ритм, рими, ідеї та образи поезії.
3. Знайдіть схоже та відмінне в перекладах. Спробуйте пояснити, чому перекладачі обрали ті чи інші слова, фрази, образи-символи. Чи змінився сенс рубаї у різних версіях?
4. Напишіть коротке есе або створіть презентацію, в якій висловіть свої думки щодо того, який з перекладів вам сподобався найбільше і чому.
5. Підготуйте презентацію свого дослідження або зачитайте есе перед однокласниками. Вислухайте їхні відгуки.



Згадуємо вивчене

1. Згадайте головні особливості культури Античної доби.
2. Якими в поемах античних авторів Гомера і Вергілія зображуються люди (безпорадними, сміливими, красивими, сильними, слабкими, боязкими, розумними)?
3. На прикладах конкретних творів доведіть, що доба Античності акцентувала увагу на кращих якостях людини.

ЛІТЕРАТУРА СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ЄВРОПИ

Одного загально визначеного погляду на історичні межі доби Середньовіччя нема, оскільки в різних країнах Європи цей період мав різну тривалість. Однак традиційно *початок Середньовіччя в Західній Європі визначають V століттям, а його завершення — XIV століттям*.

Термін ***середні віки*** стали використовувати в ***XV столітті*** італійські письменники, а пізніше й історики, щоб позначити *історичний період від загибелі Західної Римської імперії до епохи Відродження*.

Література, започаткована ***в добу Середньовіччя***, — це перша література, яку можна вважати в сучасному розумінні слова європейською. Її творили вже не давні греки і римляни, а нові європейські народи.

ІСТОРИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

Феодалізм і християнство в середньовічній Європі

Доба Середньовіччя розпочалася з катастрофи — Західна Римська імперія впала під навалою варварських[1] племен (476 рік), здебільшого германців. За рівнем економічного, суспільного і політичного життя вони стояли на значно нижчому щаблі розвитку, аніж римляни.

У ході завоювання майже всі античні міста були зруйновані. Ті ж, що залишилися, перетворилися на укріплені фортеці варварських королів і втратили своє значення як осередків економічного і культурного життя.

Практично зразу після цього занепали ремесла і торгівля — господарські потреби завойовників зводилися до примітивного обробітку землі. Мешканці зруйнованих міст, щоб вижити, бралися до сільсько-

[1] *Варвари* (давньогр. *чужоземець*) — так римляни зневажливо називали народи, які жили за межами імперії, вважаючи їх нецивілізованими і дикими.

господарської праці. Навіть на площах і вулицях колишньої розкішної імперської столиці — Рима — сіяли хліб і випасали худобу.

Проте найбільшого удару зазнала ***античная культура***. Безцінні пам'ятки — давньогрецькі та давньоримські храми, скульптури, рукописи — варвари знищували, не усвідомлюючи їхньої цінності. Античні література і театр, які в попередні віки дарували естетичну насолоду, тепер були втрачені, тому що не викликали зацікавлення у завойовників.

У VIII столітті період хаосу завершився виникненням нового суспільного устрою — ***феодалізму*** (згадайте вивчене на уроках історії в 7 класі). Елітою в новопосталих королівствах стали воїни-феодали, які все своє життя присвячували захисту та примноженню земель.

А ось на здобуття навіть елементарної освіти ні часу, ні бажання у феодалів не залишалося. Практично всі вони були неписьменними, оскільки вважали єдиним гідним для себе заняттям лише війну, а гідною розвагою — турніри і полювання.



Руїни римського Форуму (картина художника Клода Лоррена, 1634 рік)

Визначальну роль у житті людей почала відігравати ***релігія***, а саме ***християнство***, яке поступово прийняли всі європейські варвари. Християнське ***духівництво*** — священики і ченці — стали єдиним освіченим прошарком населення.

Середньовічні богослови відмовилися від античного ідеалу людини, заперечуючи її досконалість. Адже гріховні предки людини, згідно зі Старим Заповітом, були вигнані Богом із раю, а згідно з Новим Заповітом — принизили і розіп'яли на хресті свого Спасителя.

В середні віки церква утвердила уявлення про людину як про ***істоту слабку і від природи грішну***, яка потребує постійних настанов і нездатна протистояти спокусам. Тому духівництво закликало всіх до каяття і спокути гріхів від народження і до самої смерті.

Богослови вважали, що мистецтво має спрямовувати людину до Бога та його церкви. Так у Європі виникає ***християнське мистецтво***, визначальною рисою якого став тісний зв'язок із релігією. У цей період в образотворчому мистецтві активно розвивається іконографія, в архітектурі — будівництво храмів, а в літературі — твори релігійного змісту.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

1. Поясніть походження терміна ***середні віки***.
2. Які часові межі охоплює історичний період Середньовіччя в Західній Європі?
3. Що стало причиною руйнування ***Римської імперії*** та всього ***античного світу***?
4. Поясніть, якими були наслідки знищення ***античної культури***.
5. Порівняйте зображення Форуму в Римі у розділі «***Давньоримська культура та література***» (сторінка 60) і в розділі «***Література середньовічної Європи***» (сторінка 116). Зробіть висновок про зміни, що відбулися в межах лише одного міста після руйнування античного світу.
6. Як і чому в середні віки змінилося ставлення до людини? Що стало причиною тлумачення людини як істоти слабкої, яка може отримати підтримку лише в церкви?

Література Раннього Середньовіччя

Прикметні ознаки Середньовіччя
• Вплив церкви на всі сфери життя і, зокрема, на науку і мистецтво. • Осуд краси і пристрастей як виявів диявольських спокус. • Людина слабка перед спокусами, легко піддається гріху • Страх перед покаранням у потойбічному світі. • Освічена частина суспільства — духівництво (священики і монахи). • Латина — мова освіти, науки, богослужінь, дипломатії, літератури; мова міжнародного спілкування еліт. • Мистецтво зосереджене на *релігійно-виховних* завданнях. • Митець — ремісник, чиє ім'я не завжди відоме, адже його талант належить Богові. • Література поділяється на релігійну (церковну) і світську (нецерковну). • Розвиток фольклору на *національних мовах*.

У добу Раннього Середньовіччя (V – X століття) авторитет церкви був абсолютним. Вона мала вплив і на приватне життя людей, і на політику новоутворених європейських держав, і на розвиток науки

і культури. У цей час особливого значення набула література, мовою якої була ***латина***, збережена духівництвом як мова богослужінь з часів Давнього Риму. Знання мертвої латинської мови — єдиної писемної мови того часу — стало ознакою великої вченості.

Латиномовна література поділялася на ***релігійну*** і ***світську***. Література релігійного змісту була покликана зміцнювати віру парафіян, повчати їх, слугувати потребам церкви. Релігійна література цього періоду представлена ***прозою*** — житіями святих, притчами, проповідями; ***лірикою*** — віршованими молитвами, релігійними піснями і гімнами; ***драмою*** — церковними обрядами, літургіями.



Чернець за письмовим столом (мініатюра з англійського рукопису XII століття)

Світська (нецерковна) латиномовна література Раннього Середньовіччя була представлена доволі несподіваними для нашого часу жанрами: *історичними хроніками, філософськими трактатами, розповідями про чудеса.*

У хроніках фіксували факти: війна, епідемія, град, народження спадкоємців вельможних родин, смерть правителів тощо. Причому в реальні події могли переплітатися з фольклорними легендами.

Народна творчість існувала національними мовами, в усній традиції і не записувалась. *У народних героїчних епосах оспівували військові подвиги і героїв-захисників; засуджували чвари між родовою знаттю, прагнення влади.*

Література Зрілого Середньовіччя

Початок ***Зрілого Середньовіччя*** (XI – XIV століття) ознаменувався першим після падіння Римської імперії економічним зростанням. У Західній Європі в XI – XII століттях стали активно виникати міста. З'явилися перші університети, які наприкінці епохи Середньовіччя перетворилися на осередки науки й освіти.

Частка ***світської*** (нецерковної) літератури зросла і вона потіснила релігійну літературу. У цей період прокидається неабиякий інтерес ***до героїчного епосу***. У героїчних піснях та епопеях відобразилася історія народів, боротьба за християнську віру, міжфеодальні чвари, проповідувалася ідея національної єдності, формувалися образи ідеального героя-воїна і справедливого правителя.

Героїчний епос із його культом військової доблесті і васальної відданості великою мірою вплинув на розвиток ***лицарської літератури***, яка набула розквіту в XI – XIII століттях. Лицарська література охоплює найрізноманітніші жанри, але особливу художню цінність мають *лицарські романи* та *лицарська поезія*.

Лицарський роман виник у XII столітті у середовищі феодалів Франції і поширився іншими країнами Європи. У ньому широко використовувався фольклорний казковий елемент: тут фігурують чаклуни і феї, дракони і велетні, зачаровані замки і цілющі бальзами.

Вишукана рицарська література була далекою від реальної дійсності. Центральним персонажем рицарських романів стає не просто сильний і доблесний (як у героїчному епосі), а й вихований і здатний на ніжні почуття ***лицар***. Він мандрує світом у пошуках пригод, звершує подвиги на честь своєї ***Дами серця*** і готовий, здобувши славу, померти, промовляючи солодке ім'я коханої. На відміну від героїчного епосу, подвиги в романах звершувалися не заради батьківщини, короля чи віри, а задля власної слави або слави Прекрасної Дами.

Лицарська поезія — це поезія переважно *любовна*, її ще називають *лірикою трубадурів*. З'явилася вона в тогочасному економічному і культурному центрі Європи — в багатому Провансі (південь Франції), де поетів називали *трубадурами* (слово ***трубадур*** походить від прованського ***trobar*** — *шукати, створювати, складати вірші*). У лицарській поезії оспівуються воїнська звитяга, а також витончені почуття, туга за недосяжною Дамою серця.

Поширений у літературі Зрілого Середньовіччя ***культ Прекрасної Дами*** має зв'язок із культом Богородиці: Дамі серця поклонялися, її кохали віддалік і сприймали як довершену неземну істоту.

Для тих, хто хоче знати більше

Середньовічна драма

У середньовічних містах почали розвиватися ***драматичні жанри***, які вокремилися із церковних богослужінь і спочатку мали суто релігійний зміст. Поступово в літургійних драмах дійство набуло самостійного значення і перемістилося із церкви на міську площу.

Такі постановки називалися ***містеріями*** і були ***інсценізаціями*** епізодів зі ***Святого Письма*** від створення світу до Страшного суду. Таким чином середньовічні п'єси не стали продовженням втраченої античної театральної традиції. У містеріях використовували декорації і костюми, ролі в них виконували звичайні містяни.

Крім містерій релігійного змісту, на середньовічних вулицях з'явилися і драматичні твори нерелігійного характеру — ***фарси***, тобто невеликі комічні п'єси побутового змісту. В них ішлося про лінивих пияків, сварливих жінок, жадібних священиків, жорстоких феодалів, недолугих слуг та ін.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

1. Поясніть причини розквіту ***релігійної літератури***.
2. У чому середньовічні богослови вбачали головне завдання мистецтва?
3. Прокоментуйте думку видатного середньовічного богослова Бернара Клервоського (1091–1153) про те, що митець не повинен своїми творами відволікати людей *«від роздумів над Законом Божим»*.
4. Дайте загальну характеристику літератури періоду ***Зрілого Середньовіччя***.



Данте Аліг'єрі

(1265 – 1321)

Деякі традиції рицарської поезії розвивали наступні покоління митців, зокрема й видатний італійський поет ***Да́нте Аліг'є́рі***. Його рання любовна лірика проповідувала ***культ Прекрасної Дами***.

Водночас Данте писав ***латиною*** наукові праці і філософську поезію, а також став першим автором, який звернувся до народної італійської мови. З появою Данте в європейській літературі завершується доба Середньовіччя.

Про життя Данте Аліг'єрі — видатного італійського поета, політичного діяча, філософа — залишилося мало відомостей. Ми знаємо, що народився Данте у травні 1265 року в найбагатшому середньовічному італійському місті-республіці Флоре́нція.

Данте був освіченою людиною, вивчав богословські та природничі науки. З його поезій можна зробити висновок, що він добре знав античну і середньовічну літературу.

Данте Аліг'єрі — нащадок давнього, але небагатого лицарського роду. Його славні предки долучилися до заснування Флоренції. Сам Данте займався політичною діяльністю і став вигнанцем, коли в рідному місті до влади прийшла ворожа йому політична партія.

Усі важкі роки вигнання Аліг'єрі виконував дипломатичні доручення при дворах впливових осіб, листувався з можновладцями, закликаючи їх сприяти об'єднанню роздробленої на окремі міста-держави Італії, писав літературні і філософські твори.

Останні роки життя Данте Аліг'єрі (1315 – 1321) провів у Равє́нні під заступництвом правителя цього міста, шанувальника поезії і таланту геніального флорентійця.

Під час однієї з дипломатичних поїздок до Венеції Данте захворів і помер у ніч з 13 на 14 вересня 1321 року. Правитель міста наказав поховати геніального флорентійця у грецькому мармуровому саркофазі, який був поміщений у церкві Сан П'єр Маджуре (пізніше Святого Франциска). У 1490-х роках над саркофагом Данте Аліг'єрі було збудовано розкішний мавзолей, який існує і донині.

Творчість Данте

Данте жив і творив на межі двох великих епох — Середньовіччя й Відродження, тому його творчість стала своєрідним поєднанням суворого світогляду середніх віків та оптимістичного світогляду ***гуманізму***. В його поетичних творах і філософських трактатах відобразилося нове розуміння людини і життєвих цінностей.

Починав свою творчість молодий Данте з любовної лірики, присвяченої ***Прекрасній Дамі***. Кохання до цієї Дами, яку під іменем ***Беатри́че*** (Благословенна) він оспівав у книзі ***«Нове життя»*** (1292 рік), стало яскравою і водночас трагічною подією в долі поета.

Вперше Данте побачив Беатріче, коли їм було лише по 9 років. Тієї миті майбутньому поетові здалося, що в яскраво-червоному одязі перед ним постала донька бога, а не смертної людини.

Наступна зустріч відбулася ще через 9 років: 18-річна Беатріче в сліпуче-білому одязі була схожою на ангела[1]. Безнадійне кохання юнака до цієї молодої жінки, яку він бачив усього кілька разів, стало основою його ліричної збірки «Нове життя».



Зустріч Данте з Беатріче (картина художника Рафаеля Джанетті)

Данте, звернувшись до традицій ***поезії трубадурів***, пише про муки і радощі нерозділеного кохання. Він, звеличуючи свою вроду́ву і благородну Даму, з надзвичайним психологізмом розповідає про пе-

[1] Данте недаремно згадує у своєму творі колір одягу коханої: червоний символізував радість, білий — чистоту і доброчесність.

реживання закоханого, який бачить у земній жінці небесний ідеал, боготворить її доброчесність, не наважуючись навіть підійти до неї.

На наступних сторінках книги йдеться про передчасну смерть коханої. Смерть Беатріче поет зображує як всесвітнє горе. Відтепер ним володіє лише бажання оплакувати свою мадонну Беатріче, яку він називає святою і подумки бачить її на небесах.

Назву «Нове життя» збірка отримала тому, що Данте був переконаний: завдяки коханню людина народжується вдруге — духовно. Проте не всі мають щастя пережити це високе і благородне почуття, яке очищує грішну душу.

Наслідуючи традицію вишуканої поезії, Данте приховує ім'я своєї Прекрасної Дами. Однак біографи з'ясували, що кохана поета — не вигадка, а реальна особа. ***Беатріче Портінарі*** (приблизно 1265 – 1290) була донькою багатого флорентійця і дружиною впливового банкіра. Вона померла молодою — на 24-му році життя.

Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/5ryeHZkI або QR-кодом і перегляньте презентацію біографії Данте Аліґ'єрі.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Готуємося до роботи з твором

1. Що вам відомо про життя видатного італійського поета ***Данте Аліґ'єрі***?
2. У чому полягає значення творчості Данте Аліґ'єрі в історії європейської культури?
3. Які події лягли в основу книги Данте «Нове життя»?
4. Розкажіть, що ви знаєте про Беатріче.

СОНЕТ 11

В своїх очах вона несе Кохання, —
На кого гляне, ощасливить вмить;
Як десь іде, за нею всяк спішить,
Тріпоче серце від її вітання.

Він блідне, никне, множачи зітхання,
Спокутуючи гріх свій самохіть.
Гординя й гнів од неї геть біжить.
О донни, як їй скласти прославляння?

Хто чув її, — смиренність дум свята
Проймає в того серце добротливо.
Хто стрів її, той втішений сповна.

Коли ж іще й всміхається вона,
Марніє розум і мовчать уста.
Таке-бо це нове й прекрасне диво.

Переклад з італійської Миколи Бажана

Ne li occhi porta la mia donna Amore,
per che si fa gentil ciò ch' ella mira;
ov' ella passa, ogni uom vêr lei si gira,
e cui saluta fa tremar lo core,

si che, bassando il viso, tutto ismore,
e d'ogni suo difetto allor sospira:
fugge dinanzi a lei superbia ed ira.
Aiutatemi, donne, farle onore.

Ogne dolcezza, ogne pensero umile
nasce nel core a chi parlar la sente;
ond' è laudato chi prima la vide.

Quel ch' ella par quand' un poco sorride,
non si può dire né tenere a mente,
sì è novo miracolo e gentile.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

СОНЕТ

Сонéт (від італійського *sonetto — пісенька*) — *старовинна форма вірша, особливістю якої є строга будова*, через що її називають ***канонічною***. Різноманітні обмеження щодо форми та змісту зробили сонет своєрідною інтелектуальною грою.

Сонет складається із ***14 віршорядків*** і чітко поділяється на ***2 катрéни*** (тобто чотиривірші) і ***2 терцéти*** (тобто тривірші): **4 + 4 + 3 + 3 = 14**. На два катрени використовується лише 2 рими, а на два терцети — 2 або 3 рими.

Крім того, композиційно сонет складається з двох частин: перша частина (I і II катрени) є *зав'язкою*, а друга (I і II терцети) — *розв'язкою*.

Виокремлюють кілька видів традиційних сонетів, наприклад, сонети ***італійський***, ***французький*** та ***англійський***. У *французькому* сонеті в катренах використовується ***охóпне*** (кільцеве) римування за схемою ***АВВА АВВА***. В *італійському*, крім охопного, у катренах трапляється і ***перехрéсне*** римування за схемою ***АВАВ АВАВ***.

У терцетах переважно римування за схемою ***CDC DCD*** (або *CDE CDE*, або *CCD EED*, але можливі й інші варіанти).

Англійський, або шекспірівський, сонет має особливу будову. Він розбивається на ***3 катрени*** з неоднаковими римами та ***1 дúстих***, тобто двовірш: **4 + 4 + 4 + 2 = 14**.

Сонет виник в Італії у першій половині XIII століття. Його творцем був італійський адвокат Якóпо да Лентíні (1210–1260 роки), але неперевершеним майстром визнаний Франческо Петрарка. Поступово сонет проникнув в інші національні літератури.

Англійський сонет виник на початку XVI століття, тобто до народження ***Вільяма Шекспіра***, але розквіту досяг саме завдяки йому.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Працюємо над текстом твору

1. Виразно прочитайте ***сонет 11***.
2. Як впливають на оточуючих лише вигляд і голос Беатріче? Знайдіть у тексті сонета цитати на підтвердження своєї думки.
3. Яким є ставлення Поета до Беатріче?
4. Данте сприймає свою кохану як земну жінку, у якої можуть бути звичайні людські вади, чи ***ідеалізує*** її? Відповідь обґрунтуйте.
5. Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/LrtPr4V1 або QR-кодом і вставте пропущені слова — відновіть текст сонету Данте Аліґ'єрі.

Узагальнюємо і підсумовуємо

6. Доведіть, що в центрі уваги Поета — високе почуття, здатне облагородити людину.

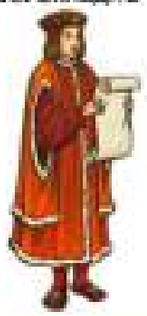
7. У чому полягає особливість сприймання жінки і кохання в сонеті Данте та в добу ***Середньовіччя***?
8. Доведіть, що поет схиляється перед своєю Прекрасною Дамою, як перед святою. Поясніть значення слова ***обожнювання***.
9. Визначте тему та ідею сонета 11.

Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше

10. Згадайте з вивченого у 5 класі, які твори ми називаємо ***віршами***.
11. У чому відмінність між ***віршованою*** і ***прозовою*** мовою?
12. Згадайте назви ліричних творів, які ви вивчали на уроках зарубіжної літератури у попередніх класах.
13. Ліричні твори яких поетів були присвячені ***темі кохання*** (7 клас)?

Застосовуємо теоретичні поняття

14. Що вам відомо про історію виникнення ***сонета*** і його будову?
15. Визначте у сонеті «В своїх очах вона несе Кохання...» ***катрени*** і ***терцети***.
16. Складіть схему римування сонета ***Данте Аліг'єрі***.



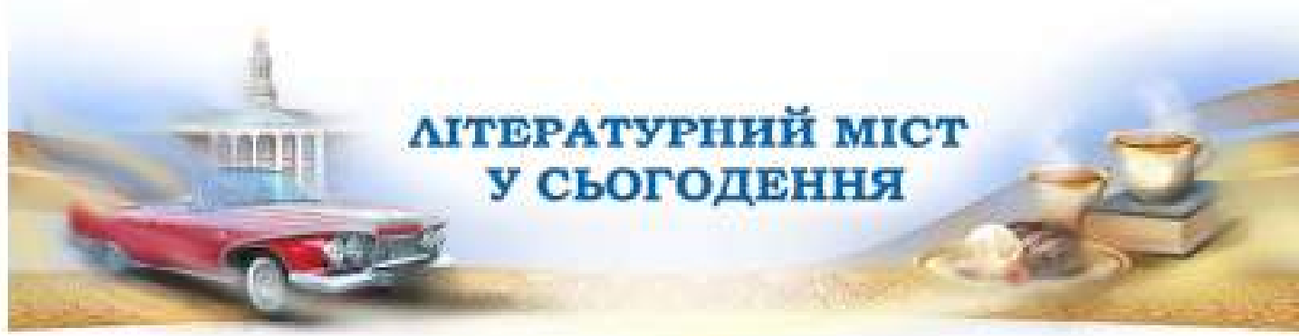
Виконуємо творчі завдання

Уявіть себе на місці Данте Аліг'єрі: ви сьогодні випадково побачили Беатріче і хочете розповісти про це у своєму особистому щоденнику. Напишіть не менше 10 речень про цю зустріч і всю гамму почуттів, яку ви пережили.

УКРАЇНА У СВІТІ

Пов'яжіть образ Беатріче з образом жінки, створеним українським художником Анатолієм Тарабановим.





ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСТ У СЬОГОДЕННЯ



Е́рік Вольф Сі́гел

(1937–2010)

Е́рік Сі́гел — відомий американський письменник і голлівудський сценарист, а також викладач у найпрестижніших вищих навчальних закладах світу, науковець та автор монографій.

Народився Ерік Вольф Сігел у Нью-Йорку в сім'ї спадкового ра́бина[1]. Його батько Шмуель Сігел був сином ра́бина з литовського міста Вільнюс, який емігрував до Америки.

Шмуель Сігал уславився як видатний нью-йоркський релігійний діяч. Він здобув два докторських ступеня в Єврейському інституті релігії, докторський ступінь в Нью-Йоркському університеті і був автором наукових праць.

Попри те, що батько був шанованим і відомим, сім'я винаймала житло в багатоквартирному будинку, де господар заборонив проживання маленьких дітей і тварин. Тож до 6 років Ерік жив із важкохворими дідусем і бабусею, які не могли приділяти дитині багато уваги. Щоб не почуватися самотнім, хлопчик писав і ставив п'єси.

Вже від народження Еріка його майбутнє було визначено: як онук і син ра́бина він теж мав стати ра́бином. Тож хлопець відвідував єврейську школу (хе́дер), де крім обов'язкових світських предметів, учням викладали основи єврейської релігії.

Однак після закінчення хедеру тринадцятирічний Ерік несподівано для батька відмовився продовжувати релігійну освіту і забажав вчитися у звичайній старшій школі (так званій High School, 9-12 класи в американській системі освіти). А це означало, що він ніколи не стане рабином. Шмуель був шокований: син знаменитого у Нью-Йорку рабина відмовляється продовжувати сімейну традицію!

[1] *Ра́бин* — духовний лідер і керівник єврейської релігійної громади. Щоб стати рабином, потрібно отримати єврейську релігійну освіту.

Хлопець розумів, що розбиває батькові серце, але його цікавили антична культура і література, він мав феноменальні здібності до вивчення мов, а також безсумнівний літературний хист, тому він був наполегливим у своєму виборі.

Зрештою батько дозволив Еріку вступити до гарної державної старшої школи за умови, що він після обіду буде навчатися в єврейській теологічній семінарії.

Гарною державною школою стала бруклінська школа Мідвуд, яка славилася високим рівнем викладання. Її випускники вступали до найкращих університетів країни. Щоправда для зарахування в Мідвуд потрібно було здати вступні іспити, а конкурс завжди був значним[1]. Та Ерік впорався із цим завданням.

Важко навіть уявити той рівень навантаження, яке витримував хлопець під час навчання у двох закладах одночасно. Але все, до чого брався наполегливий хлопець, він робив вчасно і бездоганно.

Тож мідвудівське навчання Ерік завершив з видатними результатами, зокрема здобув дуже престижний за найкраще знання давньоримської мови, літератури і культури. Також він володів французькою, німецькою, польською, їдиш (мовою східноєвропейських євреїв), давньогрецькою, латиною та іритом.

Проте, щоб потрапити до елітного американського університету, недостатньо мати високі оцінки. Потрібно також продемонструвати неперечісні особисті якості, бути задіяним в житті класу та у позакласних заходах. Та Ерік виявився активним, товариським, широко ерудованим, веселим хлопцем з чудовим почуттям гумору, а також спортсменом і гарним організатором. Еріку подобалося бути в центрі уваги, його навіть обрали учнівським президентом школи.



Історична споруда Гарвардського коледжу

[1] У 1986 році в газеті «Нью-Йорк Таймс» вийшла стаття про престижність Мідвудської школи, де стверджувалося, що вступити до цієї старшої школи так само важко, як до найкращих університетів Америки. Того ж року вступники-восьмикласники подали 12 000 заявок на 450 учнівських місць.

Шкільні успіхи відкрили перед Еріком двері до найпрестижніших університетів Америки, і він обрав Гарвардський університет, щоб вивчати давньогрецьку і латинську мови та літератури.

Цілком закономірно, що в університеті юнак теж досяг успіху. Після отримання диплому бакалавра він був удостоєний особливої честі проголосити вітальну латиномовну промову на випускній церемонії — у Гарварді це традиційна найвища відзнака для випускника. У 1959 році Ерік так само блискуче закінчив магістратуру.

Ще навчаючись у Гарварді, Ерік Сігел вирішив стати викладачем і науковцем, вступив до аспірантури і в 1965 році юнак захистив докторську дисертацію, присвячену давньоримській комедії.

Початок літературної кар'єри

В Гарвардському університеті Ерік напружено вчився. Однак в університеті Сігел займався також спортом — він увійшов до складу легкоатлетичної збірної університету, але водночас він захопився студентським театром і почав писати для п'єси. Свої літературні спроби Ерік сприймав як розвагу і відпочинок від навчання.

Все змінилося в 1961 році, коли молодий науковець-аспірант написав текст мюзиклу «Співай, музо!». Основою сюжету стали героїчні поеми *Гомера* і доля *Єлени Троянської*. Успіх мюзиклу набув розголосу за межами університету. Ним зацікавилися бостонські продюсери, які запропонували здійснити постановку вже у «справжньому» бостонському театрі. Мюзикл «Співай, музо!» не став сенсацією в Бостоні (відбулося лише 39 вистав), але привернув увагу до Еріка як до талановитого молодого автора.

Ерік Сігел у цей час абсолютно не усвідомлював, що в нього розпочалася ще одна паралельна кар'єра — письменника і сценариста. Він продовжував ставитися до літературної праці як до розваги, радо долучався до написання п'єс і сценаріїв, здобувши репутацію вмілого і швидкого автора. Його часто запрошували, коли наявний в театру сценарій був провальним, а часу на його доопрацювання було обмаль.

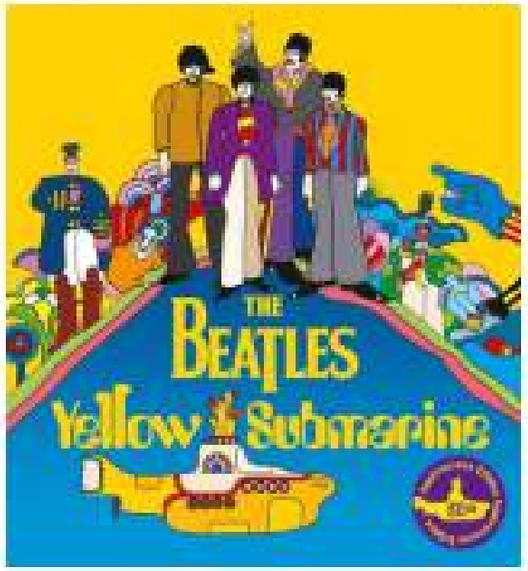
Настав серпень 1967 року. Ерік вже викладав у Єльському університеті і працював над своєю другою монографією. Аж раптом йому зателефонували з Лондона. Чоловік представився продюсером анімаційного фільму *«Жовтий підводний човен»*, який знімала група ***«Бітлз»***. Він буквально благав про допомогу, говорив, що багато чув про Еріка як про рятівника проектів, і цей випадок саме такий.

Пізніше Ерік Сігел з гумором згадував, що в початковому сценарії фільму *«Жовтий підводний човен»* було приблизно 120 сторінок, а яких 119 були непридатними до використання: «Тож я переробив усе». Восени він полетів у Лондон, зустрівся з учасниками групи «Бітлз» і особисто обговорив з ними деталі переробленого сценарію.

То були часи справжньої ***бітломанії***, група «Бітлз» — культова і надпопулярна. Анімаційний фільм-мюзикл, де звучали пісні цієї гру-

пи і діяли намальовані Джон Леннон, Пол Маккартні, Джордж Гаррісон і Рінго Старр, мав феноменальний успіх.

З виходом фільму Ерік Сігел теж став культовою особою, особливо для студентів Єлю («Звісно, адже він розмовляв з самим Джоном Ленноном!»). Несподівано на його курс «Антична цивілізація» записалася неймовірна кількість студентів. На лекціях вони дивилися на Сігела закоханими очима. В студмістечку до котеджу, де жив Сігел, влаштували «паломництво», показували вікно кабінету Еріка і, затамувавши подих, казали: «В тій кімнаті був створений сценарій «Жовтого підводного човна»!»



Постер фільму «Жовтий підводний човен»

Молодий науковець раптом усвідомив, що він став частиною поп-культури, що його писанина-розваги перетворилися на успішну літературну діяльність. Наступне питання, яке для нього неминуче постало: а чи можливо суміщати такі два різні види діяльності?

«Історія кохання»

У 1969 році Ерік Сігел написав повість ***«Історія кохання»***. Видавництво, яке прийняло її до друку, запланувало лише 5000 примірників тиражу, потім скоригувало до 7500. Усі, включно з автором, очікували скромних продажів і незначних прибутків.

Невелика повість була сентиментальною історією про кохання двох молодих людей і нагадувала історію Попелюшки, тільки без щасливого кінця. ***Він*** — студент Гарварду із заможної та впливової родини, ***вона*** — донька емігрантів з Італії, також студентка, але не Гарварду. Головний герой повісті долає всі перепони і одружується з дівчиною. Але довгого і щасливого життя не вийшло, вона помирає.

На день святого Валентина 1970 року повість потрапила до книгарень, не віщуючи нічого надзвичайного. Аж поки відома телеведуча ранкового шоу не почала свою програму словами: «Я не спала більшу частину ночі, читаючи книгу, від якої не могла відірватися, і коли я її закінчила, то не могла стримати ридань. Я плакала і плакала».

Звісно, цією книгою була повість «Історія кохання». Коли того ранку в Америці відчинилися книгарні, на них чекала така навала покупців, що тираж закінчився за декілька годин. До кінця року було продано близько п'яти мільйонів примірників і продажі не зменшувалися. «Історія кохання» стала бестселером.

Ніхто в цілому світі не був більше шокований таким розвитком подій, ніж сам Ерік Вольф Сігел. Свій феноменальний успіх він пояснював так: «Мені просто пощастило. Моя книжка вийшла саме тоді, коли світ повертався від цинізму до романтики».

Письменник насолоджувався славою. Його запрошували в усі найвідоміші американські теле- і радіошоу, видавництво організовувало для нього тури країною і зустрічі з фанатами. Він мало не щодня давав інтерв'ю. Ерік Сігел насолоджувався славою, він багато виступав, був дотепний і цікавий, а його професорський статус лише підігрівав інтерес до книжки.

Наступною сенсацією став ***фільм «Історія кохання»***, який вийшов на екрани в грудні 1970 року і став хітом. При вкладених двох мільйонах доларів кіностудія отримала від прокату аж 170 мільйонів. Американська кіноакадемія номінувала фільм на 7 «Оскарів». Ерік Сігел пройшов червоною голлівудівською доріжкою і був присутній на церемонії як номінант *за найкращий адаптований сценарій*.

Щоправда виявилося, що не все так безхмарно.

З першого дня книгу «Історія кохання» абсолютно не сприйняли літературні критики. На неї буквально не було жодної позитивної рецензії. Вони називали успіх повісті «чимось загадковим». Однак найбільшим ударом стала реакція академічної викладацької спільноти. Колеги вважали, що публічна активність і присутність «у кожному телевізорі» недоречна для професора Єлю. А найбільше всіх дратували папараці, які бігали за Еріком Сігелом, сиділи на його лекціях і намагалися взяти в нього інтерв'ю навіть у студентській їдальні.

Колеги Сігела ніби чекали, що він купить дім на Беверлі-Гіллз, буде жити голлівудським життям і покине університет. Але він продовжував жити в студмістечку і їсти в студентській їдальні. Сігел ретельно готувався до занять, навіть більше, ніж зазвичай, щоб не виглядало, що «зірка» нехтує своїми обов'язками. Ерік Сігел завжди вважав викладання своїм покликанням і в одному інтерв'ю емоційно вигукнув: «Я вчитель! А якщо я не вчитель, то я ніхто!»

На цьому переламному етапі («Успіх теж буває руйнівним!») молодий професор Сігел виявив твердість характеру і не дозволив тиснути на себе. Він не збирався ані полишати викладання і науку, ані завершувати літературну діяльність. Адже йому все подобалося!

Ерік Сігел чудово розумів, що це матиме наслідки. Тому не здивувався, коли Єльський університет не запропонував йому постійної посади, і до кінця життя він викладав лише як запрошений професор у багатьох вишах світу. На загал в академічних колах такий статус вважався крахом кар'єри, але Еріка Сігела хвилював не статус, а можливість займатися улюбленою справою.

Його творча діяльність була дуже успішною: він написав 9 повістей і романів, 8 кіносценаріїв і 4 наукових монографій. Враховуючи працездатність Еріка Сігела, досягнення могли бути набагато більшими. Однак у віці 40 років у нього виявили невиліковну хворобу

Паркінсона, і в наступні роки значну частину сил він витрачав не на творчість, а на відчайдушну і вперту боротьбу з недугою.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Готуємося до роботи з текстом

1. Якими були дитячі роки Еріка?
2. Як хлопець зумів досягти поставленої мети?
3. Що свідчить про те, що він зробив правильний життєвий вибір?
4. Розкажіть, як розвивалася літературна кар'єра Еріка Сігела?
5. Як книга «Історія кохання» змінила життя Еріка Сігела?
6. Доведіть, що Ерік Сігел змалку був цілеспрямованою людиною.

ІСТОРИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

Повість «Історія кохання» вийшла друком у той час, коли Америка завершила буремні 1960-і роки. Вони відзначилися масштабним бунтом молодого покоління проти традиційного способу життя, який сповідували їхні батьки.

Молоді люди ставили під сумнів американські цінності і не вірили в знамениту «американську мрію», яка обіцяла всім рівні можливості («кожен може стати президентом»).

Молодь 1960-их була переконана, що живе в лицемірному суспільстві, де влада лише декларує однакові права і свободи для всіх, а насправді обмежує їх для більшості людей.

На думку молодих людей, все старше покоління приймає участь у цьому грандіозному і очевидному обмані. Мало того, дорослі намагаються змусити молодь до цієї ганебної гри, тобто жити так, ніби в Америці все чудово, все так, як написано в Конституції.

Тогочасне американське суспільство дійсно було розділене. Максимально комфортно в ньому почувалися так звані **«стопроцентні американці»** або ж WASP (в перекладі — *оса*), White Anglo-Saxon Protestant, тобто американці англосакського походження і протестантського віросповідання. Їхні шанси отримати кращу роботу, краще житло були набагато вищими за шанси представників інших груп населення, не зважаючи на таланти і здібності.

На протилежному (пригнобленому) полюсі перебували темношкірі афроамериканці, яких у ті часи прямо дискримінували за расовою ознакою (до початку 1960-их років їм навіть не дозволяли їздити в одному автобусі з білими).

Усі решта (наприклад, латиноамериканці чи італійці) опинялися між цими двома групами. У них були шанси на успіх, однак вони і мріяти не могли про той рівень привілеїв, який мали WASP.

ІСТОРІЯ КОХАННЯ

Жила собі дівчина. Дожила до двадцяти п'яти років і померла. Що говорять у таких випадках?

Що була вона вродлива. І розумна. Що любила Моцарта, Баха, бітлів. І мене. Якось, коли вона звалила в одну купу цих світочів музики й вашого покірного слугу, я спитав, за яким усе-таки принципом мають розподілятись її лаври, й вона, всміхнувшись, відказала: «За алфавітним». Я тоді, пригадую, теж усміхнувся. А тепер — сиджу й гадаю: а як, власне, мене в тому списку було записано? Якщо на ім'я, то я стояв за Моцартом. Якщо ж на прізвище — то десь між Бахом та бітлами. І так і так виходить не перше місце, й це чомусь страшенно мене гризе: я ж бо звик скрізь бути першим. Гени, фамільна спадковість!

На останньому курсі я взяв собі за звичку працювати в бібліотеці Редкліффа. Не тільки через те, що там є на кого — і на що! — подивитись (і я таки дивився й задивлявся), а передусім тому, що в цій бібліотеці стояла справжня тиша, мене там ніхто не знав і від роботи не відривав, та й одержати книжку з фонду обов'язкової літератури було легше.

А втім, як водиться у нас у Гарварді, за день до заліку з історії я ще не тримав у руках жодної книжки з обов'язкового списку. Отож, зайшовши до бібліотеки, я пішов прямо до видачі, з наміром узяти один-єдиний том, який, сподівався, і вивезе мене завтра. На видачі чергували двоє дівчат. Одна висока — з тих, що грають у теніс і в усякі інші ігри. Друга — в окулярах, учена мишка. Я обрав чотириокого Гризуна Науки.

— Дайте мені «Пізнє середньовіччя».

Вона скоса глянула на мене:

— Хіба у вас немає бібліотеки?

— Наскільки мені відомо, студенти Гарварда мають право користуватися вашою бібліотекою.

— Ви мені про закон, містере Шпаргалето, а я вам — про етику. У вас у Гарварді — п'ять мільйонів книжок. А у нас тут — зліденні кілька тисяч.

Ото ще надлюдина в спідниці. Це з тих, мабуть, що вважають: якщо студенток у Редкліффі вп'ятеро більше, ніж студентів у Гарварді, то це означає, що дівчата вп'ятеро розумніші від хлопців. За інших обставин я залюбки позбиткувався б з неї — я це вмію, — але сьогодні мені дозарізу потрібна була та клята книженція.

— Слухайте, мені дуже потрібна та клята книженція.

— Чи не можна без вульгарностей, містере Шпаргалето?

— Чого це ви охрестили мене Шпаргалето?

— Того, що вигляд у вас такий: багатий, та дурний, — відповіла вона, знімаючи окуляри.

— От і не вгадали. Я бідний, але розумний.

— Це я бідна і розумна, містере Шпаргалето. А ви — ні.

Вона виключно дивилася на мене своїми карими очима. Ну гаразд, оте «багатий» я б іще проковтнув, але за «дурного» спуску не дам, і гарні очі тебе не виручать.

— Який це йолоп сказав вам, що ви розумні? — питаю.

— Я сама знаю. От з вами я, приміром, і кави за одним столом не пила б.

— А я вас ніколи й не запросив би.

— От вам і доказ, — зраділа вона, — доказ того, що ви дурний.

Знаєте, чому я запросив її на каву? З чисто егоїстичних міркувань. Скапітулювавши в останню мить — тобто удавши раптом, що чашка кави в її товаристві стала моєю найзаповітнішою мрією, — я одержав «Пізнє середньовіччя». А що чергувала вона до закриття бібліотеки, то я встиг завчити кілька абзаців про послаблення церковного й посилення світського впливу на королівську владу наприкінці одинадцятого століття. За свою відповідь на заліку я одержав «відмінно» з мінусом і, до речі, таку саму оцінку я дав ніжкам Дженні, коли вона вперше вийшла з-за бібліотекарського столу. А от її вбрання не викликало в мене захвату; як на мій смак, воно було аж надто богемне. Передусім індіанська торба, що правила їй за сумку. На щастя, я не дав волі язику: виявилося, що та сумка — плід її власної творчої фантазії.

Ми пішли до дешевенького ресторану «Ліліпут», розташованого поблизу бібліотеки. Всупереч назві, туди пускають не тільки маленьких чоловічків. Я замовив дві кави й шоколадне тістечко з морозивом (для неї).

— Мене звуть Дженніфер Кавіллері, — сказала вона. — Я американка італійського походження.

Невже вона думає, що я сам не здогадався б?

— Спеціалізуюся з музики, — додала потім.

— А мене звуть Олівер, — відрекомендувався я.

— Це ім'я чи прізвище?

— Ім'я, — відповів я, а тоді признався, що прізвище моє — Берретт.

— Пишеться так само, як прізвище поетеси[1]? — жваво поцікавилася вона.

— Так само, — підтвердив я. — Тільки ми з нею не родичі.

Запала мовчанка, і я в думці подякував їй за те, що не почув од неї знайомого й остогидлого: «Отже, так само, як назва корпусу?» Бо така вже мені випала доля — бути родичем отого типа, що збудував Корпус Берретта, найбільшу й найпотворнішу споруду на території Гарвардського університету, колосальний пам'ятник багатству, марнославству й безпардонному гарвардському снобізму моєї родини.

[1] Мається на увазі англійська поетеса Елізабет Берретт-Браунінг (1806–1861).

Дженні надовго принишкла. Чому? Невже нам більше нема про що розмовляти? Чи, може, вона втратила до мене інтерес через те, що я — не родич, а тільки однофамілець поетеси? Сидить собі, дивиться на мене й ледь помітно всміхається.

Щоб якось заповнити паузу, я погортав її зошити. Почерк чудний — маленькі загострені буквочки, великих літер немає зовсім (чи не ставить вона себе, часом, на одну дошку з е. е. камінгсом[1]?). А курси лекцій слухає такі, що на них простий смертний і не потикається: «Порівняльне літературознавство-105», «Музика-150», «Музика-201»...

— Музика-201? Це, здається, з програми випускного курсу?

Вона стверднo кивнула, не стримавши гордовитої усмішки.

— Поліфонія ренесансної доби.

— А що таке поліфонія?

— Із сексом — ніякого зв'язку, містере Шпаргалето.

А я все це терплю. Невже вона не читає «Кріммн»? Невже не знає, з ким розмовляє?

— Слухайте, ви знаєте, з ким розмовляєте?

— Авжеж. — І в очах — глум. — Ви — власник Корпусу Берретта.

Ні, вона таки не знає, хто я такий.

— А от і не власник. То мій розумаха-прадід[2] міг бути власником, але подарував корпус Гарварду.

— Подарував, щоб його правнука, дарма що він ніякий не розумаха, без усяких перепон прийняли в студенти?

Ну, знаєте, це вже занадто.

— Дженні, якщо ви маєте мене за нікчему, навіщо було напрошуватися на чашку кави?

Вона подивилася мені просто в очі, усміхнулась і відповіла:

— Ви гарно скроєні.

Справжній переможець — той, хто вміє гідно програвати. Це не парадокс. І ніде так не вміють обертати програш на перемогу, як у Гарварді.

— Тепер ти зрозуміла, що таке невезуха, Берретте? Грали ви класно, та коли вже не щастить, то не щастить.

— Ет, я радий, що ви нарешті виграли. Вам перемога потрібна була більше, ніж нам. Що б ви робили, якби програли?

Але слова — словами, а чистий виграш, звісно, краще. Надто коли гол забито в останню хвилину матчу. Прощаючись із Дженні біля дверей її гуртожитку, я думав не про поразку, а про перемогу над цією кусючкою.

[1] Американський поет-модерніст. Не визнає заголовних літер.

[2] Тобто вже прадід Олівера (очевидно Олівер Беррет I) був настільки заможним, що міг збудувати своїм коштом і подарувати Гарвардському університету цілий навчальний корпус. Водночас цей подарунок прадіда свідчив про те, що родина Берретів віддавна дбала не лише про гроші, а й про свій статус, престиж і славу благодійників.

— Послухайте, ви, кусючко, в п'ятницю у нас відбудеться хокейний матч із Дартмутом[1].

— То й що?

— Приходьте. Я вас запрошую.

Вона продемонструвала типово редкліффське ставлення до спорту.

— Чого я там не бачила — на вашому хокеї?

Я недбало відповів:

— Мене. Я гратиму в тому матчі.

Поки я чекав на її відповідь, мені здавалося, ніби я чую, як падає сніг.

— За кого? — нарешті спитала вона.

Що зацікавило Олівера в поведінці Дженніфер?

2

Олівер Берретт IV

Інсвіч, Массачусетс[2]. Філліпс Екзетер[3]

20 років[4]

Спеціальність: суспільствознавство

Успішність: занесений до Списку пошани деканату за успіхи у навчанні 1961, 1962, 1963 рр.

Участь у Першій збірній хокейній команді: 1962, 1963 рр.

Обраний фах: юриспруденція[5]

Рік навчання: випускний

Зріст: 5 футів 11 дюймів

Вага: 185 фунтів[6].

---

1 Олівер має на увазі хокейну команду Дартмутського коледжу. В Америці існує Національна асоціація студентського спорту, яка організовує чемпіонати з різних видів спорту для команд коледжів і університетів.

2 *Інсвіч (штат Массачусетс)* — це містечко, де розташований маєток Берретів. Тобто в програмці Олівер вказує місце свого постійного проживання.

3 *Філліпс Екзетер* — Академія Філліпса (старша школа, 9–12 класи) в містечку Екзетер (штат Нью-Гемпшир). Академія Філліпса — приватний, дуже престижний, привілейований і дорогий навчальний заклад інтернатного типу. Тобто чотири роки перед вступом до Гарвардського коледжу Олівер проживав в інтернаті, потрапляючи додому лише на канікулах.

4 На останньому році навчання в Гарвардському коледжі Оліверу виповнилося 20 років. Це означає, що він вступив до Гарварду в 17 років, а не у 18. Тобто Олівер не просто розумний, а дуже талановитий хлопець, який засвоїв шкільну програму на рік швидше, ніж абсолютна більшість учнів. До речі в 17 років вступив до Гарвардського коледжу й Ерік Сігел.

5 Олівер навчається в Гарвардському коледжі, після якого отримає ступінь бакалавра в галузі суспільствознавства. На це він вказав у рядку *спеціальність*. Після бакалаврату хлопець має намір продовжити навчання в магістратурі, спеціалізуючись у юриспуденції, про що він написав у рядку *обраний фах* (в оригіналі *career aim*). Магістратуру він планує пройти в Гарвардській школі права (підрозділ Гарвардського університету, до якого входить і Гарвардський коледж). У перекладі повісті *школу права* в Гарварді для більшої зрозумілості називають *юридичним факультетом*.

6 Зріст Олівера приблизно 180 см, а вага — 84 кг.

Дженні вже, мабуть, прочитала мої дані в програмці. Я тричі нагадував Віку Клемену, менеджеру нашої команди: програмка мусить бути у неї в руках.

— Господи, Берретте, можна подумати, що ти вперше в житті закохався!

— Прикуси язика, Віку, поки його тобі не вкоротили.

Під час розминки на льоду я не те, що не помахав рукою — навіть не глянув у її бік. А проте в мене було таке враження, ніби вона весь час відчувала на собі мій погляд. Цікаво, чи зняла вона окуляри, коли виконували державний гімн з поваги до національного прапора, чи так і просиділа, не зводячи з мене очей?

В середині другого періоду ми перегравали дартмутців за рахунку 0:0. Цебто ми вдвох з Дейві Джонсоном уже пристрілялися до їхніх воріт і мали от-от вгатити шайбу в сітку. Зелені[1], видно, відчули це й стали зловживати силовими прийомами. Певно, вирішили відкрити рахунок зламаним кісткам, перше ніж ми відкрили рахунок голам. Уболівальники вже навісніли, жадаючи крові. У хокеї це не фігуральний вираз: тут публіці подавай або кров, або гол. Дбаючи про свою репутацію, я не відмовляв їй ні в тому, ні в тому.

Ел Реддінг, центральний нападаючий дартмутців, прорвався в нашу зону, я блокував його корпусом, одібрав шайбу й повів її низом. Ліворуч ішов Дейві Джонсон, але я вирішив сам провести її до воріт, бо знав, що воротар зелених побоюється мене — я давав йому гарту ще тоді, коли він грав за Дірфілд[2]. Ударити, однак, мені завадили двоє їхніх захисників — вони насіли на мене, і щоб не втратити шайбу, довелося пройти повз ворота. Там ми втрьох і застопорилися, тільки ключки гризкали по бортику й по ногах. У таких випадках тактика в мене одна: молотити щосили по всьому, що має колір противника. Десь між нашими ковзанами лежала шайба, але в ту мить нам було не до неї: ми гамселили один одного.

Суддя дав свисток.

— Дві хвилини штрафу!

Я озирнувся. Він показував пальцем на мене. Штраф? Мені? За віщо?

— Слухайте, що я такого зробив?

Він наче й не почув — обернувся до суддівського столу, гукнув: «Сьомий номер, дві хвилини» й помахав руками.

Я ще трошки покомизився, але так, для годиться. Публіка чекає від тебе протесту, хоч би яким явним було твоє порушення. Суддя нетерпляче відмахнувся від мене, і, обурено хитаючи головою, я поїхав

---

1 Традиційний колір Дартмутського коледжу.

2 *Академія Дірфілда* — приватна школа-інтернат в містечку Дірфілд (штат Массачусетс). Тобто Олівер займався хокеєм з часів навчання в Екзетері, і свого часу збірна Екзетеру грала зі збірною Дірфілда.

на відсидку. Стукіт моїх ковзанів по дерев'яному настилу заглушило радіоповідомлення:

— Штраф гравцеві Гарварда Берретту. Дві хвилини за затримку.

Болільники затупотіли, хтось крикнув, що в суддів батьки не на тому місці, хтось додав, що вони й совість свою пропили. Я сидів, відсапуючись, утупившись очима в підлогу: не хотілося дивитись, як дартмутці, користуючись чисельною перевагою, давлять наших.

— І не соромно вам сидіти, коли ваші товариші грають?

Я впізнав голос Дженні, але удав, ніби не чую, й загорлав разом з усіма:

— Гар-вард, впе-ред!

— Поясніть, чим ви завинили?

Як-не-як — вона була моя гостя, тож довелося обернутись і відповісти:

— Тим, що перестарався.

Тут я знов прикипів очима до поля, на якому наші на превелику силу відбивали атаки Ела Реддінга.

— Це не дуже ганебно?

— Дженні, будь ласка, дайте мені зосередитись!

— На чому?

— На тому, як я рахуватиму кістки паскуднику Елу Реддінгу!

Розмовляючи, я весь час дивився на поле: хай хлопці бачать, що я — з ними!

— Для вас не існує правил?

Я не зводив очей з нашої зони — вона аж кишіла зеленими. Господи, скоріше б туди! А Дженні тим часом не вгавала:

— Ви й мені коли-небудь «порахуєте кістки»?

Я відповів не озираючись:

— Якщо не замовкнете — зроблю це навіть тепер.

— То краще піду звідси. До побачення.

Коли я згодом оглянувся, її вже не було. Я підвівся, шукаючи її поглядом, але в цю мить почув, що відсидка скінчилася — й махнув через бар'єр на поле.

Публіка привітала мене радісним ревищем. «Бер-ретт, впе-ред! На-ша бе-ре!» Хоч би де Дженні ховалася в ту мить, не чути скандування на мою честь вона не могла. Тож хай собі ховається.

А все ж таки — де вона?

Ел Реддінг ударив-таки — і як ударив! — але наш воротар відбив шайбу на Джіна Кенневея, а той відпасував її низом у мій бік. Розганяючись до неї, я дозволив собі скинути оком на трибуну — і побачив-таки Дженні.

Але наступної миті сидів на льоду.

Двоє зелених негідників з розгону врізалися в мене й збили з ніг. Ганьба! Господи, яка ганьба! Щоб Берретта посадили на сідниці! Я чув, як з горлянок тих, хто прийшов підтримати нас, вихопився стогін, як кровожерливі дартмутські уболівальники завели:

— Так їх! Отак їх! Бий по ногах їх!

Що подумає Дженні?

Дартмутці знову провели комбінацію коло наших воріт, і воротар знову відбив їхній удар. Кенневей послав шайбу Джонстонові, а той передав мені (я на той час уже підвівся). Публіка наче збожеволіла. Гол назрівав! Я прийняв шайбу й кинувся з нею до зони зелених. Двоє захисників виростали в мене перед очима.

— Давай, Олівере, давай! Постинай їм ключкою довбешки!

В цьому бедламі я впізнав і голос Дженні — дикий бойовий клич, який озвався музикою в моїх вухах. Зробивши фінт, я обійшов одного захисника, плечем вибив дух із другого, а тоді — замість бити з ходу — відпасував шайбу Джонстонові, який саме відкрився справа. Дейві й загнав її в сітку. Гарвард відкрив рахунок!

За мить ми обіймалися й цілувалися. З Дейві Джонстоном і з усією командою. Обіймалися, цілувалися, лящали один одного по спині, підстрибували на ковзанах. Публіка билася в істериці. А дартмутець, якого я взяв на плече, й досі прохолоджував сідниці на льоду — посеред програмок, що їх повикидали з трибун уболівальники. Після першого голу зелені так і не отямилися. Ми розгромили їх з рахунком 7:0 [...]

Господи! А Дженні! Вона ж, мабуть, чекає надворі! Якщо не пішла. Господи, не йди, Дженні! Я зараз! Скільки ж це я ніжився під душем, поки вона мерзла там, на кембріджському холоді? Я встановив особистий рекорд із швидкості вдягання. Спина була ще мокра, коли я вилетів з парадних дверей Діллон-хауса[1].

Мене обдало морозяним вітром. Боже, яка холоднеча. І як темно. Під дверима все ще юрмилися два-три десятки уболівальників.

— Дженні!

Я пробився крізь натовп уболівальників, напружено вдивляючись у темряву. І тут вона визирнула з-за куща — обличчя закутане в шарф, тільки очі видно.

— Ну, знаєте, Шпаргалето, холод тут у вас собачий.

Як же я зрадів!

— Дженні!

Несподівано для самого себе, я цмокнув її в чоло.

— А я дозволила?

— Це ви про що?

— Я дозволила вам цілувати мене?

— Даруйте. Я захопився.

— А я — ні.

Коло того куща нас ніхто не бачив. Було темно й холодно. І вже спозаочіло. Я поцілував її ще раз. Не цмокнув у чоло, а припав до уст.

---

[1] *Діллон-філдхаус* — корпус Гарвардського університету, де розташовані спортивні роздягальні, медичні та реабілітаційні приміщення.

Надовго. До солодкого запаморочення. Коли той поцілунок скінчився, вона не випустила з рук мої рукави.

— Мені це не подобається, — сказала вона.

— Що саме?

— Те, що мені це подобається.

Всю дорогу назад (я маю машину, але вона захотіла йти пішки) Дженні трималася за мій рукав. Не за руку, а за рукав. Не питайте чому — сам не знаю. Коло дверей Брігтс-холла я, однак, не став її цілувати.

— Послухай, Джен, може статися так, що я кілька місяців не дзвонитиму тобі.

Вона озвалася не зразу. Минула, певно, ціла хвилина, перше ніж вона запитала:

— Чому?

— А може статися й так, що я подзвоню тобі, щойно вскочу до своєї кімнати.

Я крутнувся на підборках і пішов геть.

— Свиня, — прошепотіла вона мені вслід.

Я знову крутнувся й закинув шайбу з віддалі двадцяти футів:

— Що, не смакує, Дженні? Даремно. Це ж та каша, якою ти мене годувала!

Я багато віддав би за те, щоб побачити вираз її обличчя, але із стратегічних міркувань звелів собі не озиратися.

Я зачиняю двері кімнати, скидаю черевики, лягаю горілиць на ліжко й набираю номер Дженні.

Ми розмовляємо пошепки.

— Алло, Джен...

— Слухаю...

— Джен... Що б ти відповіла, якби я сказав тобі...

Я вагаюся. Вона чекає.

— Мені здається, що я... Що я закохався в тебе.

Мовчання. Потім вона каже тихо-тихо:

— Я б відповіла... котися під три чорти!

Вона кидає трубку. Мене це не бентежить. І не дивує.

3

Матч з Корнелльським університетом для мене скінчився сумно.

Власне, я сам завинив у всьому. В якийсь критичний момент я припустився дурної необачності — обізвав їхнього центрального нападаючого таким-перетаким кеняком[1]. Я зовсім забув, що в їхній команді грали четверо канадців — і всі, як виявилося, палкі патріоти й дужі хлопці. Всі четверо почули мої слова...

Мало того, що вони мене віддухопелили, судця ще й призначив мені драконівський штраф — випровадив з поля на п'ять хвилин за бійку. Я вже не кажу про те, як тріумфували уболівальники Корнелла, почувши рішення судді. А наших на трибунах стадіону було обмаль — чоловік кільканадцять: від Кембріджа до Ітаки[1], що в штаті Нью-Йорк, світ не близький, тож навіть на цю зустріч — фінал чемпіонату університетських команд Нової Англії[2] — гарвардців вибралося небагато.

П'ять хвилин! Перелазячи через бар'єр, я бачив, як наш тренер рве на собі волосся.

Лише коли Джекі Фелт заметушився коло мене, я усвідомив, що вся права половина мого обличчя розбита й закошена кров'ю.

— Господи Ісусе, — примовляв він, водячи по саднах кровоспинним олівцем. — Господи, Оллі.

Я сидів мовчки, дивлячись просто перед себе. Мені соромно було глянути на поле, де справджувалися мої найгірші побоювання. Корнеллці зрівняли рахунок. Їхні уболівальники горлали, верещали, свистіли. Якщо й далі так піде, вони відберуть у нас титул. А я — прокляття! — не відсидів ще й половини штрафу!

По той бік поля в понурому мовчанні сиділи, наїжившись, наші уболівальники. На цей час і вони, і корнеллська братія забули про мене. Тільки один глядач дивився в мій бік. Так, він усе-таки приїхав. «Якщо конференція скінчиться вчасно, я постараюся приїхати на матч». Серед наших горлаїв сидів, — вісна річ, не горлаючи, — Олівер Берретт III.

Через овальний глетчер ковзанки Старий Не-хи-хи з кам'яним виразом на обличчі спостерігав, як заліплюють пластирем роз'юшену щоку його сина. Як по-вашому, про що він міркував у цю мить? Просто цмокав язиком чи таки промовляв подумки якісь слова?

— Олівере, якщо тобі так подобається битися, чого ти не запишешся в секцію боксу?

— У нашому коледжі немає такої секції, татуню.

— Мабуть, не слід мені їздити на твої матчі.

— Ти гадаєш, я б'юся задля твоєї розваги, татуню.

— Ти знав би вжити інше слово замість «розваги».

Ех, хто може знати, про що він думає? Олівер Берретт III — це ходяча гора Рашмор[3], яка, щоправда, іноді ще й говорить. Кам'яне Обличчя. Не-хи-хи.

Зрештою, цілком можливо, що в ці хвилини Старий Не-хи-хи за давньою своєю звичкою просто хизувався самим собою — мовляв, зверніть увагу, як мало на цих трибунах гарвардців, а я — серед них!

---

[1] У США зневажливе прізвисько канадців.

[1] *Кембріж* — містечко поблизу Бостона, де розташований Гарвардський університет. *Ітака* — містечко, де розташований Корнеллський університет.

[2] *Нова Англія* — назва північно-східних штатів на узбережжі Атлантичного океану, з яких розпочалася англійська колонізація Америки.

[3] На гранітному схилі гори Рашмор у штаті Південна Дакота вирізьблено гігантські голови президентів Вашінгтона, Джефферсона, Лінкольна та Теодора Рузвельта.

Дивіться, люди, я, Олівер Берретт III, власник банків і т. д. і т. п., якому нема коли вгору глянути за справами, знайшов усе-таки час на те, щоб приїхати до Корнелла на якийсь нікчемний хокейний матч. Чи не чудо це? (Авжеж, чудо! Чудо-юдо! Чудо в решеті!)

Трибуни знову вибухли диким ревищем. Ще одна шайба в наші ворота! Корнелл повів у рахунку. А мені ще сидіти цілих дві хвилини! Дейві Джонстон проїхав уздовж бар'єра. Обличчя червоне, лютe, на мене навіть не глянув. Що це? Невже я не помилився? Невже в нього на очах справді сльози? Ну, гаразд, ну, продуваємо титул, ну, програємо, але — плакати з цього приводу?! А втім, Дейві, нашого капітана, можна було зрозуміти: протягом семи років спортивне щастя не зраджувало його, протягом семи років команди, за які він грав — у школі, а потім у коледжі, — не знали поразки. Про нього почали складати легенди. До того ж цього року він закінчував університет. І це була наша остання зустріч із гідним суперником...

Поміркуйте, якими є стосунки батька й сина?

Ми програли з рахунком 6:3.

Після матчу рентгенапарат у медпункті засвідчив, що всі мої кістки цілі, а корнеллський лікар Д-р Річард Селзер наклав мені на щоку дванадцять швів. Джекі Фелт тим часом тупцював у нього за спиною і скаржився на мою неправильну дієту, натякаючи, що, може, й щока була б ціла і не було б програшу, якби я споживав більше солі. Селзер, звісно, пускав усе те повз вуха, а мене суворо попередив: я дивом уникнув травми очного дна і, щоб запобігти ускладненню, слід на тиждень припинити тренування. Я подякував йому, і він пішов, а Фелт, хвалити Бога, поплентався за ним, сподіваючись, мабуть, утягти його все-таки в розмову про дієту.

Під душем я мився обережно, намагаючись не замочити розбите обличчя. Дія новокаїну поволі слабла, але біль чомусь тішив мене. Бо, зрештою, хто, як не я, пустив усе собаці під хвіст? Ми втратили титул чемпіонів, зупинили колесо спортивного щастя (наша збірна в її теперішньому складі досі не знала поразок), розвіяли легенду про непереможного Дейві Джонстона. Може, й не я один був винен у всьому, але тоді, в душовій, я винуватив тільки себе.

У роздягальні я не застав нікого. Певно, хлопці вже повернулися до мотелю. Поспішили вшитися — щоб не бачити мене, не розмовляти зі мною. Зовсім прибитий, відчуваючи бридку гіркоту в роті, я поскидав у торбу свої манатки і вийшов.

Мало, ой, як мало уболівальників Гарварда стоїть під непривітним небом штату Нью-Йорк!

— Як щока, Берретте?

— Дякую, містере Дженкс. [...]

Переклад з англійської Мара Пінчевського, Олександра Терези.

Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/veW5xG3u або QR-кодом і прочитайте продовження твору.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

1. Чому батько не повірив у серйозність намірів Олівера стосовно Дженні й звинуватив його в бунті?
2. Яке у батька було єдине прохання щодо одруження Олівера і Дженніфер?
3. Оллівер III сказав, що має «одне однісіньке прохання: зачекай трішечки». Доведіть, що в цих словах присутня турбота не тільки про сина, а й про долю Дженніфер.
4. Що сказав Берретт III про Дженніфер? Батько сказав: «Суть не в цій дівчині. Вся суть у тобі... Ти бунтуєш, сину». В чому батько бачив вияв бунту і які наслідки він мав би для Дженні?
5. Як ви вважаєте, батька більше бентежило походження Дженніфер чи бунт Оллі?
6. Поміркуйте, чим може обернутися для двох молодих людей одруження лише через бажання долекти батькам.
7. Як син сприйняв прохання батька «трішечки зачекати» і перевірити почуття?
8. Чи зрозумів Берретт III страхи Оллі втратити Дженні? Чому?
9. Доведіть, що постійні недомовки між рідними людьми створюють і постійні конфліктні ситуації.
10. Які наслідки для Олівера IV мала розмова в клубі з Олівером III?
11. Як характеризує Олівера те, що він, попри відмову батька у фінансовій підтримці, не хоче відкладати одруження?
12. У чому батько і син були неправі, а в чому праві?
13. Порівняйте відвідини маєтку Берреттів і поїздку в Кренстон до Філа.
14. Чого боялася Дженні перед знайомством з батьками Оллі, а чого боявся її наречений перед знайомством з Філом?
15. Як Філ відреагував на плани Дженні і Оллі провести «саморобну» шлюбну церемонію? Чому? Чи позначилося це на його взаєминах з донькою і зятем?
16. Філ попросив Дженніфер не забувати 11 заповідь. Що це за заповідь і чому він її згадав?
17. Як житкe матеріальне становище вплинуло на життя молодят?
18. Як поводиться головний герой, попри відмову батька у фінансовій підтримці?
19. Якими були перші три роки подружнього життя молодих Берреттів?
20. Чому відоме прізвище Олівера не допомагало, а, як не дивно, шкодило йому?
21. Розкажіть історію з запрошенням на шістдесятиліття Олівера Берретта III.
22. Як Оллі відреагував на запрошення і вмовляння Дженніфер?
23. Чому Дженні так наполягала на примиренні Олівера з батьком?
24. У чому, на вашу думку, була права чи неправа Дженні?
25. У чому, на вашу думку, був правий або неправий Оллівер?
26. Чи могли б Олівер та його батько знайти спільну мову, якби спробували краще зрозуміти один одного? Наведіть аргументи на підтримку своєї думки.
27. Занотуйте свої припущення, якими подіями закінчиться повість.
28. Як виявили хворобу у Дженніфер?
29. Як змінилося життя Олівера після того, як він дізнався діагноз дружини? Що його найбільше мучило і чому він не хотів йти додому?

30. Як хвороба Дженніфер вплинула на кар'єру та особисті амбіції Олівера?
31. Розкажіть про причину зустрічі Оллі з батьком і що дивного було у їхньому поводженні.
32. Оллівер розповідав, що після того, як був виписаний чек, *«Мені теж не хотілося йти... І ми сиділи мовчки, хоч поговорити хотілось і йому й мені, а проте ми навіть не зважувалися подивитись один одному у вічі»*. Прокоментуйте ці рядки.
33. Поясніть поведінку батька Олівера, який після одруження сина не спілкувався з ним, але одразу приїхав, дізнавшись про хворобу Дженні?
34. Згадайте рядки із сонета Елізабет Берретт-Браунінг, які промовила Дженні на шлюбній церемонії. У чому вони виявилися пророчими?
35. Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/5rIPtPnz або QR-кодом і відновіть послідовність подій у повісті «Історія кохання».

ЛІТЕРАТУРНИЙ КОМЕНТАР

Образи Берреттів

Головний конфлікт повісті «Історія кохання» — це протистояння між Олівером Берреттом III, представником старшого покоління, та його сином Олівером Берреттом IV, молодим бунтарем, який відкидає цінності родини і хоче будувати життя по-своєму.

Історія кохання спадкоємця багатої родини Олівера IV і доньки італійських емігрантів Дженніфер Кавіллері розгортається на тлі цього конфлікту. Однак протистояння сина з батьком почалося задовго до його знайомства з Дженніфер і невідомо чи завершилося після смерті дівчини.

Родина Берреттів — не типові WASP, вони — династія мультимільйонерів (а за нинішніми мірками — мільярдерів), еліта американського суспільства, аристократи, які, подібно до королівських династій, нумерують своїх представників. Саме у середовищі таких WASP народжуються майбутні керівники всіх найбільших корпорацій, члени уряду і президенти Америки. Наприклад, Олівер Берретт III працював в уряді, проводив фінансову реформу в країні, а пізніше став керівником Корпусу миру.

Берретти володіють значною власністю вже багато поколінь, і для них важливо виховувати своїх нащадків так, щоб вони змогли взяти на себе цю величезну відповідальність. Тому головна мета виховання — це навчити спадкоємця вміння приймати потрібні рішення, навіть якщо вони йому не подобаються. Обов'язок має бути вищий за бажання, а якщо це не так, то з бажаннями потрібно боротися. Емоції, прямий вияв почуттів у таких родинах — рідкість. Чим аристократичніша родина, тим суворіше і беземоційніше виховання дітей.

До Олівера Берретта III ця схема працювала бездоганно. Але часи змінилися, і вже його син Олівер Берретт IV виявився зовсім іншим.

Оллі-молодший щодня відчуває над собою тягар сімейних досягнень. Юнака жахає втрата власної ідентичності посеред усіх попередніх Берреттів. Він хоче відчувати себе індивідуальністю, а не черговим повторенням того, що вже було: врівноваженим, беземоційним, здатним до холоднокровного прийняття рішень.

Хлопець відчуває — якщо батько таки нав'яже йому сімейні уявлення про «правильність», то він перетвориться з окремої людини, з особистості лише на порядковий номер — «IV».

Олівер вважає батька хорошою людиною, яка однак заради продовження сімейної справи вбила у собі все живе. На його думку в батька не лише «кам'яне обличчя», але й «кам'яне нутро» і відсутня душа. Саме тому в них війна «до переможного кінця».

Світогляд юнака сформувався як повне заперечення родинних цінностей. Він не вірить в Бога, а також вважає, що його родина «з покоління в покоління» будувала бізнес на визискуванні бідноти. Своє перше дослідження на юридичному факультеті він присвятив проблемі бідності (опублікував статтю «Юридична допомога міській бідноті»), а, закінчивши навчання, працевлаштувався в юридичну фірму, яка обстоювала права людей.

Неприйняття Олівером будь-чого, що йде від батька, часом виглядає навіть комічно. Не встиг батько сказати: «Олівер завжди п'є каву з цукром», — як той гордо виголошує: «А сьогодні — без». Саме тому поява Дженніфер не спровокувала конфлікт між ними, а стала лише його логічним продовженням.

«Що тобі в ній найбільше не подобається, — бідність чи те, що вона католичка?» — іронічно запитує Олівер батька. «А що тобі в ній найбільше подобається?» — відповів той, натякаючи, що саме ці риси (бідність і католицизм, в той час як вони багаті і протестанти) стали вирішальними у виборі сина.

Образ Дженніфер

За своїм походженням Дженніфер абсолютна протилежність Оліверу. Вона — донька бідних італійських емігрантів. Її батько — звичайний пекар, тож усі свої досягнення дівчина здобула завдяки таланту і працелюбству.

Дженні навчається в престижному коледжі Редкліфф[1], спеціалізуючись на музиці. Вона настільки талановита музикантка, що після закінчення коледжу єдина з випускників отримала запрошення і стипендію для продовження музичної освіти в Парижі.

Дженніфер чудово знає про світ нерівних можливостей. Тож із першої зустрічі розпізнала, що Олівер гарвардець, WASP із заможної

[1] Коледж вільних мистецтв Редкліфф був приватним жіночим коледжем розташованим у тому ж містечку Кембридж (штат Массачусетс), що й Гарвардський університет. Значну частина дисциплін у ньому читали ті ж самі викладачі, що й у Гарварді. Коледж здобув високу репутацію як «жіночий Гарвард». З 1963 року в Редкліффі видавали спільні з Гарвардом дипломи, а в 1999 році повністю увійшов до складу Гарвардського університету.

та впливової родини, і, виходячи зі стандартних упереджень, визначила його як «багатого і дурного» (сама ж вона, звісно, «бідна і розумна»). Щоправда стереотип про «дурного» не підтвердився, Олівер виявився дуже розумним і хорошим хлопцем.

Але навіть закоханість не змінила її стереотипу про «багатого». Дженні ставиться до стосунків з Олівером як до студентського роману, який вичерпається після закінчення навчання. Адже між ними соціальна прірва: він — «спадковий мільйонер», а вона — «соціальний нуль». Усе змінила несподівана пропозиція Олівера одружитися. Дівчина зрозуміла, що її хлопець дійсно не такий, як інші багаті.

Дженніфер по-своєму бачила протистояння Берреттів. Вона не вважала Олівера ІІІ бездушним монстром. Вона була впевнена, що батько безумовно любить свою дитину і що сім'я — найбільша цінність. А ще Дженні була переконана, що Оллі поводиться з батьком гидко, а його бажання завжди все робити наперекір — безсенсовне.

Вона докладала чимало зусиль, щоб зблизити їх, але Берретти виявилися занадто впертими, гордими і зациклениими на першості. Тому жоден із них не міг поступитися і зробити перший крок назустріч.

Дженні сподівалася, що Берретти зрештою згадають, що вони в першу чергу — батько і син, що зможуть повернутися до звичайної людяності і нарешті довіряться один одному. Однак Дженніфер домоглася свого лише через смерть. На жаль.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Узагальнюємо і підсумовуємо

1. Схарактеризуйте образ Дженніфер. Які риси вдачі допомагали їй протистояти хворобі?
2. Що в образі Олівера вам подобається, а що ні. Поміркуйте, що хлопець робив, аби дошкулити батькові і чому?
3. Один сучасний літературний критик сказав, що нерідко ідею твору можна визначити за останніми рядками тексту. Якщо застосувати цей прийом до «історії кохання», то який висновок можна зробити про повість Еріка Сігела?
4. Як у творі зображується контраст між консервативним способом життя і юнацькими мріями?
5. Проведіть паралель між життєвими настановами Олівера Берретта і метою юного Еріка Сігела.
6. Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/NrtPyh5f або QR-кодом і впізнайте героя «історії кохання» за його характеристикою.

Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше

7. У 7 класі ви читали новелу О.Генрі «Дари волхвів». Згадайте, як герої твору довели один одному силу свого кохання?
8. А як Оллі і Джейн доводили свою відданість і любов?



Виконуємо творчі завдання

1. Підготуйте кілька порад для батьків та їхніх дітей, які допомогли б уникнути конфліктів і руйнації стосунків.
2. Продумайте і прочитайте за ролями діалог між Олівером і його батьком, під час якого вони відкрито обговорюють усі непорозуміння, образи і починають стосунки спочатку.
3. Напишіть прощальні записки від імені Дженніфер до Олівера, його батька та Філа. Що вона хотіла б сказати кожному з них?

МИСТЕЦЬКА ГАЛЕРЕЯ

За версією Американського інституту кіномистецтва, ***фільм «Історія кохання»*** (1970 рік) посів дев'яте місце серед 100 найвеличніших кіноісторій про любов. Рейтинги фільмів визначало журі, що складалося з більш ніж тисячі лідерів творчої індустрії, зокрема кінодіячів (режисерів, сценаристів, акторів, операторів), критиків та істориків.

Варто зазначити, що кінострічка отримала різні відгуки. Хтось із критиків захоплювався сентиментальною історією, а дехто заявляв, що завдяки акторській майстерності фільм значно перевершив книгу.

Фільм був номінований аж на 7 премій «Оскар», але отримав лише одну нагороду — за музику композитора Френсіса Лея.

У 1978 Ерік Сігел написав продовження «Історії кохання» під назвою ***«Історія Олівера»***. Її також було успішно екранізовано. У фільмі Олівер Берретт IV, переживаючи смерть молодої дружини, намагається знайти забуття в роботі, але довгі години в юридичній конторі не полегшують його біль.

У своєму горі молодий вдівець поступово віддаляється від близьких людей, принаймні, поки він не знаходить нового кохання з Марсі Бонвіт, багатою і вродливою спадкоємицею Бонвіт Теллер. Та незважаючи на свою прихильність до дівчини, Оліверу важко забути Дженні, а це викликає багато проблем у їхніх стосунках. Ще однією сюжетною лінією є розвиток стосунків батька й сина Берреттів.

Рекламним слоганом до прем'єри цього фільму послугували слова *«Потрібен хтось дуже особливий, щоб допомогти вам забути когось дуже особливого»*.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

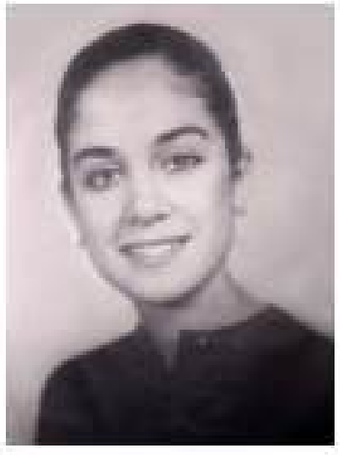
1. Перегляньте екранізацію повісті «історія кохання», порівняйте її з текстом твору і дайте відповіді на запитання.
2. Чи вдалося фільму передати атмосферу та емоційну глибину повісті?
3. Як акторська гра Раяна О'Ніла (Олівер) та Елі Макгроу (Дженні) вплинула на сприйняття головних героїв?

4. Чи відповідають образи молодої пари з фільму вашим уявленням про персонажів у повісті?
5. Як музичний супровід фільму вплинув на емоційне тло історії? Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/ve5D5VNz або QR-кодом і послухайте пісню з фільму «Історія кохання».
6. На вашу думку, фільм варто дивитися перед читанням книги чи після? Відповідь аргументуйте.
7. Порівняйте зовнішність Дженні з фільму із зовнішністю її прототипу на світлині нижче. На вашу думку, наскільки схожі обидві дівчини і чи відповідають вони вашому уявленню про героїню повісті, яку ви прочитали?
8. Напишіть відгук на фільм «Романтика і трагедія «Історії кохання» на великому екрані».

Для тих, хто хоче знати більше

У 1998 році всі провідні американські медіа опублікували сенсаційні матеріали. Йшлося про те, що популярна повість «Історія кохання» — не вигадка Еріка Сігела, яка зробила його багатим і знаменитим, а розповідь про реальні і доволі болісні почуття самого автора.

Преса встановила, що справжня Дженні існує! Щоправда звати її Джанет, і має вона не італійське, а єврейське походження. Ерік і Джанет навчалися у Мідвудській старшій школі, але хлопець був на один клас попереду. Їхні позашкільні інтереси теж не перетиналися: він був зіркою легкої атлетики, а вона співала в хорі та захоплювалася музикою.



Джанет Сассман

Та одного разу Ерік зустрів її у шкільному коридорі і дівчина вразила його уяву. Тоді Сігел навіть не наважився до неї підійти, але почав з'ясовувати, хто вона і чи є в неї хлопець. Джанет Сассман, звісно, знала, хто такий Ерік, але не підозрювала про його почуття. І ось одного дня дівчина почала отримувати любовні листи, спочатку анонімні, а згодом і з підписом Еріка Сігела.

Проте Джанет не відповіла юнакові взаємністю. Їхнє особисте знайомство нічого не змінило, вона була з ним доброзичливою і ввічливою, але в побаченнях відмовляла. Ерік докладав усіх зусиль, він ненав'язливо намагався весь час бути поруч. Хлопець зачарував її батьків, бабусю та найкращу подругу, яка наполегливо переконувала дівчину дати шанс такому відданому і популярному залицяльнику. Але Джанет бачила в Еріку тільки друга.

Здавалося б кінець любовній історії, але листи продовжували надходити Джанет і тоді, коли вона одружилася, і навіть тоді, коли стала матір'ю трьох дітей. Зрештою Джанет вирішила, що Ерік — відомий письменник, який просто має звичку записувати і надсилати свої думки їй — давній подрузі.

Листи постійно приходили впродовж 16 років. Аж раптом однієї ночі 1969 року в помешканні Джанет задзвонив телефон. Була третя година ночі, всі давно спали. Дзвонив Ерік. «Він був засмучений, — згадувала вона пізніше. — Він сказав мені, що щойно написав мені свій останній любовний лист і що в ньому понад сто сторінок».

Ерік не спростовував і не підтверджував цю історію, але в одному з інтерв'ю із сумом сказав: «Коли ти втрачаєш жінку, яку кохаєш, для тебе все скінчено, незалежно від того, покине вона тебе заради іншого чоловіка чи помре. Ти залишаєшся один. Саме в цей момент я почав думати про «Історію кохання». Ось чому в книзі Дженніфер помирає, бо для мене вона померла».

Шанувальники творчості Еріка Сігела визнали, що саме Джанет Сассман стала джерелом його натхнення. Джанет була красунею італійського типу, любила Моцарта, Баха і «Біттла». Вона, як і Дженні, носила окуляри, навчалася в жіночому коледжі вільних мистецтв (щоправда не в Редкліффі), була талановитою піаністкою, інтелектуалкою, веселою, дотепною і швидкою на гостре слівце.

І головне — з'ясувалося, що у 1970 році Ерік Сігел запросив Джанет на прем'єру фільму «Історія кохання» і тоді преса охрестила нікому невідому красуню «таємничою незнайомкою».

ЛІТЕРАТУРА І СВІТ ПРОФЕСІЙ



Опановуємо професію SMM-спеціаліста

Абревіатура SMM розшифровується як Social Media Marketing — у перекладі це означає *«маркетинг у соціальних мережах»*. SMM-фахівець — нова професія, якої поки що не навчають у ЗВО. Це людина, яка займається просуванням (рекламою) бренду, компанії, продукту в соціальних мережах.

Творче завдання. Попрацюйте в команді або самостійно над просуванням книги Еріка Сігала «Історія одного кохання».

1. Продумайте стратегію реклами книги «Історія одного кохання». Запишіть контент-план, в якому вкажіть кількість, теми та короткий зміст майбутніх постів, які сприятимуть популяризації книги.
2. Для приваблення нових читачів придумайте «вірусний» допис про книгу: незвичайний, унікальний, гумористичний або з висвітленням гострих проблем, зображених у книзі, щоб підписники охоче ділилися постом і у такий спосіб поширювали про нього рекламу.
3. Доберіть аргументи, щоб мотивувати видавців надрукувати новий наклад книги.
4. Один із обов'язків SMM-менеджера — знаходити популярних блогерів, експертів та лідерів думок, а потім організовувати співпрацю: репости, експертні пости, спільні відео. Напишіть лист українському блогеру / блогерці, зацікавте його/її у співпраці.
5. Продумайте захід (конкурс, розіграш подарунків, акція), який сприятиме популяризації повісті. Проведіть цей захід у своєму класі.



ШЕДЕВРИ РЕНЕСАНСУ



Згадуємо вивчене

1. Згадайте головні риси культури ***доби Середньовіччя***.
2. Розкажіть про значення церкви в суспільному житті європейських країн.
3. Якою бачилася людина в цей період (безпорадною, сміливою, красивою, сильною, боязкою, розумною, грішною)?

ЕПОХА РЕНЕСАНСУ В ЄВРОПІ. КУЛЬТ АНТИЧНОСТІ.

Із другої половини XIV століття в Європі почався надзвичайно яскравий історичний період. Його назвали добою ***Відродження***, або ***Ренесáнсом*** (від слова **renaissance**, що в перекладі з французької означає *відродження*).

Доба Відродження охоплює лише два з половиною сторіччя — ***друга половина XIV – початок XVII століття***, — але за цей час світ змінився просто невпізнанно.

До XIV століття середньовічна католицька Європа була занедбаною окраїною цивілізованого світу, а її культура виглядала величезним кроком назад порівняно з часами Давнього Риму. Європейським країнам складно було суперничати і з розквітом Візантійської імперії, і витонченістю мусульманських держав, і освіченістю Китаю.

Однак на кінець Зрілого Середньовіччя в Європі розпочалися зміни, які швидко переросли в справжній економічний і культурний прорив. Це був початок ***Відродження*** — епохи небаченого розвитку науки, техніки, промисловості, завдяки якому західні європейці стали світовими лідерами.

Першість невеличкої Європи стала очевидною, і найбільше цьому сприяло підкорення нею океанів. Після створення португальцями в XV столітті нового типу вітрильника (каравéли), здатного йти проти вітру, європейці з'явилися в усіх куточках земної кулі. Вони, використовуючи свою технічну і військову перевагу, стали впевнено диктувати умови всім народам світу.

Європейська першість, закладена в епоху Відродження, утілилася в європеїзацію більшості населення Землі — європейські цінності та спосіб життя почали переймати навіть народи зі значно давнішими культурними традиціями. І процес цей триває донині.

Зміна світогляду європейців у добу Відродження

Найважливішою передумовою досягнень доби Відродження став ***розвиток міст*** і міського життя в епоху Середньовіччя. Почала розвиватися промисловість, з'явилися перші банки, потоки товарів йшли у різні країни світу.

Нові городяни-багатії прагнули розвивати свій бізнес, поліпшувати умови життя та урізноманітнювати дозвілля. В Європі виник попит на інженерів, юристів, бухгалтерів, лікарів, учителів, а також ***митців*** (архітекторів, художників, скульпторів, письменників).

Уперше після падіння Римської імперії в Європі з'явилася така велика кількість освічених людей. Вони здебільшого не належали до духівництва (як у Середньовіччі), а були ***світськими*** спеціалістами. Світогляд європейців почав докорінно змінюватися, і особлива роль у цьому процесі належала ***античності***.

Притаманна для античності любов до життя, захоплення красою і силою людини виявилися для нової еліти настільки близькими, що інтелектуали вирішили ***відродити*** ідеали минулого після тисячолітнього «варварства». (Звідси і назва нової епохи — Відродження, тобто ***відродження античності***.)

Як ви вже знаєте, у середні віки панувала думка про гріховність людини, її залежність від божественної волі.

Однак у XIV столітті під впливом античної культури сформувався інший погляд на сутність людини. Вона тепер бачилася не гріховною, а доброчесною, *творчою особистістю з почуттям власної гідності*, здатною будувати своє життя.



Гуманісти (картина Якопо де Барбарі, 1495 рік)

Нове розуміння сутності людини стало провідною ідеєю всієї доби Відродження й отримало назву ***гуманíзм*** (від латинського слова *humanus* — *людяний*).

Гуманістична культура набула світського характеру і поставила в центр уваги не Бога, а його найкраще творіння — ***людину***, назвавши її *«мірилом усього»*. Адже й справді, чого вартий світ без людини, яку, за Біблією, Творець поставив понад усім сущим на Землі? Невже

звичайне земне життя істоти, яку Бог створив за подобою своєю, вдихнув у неї безсмертну душу, заслуговує лише на осуд?

Гуманісти утверджували ***оптимізм*** та обстоювали ***рівність*** всіх людей, незалежно від походження. Вони вірили в людину і вважали, що кожен цілком здатен на самовдосконалення і вільну творчість.



Портрет молодої жінки (Сандро Боттічелі, 1480-1485 роки)

У зв'язку з цим виникає нове розуміння митця — він уже не сприймається, як у Середньовіччі, ремісником, рукою якого водить божественна воля. У ньому бачиться тепер вільний самодостатній творець, який керується власним натхненням.

У добу Середньовіччя твори живопису, скульптури і літератури покликані були, зазвичай, зміцнювати віру і втримувати людину від гріховних вчинків. У добу Відродження духовною цінністю стає й те, що викликає почуття естетичної насолоди, радості.

Наприклад, картини вже не виконують суто релігійно-виховне завдання, зображуючи, наприклад, пекельні муки, а слугують окрасою приміщень. Адже яке застосування в релігійному обряді чи в побуті може мати прекрасний портрет звичайної жінки, крім того, що дарує радість споглядання?

Змінюється ставлення і до природи. Для пересічного середньовічного європейця вона мала значення метеорологічного фактора, що заважає або допомагає у веденні господарства. Однак освічена людина доби Відродження зрозуміла, що дійсність може бути цікавою сама по собі: природа не лякає, а викликає захват; лісові й польові пейзажі милують око, а квіти — не лише корм для худоби. Для гуманістів довколишня дійсність стає джерелом естетичної насолоди.

Література доби Відродження

Головна особливість розвитку літератури доби Відродження — це надзвичайна ***цікавість ренесансних митців до античної літератури***. Всі освічені європейці вважали античні твори неперевершеним взірцем для наслідування.

Під впливом античних авторів європейські митці звернулися до *проблем* та *переживань сучасників*. Наприклад, Франческо Петрарка — творець ренесансної ***лірики*** — уперше після падіння Римської імперії описав кохання до реальної, земної жінки не як молитовний трепет (згадайте обожнення образу Беатріче у Данте Аліг'єрі), а як, хоча й ідеалізоване, але живе почуття.

Література доби Відродження зароджувалася в країнах Європи неодночасно. Першою увійшла в нову добу ***Італія*** (в XIV столітті), економічно найрозвиненіша країна доби Середньовіччя. Крім того, італійська культура була тісніше, ніж інші європейські культури, пов'язана з культурою Давнього Риму. Італійці завжди бачили в античності свою історію і своє минуле.

Із другої половини XV століття в коло ренесансної культури почали входити й інші країни Європи. Значно прискорило цей процес винайдення у 1445 році *книгодрукування*, яке швидко розповсюдилося Європою. Усі інші європейські літератури розвивалися не лише під впливом античної, але й під впливом італійської ренесансної літератури.

Класна дошка

Прикметні риси доби Ренесансу (Відродження)

- ***Відродження*** *античної* культурної спадщини.
- ***Гуманістичний*** світогляд: визнання людини найвищою цінністю, духовною і творчою особистістю.
- Увага філософів і митців до ***почуттів людини***.
- ***Любов*** до життя, людини, природи.
- ***Кохання*** — почуття, що очищує і підносить душу.
- *Світський* (нецерковний) характер ренесансної літератури.
- ***Митець*** — уже не ремісник, а творець; володар свого таланту. Його талант має визнання.
- Ренесансне мистецтво спрямоване не на релігійно-виховні завдання, а на досягнення *естетичної насолоди*.
- Прагнення пізнавати світ; *відокремлення науки від релігії*.
- Розвиток літератури на *національних мовах* на противагу латиномовній.

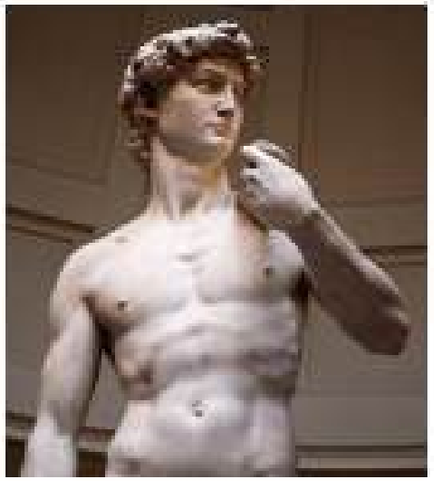
Однак завершилася доба гуманізму розчаруванням у людині та в її спроможності змінити і себе, і недосконалий світ. У романі видатного іспанського письменника ***Мігеля де Сервантеса «Премудрий ідальго Дон Кіхот»*** відобразився цілковитий крах ідей Ренесансу, їхня несумісність із повсякденною грубою реальністю.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

1. Які століття охоплює ***доба Відродження***?
2. Поясніть, як економічне піднесення спричинило зміну світогляду європейців.
3. Які світські професії виникли в містах і чому?
4. Поясніть відмінність між ремісниками і митцями. Доведіть, що і ті, й інші потрібні в суспільно-економічному житті.
5. Хто такі ***гуманісти*** і які ідеї вони пропагували?
6. Чому гуманістичні ідеї виникли саме в колі освічених світських людей?
7. Поясніть походження назви ***Відродження*** (або Ренесанс).
8. Зробіть висновки, у чому відмінність між середньовічним і ренесансним сприйняттям навколишнього світу і людини.

Для тих, хто хоче знати більше

Найвидатнішими митцями доби Відродження стали італійці ***Леона́рдо да Ві́нчі*** (1452 – 1519), ***Мікела́нджело Буонарро́ті*** (1475 – 1562) і ***Рафае́ль Са́нті*** (1482 – 1520). Вони втілили у собі проголошений гуманістами ідеал універсальної людини — творця і знавця багатьох галузей культури і науки.



Давид (скульптура Мікеланджело Буонарроті, 1501-1504 роки)

Так Леонардо да Вінчі не лише художник, автор одного з найзначніших шедеврів в історії живопису — картини ***«Джоконда»***, а й видатний вчений та інженер.

У записах Леонардо да Вінчі збереглося чимало креслень невідомих тоді гелікоптера, парашута, самохідного візка і навіть робота, а також багатьох удосконалень для технічних пристроїв.

Мікеланджело Буонарроті створив статую біблійного героя ***Давида***, яка досі вважається символом Флоренції, та розписав стелю Сікстинської капели в Римі. А ще Мікеланджело був видатним архітектором і поетом — автором філософських сонетів.

Рафаель Санті — творець всесвітньо відомої картини ***«Сікстинська мадонна»***, прославився ще й як архітектор. Шедеври цих майстрів, утверджуючи культ земного життя, стали взірцями ренесансного мистецтва.

Франческо Петрарка (1304 – 1374)



Франче́ско Петра́рку вважають вождем освіченої ***Європи XIV століття***, виразником ідеї нової людини, яка усвідомлює свою неповторність. Із його творчості в італійській літературі починається доба Відродження.

Народився Франческо Петрарка 20 липня 1304 року в невеликому італійському місті Ареццо, у сім'ї нотаріуса. Його батько був успішною і шанованою людиною Флоренції. Він дружив із видатним італійським поетом ***Да́нте Аліг'є́рі***, творчість якого стала підґрунтям для італійського Відродження. Однак так само, як і Данте, батько Петрарки був вигнаний із міста за політичну діяльність.

Дитинство Франческо пройшло в домі його прадіда, людини високоосвіченої і глибоко релігійної. Величезний вплив на формування особистості хлопчика мала його мати, монна Еле́тта. Її Петрарка називав найкращою з матерів, присвятив їй вірші, а роки дитинства вважав найщасливішими.



Лаура (мініюнок XV ст.)

Батько хотів, щоб син здобув юридичну освіту. Петрарка був здібним студентом, але ще в університеті зрозумів, що його справжнім покликанням є поезія. Після смерті батька, які (за переказами) залишили йому у спадок тільки рукопис творів Вергілія, Франческо покинув юриспруденцію і прийняв духовний сан. Однак це не завадило Петрарці частину своєї творчості присвятити ***світській поезії*** і здобути славу кращого поета сучасності.

6 квітня 1327 року в церкві святої Клари (м. Авіньйон) 22-річний Петрарка зустрів золотоко́су жінку, яку покохав і оспівав у поезіях. Цю дату Петрарка згадує в сонетах, що ввійшли до збірки ***«Канцонье́ре»***. Митець прославив свою кохану на віки, називаючи її ***мадонною Лау́рою*** (мадонна — звертання до заміжньої жінки).

Хто така золотокоса Лаура і яким було її справжнє ім'я — достеменно невідомо. Очевидно, невипадково поет оспівав її саме під цим іменем: воно співзвучне і з ла́вром (символом слави), і ніжним вітерцем, і золотом волосся: Laura — lauro — l'auro — l'aureo. Єдина жінка, якій Франческо Петрарка присвятив вірші, померла у сорокарічному віці (1348 р.), можливо, під час епідемії чуми.

Із 1333 року поет подорожує країнами Європи. У цих мандрівках Петрарка гостро відчув красу природи, яка для середньовічної людини мала суто практичне, господарське значення. Поет же оспівує чудові живі пейзажі, які викликають у його серці щиру радість.

Мандруючи, Франческо Петрарка зі своїм братом здійснив сходження на гору Ванту (висота 1912 м над рівнем моря), що на півдні Франції. Цікаво, що дата підкорення італійським поетом цієї гори — 26 квітня 1336 року — вважається днем народження альпінізму.

Під час подорожі Франческо Петрарка знайомиться з видатними європейськими вченими, вивчає бібліотечні фонди монастирів, розшукує і оплачує переписування античних рукописів. У добу Середньовіччя вони вважалися старим мотлохом і були приречені на знищення. Та завдяки Петрарці сотні давніх рукописів були збережені.

У 1337 році Франческо Петрарка вперше відвідує Рим — колишню столицю могутньої імперії. Це доволі занедбане місто вразило поета величчю давньої архітектури і своєю історією. Поет захопився ідеєю відродження втраченої могутності Римської імперії, можливості об'єднання Італії.

1 вересня 1340 року Франческо Петрарка одержав запрошення на церемонію увінчання лавровим вінком у Римі. Це було найвищою відзнакою для державних діячів. Увінчання Петрарки означало визнання особливого значення поезії і поета в житті всього суспільства. Сам поет уже давно мріяв про визнання у священній столиці, яка пам'ятала коронації імператорів.

Пасхальної неділі 8 квітня 1341 року у парадній залі давньоримського сенату Петрарку оголосили «великим поетом та істориком», надали йому римське громадянство і відповідні привілеї.

Слава Франческо Петрарки була вражаючою. Його визнали вождем нової епохи, нової культури, що будується на засадах людинолюбства. Сучасники вважали, що він відродив раніше втрачену витонченість поезії давніх римлян. Діяльність Петрарки ознаменувала перехід від середньовічного мороку до світла культури і людяності.

Про нього писали: «Петрарка зажив такої слави, якої не зажив жоден моралі́ст, жоден поет». Вельможі *«вважали за щастя доторкнутися до його священних ніг»*. Упродовж життя поет відвідував видатних учених і політичних діячів, листувався з ними, дозволяв собі давати поради і робити зауваження імператорам і папам.



Перша зустріч Петрарки і Лаури (картина Мері Спарталі Стілмен)

Петрарка був людиною нової епохи, митцем, інтелектуалом із усвідомленням власної винятковості і гідності.

У 1351 році уряд Флоренції відправив до Петрарки його друга, видатного письменника Джова́нні Боккаччо, який вручив поетові послання, в якому йшлося, що Флоренція запрошує Петрарку очолити університетську кафедру, створену спеціально для нього. Поетові також обіцяли повернути конфісковане колись у його родини майно.

Франческо Петрарка пишномовно подякував за високу честь і... не поїхав до Флоренції, яка колись прирекла на вигнання його батька, а також видатного поета ***Данте Аліг'єрі***.

Останні роки життя Франческо Петрарка прожив у місті Па́дуя. Він говорив: *«Я хочу, щоб смерть прийшла до мене у той момент, коли я буду читати або писати»*. Він помер за день до свого сімдесятиріччя, схилившись над рукописом і тримаючи перо в руці.

ЛІТЕРАТУРНИЙ КОМЕНТАР

Збірка «Канціоньєре»[1]

Франческо Петрарка, наслідуючи античні взірці, у своїй творчості втілив новий гуманістичний світогляд, орієнтований не на релігію, а на людину. Він відкинув ідею самозречення і вчив сучасників радіти земному життю, любити його багатобарвність.

Петрарка прагнув відродити античне розуміння земної, внутрішньо вільної людини. Цей ідеал втілився у збірці ***«Канціоньєре»***, створеної не латиною, а національною, тобто ***італійською мовою***.

До «Книги пісень» Франческо Петрарка включив 366 поезій і зокрема 317 сонетів. «Канціоньєре» — це вірші Петрарки до Лаури, які, як і вірші Данте до Беатріче, стали своєрідною сповіддю про нероздільне кохання.



Початок рукопису першого видання «Канціоньєре»

Ця збірка розділена на дві книги: ***«На життя мадонни Лаури»*** (263 поезії) і ***«На смерть мадонни Лаури»*** (103 поезії). У першій книзі поет оспіває кохану, а в другій — оплакує її передчасну смерть.

Італійський митець у зображенні почуттів прагне ***реалізму***. Тому Лаура для закоханого поета — не абстракція, не холодний символ, а цілком реальна земна жінка, хоча й по-ренесансному *ідеалізована*.

Уяву поета хвилює її зовнішній вигляд, її краса. Почуття кохання до Лаури переростає в радісне сприйняття світу. Але любов у «Канціоньєре» — не лише світла радість, а й пекельні муки, адже це почуття без взаємності.

Сонети італійського митця вирізняються досконалістю форми і вишуканістю образів. Ці довершені вірші викликали величезну кількість наслідувань і заклали основу для розвитку лірики ***петраркізму***, для

[1] *Канцо́не* — пісня; канціоньєре — книга пісень або збірка пісень.

якої властива *ідеалізація* коханої і зображення *любові як почуття, невіддільного від страждання*.

Завдяки Франческо Петрарці сонет став однією з найпопулярніших поетичних форм італійської лірики XV–XVIII століть.

«Канцоньєре» містить не тільки любовну лірику — це перша в літературі різнотематична збірка віршів. До неї входять вірші на політичні та філософські теми; поезії, в яких оспівується дружба і краса природи.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Готуємося до роботи з творами

1. Чому поета **Франческо Петрарку** називають вождем культурного руху доби Відродження у країнах Європи?
2. У чому полягає особлива заслуга Петрарки в збереженні літературних пам'яток античної доби?
3. Чому саме ***Рим*** мав особливе значення для Франческо Петрарки?
4. Прокоментуйте портрет Франческо Петрарки. Які ***деталі*** цього портрета є символічними?
5. Розкажіть про тематику збірки Франческо Петрарки ***«Канцоньєре»***.
6. Яке почуття стало поштовхом до створення збірки «Канцоньєре»?

СОНЕТ 61

Благословенні будьте, день і рік,
І мить, і місяць, і місця уро́чі,
Де спостеріг я ті сяйливі о́чі,
Що зав'язали світ мені навік!

Благословен вогонь, що серце пік,
Солодкий біль спечаленої ночі
І лук Аму́ра, що в безоболо́ччі
Пускав у мене стріл ясни́й потік!

Благословенні будьте, серця рани
І вимовлене пошепки ім'я
Моєї доння — ніжне і кохане,

І ці сторі́нки, де про неї я
Писав, творивши славу, що не в'яне, —
Й ти, неподільна радосте моя!

Переклад з італійської Дмитра Павличка

Прокоментуйте значення слова ***благословенний***.

З'ясуйте, хто такий ***Амур*** і які стріли він пускає.

Чому в зображені несподіваного кохання Франческо Петрарка згадує саме стріли?

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Працюємо над текстами творів

1. Вдумливо і виразно прочитайте ***сонет 61***.
2. ***Повтор*** якого слова використовується в сонеті? Свідченням чого є цей повтор?
3. Що ліричний герой благословляє у вірші?
4. Доведіть, що за допомогою ***повтору*** і ***переліку*** поет досягає постійного посилення напруженості почуттів у сонеті.
5. Якою владою в античній міфології був наділений бог ***Амур***.
6. Про яку ***неподільну радість*** пише поет і чому він її благословляє?
7. Чому ***стріли Амура*** і ***«серця рани»*** пов'язуються в сонеті одночасно і з болем, і з радістю?
8. Знайдіть у сонеті приклад ***оксиморону*** (поєднання несумісних понять).
9. Доведіть, що на творчість Франческо Петрарки мала вплив ***антична міфологія***.

СОНЕТ 132

Як не любов, то що ж це бути може?
А як любов, то що ж таке вона?
Добро? — Таж в ній скорбо́та нищівна!
Зло? — Але ж муки ці солодкі, Боже!

Горіти хочу? — Відкатись него́же!
Не хочу? — То даремна скарг луна?!
Живляща смерте, втіхо навісна!
Хто твій тягар здолати допоможе?

Чужій чи власній долі я служу?
Неначе в далечінь морську безкраю
В човні хисткому рушив без керма —

Про мудрість тут і думати дарма,
Чого я хочу — й сам уже не знаю;
В мороза палаю — в спеку весь дрижу.

Переклад з італійської Григорія Кочура

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Працюємо над текстами творів

1. У ***сонеті 132*** знайдіть приклади використання ***протиставлення*** та ***оксиморону*** (поєднання несумісних понять), ***риторичних звертань*** і ***запитань***.
2. Як за допомогою цих поетичних засобів передано душевний неспокій ліричного героя?
3. Поміркуйте, чому закоханого поглинає «скорбота нищівна»?
4. Прокоментуйте рядок *«Чужій чи власній долі я служу?»*
5. Що, на вашу думку, *символізує* образ ***човна*** в цьому вірші Петрарки?
6. Які ***епітети*** використано в сонеті 132?
7. Вивчіть напам'ять один із сонетів Франческо Петрарки.

Узагальнюємо і підсумовуємо

8. Доведіть, що у творах Петрарки кохана жінка зображується ***ідеалізовано***.
9. Чому, на вашу думку, кохання несе ліричному герою і втіху, і страждання?
10. Як ліричний герой сприймає свої любовні муки?
11. Доведіть, що навіть кохання без взаємності стало окрасою життя героя.

12. Доведіть, що в центрі уваги поета-гуманіста — людина зі своїми земними почуттями.
13. Як ви гадаєте: якби священнослужитель Франческо Петрарка жив у добу Середньовіччя, які теми він обрав би для своїх віршів?
14. Ліричний герой Данте Аліг'єрі відчував до своєї коханої священний молитовний трепет. Зробіть висновок, як змінилося бачення жінки у творах Петрарки.
15. Знайдіть текст сонета 267. Виразно прочитайте і поміркуйте, до якої книги він входить — «***На життя мадонни Лаури***» чи «***На смерть мадонни Лаури***».
16. Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/ZrtPyZTz або QR-кодом і розв'яжіть завдання літературної гри.

Застосовуємо теоретичні поняття

17. Згадайте особливості побудови ***сонета***.
18. Поясніть, чому форму сонета називають ***канонічною***.
19. Складіть і запишіть ***схему римування*** сонетів 61 та 132.
20. Поясніть, що таке ***петраркізм***.

Читаємо мовою оригіналу

Увійдіть за покликанням https://cutt.ly/2eFfjNRB або скористайтеся QR-кодом і прочитайте сонети Петрарки в оригіналі.



Виконуємо творчі завдання

1. Уявіть, що Франческо Петрарка в одному із сонетів звертається безпосередньо до читачів. Як ви гадаєте, про що він хотів би сказати нам у своєму посланні? Запишіть короткий зміст його звернення.
2. Розгляньте ілюстрацію на сторінці 156. Опишіть зображену сцену. Розкажіть, якою постає Лаура перед поетом. Поміркуйте, у чому полягає для поета символізм зустрічі з Лаурою саме у церкві?

УКРАЇНА У СВІТІ



Сергія Дзюбу (народився у 1964 році) — письменника, журналіста, видавця, перекладача — уродженця міста Пирятин Полтавської області, називають українським Петраркою. Свою любовну лірику митець присвятив дружині Тетяні.

Сергій Дзюба — автор збірок власних поезій і перекладів, лауреат багатьох літературних міжнародним премій. Також подружжя Сергія і Тетяни Дзюби отримали звання Всесвітніх послів культури і літератури за активну творчу діяльність.

ЗАКОХАНИЙ

(переспів Франческо Петрарки)

У збірці, де палає жар любові,
Ніколи не згасають почуття.
Я, звісно, помилявся, як дитя,
Однак на поклик серця линув знову!

Летів, немов метелик, на вогонь,
Зривав свій голос, ранив ноги босі...
За що прошу пробачення і досі,
Хоча дожив до посивілих скронь.

Не смійтесь наді мною, милі друзі,
Судіть не так суворо дивака,
Який живе з душею в унісон.

Бо пригадаю любощі на лузі
Й ховаю тихо сльози у рукав...
Так радощі земні — короткий сон.

ЛІТЕРАТУРА І СВІТ ПРОФЕСІЙ



Опановуємо ази розробника вебсайту

Розробник вебсайтів — це спеціаліст, який створює і підтримує вебсайти. Він займається як технічною, так і візуальною частиною сайту, забезпечуючи його роботу, зручність використання і привабливий дизайн.

Творче завдання. Технічну сторону створення вебсайту ви розглядаєте на уроках інформатики, а зараз попрацюйте над його візуальною та змістовою частинами.

1. Присвятіть свій сайт Франческо Петрарці. Придумайте креативну назву для вашого ресурсу, обдумайте, на яку аудиторію читачів ви розраховуєте (діти, молодь, дорослі).
2. Оберіть стиль для дизайну сайту. Наприклад, класичний, сучасний, казковий або мінімалістичний. Доберіть кольорову гаму, яка найкраще відповідає вашій темі. Поясніть, чому ви обрали ці кольори і стиль.
3. Намалюйте на ватмані або розробіть за допомогою комп'ютера макет головної сторінки вашого сайту. Визначте, де будуть розташовані логотип, меню, заголовки, зображення і текстові блоки.
4. Доберіть зображення (ілюстрації, обкладинки книг, портрети, аудіозаписи віршів і відеоролики, присвячені Петрарці), які будуть використовуватись на сайті.
5. Підготуйте презентацію вашого сайту. Обговоріть із однокласниками, що можна покращити або змінити у вашому кінцевому продукті.

Вільям Шекспір
(1564 – 1616)



Про життя геніального англійського поета і драматурга доби Відродження залишилося дуже мало відомостей. Дослідникам біографії Вільяма Шекспіра доводиться послуговуватися лише нечисленними переказами і мізерною кількістю документів: записами в церковних книгах, списками учасників вистав, грошовими розписками і листами його сучасників.

Достеменно відомо, що народився ***Ві́льям Шекспі́р*** у невеличкому місті Стретфорд-на-Ейвоні у 1564 році. Однак, точної дати народження митця дослідники не знають, але мають доволі вірогідну версію. Вона ґрунтується на записі в стретфордській церковній книзі про те, що Вільяма охрестили 26 квітня. В ті часи обряд хрещення відбувався зазвичай на третій день після народження дитини, тому припускають, що датою народження всесвітньовідомого англійського драматурга є ***23 квітня***.

Його батько, Джон Шекспір, був сином фермера, який зумів розбагатіти, очевидно, на чинбарстві[1] і торгівлі вовною. Ставши власником двох будинків у Стретфорді, Джон одружився з дочкою сільського джентльмена (тобто дворянина).

У сім'ї Шекспірів народилося восьмеро дітей: чотири сини та чотири доньки. Проте дві перші дівчинки померли в ранньому дитинстві, як вважають, під час жахливої епідемії чуми. Тому найстаршою дитиною став син Вільям, який усе життя опікувався батьками та молодшими Шекспірами.

Джон Шекспір був поважною особою у Стретфорді: його обирали членом міської ради, а коли Вільямові виповнилося 4 роки, батько став мером. Вважають, що Шекспіри віддали сина до місцевої граматичної школи, яка була однією з кращих в Англії. Також відомо, що з 16 років Вільяму довелося працювати, оскільки у 1580-х роках справи у бізнесі батька різко погіршилися.

У вісімнадцятирічному віці Вільям Шекспір одружився з Енн Хетевей, донькою заможного селянина. А коли Вільяму виповнилося 23, він залишив родину і трьох своїх дітей та вирушив до Лондона, столиці Англії.

Дослідники біографії Шекспіра вважають, що в Лондон він прибув у 1587 році як актор у складі театральної трупи[2].

---

[1] *Чинбарство* — обробка, вичинка шкіри.

[2] *Трупою* називають групу артистів театру або цирку.

Театр в Англії

Одним із найпоширеніших видів театральних дійств дошекспірівської середньовічної Англії була постановка епізодів із Біблії під час релігійних свят. Ці інсценізації зі Святого Письма дали поштовх для розвитку англійського театру. Мандрівні актори, переїжджаючи від міста до міста, показували вистави, серед яких були ***моралі́те*** — часто доволі нудні п'єси повчального змісту, і ***фа́рси*** — п'єси, у яких було багато грубих жартів і клоунади.

Театрів у сучасному вигляді в Англії не було: для простої публіки вистави показували на майданчиках та у внутрішніх дворах готелів-заїздів. Для обраних глядачів — у палацах вельмож або короля.

У XVI столітті актори мали погану репутацію через свій мандрівний спосіб життя. Їх прирівнювали до волоцюг і крадіїв, через що могли засудити, піддати тортурам і навіть стратити. Проте з 1570-х років ситуація змінюється, а особливо після того, як королева Єлизавета (1533–1603) взяла деякі театральні трупи під своє заступництво.

На той момент, коли Вільям Шекспір приїхав до столиці, Англія доби Відродження переживала піднесення. За роки правління улюблениці народу королеви Єлизавети Англія з економічно відсталої перетворилася на одну з наймогутніших країн Європи. У Лондоні з'явилися загальнодоступні театри, вистави яких залюбки відвідувала і сама англійська королева.

Перший ***стаціона́рний теа́тр***, який мав постійне приміщення, з'явився у 1576 році. Він (та інші, збудовані пізніше) був подібний до заїзду, не мав даху й так і називався — ***«Теа́тр»***. Його власником був колишній тесля, а потім актор, ***Джеймс Бе́рбедж***.

Артисти «Театру», як і інші, майже не використовували декорації, місце дії вони позначали написами на табличках, але дуже велику увагу приділяли костюмам. До складу трупи входило 8–15 акторів; усі ролі виконували чоловіки.

Молодий Шекспір у Лондоні

Акторство за часів Шекспіра стало доволі прибутковим фахом і це, можливо, було головним чинником у його виборі професії. Адже молодий Вільям мав дбати про велику родину, залишену в Стретфорді. Відомо, що з 1590 року Шекспір працював у різних лондонських театрах (зокрема й у королівській трупі) і вже на початку 1590-х років став відомим драматургом.

Для тогочасного англійського театру було нормою кожні два тижні показувати нову постановку. Через це театральні трупи постійно відчували нестачу п'єс. Акторам, аби поновити репертуар, навіть нерідко доводилося спішно переробляти тексти вже відомих творів.

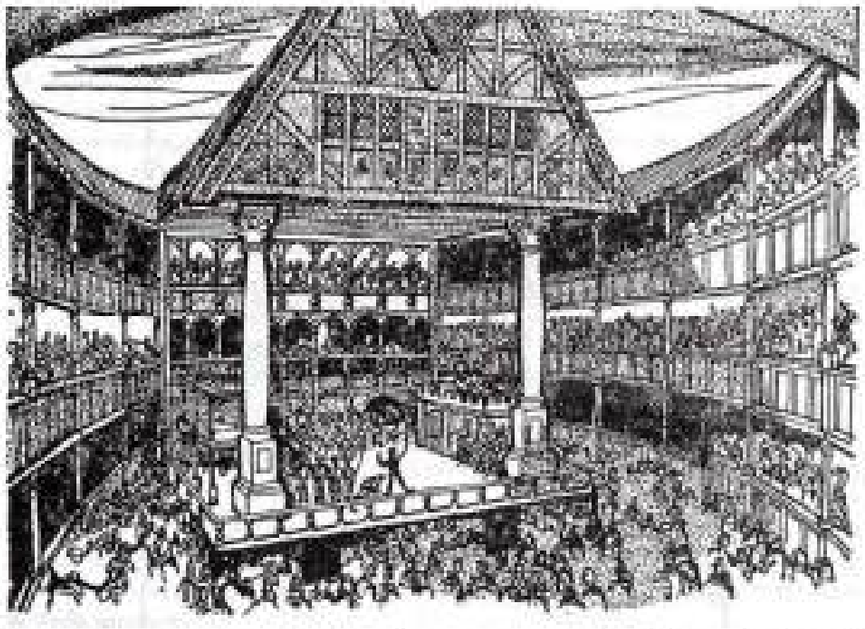
Зрозуміло, що за цих обставин хороший драматург був для театру справжнім скарбом. Найімовірніше, й акторові Вільяму Шекспіру для оновлення театрального репертуару доводилося пристосовувати до постановки твори інших авторів.

Шекспір запозичував сюжети з ***історичних хронік***, ***італійських новел*** і творчого доробку інших драматургів. У той час п'єси не вважалися літературними творами, а рукопис п'єси ставав власністю театру, але не драматурга.

Шекспір і трупа Бербеджа

Із 1594 року ім'я Шекспіра фігурує у складі найкращої трупи Джеймса Бербеджа, власника «Театру». Проте Вільям усе рідше виходить на сцену в якості актора. Тепер його головне завдання — писати для театру, адже його твори мають у публіки величезний успіх.

Тексти шекспірівських драм користувалися попитом і в читачів, але їх друкували в піратських виданнях без зазначення автора. Щоправда, сам Шекспір був байдужим до публікацій своїх текстів. Тому, наприклад, у виданні його історичної п'єси-хроніки «Річард II» було допущено 69 помилок. Пізніше видавець 12 із них виправив, але водночас припустився 120 нових!



Шекспірівський театр «Глобус» (реконструкція Леслі Хотсон, 1960 рік)

У 1599 році трупа Бербеджа будує нове приміщення для вистав, яке пізніше назвали «***Глобусом***» (точніший переклад — ***земна куля***). Цей відкритий театр уміщував до 3 тисяч глядачів! Трупа обрала своїм гаслом вислів «*Весь світ — театр*», а на її прапорі був зображений Геркулес (Геракл), який тримає на плечах земну кулю.

Щоб покрити витрати на будівництво приміщення, у 1600 році театр продав видавництву 4 п'єси популярного драматурга Вільяма Шекспіра. Усі вони були надруковані під його іменем. У цей час Шекспір купує у Стретфорді нерухомість і стає землевласником.

У 1612 році Шекспір залишає трупу Бербеджа, в якій пропрацював понад 20 років. Він буває в Лондоні, зустрічається із друзями-акторами, але живе в Стретфорді господарськими клопотами.

У 1615 році Вільям Шекспір нарешті почав працювати над упорядкуванням текстів своїх творів, але в березні 1616 року захворів і 23 квітня помер.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Що вам відомо про життя і творчість геніального англійського драматурга ***Вільяма Шекспіра***? Складіть у зошиті хронологічну таблицю біографії Шекспіра.
2. Розкажіть про розвиток ***театру*** в дошекспірівській Англії. Що є спільного в історії розвитку ***античного*** та ***середньовічного*** театрів? Доведіть, що релігійна обрядовість мала важливе значення у формуванні драматичного мистецтва.
3. Порівняйте будову театрів доби античності і Відродження (сторінки 56 та 164).
4. Що є спільного та відмінного у складі труп давньогрецького та англійського театру другої половини XVI століття? Яким було ставлення до акторів у Стародавній Греції та в Англії?
5. Поясніть, що стало причиною розквіту драматичного мистецтва в Англії часів правління королеви Єлизавети.
6. Чому драматургів особливо цінували в англійських театрах XVI століття? Чиєю власністю вважалися написані ними п'єси?

ЛІТЕРАТУРНИЙ КОМЕНТАР

Сонети Шекспіра

Час створення сонетів Вільяма Шекспіра дослідники відносять до ***1592–1598 років***. Однак із друку ***154 шекспірівські сонети*** вийшли лише в 1609 році.

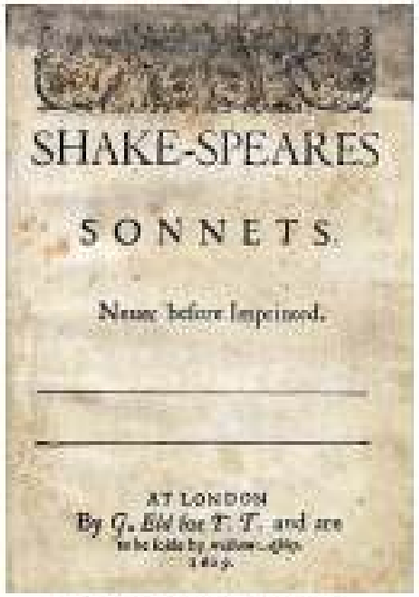
Сонет утвердився в англійській літературі в середині XVI століття під впливом італійської поезії, зокрема сонетів Франческо Петрарки. Закладена ще Петраркою ***ідеалізація*** образів і почуттів визначала головні риси англійських сонетів. Англійські сонети цілком відповідали традиціям ***петрарки́зму***, їх писали вишуканою, піднесено-урочистою мовою.

Вільям Шекспір у сонетах не *ідеалізує ні образ коханої, ні переживання ліричного героя*. Поет писав вірші емоційно й надзвичайно відверто. Вишукану і піднесено-урочисту мову Шекспір замінив *живою розмовною говіркою*, а також відмовився від моди на античні мотиви та екзотичні імена.

Центральними образами сонетів Шекспіра є *ліричний герой*, його *молодий друг* і *кохана*, яку прийнято називати «***смаглявою леді***». Со-

нети переважно присвячені темам *дружби*, *кохання*, *ревнощів* і пошуку *сенсу буття*.

Душевні переживання ліричного героя — пристрасні й зворушливі — є реакцією на живу дійсність, а не на умовну ідею чи уявний образ. У його почуттях і думках віддзеркалився світогляд людини доби Ренесансу, для якої кохання й дружба стали визначальними життєвими цінностями.


SHAKE-SPEARES

SONNETS.

Neuer before Imprinted.

AT LONDON
By G. Eld for T. T. and are
to be folde by William Aspley
1609.

Перше видання сонетів Шекспіра (1609 рік). Видання відбулося без дозволу автора

У збірці сонетів можна простежити ***наскрізний сюжет***. Перші сонети присвячені дружбі ліричного героя і його молодого друга, якого зображено носієм найкращих рис. У наступних сонетах з'являється тема суперництва між ними за кохану і мотив розчарування в дружбі. Віроломство друга і зрада коханої пробуджують роздуми про недосконалість людського світу. Ця думка найглибше розкрита у відомому ***сонеті 66***.

Наступним етапом душевного становлення героя збірки стає розуміння, що світ набагато складніший, ніж здавалося, тому не варто його ідеалізувати. На зміну розчаруванню приходить нові мотиви — незважаючи на палке кохання, герой переступає через ревнощі (сонет 116), і дружба відновлюється.

Завершують збірку сонети, присвячені почуттю героя до смаглявої леді, в яких він вже подолав ідеалізоване бачення коханої (про що йдеться у сонетах 130 і 143), однак усе одно продовжує її кохати.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Готуємося до роботи з творами

1. Розкажіть, що вам відомо про життя ***Вільяма Шекспіра***.
2. У чому полягає ***новаторство*** поезії Вільяма Шекспіра?
3. Яким є наскрізний сюжет ***циклу сонетів*** Шекспіра?

СОНЕТ 66

Стомившися, вже смерті я благаю,
Бо скрізь нікчемність в розкоші сама,
І в злиднях честь доходить до одчаю,
І чистій вірності шляхів нема,

І силу неміч забива в кайдани,
І честь дівоча втоптана у бруд,
І почесті не тим, хто гідний шани,
І досконалості — ганебний суд,

І злу — добро поставлене в служниці,
І владою укрмлені митці,
І істину вважають за дурниці,
І гине хист в недоума руці.

Стомившись тим, спокою прагну я,
Та вмерти не дає любов твоя.

Переклад з англійської Дмитра Паламарчука

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

1. Які почуття переважають у ***сонеті 66***?
2. Що, на думку ліричного героя, є причиною відсутності гармонії у світі? Які вади засуджуються у творі?
3. Яке почуття дає герою душевні сили? Поміркуйте, яка ***головна думка*** сонета.
4. Назвіть приклади ***антитези*** в сонеті 66. Яку думку підкреслює антитеза у вірші?

СОНЕТ 116

Не буду я чинити перешкоди
Єднанню двох сердець. То не любов,
Що розцвіта залежно від нагоди
І на віддаленні згасає знов.

Любов — над бурі зведений маяк,
Що кораблям шле промені надії,
Це — зірка провідна, яку моряк
Благословляє в навісній стихії.

Любов — не блазень у руках часу,
Що тне серпом своїм троянди свіжі —
І щік, і уст незайману красу.
Той серп любові справжньої не ріже.

Як це брехня — я вірші не писав,
І ще ніхто на світі не кохав.

Переклад з англійської Дмитра Паламарчука

З'ясуйте значення слова ***маяк***. Якою є функція цієї споруди у морі? Чому поет використав цей образ у сонеті?

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

1. У чому полягає душевне благородство ліричного героя в ***сонеті 116***?
2. Якою має бути ***справжня любов***, на думку автора сонету?
3. В часи, коли ще не було навігаційного обладнання, моряки визначали напрям руху корабля, орієнтуючись на сузір'я. Прокоментуйте образ ***провідної зірки*** у сонеті.
4. Випишіть приклади ***метафор*** і поясніть їхній зміст.

СОНЕТ 130

Її очей до сонця не рівняли,
Корал ніжніший за її уста,
Не білосніжні пліч її овали,
Мов з дроту чорного коса густа.

Троянд багато зустрічав я всюди,
Та на її обличчі не стрічав,
І дише так вона, як дишуть люди, —
А не конвалії між диких трав.

І голосу її рівнять не треба
До музики, миліші мені,
Не знаю про ходу богинь із неба,
А кроки милої цілком земні.

І все ж вона найкраща поміж тими,
Що славлені похвалами пустими.

Переклад з англійської Дмитра Паламарчука

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

1. Доведіть, що в ***сонеті 130*** ліричний герой не ідеалізує свою кохану.
2. Як портрет коханої з сонета Вільяма Шекспіра ***протиставляється*** портретам жінок із поезій попередників Шекспіра?
3. Доведіть, що Шекспір не обожнює кохання, а зображує його як земне почуття.
4. Як ви розумієте останні два рядки сонета 130?

СОНЕТ 143

Буває іноді, щоб упіймати
Шкідливу курку там або курча,
Дитину опуска додолу мати
І тільки й думає про втікача.

Дитя волає, щоб вернулась мати,
Вмивається невтішними слізьми.
Дихнути ж мамі не дає пернате,
Під самим носом тріпає крильми.

Так мчиш і ти за мрією в погоні,
Надіючись вніймать її колись.
Я ж простягаю, мов дитя, долоні:
— Не покидай, кохана, повернись!

Хай воля вволиться твоя, — волаю, —
Лиш не давай загинути з одчаю.

Переклад з англійської Дмитра Паламарчука

Читаємо мовою оригіналу

Увійдіть за покликанням https://cutt.ly/qeFfjlrh або скористайтеся QR-кодом і прочитайте сонети Вільяма Шекспіра в оригіналі.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

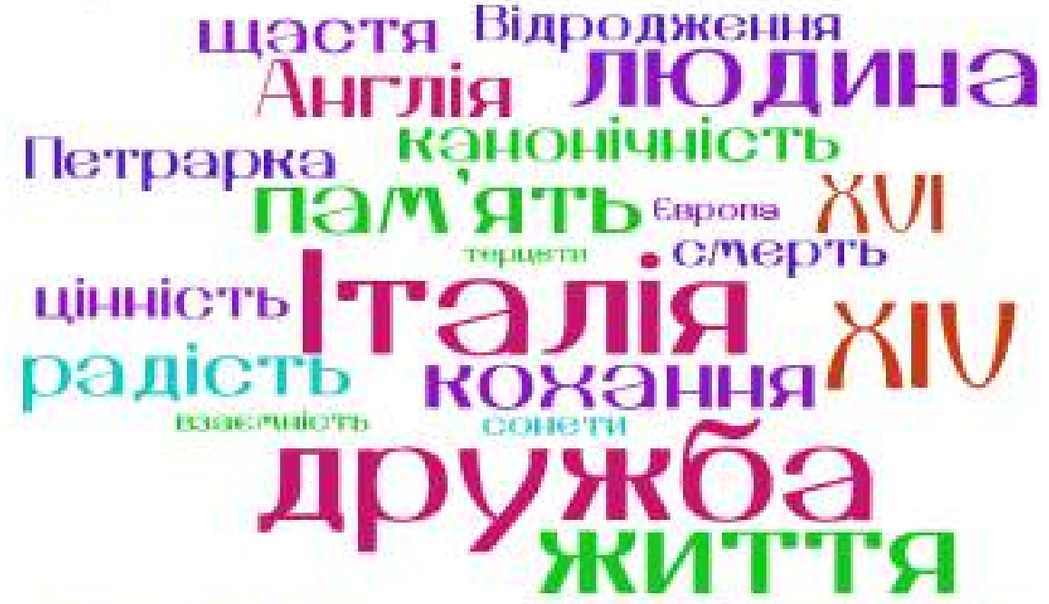
1. Як за допомогою звичайної побутової сцени поет у ***сонеті 143*** зображує негаразди в любовних стосунках?
2. Поясніть зміст ***антитези*** *курка — дитина*. Що в сонеті ***символізують*** ці образи?
3. У сучасній літературі символом мрії є недосяжний ***синій птах***. Поміркуйте, чому автор у сонеті 143 використав приземлений образ курки.
4. Доведіть, що ліричний герой не ідеалізує ні свою кохану, ні їхні стосунки.

Застосовуємо теоретичні поняття

5. Доведіть, що поезія Вільяма Шекспіра є прикладом ***ренесансного мистецтва***.
6. На прикладі сонетів Шекспіра поясніть, як поет розвинув традиції ***петраркізму***.
7. Доведіть, що вірші Вільяма Шекспіра належать до ***сонетів***.
8. Проаналізуйте особливості ***англійського сонета***.
9. Порівняйте будову ***англійського*** та ***італійського*** сонетів.

Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше

10. Згадайте, що в літературознавстві називають ***оригіналом*** і ***перекладом***.
11. Прочитайте сонети Вільяма Шекспіра мовою оригіналу.
12. Спробуйте зробити свій переклад одного з вивчених сонетів. Порівняйте його з перекладом відомого українського перекладача Дмитра Паламарчука.
13. Перегляньте хмару слів. Оберіть декілька ключових слів і складіть із ними текст на 5-7 речень.



Шекспір і його п'єси

Вільям Шекспір (на відміну від Франческо Петрарки) байдуже ставився до літературної слави. Тому в період театральної діяльності він не проконтролював видання своїх п'єс, а в останні роки життя не впорядкував творчу спадщину. Після смерті драматурга залишилося 37 п'єс, 2 поеми, 154 сонети.

Шекспір розпочав свою творчість популярним тоді жанром ***хроніки***. Основною темою його історичних драм є феодальні міжусобиці. У своїх творах Шекспір не повчає, як було прийнято у тодішній драматургії, а показує суперечливість внутрішнього світу людини, а особливо людини, наділеної владою.

Однак як митець доби Відродження, Шекспір не міг оминути у своїх п'єсах тему кохання. Досі надзвичайно популярною залишається написана в ***1595 році*** трагедія ***«Ромео́ і Джульє́тта»***, коротка історія кохання юних жителів італійського міста Верона.

У цьому творі драматург використав класичний сюжет про закоханих, яким перешкоджають обставини. Невблаганна доля постає у вигляді ворожнечі між двома шанованими родами — ***Монтє́кі*** і ***Капуле́тті***, до яких належали Ромео і Джульєтта.

Автор намагається донести до глядача думку, що жодні перепони не можуть стати на шляху сильного почуття. У ході дії ми починаємо розуміти, що родини Монтеккі і Капулетті ворогують уже не між собою, а зі своїми дітьми — Ромео і Джульєттою. Таким чином, ворожнеча і мстивість як спадщина похмурого Середньовіччя протиставляються коханню, світлому здобутку доби Відродження.

Головні герої твору намагаються захистити своє почуття від брутального втручання сторонніх і гинуть. Але кохання юних веронців перемагає вікову ворожнечу двох родів, які над тілами своїх дітей миряться.

Кохання Ромео і Джульєтти далеке від ідеалізації, воно не схоже на надумане кохання середньовічних рицарів до Прекрасної Дами, образ якої був слабо пов'язаний із реальним земним життям. Джульєтта наївна, безпосередня і щира, у проявах свого почуття вона може бути і смішною, і зворушливою. Ромео, який уже мав досвід у сердечних переживаннях, захоплюється цією дівчинкою, схиляється перед силою її кохання, жертовністю і мужністю. Він перероджується під впливом своєї пристрасті до трепетної Джульєтти.

У круговерті трагічних подій ми вже не сприймаємо дівчину і юнака як представників двох непримиренних родин. Вони стають уособленням чистого й відданого кохання, здатного і після їхньої смерті розтопити кригу у спотворених ворожнечею серцях Монтеккі і Капулетті і помирити їх. Образи Ромео і Джульєтти є ***вічними образами закоханих***, які утверджували своє право любити.

РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТА

(уривки)

ДІЙОВІ ОСОБИ

Ескал́, князь Веронський.
Паріс, молодий дворянин, родич князя.
Монтє́кі та *Капуле́тті* — глави двох ворогуючих родин.
Ромео́, син Монтеккі.
Меркуці́о, родич князя і друг Ромео.
Бенволі́о, небіж Монтеккі і друг Ромео.
Тібальт, небіж синьйори Капулетті.
Брат Лорє́нцо, чернець-францисканець.
Балтазар́, слуга Ромео.
Синьйора Монтеккі, дружина Монтеккі.
Синьйора Капулетті, дружина Капулетті.
Джульє́тта, дочка Капулетті.
Мамка[1] *Джульєтти*.
Веронські городяни, родичі обох родин, вартові, слуги та ін. Хор.

Дія відбувається у Вероні.

ПРОЛОГ

Входить Хор[2].

Хор

Однаково шляхетні дві сім'ї
В Вероні пишній, де проходить дія,
Збували в ворожнечі дні свої.
Аж враз кривава скоїлась подія.
Коханців двоє щирих, запальних
Ворожі ті утроби породили;
Нещастя сталося у сім'ях тих, —
Вони одвічні звади припинили.
Життя коротке і сумну любов,
Трагічну смерть, що потрясла родини,
Як змила ту ненависть чиста кров,
Ми вам покажемо за дві години.
Даруйте нам недоліки пера,
Всі хиби виправить старанна гра. (Виходить.)

---

[1] *Мамка* — годувальниця; в шляхетних родинах найнята жінка, яка доглядала дитину господарів. Нерідко залишалася в домі як служниця.

[2] Біографи вважають, що роль хору виконував сам Вільям Шекспір, який не був майстерним актором, аби йому могли доручити складнішу роль.

ДІЯ ПЕРША

Сцени 1-4 (переказ)

Сцена 1. На міському майдані несподівано спалахнула сутичка між слугами двох ворогуючих родин: *Монтеккі* і *Капулетті*. *Бенволіо* (друг Ромео *Монтекк*) випадково опинився в цьому ж місці, вихопивши меча, намагався розняти слуг і припинити бійку. З'явився *Тібальт* (небіж синьйори Капулетті) і навпаки з немотивованою лютістю з мечем кинувся на Бенволіо.

На гамір і крики «Смерть Монтеккі!» і «Смерть Капулетті!» на майдан поспішили глави обох родин, а також *князь-правитель* Верони, який наказав припинити криваву бійку. Він з обуренням говорив, що обидві родини не дають своєю давньою ворожнечею спокою всьому місту і пригрозив смертною карою кожному, хто розпочне убивчі чвари під будь-яким приводом.

Попрощавшись із подружжям Монтеккі, *Бенволіо* зустрів *Ромео*, який розповів, що його гнітить безнадійне кохання до байдужої красуні Розаліни. Юнаки випадково дізналися від слуги, що Капулетті влаштовують бал-маскарад, на який запрошена і Розаліна. Бенволіо і Ромео вирішують піти на свято: Бенволіо, щоб допомогти другові познайомитись із іншою дівчиною і забути жорстоку Розаліну, а Ромео, щоб побачитися з коханою.

Сцена 2. *Синьйор Капулетті* у своєму домі розмовляє про свою доньку з молодим красенем-дворянином *Парісом*. Паріс висловив бажання посватати *Джульєтту*. Батько відповів, що його донька надто юна для одруження — їй скоро виповниться лише чотирнадцять років.

Сцена 3. *Синьйора Капулетті* у своїх покоях перед початком балу повідомила Джульєтті, що її сватає шляхетний Паріс (*«найкраща квітка в квітниках Верони»*). Дівчина покірливо вислухала матір.

Сцена 4. Група юнаків, серед яких *Меркуціо*, *Бенволіо* і спустошений «любов'ю жорстокою і лютою» *Ромео*, прийшли на свято в дім Капулетті.

Ромео на порозі дому Капулетті (яких він, до речі, жодного разу не назвав ворогами) сумнівається, чи варто їм іти на бал. Він не має бажання розважатися, юнака мучать важкі передчуття *«страшної і ранньої смерті»*. Але його друзі хотіли потанцювати і вони всі разом увійшли до святкової зали. А щоб їх не впізнали юнаки, скориставшись маскарадом, одягли маски.

Сцена 5

Зала в домі Капулетті. Музиканти чекають. Входять *Капулетті*, *синьйора Капулетті*, *Джульєтта*, *Тібальт* з іншими членами родини, гостями й масками.

Капулетті [...] Вітаю щиро вас, мої синьйори.
Ласкаво прошу вас, заходьте, любі!
Ну, грайте ж, музиканти! Місця! Місця!
До танцю ж бо дружніше, синьйорини!

Грає музика, гості танцюють.

Ромео *(до свого слуги)* Хто синьйорина та, що подає
Свою прекрасну руку кавалеру?

Слуга Не знаю я, синьйоре.

Ромео Померкли смолоскипи перед нею!
І світить вродою вона своєю.
І для землі, і для життя сія.
Вона — омріяна любов моя!
Її оточують прекрасні дами,
Вона ж між них — голубка між галками!
Коли танок закінчать вже, саму
За ніжну ручку я її візьму,
І щастя неземне тоді відчую...
Чи ж я коли любив? Чи ще люблю я?
О ні! Зрікайтеся, брехливі очі!
Не знали ви краси до цієї ночі!

Тібальт По голосу це мусить буть Монтеккі.
Мою рапіру, хлопче! Як! Цей раб
Наважився прийти в блазенській масці,
Щоб глузувати з нашого бенкету?
Ні, честю роду я клянусь, за сміх
Убить його, вважаю я, не гріх!



Тібальт (кадр із фільму «Ромео і Джульєтта», режисер Карло Карлео, 2013 рік)

Капулетті
Чого це ти бушуєш так, небоже?

Тібальт Таж, дядьку, тут Монтеккі.
Тут наш ворог.
Негідник цей зумів сюди пробратись,—
Над нашим святом хоче насміятись!

Капулетті Ромео тут?

Тібальт Так, він, негідник, тут.

Капулетті Спокійно, друже.
Не чіпай його.
Поводиться він ввічливо й шляхетно.
Сказати правду, вся Верона славить
Його за честь, за виховання добре.
За всі скарби Верони я не дам
Його в моїй господі зневажати.
Тому вгамуйся й не звертай уваги —
Так хочу я. Коли мене шануєш,

Як синьйор Капулетті відгукується про Ромео?

Розвеселись, кинь хмурити чоло,
Бо хмуритись на святі непристойно.

Тібальт Пристойно, бо на святі в нас негідник.
Його я не стерплю.

Капулетті Терпіть примушу!
Ти чув, хлопчисько? Стерпиш! Я сказав!
Хто тут господар? Я чи ти? Іди!
Не стерпить він! О Боже мій! Ну й ну!
Він хоче всіх моїх гостей збентежить!

Тібальт Мій дух скорився й замовк, я ж не замовчу.
Від гніву й сорому я весь тремчу!
Це вторгнення зухвале стерплю нині,
Та згодом в жовч обернеться терпіння! *(Виходить)*

Як міг закінчитися бал, якби Капулетті не стримав Тібальта?

Ромео *(переодягнений в монаха до Джульєтти)*
Коли торкнувсь рукою недостойно
І осквернив я цей олтар святий,
Уста — два пілігрими — хай пристойно
Цілунком ніжним змиють гріх тяжкий[1].

Джульєтта О пілігриме, в тім гріха немає —
З молитвою торкатись рук святих:
Такий привіт нам звичай дозволяє.
Стискання рук — то поцілунок їх.

Ромео Але, крім рук, ще дано й губи їм...

Джульєтта Так, для молитви, любий пілігрим...

Ромео О, то дозволь мені, свята, й устами
Молитися побожно, як руками!
Не рухайся ж, дай відповідь мольбам! *(Цілує її)*[2]
Твої уста очистили мій гріх...

Джульєтта Взяли твій гріх мої уста з твоїх.

Ромео Мій гріх?.. В твоїх словах я докір чую!
Верни ж мій гріх. *(Знову цілує її)*

Джульєтта Мов з книги ти цілуєш.

Мамка Вас просить ваша мати, синьйорино.

Джульєтта виходить.

[1] Ромео, переодягнений монахом, порівнює Джульєтту зі святинею, а цілування святих реліквій звільняє віруючих від гріха.

[2] За часів Шекспіра поцілувати в товаристві незнайому даму з її згоди не вважалося порушенням етикету.

Ромео А хто у неї мати?

Мамка Що, юначе?
Таж господиня в домі цім вона.

Ромео Що? Капулетті?.. Ох! Де ж вороття?..
У ворога в руках моє життя!

Бенволіо Ходім, ходім! Жарт видався на славу!

Ромео Ох, я боюсь — кінчається забава.

Виходять усі, крім *Джульєтти* й *мамки*.

Джульєтта Глянь, няню, і скажи, хто той господар?
(Ромео виходить)

Мамка Не знаю я.

Джульєтта Довідайся.

Мамка йде до гостей, що розходяться.

Як має він дружину,
Не в постіль шлюбну — ляжу в домовину!

Мамка повертається.

Мамка Монтеккі він, і звуть його Ромео;
Єдиний син того, хто ворог нам.

Джульєтта Злоба єдина у душі буяла,
І зі злоби любов єдина встала!..
Не знавчи, зустріла надто рано,
Та пізно я дізналась, безталання!
Ох, не на радість ти, любов моя,
Бо ворога кохаю ніжно я! *(Виходять)*

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Працюємо над текстом твору

1. Схарактеризуйте стосунки між веронськими родинами ***Монеккі*** і ***Капулетті***.
2. Яким постає ***Тібальт*** у сцені 5?
3. До чого закликає ***синьйор Капулетті*** свого небожа? Як це характеризує синьйора Капулетті?
4. Знайдіть у тексті і прочитайте за ролями сцену знайомства ***Ромео*** і ***Джульєтти*** *(дія I сцена 5)*.
5. Як у цьому епізоді юнак через образи ченця і святині демонструє і винахідливість закоханого, і трепетне ставлення до дівчини?
6. Доведіть, що Ромео і Джульєтта усвідомлюють несумісність своїх почуттів із родовою ворожнечею Монтеккі і Капулетті.
7. Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/JrPimnz або QR-кодом і розподіліть героїв трагедії «Ромео і Джульєтта» у дві групи.

ДІЯ ДРУГА

Входить *хор*.

Хор

Кохання давнє впало, смертю зжерте,
Натомість юний пломінь запалав;
Ладен за першу він любов померти,
Та над усе Джульєтту покохав.

Ромео любить, ця любов взаємна,
Та певності в собі він не знайде!
Він ворога блага, вона ж таємно
Принаду з вудки згубної краде.

Як ворог давній, він ввійти не сміє
З вітанням ніжним до коханки в дім.
Не має також жодної надії
Й вона на те, щоб бачитися з ним.

Час їх з'єднає, сили дасть кохання,
Й солодкі втіхи зменшать їх страждання. *(Виходить)*

Які перепони постали на шляху закоханих?

Сцена 1

Верона. Фруктовий сад Капулетті.
Входить *Ромео*.

Ромео

У тім вікні сяйнуло світло! Там схід,
сама ж Джульєтта — ясне сонце!



Ромео (кадр із фільму «Ромео і Джульєтта», режисер Карло Карлео, 2013 рік)

Вгорі, край вікна, з'являється Джульєтта.

Зійди ж, прекрасне сонечко, і сяйвом
Блиск заздрісного місяця убий!
Він і без того зблід, він занедужав
Від прикрості, що ти — його служниця,
А все ж затьмарила його красою.
Тож не служи ревнивцеві блідому!
Он владарка моя, моє кохання!
Дізналася б вона, як я люблю!
Вона заговорила? Ні, мовчить...
Ну що ж. Нехай. Адже говорять очі.
Я відповім... Який-бо я зухвалець.
Ні, не до мене очі ці говорять.
Дві зірки найяскравіші на небі
Десь мають пильні справи і повинні
На час покинути небесні сфери
Й очам її своє благання шлють —

За них тим часом сяяти в блакиті...

На руку ось схилилась край віконця,
Притиснувши долоню до щоки...
Якби мені за рукавичку бути
І доторкатись до щоки її!

Джульєтта О лишенько!

Ромео Вона заговорила...
Мій світлий ангеле, моя ясні далі,
Ти сяєш наді мною серед ночі,
Як легкокрилий посланець небес
Перед очима враженних людей...

Джульєтта Ромео! О, навіщо ти Ромео?
Зміни своє ім'я, зречися батька;
Як ні, то присягни мені в коханні,
І більше я не буду Капулетті.

Ромео *(вбік)* Послухать — чи відповісти відразу?

Джульєтта Лише твоє ім'я — мій ворог лютий;
А ти — це ти, а зовсім не Монтеккі...
Що є Монтеккі? Таж чи так зовуть
Лице і плечі, ноги, груди й руки
Або якусь частину тіла іншу?
О, вибери собі нове ім'я!
Та що ім'я? Назви хоч як троянду,
Не зміниться в ній аромат солодкий!
Хоч як назви Ромео — він Ромео.
Найвища досконалість все ж при ньому.
Хоч би він був і зовсім безіменний...
О, скинь же, скинь своє ім'я, Ромео!
Воно ж не є тобою, і взамін
Візьми мене усю!..

Ромео Ловлю на слові!
Назви мене коханим, і умить
Я вдруге охрещусь і більш ніколи
Не буду зватися Ромео.

Джульєтта Хто ти,
Що, притаївшись під серпанком ночі,
Мою підслухав таїну сердечну?

Ромео Яким ім'ям назвать себе — не знаю.
Своє ім'я ненавиджу я сам!
Свята моя, адже ж воно — твій ворог.
Я б розірвав його, коли б воно
Написане стояло на папері!

Джульєтта Мій слух не похопив ще й сотні слів
Із уст твоїх, а голос я впізнала:
Хіба ти не Ромео, не Монтеккі?
Як ти зайшов сюди, скажи, й навіщо?
Як міг ти перелізти через мур?
Адже високий він і неприступний.
Згадай-но, хто ти: смерть тебе спіткає,
Як з наших хто тебе застане тут.

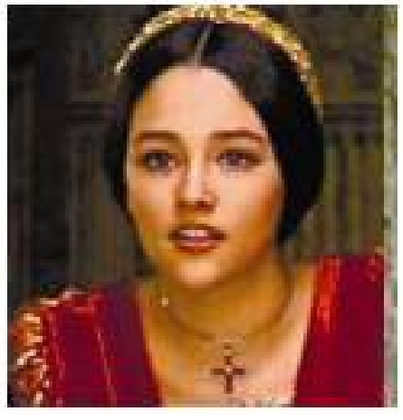
Ромео Кохання принесло мене на крилах,
І не змогли цьому завадить мури;
Кохання може все і все здолає,—
Твоя рідня мені не перешкода.

Джульєтта Вони тебе уб'ють, коли побачать.

Ромео В очах твоїх страшніша небезпека,
Ніж в двадцяти мечах. Поглянь лиш ніжно —
Й мені ненависть їхня не страшна.
Своїм плащем мене прикриє ніч.
Та, як не любиш ти,— нехай знаходять...
Хай краще смерть від лютої злоби,
Ніж довгий вік без ніжності твоєї.

Джульєтта Хто показав тобі сюди дорогу?

Ромео Моя любов! Вона мене навчила,
Дала мені пораду, я ж за те
Позичив їй очей. Я не моряк,
Та будь від мене ти хоч так далеко,
Як щонайдальший берег океану,
Я б зважився такий здобути скарб!



Джульєтта (кадр із фільму «Ромео і Джульєтта», режисер Франко Дзефіреллі, 1968 рік)

Джульєтта

Моє лице ховає маска ночі,
Але на нім пала дівочий стид,
Що ти в цю ніч мої слова підслухав.
Хотіла б я пристойність зберегти,
Від слів своїх відмовитись хотіла б,
Хотіла б я... та годі прикидатись!
Мене ти любиш? Знаю, скажеш: «Так...»
Тобі я вірю, з мене досить слова.
О, не клянись! Зламати можеш клятву:
Недурно ж кажуть, що з любовних клять
Сміється сам Юпітер[1]. О Ромео!
Скажи, якщо ти любиш, правду щиру.

[1] У давніх римлян вважалося, що верховний бог Юпітер (у давніх греків — Зевс) сміється із клять закоханих, тому що їх легко дають і ще легше забувають.

Коли ж вважаєш — переміг мене
Занадто швидко, я тоді насуплюсь,
Скажу уперто: «Ні!», щоб ти благав.
Інакше — ні, нізащо в світі! Ні!
Так, мій Монтеккі, так, я нерозважна
І, може, легковажною здаюсь...
Повір мені, і я вірніша буду,
Ніж ті, що хитро удають байдужість.
І я б могла байдужою здаватись,
Якби зненацька не підслухав ти
Любов мою й слова мої сердечні...
Мою любов відкрила темна ніч.

Ромео Клянусь цим місяцем благословенним,
Що сріблом облива верхи дерев...

Джульєтта О, не клянися місяцем зрадливим,
Який так часто змінює свій вигляд,
Щоб не змінилася твоя любов.

Ромео То чим я поклянусь?

Джульєтта Не треба зовсім.
Або, як хочеш, поклянись собою —
Душі моєї чарівним кумиром,—
І я повірю.

Ромео Серця почуттям...

Джульєтта Ні, не клянись! Хоч ти — єдина радість,
Та не на радість змовини нічні...
Все сталось несподівано занадто —
Так швидко, так раптово й необачно,
Як блискавка, що блисне й раптом зникне
Ледь встигнемо сказати: «Он сяйнуло!»
Добраніч, любий! Теплий подих літа
Нехай цю бруньку ніжного кохання
Оберне в пишну квітку запашну,
Коли з тобою зійдемося ще раз.

Ромео Без нагороди так мене й покинеш?

Джульєтта Якої ж нагороди хочеш ти?

Ромео Повинна ти в коханні присягти.

Джульєтта Я присяглась раніш, ніж ти просив,
Проте хотіла б клятву ту забрати.

Ромео Забрати клятву? О, навіщо, люба?

Джульєтта Щоб бути щедрою і знов віддати.
Таж я того жадаю, що вже маю:
Як море, доброта моя безкрая,

Як море, дна не має і любов,
Що більше їх я віддаю тобі,
То більше їх у мене зостається...

Мамка кличе за сценою.

У домі гамір!
Прощай, мій любий!.. Няню, я іду!
Не зрадь мене, Монтеккі мій коханий.
Хвилину почекай, я повернусь. *(Виходить)*

Ромео О, ніч свята! Благословенна ніч!..
Таж ніч тепер... А що, як все це сон?
Такий солодкий сон, що я боюсь —
Він не обернеться ніколи в дійсність.

Знову з'являється Джульєтта.

Джульєтта Три слова ще, Ромео, й на добраніч!
Якщо любов твоя до мене щира
І хочеш ти зі мною взяти шлюб,
То завтра сповісти мене про це,
І я пришлю по відповідь когось,
Де і коли ти хочеш повінчатись;
Тобі до ніг складу я свою долю —
З володарем піду хоч на край світу!

Мамка *(за сценою)* О синьйорино!

Джульєтта Я йду! Як ти не будеш з чистим серцем,
Тоді благаю... облиш мене і більше не приходь,
Зостав мене на самоті з журбою,
То завтра я пришлю.

Ромео Душі спасінням...

Джульєтта Ромео!

Ромео Люба!

Джульєтта Милий, завтра вранці
Коли прислать до тебе посланця?

Ромео Найкраще о дев'ятій.

Джульєтта Не спізнюсь.
Мов двадцять літ чекать тії години!..
Прощай, прощай! Тяжкий час розставання.
О, стільки в ньому солодкого страждання,
Що все прощалася б, хоч і світає! *(Виходить)*

Ромео Тебе хай сон і спокій повиває!
Як хтів би я тим сном спокійним бути,
Щоб тут в солодких мріях все забути!

Тепер до келії отця святого —
Почуть пораду хочу я від нього. *(Виходить)*

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Працюємо над текстом твору

1. Прочитайте ***монолог Ромео*** *(дія II сцена 1)*. До яких образів звертається Ромео, говорячи про вроду Джульєтти і про свої почуття до неї?
2. Прочитайте ***монолог Джульєтти***. Чому ім'я юнака викликає в неї гіркі нарікання?
3. Як ви гадаєте, ***символом*** чого стали для закоханих їхні імена?
4. Прочитайте слова Ромео, які свідчать про силу його почуттів і про втрату для нього цінності життя без кохання Джульєтти.
5. До яких ***метафор*** і ***порівнянь*** у діалозі *дії II сцени 1* звертаються закохані, говорячи про свої почуття? Випишіть приклади в зошит (*«бруньки ніжного кохання»*; *«як море, дна не має і любов»* тощо).
6. Про що домовилися ніні закохані, прощаючись?

Сцена 2-4 (переказ)

Сцена 2. *Ромео* прийшов до свого духівника *брата Лоренцо* і з величезною радістю розповів йому, що вони з *Джульєттою* покохали одне одне і мріють чимшвидше повінчатися. Чернець, вражений перемінами в настрої і почуттях юнака, дорікає йому в легковажності і поспішності. Однак, поміркувавши, він вирішив освятити союз юних представників родин Монтеккі і Капулетті:

Ну, юний вітрогоне, у дорогу!
Подам тобі для того допомогу,—
І через шлюб ваш злоба та родинна
У дружбу обернутися повинна.

Якою метою керувався брат Лоренцо, коли дав згоду на вінчання Ромео і Джульєтти?

Сцена 3. *Бенволіо* розповів *Меркуціо*, що *Тібальт* надіслав *Ромео* якусь записку, і висловив підозру, що в тій записці виклик на дуель[1]. Меркуціо хвилюється, що Ромео не здолає в поєдинку Тібальта — запального, дуже вмілого і досвідченого дуелянта[2].

Як характеризує Тібальта те, що його вважають досвідченим дуелянтом?

[1] *Дуе́ль* — поєдинок між двома учасниками, який проводився за дуже суворими правилами. Один дуелянт, який вважав себе ображеним, викликав іншого, щоб примусити його відповісти за завдану образу. Вважалося, що образа честі і гідності може бути «змита тільки кров'ю». Дуелі нерідко заборонялися владою, оскільки в них через дріб'язкові приводи гинуло або калічилося чимало молодих чоловіків.

[2] *Дуеля́нт* — учасник дуелі.

Сцена 4. *Мамка* Джульєтти зустрілася з Ромео і вони домовилися, що цього ж вечора дівчина має сказати батькам, що йде до сповіді в келію *брата Лоренцо*, там на неї чекатиме Ромео, а після сповіді вони повінчаються. Також Ромео повідомив *мамці*, що після вінчання вночі тихцем по мотузяній драбині проникне в кімнату Джульєтти, щоб побути зі своєю дружиною.

Прощаючись, пані повідомила юнакові про свято *Паріса*.

Вдома *мамка* все розповіла Джульєтті, і дівчина помчала в церкву на зустріч зі своїм коханим.

Сцена 5

Келія брата Лоренцо. Входять *брат Лоренцо* й *Ромео*.

Брат Лоренцо Хай небо шлюб оцей благословить,
Щоб потім нас не покарало горем!

Входить *Джульєтта*.

Ось і вона! Така легка нога
По плитах цих ще зроду не ступала.
Коханці пройдуться по павутинці,
Яка літає літом у повітрі,
І не впадуть. Так, суєта легка!



Кадр із фільму «Ромео і Джульєтта» (режисер Карло Карлео, 2013 рік)

Джульєтта Добривечір, духовний отче мій!

Ромео Джульєтто люба! Коли в тебе в грудях
Від щастя серце б'ється так, як в мене,
І можеш краще виявити радість,
Знайди слова, яких мені бракує,
І всолоди повітря навкруги
Ласкавим подихом своїм, нехай
Мелодія чудова слів твоїх
Змалює те блаженство чарівне,
Яке ми відчуваєм в цю хвилину.

Джульєтта Любов багата ділом — не словами,—
Й пишається собою без прикрас.
Той, хто свої скарби злічити може,
Той лиш жебрак. Але моя любов
Така велика й так зросла безмежно,
Що я злічить не можу й половини
Її скарбів...

Брат Лоренцо Ходім! Святий обряд
Благословить вас. Я ж бо вас тепер
На самоті нізащо не покину,
Аж доки не зіллю вас в плоть єдину. *(Виходять)*

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Працюємо над текстом твору

1. Чому ***брат Лоренцо*** вважав поспішними рішення Ромео і Джульєтти?
2. Якою метою керувався чернець, все ж погодившись обвінчати дітей родин, що ворогували?
3. Доведіть, що брат Лоренцо — це людина, яка прагне спокою і процвітання для рідного міста.
4. Чому юні закохані змушені були від усіх приховувати свої наміри?
5. Як ви гадаєте, чому для Ромео Монтеккі і Джульєтти Капулетті було важливо якнайшвидше взяти шлюб?
6. Чим ризикували і на що сподівалися юні закохані, зважившись на такий відповідальний крок?

ДІЯ ТРЕТЯ

Сцена 1

Верона. Міський майдан.
Входять *Меркуціо*, *Бенволіо*.

Бенволіо Ходім звідсіль, прошу тебе, Меркуцьйо!
День душний, і гуляють Капулетті.
Як стрінемось — без сварки не минеться,
Бо в дні жаркі кипить шалено кров.

Меркуціо. Ще б пак! У гніві ти один з найгарячіших задирак в Італії: як зачепиш тебе, ти починаєш лютувати, чіпляєшся до всіх. І ти ще повчаєш мене не заходити в сварку?

Входять *Тібальт* та інші.

Бенволіо. Клянуся моєю головою, сюди йдуть Капулетті.

Тібальт Ідіть за мною! З ними хочу я
Поговорить! Добридень вам, синьйори!
Одному з вас сказать я маю слово.

Меркуціо. Одному з нас — і тільки слово? Додайте до цього слова ще що-небудь; наприклад, хай це буде слово й удар.

Тібальт. Я готовий, синьйоре, якщо ви дасте мені до цього привід.

Меркуціо. А ви хіба не можете знайти привід самі без того, щоб вам його дали? [...]

Тібальт Синьйоре, мир! Мені он той послужить.

Входить *Ромео.*

Тібальт Ромео, я ненавиджу тебе,
Для тебе слова іншого й вітання
Не можу я знайти, окрім «негідник»!

Ромео Проте, Тібальте, в мене є причина
Любить тебе; вона тобі прощає
Образливі слова. Я не негідник.
Прощай! Як бачу, ти мене не знаєш.

Тібальт Хлопчисько! Не пробачити ніяк
Образ тяжких, що ти мені завдав!
Вернися ж і ставай мерщій до бою!

Як поводиться Тібальт із Ромео? Чи є в нього реальна причина викликати Ромео на смертний бій?

Ромео Ніколи я тебе не ображав
І більш тебе люблю, ніж ти гадаєш.
Але за віщо — зараз не скажу.
А через те, мій добрий Капулетті,
Чиє ім'я шаную так, як власне,
Не гарячкуй і з цього вдовольнись.

Чому Ромео говорить Тібальту, що має причину любити його?

Меркуціо О ти, покоро, підла і ганебна! (Видобуває шпагу)
Тібальте! Щуролове! Гей, виходь!

Чому Меркуціо вступає у двобій із Тібальтом? Кому він докоряє покірливістю і чому?

Тібальт. (видобуваючи шпагу) До ваших послуг!

Ромео Бенволіо, вперед! Виймай рапіру,
Ми виб'ємо разом зброю в них із рук!
О, сором вам, синьйори! Схаменіться!

Тібальт! Меркуцьйо! Князь заборонив
На вулицях Верони колотнечу!
Тібальте, стій! Меркуціо мій добрий!

Тібальт і його спільники виходять.

Як поводиться Ромео під час дуелі Меркуціо і Тібальта?

Меркуціо Я ранений... Чума на ваші два роди! Вмираю.
А він утік? І то живий-здоровий?

Бенволіо Тебе поранено?

Меркуціо Дурниця! Лиш
Подряпинка, та досить і того.
Де паж мій? Хлопче, клич мерщій хірурга.

Ромео Кріпися, друже, рана неглибока.

Меркуціо Авжеж, вона не така глибока, як колодязь, і не така широка, як церковна брама, проте й такої досить. І якого чорта встрягли ви між нас? Він мене ранив з-під вашої руки.



Кадр із фільму «Ромео і Джульєтта» (режисер Карло Карлео, 2013 рік)

Ромео Хотів я повернути все на добре.

Меркуціо В якийсь будинок відведи мене,
Бенволіо, бо я вже зомліваю...

Меркуціо й *Бенволіо* виходять.

Ромео Найближчий родич князя й друг мій щирий
Прийняв за мене тут смертельну рану,
Бо честь мою заплямував Тібальт!
Отой Тібальт, з яким тому годину
Породичався я! О найсолодша!..
Моя Джульєтто, це краса твоя
Мене таким розніженим зробила.

Входить *Бенволіо*.

Бенволіо Ромео! О Ромео! Вмер Меркуцьйо!
Його безстрашний дух над хмари злинув,
З презирством відвернувшись від землі!

Ромео О чорний день! Це лиш початок бід!
За ним кінець зловісний прийде вслід...

Входить *Тібальт*.

Бенволіо Сюди Тібальт скажений поспішає.

Ромео Тібальт живий! Меркуціо — немає!..
Лети ж на небо, лагідна покірність!
Веди мене, вогненноокий гніве!
Візьми назад «негідника», Тібальте,
Якого ти в лице мені шпурнув!
Меркуціо іще душа витає
Невисоко над головами в нас —
Чекає на твою, щоб взять з собою!

Тібальт Хлопчисько! Ти був тут із ним у парі,
То й далі будь із ним!

Ромео Іще побачим!

Б'ються. *Тібальт* падає.

Чому Ромео все ж вирішив вступити в поєдинок із Тібальтом? Якби він цього не зробив, що про нього говорили б у місті?

Бенволіо Тікай мерщій, Ромео!
Збігається народ! Тібальта вбито!
Чого ж ти як укопаний стоїш?
Тікай: тебе на смерть засудить князь,
Якщо захоплять! Утікай скоріше! *(Ромео виходить)*

Входять *князь* з почтом, *Монтеккі*, *Капулетті* з дружинами та інші.

Князь Хто тут почав оцю мерзенну чвару?

Бенволіо О князю наш! Слова мої печальні
Послухай про обставини фатальні.
Тут той лежить, кого убив Ромео
За те, що він убив твого Меркуцьйо.

Князь Бенволіо, скажи, хто бій почав?

Бенволіо Тібальт, що від руки Ромео впав.
Ромео чемний був, просив подумать,
Що привід в них такий пустий для сварки,
Загрожував і вашим гнівом теж.

Однак це все,— хоча і говорилось
Спокійно, ввічливо й сумирно вельми,
Не спромоглось Тібальта вгамувати,
Шалена вдача не скорилась... А наш Ромео,
Його убивши, звідси вже тікав...
Нехай умру, коли я що збрехав!

Синьйора Капулетті Владарю, вбивцю мусиш засудити!
Тібальт сконав — Ромео теж не жити!

Князь Тібальта вбито — таж убив він сам!
За смерть Меркуцьйо хто заплатить нам?

Монтеккі Ні, не Ромео мусить вам платити!
Він те зробив, що мав закон вчинити.
Убивство друга вимага відплати,—
Тібальта мусив смертю він скарати.

Князь За вчинок цей свавільний і злочинний
Вмить висланий він буде на чужину.
Від ваших чвар, запеклих і проклятих,
Доводиться й мені тепер страждати.
Тут пролилася рідна кров моя,
Й суворо винних покараю я.
Не слухатиму жодних я прохань,
Оглухну я до ваших всіх благань!
Облиште їх, затямте заборону:
Ромео мусить кинути Верону! *(Виходять)*

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Працюємо над текстом твору

1. Який мізерний привід став причиною лютого гніву ***Тібальта*** до ***Ромео***?
2. Чому Ромео намагався уникнути двобою з кузеном Джульєтти?
3. Як цей епізод характеризує молодих Монтеккі та Капулетті?
4. Чи зважився б Тібальт на напад, якби знав, чим завершиться його агресивність?
5. Що вразило ***Меркуцію*** в поведінці Ромео? Якби Меркуцію знав про одруження Ромео, чи зрозумів би він миролюбний настрій свого друга?
6. Які жахливі наслідки мала задерикуватість молодих дворян?
7. Чому Ромео картає себе за смерть Меркуціо?
8. Доведіть, що ворожнеча між родинами Монтеккі і Капулетті стала причиною нещасть й інших родин.

Сцени 2-4 (переказ)

Сцена 2. В домі Капулетті радісна *Джульєтта* після вінчання чекає ночі і таємної появи Ромео. Заходить няня і з плачем повідомляє про смерть Тібальта і про вигнання Ромео з Верони. Серце Джульєтти розривається: вона тужить за загиблим кузеном і за своїм коханим чоловіком,

який став вбивцею Тібальта. Сповнена горя, вона чекає Ромео, щоб попрощатися з ним навіки.

Сцена 3. *Ромео* переховується в келії брата Лоренцо, очікуючи, що князь віддасть наказ про його страту. Юнак, почувши від ченця про вигнання, впадає у ще більший відчай, адже він буде жити у сусідньому місті, але ніколи більше не побачить свою Джульєтту, з якою лиш годину тому повінчався.

Під загрозою страти Ромео не зможе повернутися у Верону, поки йому не дозволить князь Ескал. Юнак готовий вкоротити собі віку, але *брат Лоренцо* переконує його піти до дружини, яка чекає на нього. Ромео має бути мужнім і заспокоїти її, а не стати причиною нового горя для коханої.

Брат Лоренцо радить Ромео вдосвіта їхати в Мантую у вигнання і там чекати слушного часу, щоб оголосити про свій шлюб із Джульєттою, аби примирити дві родини і просити князя дозволу повернутися.

Сцена 4. *Синьйор Капулетті* розмовляє з *Парісом* про жахливе нещастя — смерть Тібальта. Невтішні сльози Джульєтти він пов'язує саме із загибеллю її кузена, адже батько не знає, що дочка також втратила і любого чоловіка, якого має тепер називати вбивцею і своїм лютим ворогом.

Батько і мати Джульєтти вважають, що слід чимшвидше укласти її шлюб з Парісом — з цим чудовим юнаком. Синьйор Капулетті переконав Паріса, що слухняна дочка покірно прийме його пропозицію. Весілля батько призначив уже за три дні.

Сцена 5

На світанку в кімнаті Джульєтти юне подружжя зворушливо і ніжно прощається перед спішним від'їздом Ромео в Мантую.

Ромео [...] Ще маєм час. До ранку ще далеко.

Джульєтта Ні, ні, вже ранок! Ранок! Поспішай!
Іди! Мерщій тікай! Ти чуєш? Справді,
То жайворонок так співа невлад;
Яка огидна і фальшива пісня!
Він темну ніч, він і тебе злякав.
О, йди, іди мерщій! Уже світає.

Ромео А лихо нас пітьмою огортає. *(Входить мамка)*

Мамка Синьйоро, мати ваша йде до вас.
Світає вже, тож будьте обережні! *(Виходить)*

Ромео Прощай, прощай! Один лиш поцілунок,
І я спущуся. *(Спускається)*

Джульєтта Моя любов! Мій муже! Друже мій!
Щодня і щогодини сповіщай.
Для мене днів багато у хвилині...

Ромео Бувай! Нагоди я не омину,
Щоб привітать тебе, любов моя!

Джульєтта Ти думаєш, ми зійдемося знову?

Ромео Так, певен я; а злигодні оці
Нам будуть потім спогадом солодким.

Джульєтта О Господи! Передчуття зловісне
В моїй душі віщує щось недобре...

Ромео виходить. Входить синьйора Капулетті.

Синьйора Капулетті Ну, як, Джульєтто?

Джульєтта Негараздом, синьйоро.

Синьйора Капулетті Все плачеш ти за втраченим кузеном?
Покинь же плакати, голубко. Годі!
Поплакати у міру — знак любові,
Над міру ж плакати — то нерозумно.

Джульєтта Дозвольте плакати. Я відчуваю,
Яка тяжка ця втрата.

Синьйора Капулетті Ти лише
Сама її відчуєш, друг же твій
Не відчуває більше й не воскресне.
Тепер у мене радість є для тебе.
Послухай, доню: ранком у четвер
Прекрасний, гідний дворянин шляхетний,
Граф молодий Паріс тебе до церкви
Петра святого поведе, і ти
Увійдеш, як щаслива наречена.

Джульєтта Ні, церквою Петра клянусь. Клянусь
Самим Петром. Ніколи я йому
Не буду за щасливу наречену.
Прошу вас, передайте ви синьйору,
Моєму батькові, що заміж я
Виходити бажання ще не маю.

Синьйора Капулетті Ось батько твій; скажи йому сама,
І ти побачиш, як він прийме це!

Входять Капулетті й мамка.

Капулетті Ну, що, дружино? Ти уже сказала
Про те, що саме вирішили ми?

Синьйора Капулетті О так, синьйоре, лиш вона не хоче
І дякує за честь. О, краще б я
З могилою, дурну, її звінчала!

Капулетті Що? Поясни ж бо! Поясни, дружино!
Вона не хоче? Як? І нам не вдячна?
І не пишається? І не вважає
За щастя те, що їй знайшли
Ми гідного такого жениха?

Джульєтта Я не пишаюсь цим, проте вам вдячна,
Що ви його шукали. Я не можу
Пишатись тим, що викликав ненависть!
Та вам і за ненависть вдячна я,
Вона ж бо від любові.

Капулетті ...Шановна панно,
Прошу тебе, залиш твої химери.
Тендітне тіло краще приготуй,
Щоб у четвер до церкви йти з Парісом.
А ні — то поведу тебе на віжках.
Геть, немоче бліда! Дівчисько нище!
Геть, непотребнице!

Джульєтта Навколішках благаю, добрий тату,
(опускається на коліна)
Дозволь хоча б одне промовить слово...

Капулетті До всіх чортів, дівчисько непокірне!
Або в четвер ти підеш з ним до церкви,
Або не навертайсь мені на очі.
Мовчи. Не заперечуй. Ані слова... Ну, дружино,
Боліли серцем ми, що нам Господь
Подарував лише одне дитятко;
Та бачу, що й одного забагато,
Що в цій одній для нас лише прокляття!

Синьйора Капулетті Ви надто розпалились!

Капулетті Боже, Боже!.. Дивися. Обміркуй. Я не жартую.
Четвер вже близько; зважуй усе сама:
Як ти моя — віддам тебе за друга,
Як не моя — то хоч повісся з гори
Чи, жебраючи, здохни край дороги! *(Виходить)*

Джульєтта Невже немає співчуття у неба,
Щоб глянути в журбу мою до дна?..
О мамо люба, не женіть мене!
Лиш місяць, тиждень почекайте з шлюбом.
Як ні — мені готуйте шлюбне ложе
У тому ж склепі[1], де лежить Тібальт.

Синьйора Капулетті Мовчи. Тобі я не скажу ні слова.
Роби, що хоч, мені ти не дочка! *(Виходить)*

Джульєтта О Боже мій! О няню! Що робити?..
Потіш мене. Порадь. Допоможи.

[1] Склеп (гробівець) — наземна або підземна споруда, в якій розміщувалися труни з тілами померлих. Фамільні склепи будувалися для померлих із однієї родини (фамілії).

Чого мовчиш? Невже немає, няню,
Ні слова втіхи й радості для мене?

Мамка Якщо вже вийшло так, гадаю, краще
Виходь за графа — він жених чудовий.
Ромео перед ним —лише ганчірка.
Я серцем присягаюся, синьйоро,
Що більше щастя шлюб цей принесе,
Багато кращий він. А хоч і ні —
Той муж помер чи все одно, що вмер:
Хоч і живий, для тебе мертвий він!

Джульєтта Амінь!.. Іди і матері моїй скажи,
Що я пішла до келії Лоренцо.
Я батька прогнівила й хочу гріх
Спокутувати і здобуть прощення.

Мамка Іду, іду. Скажу... Оце розумно! *(Виходить)*

Джульєтта Чи є страшніший гріх? Навчать мене,
Щоб зрадила я мужа і присягу!
Іди собі, пораднице огидна.
Віднині ти чужа моїй душі.
Піду ще до ченця по допомогу;
Коли ж рятунку жодного нема,
Я заподію смерть собі сама! *(Виходить)*

Чому мамка втратила довіру Джульєтти?

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Сцена 1

Верона. Келія брата Лоренцо. Входять *брат Лоренцо* й *Паріс*.

Брат Лоренцо В четвер, синьйоре? Надто строк короткий.

Паріс Бажає так мій батько, Капулетті;
І не мені спинять його поспішність.

Брат Лоренцо Сказали ви, що думки синьйорини
Ви ще не знаєте. Цей шлях кривий
Мені не до вподоби.

Паріс За Тібальтом
Вона без міри плаче, я й не міг
Поговорити з нею про кохання:
В оселі сліз Венера не сміється.
Але синьйор, її отець, вбачає
Велику небезпеку в цій журбі,

Самотність тільки збільшує нудьгу;
Їй стане легше в товаристві мужа.

Входить Джульєтта.

Паріс Щасливий я вітать мою дружину!

Джульєтта Так буде, якщо стану за дружину.



Джульєтта (кадр із фільму «Ромео і Джульєтта», режисер Карло Карлео, 2013 рік)

Паріс

Так мусить буть, коли нас повінчають.

Джульєтта Що мусить буть, то буде.

Брат Лоренцо Бог те знає!

Паріс

О бідна, як же ти від сліз змарніла!

Джульєтта

В тім невелика перемога сліз:
Моє лице й до сліз було негарне.

Паріс Воно моє, а ти його ганьбиш.

Джульєтта

Можливо, й так: адже ж мені воно
Більш не належить. Отче мій святий,
Чи маєте ви зараз час для мене,
Чи, може, до вечерні я зайду?

Брат Лоренцо Я маю час, моя журлива доню.
Нам треба залишитись сам на сам;
Пробачте нам, синьйоре мій.

Паріс Крий Боже, щоб благочестю став я на заваді! *(Виходить)*

Джульєтта О, двері зачини!.. І плач зі мною...
Ні втіхи, ні надії, ні рятунку!..

Брат Лоренцо Ох, знаю я твою біду, Джульєтто!
Що діяти — я ради й сам не дам...
Я чув, що мусиш ти в четвер вінчатись
І шлюб отой відкласти неможливо.

Джульєтта О, не кажи про це, коли не можеш
Мені сказать, як обминуть його!
Якщо твоя безсила зараз мудрість,
То мудрим рішення моє назви,
І мій кинджал пошле мені ритунок.
Бог нам з'єднав серця — мені й Ромео,
А ти нам, отче, руки тут з'єднав.
Раніше, ніж рукою оцією,

Що сам її Ромео ти віддав,
Я другий закріплю, новий союз,
Раніш ніж встигне зрадити це серце
І другому воно себе віддасть,
Я знищу їх обох: і руку, й серце!

Нехай твій досвід і твої літа
Мені порадять; а як ні — дивись!
Між мною і моїм великим горем
Я посередником візьму кинджал.
Хай ніж оцей кривавий нас розсудить
Розв'яже я честю те, чого не зможуть
Ні розум твій, ні досвід розв'язати.
Я прагну смерті... О, відповідай!
Якщо нема рятунку, то — прощай!

Брат Лоренцо ... Стій! Слухай, дочко:
Якщо ти зважилась себе убити,
Аби за графа не виходить заміж,
То зважся ти лиш на подобу смерті,
Щоб сором цей тяжкий тебе минув,
Який штовха тебе в обійми смерті.
Якщо ти згодна, — я допоможу.

Джульєтта Все, все, про що я й слухати не можу,
Щоб не тремтіти з жаху, — все зроблю
Без страху, без вагання, щоб Ромео
Знайшов в мені дружину незрадливу.

Брат Лоренцо То слухай же, іди тепер додому,
Весела будь і згоду дай на шлюб.
А завтра, в середу, влаштуй все так,
Щоб уночі самій зостатись в спальні.
Візьми оцей фіал. Як ляжеш в постіль,
Усю до краплі випий рідину.
І вмить тобі по жилах піде холод,
І летаргічний сон тебе скує,
Твій пульс замре; ні тіла теплота,
Ні дихання слабке — ніщо й ніколи
Не викаже, що ти іще жива;
І ось в такій подобі смерті ти
Пролежиш рівно сорок дві години
Й прокинешся, як від солодких снів.
Коли ж уранці прийде наречений,
Щоб розбудить тебе, ти будеш мертва.
Тоді тебе, як звичай наш велить,
В найкращім вбранні, у труні відкритій
Перенесуть у старовинний склеп,

Де здавна спочивають Капулетті.
Тим часом, доки спати будеш ти,
Я сповіщу про все листом Ромео;
Він з'явиться сюди, і разом з ним
Ми будем ждать пробудження твого,
Й до Мантуї Ромео тої ж ночі
Тебе з собою візьме. Вихід є.
І від ганьби тебе він урятує.

Джульєтта О, дай же, дай! Не говори про страх!

Брат Лоренцо Візьми і йди. Будь непохитна й дужа
У рішенні своїм. Я надішлю
До Мантуїченця з листом негайно
Й про все твого Ромео сповіщу. *(Виходять)*

СЦЕНА 3

Кімната Джульєтти. Входить *Джульєтта* й *мамка*.

Джульєтта [...] Так, це найкраще вбрання. А тепер
Лиши мене на самоті. Всю ніч
Молитися я мушу, люба няню,
Щоб небеса до мене усміхнулись,
Адже ж ти знаєш, чим я завинила.

Входить синьйора Капулетті.

Синьйора Капулетті Клопочетесь? Чи вам допомогти?

Джульєтта О ні, синьйоро. Вибрали ми все,
Що треба буде нам до шлюбу завтра.
Будь ласка, залишіть мене саму;
А няня хай цю ніч вам допоможе,
Бо повні руки маєте турбот,
Так спішно все й раптово...

Синьйора Капулетті На добраніч!
Лягай. Тобі спочинок необхідний.

Синьйора Капулетті й мамка виходять.

Джульєтта Прощайте! Чи побачимось ми з вами,
Те знає Бог... Якийсь холодний страх
Проймає млосно жили і неначе
Морозом сковує гарячу кров...
Покличу їх... Мені самій так тоскно!
Вернися, няню! Що ж їй тут робити?

Чому Джульєтта не розповіла няні про свій задум?

Зіграть цю сцену мушу я сама!
А що, коли цей трунок не подіє?

Таж силою мене звінчають з графом.
Ні, ні!.. Ти порятуєш... Лиж отут!..
(Кладе поруч себе кинджал)
А що, як я лежатиму в труні
Й прокинуся у склепі надто рано,
Раніше, ніж туди Ромео прийде,
Щоб визволить мене? Жахлива мить!
Лиш уявить собі: навколо смерть,
І темна ніч, і це жахливе місце —
Могильний стародавній склеп, притулок,
Де сотні літ складають кістяки
Всіх наших предків, де лежить Тібальт...
Де, кажуть, привиди мерців блукають
Вночі якоїсь певної години...
О Боже, Боже!.. Що, як я прокинусь
Занадто рано?.. Сморід навкрути...
Жахливий сморід... і глухе стогнання,
О!.. Що, як я, прокинувшись від жаху,
Там збожеволію поміж страхіть
І кістяками гратися почну
Похованих прапращурів моїх,
Зірву з кривавого Тібальта саван...
О, гляньте, гляньте! Там мій брат Тібальт!..
То дух його чигає на Ромео,
Який його рапірою вразив...
О, стій, Тібальте, стій! Я йду, Ромео!
Іду вже, йду... Цей трунок п'ю за тебе!

(Падає на постіль)

СЦЕНА 5

Спальня Джульєтти. Входить *мамка*.

Мамка Голубонько, прокинься!.. Наречена!..
Синьйоро! Гей, вставай же, синьйорино!
О Боже милий! Поможіть! Померла!
О, нащо я родилася на світ!

Входить синьйора Капулетті.

Мамка О лишенько, погляньте!

Синьйора Капулетті Ох Боже! Донечко! Життя моє,
Прокинься, глянь, бо вмру з тобою разом!
Рятуйте! Поможіть!

Входить Капулетті.

Капулетті Ведіть Джульєтту! Наречений тут.

Мамка Вона умерла! Нежива! О горе!

Капулетті Що?.. Дай же глянути... Рятуй нас, Боже!
Вона холодна! Кров спинилась в жилах,
Заклякли всі суглоби! Вже давно
Її уста покинуло життя...
Убила люта смерть її раптово,
Як убива мороз дочасний квітку,
Найкращу квітку із усіх квіток.
Будь проклятий цей час. О горе, горе!

Входять брат Лоренцо й Паріс із музикантами.

Брат Лоренцо Готова йти до церкви наречена?

Капулетті Готова йти, щоб більше не вернутись!
(До Паріса) О сину, знай: напередодні шлюбу
З твоєю молодою спала смерть...
Глянь, ось лежить вона — розкішна квітка,
З якої нагла смерть зірвала цвіт.

Паріс Як довго ранку я цього чекав,
І як жахливо він мене стрічає...

Синьйора Капулетті Ненависний, проклятий, день страшний!
Одна, одна дочка моя, єдина,
Одна-єдина радість і утіха,
І ту жорстока відібрала смерть!

Паріс Жорстока смерте, вбила ти мене!
Любов моя! Життя!.. О ні! О ні!
Ні, не життя — любов мою убито!..

Капулетті О донько люба!.. Ні, душа моя,
А не дочка! Ти мертва, мертва! Горе!
Дочка моя померла, разом з нею
Навік померли радощі мої!..

Брат Лоренцо ...Утріть же сльози і, як то годиться,
Їй тіло розмарином уквітчайте,
В убрання щонайкраще приберіть
І віднесіть її до церкви...

Капулетті Збиралися на весіллі ми гуляти,
А будем чорний похорон справляти,
І музика обернеться на подзвін,
На поминки печальні — шлюбна учта,
На панахиду — радісні пісні.
Вінчальний же вінок укриє труна,
І все обернеться на протилежне!

Брат Лоренцо Ідіть, синьйоре. Ви, синьйоро, — з ним.
Ви теж ідіть, Парісе, і готуйтесь
Небіжчицю прекрасну провести...

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Працюємо над текстом твору

1. Як загибель Меркуціо і Тибальта зруйнувала плани брата Лоренцо щодо примирення двох родин?
2. Як ***Джульєтта*** сприйняла звістку про смерть Тибальта і вигнання Ромео з міста?
3. Чому батьки вирішили поспішно видати Джульєтту заміж?
4. Що у відмові Джульєтти викликало, на вашу думку, у батька такий жахливий гнів?
5. Про що прийшов домовлятися до брата Лоренцо ***граф Паріс***? Як Паріс пояснив ченцеві такий великий поспіх зі своїм одруженням?
6. Детально розкажіть, яким ***план дій*** запропонував Джульєтті брат Лоренцо? Доведіть, що цей план був небезпечним, але цілком реалістичним.
7. Як повелися батьки Джульєтти, коли їхні прокльони збулися: донька, не вийшовши заміж за Паріса, померла? Наведіть приклади ***антитези*** в словах Капулетті.

ДІЯ П'ЯТА

Сцена 2 (переказ)

План брата Лоренцо і Джульєтти провалився: лист до Ромео, в якому брат Лоренцо розповів про свій план і про несправжню смерть Джульєтти, не змогли передати в Мантую. Це сталося через фатальний збіг обставин — у Вероні почалася чума і місто закрили на карантин. Тому черниць, якого брат Лоренцо попросив віднести лист, повернувся назад.

Брат Лоренцо, зрозумівши, що ***Ромео*** не приїде і не забере свою дружину із зачиненого склепу, поспішив на кладовище, щоб після пробудження ***Джульєтти*** забрати її з жахливого місця і сховати.

Однак ***Бальтазар***, слуга Ромео, попри заборону будь-кому залишати Верону зумів обійти сторожу і дістався Мантуї.

Він із жалем розповів господарю страшну звістку про смерть Джульєтти. ***Ромео*** в несамовитому розпачі вирушає у Верону, щоб попрощатися з дружиною у фамільному склепі Капулетті і біля тіла Джульєтти випити отруту.

Сцена 3

Кладовище. Склеп родини Капулетті.
Входять *Паріс* та його паж, який несе квіти і смолоскип.

Паріс Дай, хлопче, смолоскип і відійди...
Я шлюбне ложе квітами укрию,
Солодка квітко! Постіль із граніту
Водою запашною я омию
Або сльозами окроплю ці плити.
Й щоночі буду, вражений журбою,
Носити квіти й плакать над тобою!

Входять *Ромео* й *Бальтазар* зі смолоскипом, ломом, заступом тощо.

Ромео Огидна пащо! Ти, утробо смерті!
Пожерла щонайкращий дар землі!
Я щелепи гнилі твої розкрию.
(Розбиває двері до склепу)
І силою новий напхаю корм.

Паріс Як? Тут вигнанець той зарозумілий!
Отой Монтеккі, що убив кузена
Коханої моєї?.. Горе це,
Як думають, звело її в могилу.
Це він прийшов знущатися з мерців!
Схоплю його! *(Виходить наперед)*
Спинись, Монтеккі!
Стій! Покинь ганебну і гидку роботу!
Злочинцю підлий, мусиш ти скоритись.
Ходім, ти арештований і вмреш.

Які підозри виникли у Паріса, коли він побачив біля склепу Ромео?

Ромео Авжеж, умру: того сюди й прийшов я.
Юначе добрий мій, о, не дратуй
Безумного, який удався в розпач.
Тікай, тікай звідсіль! Облиш мене...
Благаю, не штовхай мене на гріх
Іще новий і не гніви даремно...
О, йди собі! Клянуся небом, я
Люблю тебе ще більше, ніж себе;
Таж зброю маю я лиш проти себе...

Паріс Я зневажаю всі твої заклаття
Й беру тебе як підлого злочинця!

Ромео Примусить хочеш?.. Хлопче, стережись! *(Б'ються)*

Паж О Боже! Б'ються! Я покличу варту! *(Виходить)*

Паріс (падає) О смерть моя!.. Як милосердий ти,
То поклади мене біля Джульєтти... *(Вмирає)*

Ромео Я обіцяю, слово честі. Гляну
Йому в обличчя... Хто це?.. Граф Паріс!
Меркуціо то родич!..
[...] Ох, Джульєтто,
Чому і зараз ти така прекрасна?
Подумать можна, що безплотна смерть
У тебе закохалась!..
Вовось за тебе й залишусь тому
З тобою тут. Ніколи я не вийду
З цього похмурого палацу ночі.

Тут, тут зостанусь я із робаками,
Служницями твоїми. О, тепер
Знайду я тут для себе вічний спокій
І скину гніт моїх зловісних зір
З замученої й стомленої плоті!
Милуйтесь, очі,— це в останній раз!
Ви, руки, пригорніть її востаннє!
А ви, уста мої, дихання брамо,
Скріпіть навік священним поцілунком
Довічну спілку зі скупою смертю!



Кадр із фільму «Ромео і Джульєтта» (режисер Карло Карпео, 2013 рік)

Сюди, мій поводатарю гіркий!
Лихий стерничий, одчайдуху лютий,
Розбий об скелі мій нещасний човен!
За тебе п'ю, моя любов! *(П'є)*
О чесний
Аптекарю! Швидка твоя отрута...
Отак я з поцілунком умираю!.. *(Падає)*

З другого боку кладовища входить брат Лоренцо з ліхтарем, ломом і заступом.

Брат Лоренцо Святий Франціску, поможи мені!
Вже стільки раз мої старечі ноги
Спіткнулись об могили цієї ночі... Хто тут?

Балтазар *(виходячи наперед)* Це друг, який вас добре знає.

Брат Лоренцо Спаси вас Боже! Друже мій, скажіть,
Здається, то у склепі Капулетті...

Балтазар Так, отче пресвятий, і там також
Господар мій, ваш друг Ромео.

Брат Лоренцо Він там давно?

Балтазар Вже, мабуть, з півгодини. [...]

Переклад з англійської Ірини Стешенко

Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/BryPITYz або QR-кодом і прочитайте продовження твору.

Для тих, хто хоче знати більше

Дослідники вважають, що сюжет ***трагедії «Ромео і Джульєтта»*** був запозичений з ***античності***. Ще видатний римський поет ***Овідій*** (43 р. до н.е.–18 р. н.е.) у своїй книзі ***«Метаморфози»*** (перетворення) переказав давній ***міф*** про юних ***Тісбу*** і ***Пірама***, які жили колись у місті Вавилон:

Тісба й Пірам; з юнаків найпрекрасніший він вавилонських,
З дів найкраща вона, що на Сході живуть миловиді.

Закохані, яким батьки заборонили одружуватися, домовилися таємно зустрітися за міськими мурами під високим деревом шовковиці. Тісба прийшла раніше за юнака і змушена була сховатися в печері від левиці. Тікаючи, дівчина загубила свою хустку. Люта тварина, *«паща якої запінена й в крові еолів, що загризла»*, розшматувала хустку, залишивши на ній криваві плями.



Тісба і Пірам (давньоримська фреска)

За якийсь час прийшов Пірам і, знайшовши роздерту хустку Тісби й сліди хижака, уявив собі найгірше. Він не зміг пережити горя і своєї причетності до нещастя, і власним мечем заколов себе.

Тісба повернулася на місце зустрічі і з жахом побачила коханого в передсмертних конвульсіях. Його груди були простромлені мечем. Усвідомивши всю жахливу непоправність фатальних збігів, дівчина вкоротила собі віку мечем Пірама.

Сюжети про загибель закоханих із родин, що ворогували, були відомі від XIII століття з ***історичних хронік***. До речі, в «Божественній комедії» італійського поета Аліг'єрі Данте також присутні мотиви непримиримої давньої ворожнечі вельможних родів.

Однак імена Ромео і Джульєтти вперше згадуються у ***1524 році*** в новелі італійця Луїджі Да Порто (1485—1529). Новела мала назву ***«Історія двох шляхетних закоханих»*** і розповідала про трагічну долю молодих веронців.

Ця італійська новела мала велику популярність: її неодноразово перевидавали і перекладали різними мовами. Багато італійців зверталися до неї у своїй творчості. Зворушливий сюжет запозичували також автори з Іспанії, Франції та Англії. Літературна обробка відомої трагічної історії, здійснена Вільямом Шекспіром, визнана найяскравішою і найнапруженішою. Проте й вона не стала останньою.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Працюємо над текстом твору

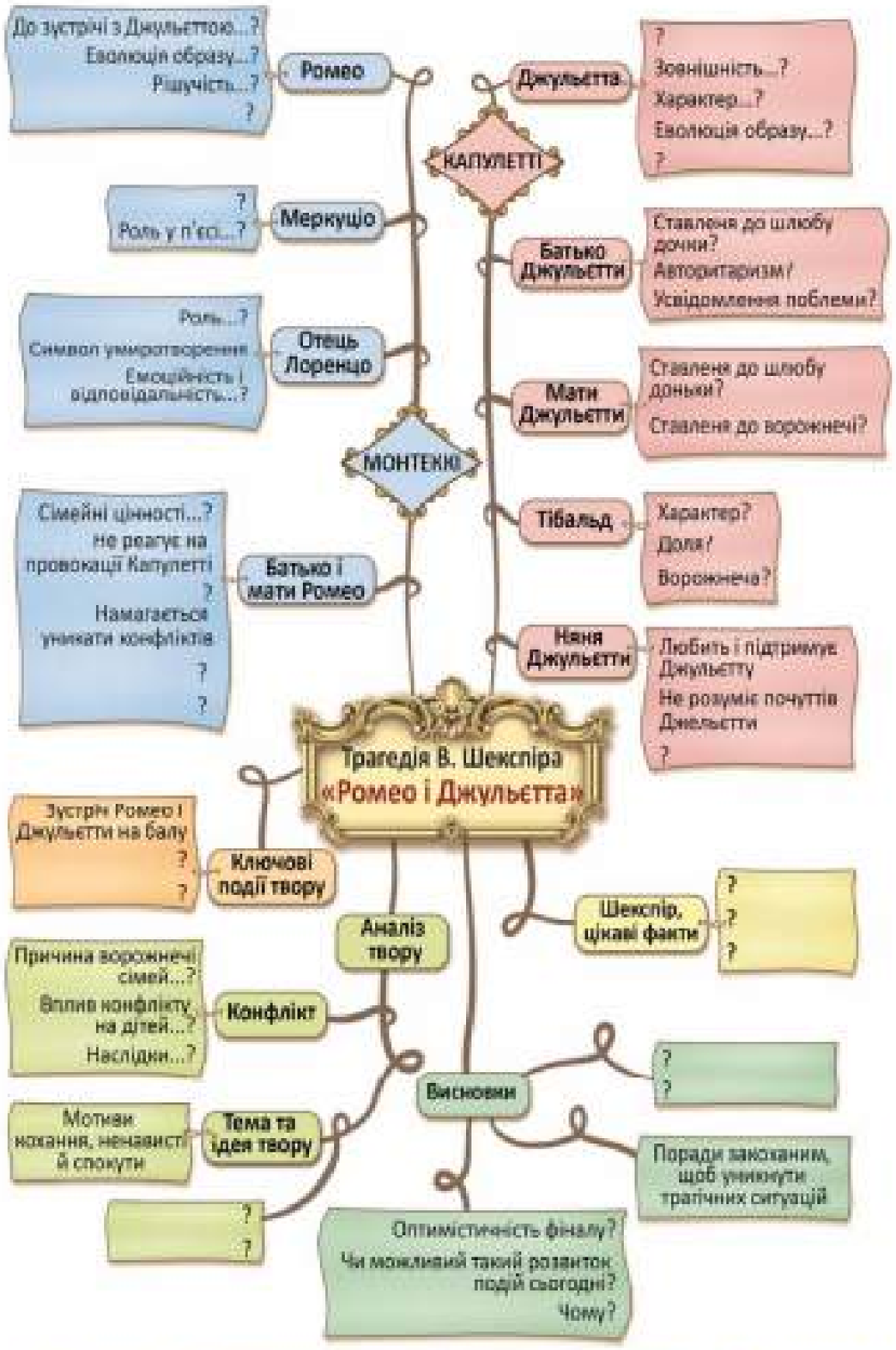
1. Через який фатальний збіг обставин Ромео не отримав листа від брата Лоренцо?
2. Як запинули Ромео і Джульєтта? Чим би закінчилася п'єса, якби брат Лоренцо прийшов на кілька хвилин швидше?
3. Чи досяг зрештою черенець своєї мети у примиренні запеклих ворогів? Чи такою уявляв він собі долю двох закоханих і ціну за спокій у місті?
4. Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/We5D5Odj або QR-кодом і з допомогою відеоряду до пісні «*A time for us*» відновіть послідовність подій у трагедії «Ромео і Джульєтта». Який настрій передає пісня?

Узагальнюємо і підсумовуємо

5. Схарактеризуйте ***образ брата Лоренцо***. Якого особливого значення набуває образченця у трагедії, написаній у ***добу Відродження***?
6. Про що свідчить той факт, що ніхто з персонажів твору жодного разу не згадує причин «стародавньої чвари» між двома родами?
7. Назвіть безглузді вчинки і фатальні випадковості, що призвели до нещасть.
8. На прикладі ворожнечі родів Монтеккі й Капулетті доведіть, що зло породжує зло, а помста — нове прагнення помсти.
9. Схарактеризуйте образи ***Ромео*** і ***Джульєтти***. Доведіть, що молоді люди ставилися до свого кохання як до найдорожчого скарбу, цінішого за життя.
10. Опрацюйте і доповніть ***інтелект-карту*** на сторінці 202.

Міркуємо самостійно

11. У чому полягає ***оптимістичність фіналу***, який настав після катастрофічної розв'язки трагедії?
12. Доведіть, що перемога кохання над ненавистю була неминучою у трагедії видатного драматурга-гуманіста Вільяма Шекспіра.



13. Виконайте міні-проект: порівняйте сюжети трагедії Вільяма Шекспіра «Ромео і Джульєтта» і античного міфу про Тісбу і Пірама.
14. Чому фінал про юних ***Тісбу*** і ***Пірáма*** викликає у читачів тільки розпач?
15. На прикладі сюжету про нещасних закоханих доведіть, що античність й італійський Ренесанс мали великий вплив на мистецтво Європи і зокрема на творчість англійського драматурга Вільяма Шекспіра.
16. Заповніть ***фішбоун***. Аргументуйте свою думку.



Застосовуємо теоретичні поняття

17. Знайдіть у тексті твору (дія I сцена 5) ***монолог*** Ромео, вираженого красою Джульєтти. Доведіть, що цей монолог написаний у формі ***англійського сонета*** (див. Теорія літератури. *Сонет*). Складіть схему римування цього фрагмента.
18. Визначте ***експозицію***, ***зав'язку***, ***розвиток дії***, ***кульмінацію*** і ***розв'язку*** у трагедії В. Шекспіра.
19. На прикладі трагедії «Ромео і Джульєтта» поясніть особливості ***драматичного роду літератури***.
20. Згадайте жанрові особливості ***трагедії*** та поясніть сутність ***трагічного конфлікту*** у творі В. Шекспіра.

Виконуємо творчі завдання

21. Назвіть сцени твору, які вас вразили найбільше.
22. Уявіть, якими мають бути в цих сценах інтонації дійових осіб, їхні жести і міміка.
23. Прочитайте за ролями сцени, намагаючись відтворити емоційне напруження.

УКРАЇНА У СВІТІ

Відомо про 7 перекладів трагедії Вільяма Шекспіра українською мовою. Перший переклад «Ромео і Джульєтти» був виданий Пантелеймоном Кулішем у 1901 році. Також широко відомі переклади здійснені Василем Мисиком (1932 рік) та Іриною Стешенко (1952 рік).

Трагічна доля Василя Мисика відобразилася на долі його перекладу «Ромео Джульєтти». У 1934 році поет був заарештований і безпідставно звинувачений у тероризмі. І хоча через півроку Василя Мисика було звільнено, він так ніколи і не побачив опублікованим свій переклад. Друк відбувся аж у 1988, вже після смерті митця.

У 2016 році до 400-річчя від дня смерті геніального Вільяма Шекспіра у видавництві «Абабагаламага» була надрукована книжка «Ромео і Джульєтта» в новому перекладі, який здійснив сучасний український письменник Юрій Андрухович. Ілюстрації до видання зробив відомий український художник Владислав Єрко.

ЛІТЕРАТУРА І СВІТ ПРОФЕСІЙ

Опановуємо професію вчителя

Учитель літератури — це педагог, який навчає учнів вдумливо читати, аналізувати і розуміти художні тексти. Він знайомить учнів із різними жанрами літератури, а також вчить критичного мислення, інтерпретації текстів і вмінню виражати власні думки щодо прочитаного.

Творче завдання. Щодня ви перебуваєте в школі як учень чи учениця, але тепер маєте можливість спробувати себе в ролі вчителя. Вам потрібно підготувати й провести урок із вивчення трагедії «Ромео і Джульєтта».

1. Перед тим, як провести урок, перечитайте трагедію «Ромео і Джульєтта». Особливо зверніть увагу на теми кохання, ворожнечі родин і трагічного вибору героїв. Опрацюйте літературно-критичні матеріали до твору.
2. Оберіть чітку тему уроку, наприклад, «Конфлікт родин Ромео і Джульєтти» або «Як Шекспір зображає кохання». Визначте цілі й завдання уроку.
3. Підготуйте план заняття (вступ, основна частина, підсумок). Продумайте для учнів види роботи на уроці.
4. Проведіть урок. Використайте цікаві форми роботи: евристична бесіда, дискусія, інтерактивна вправа, завдання на розвиток творчого і критичного мислення тощо.
5. Оцініть роботу однокласників на уроці. Вислухайте їхні враження і думку вчителя про ваш урок.

МИСТЕЦЬКА ГАЛЕРЕЯ

Британський художник та ілюстратор *Вільям Хетерелл* (1855–1928) у 1912 році створив цикл ілюстрацій до трагедії Вільяма Шекспіра «Ромео і Джульєтта» в стилі модерн.

Сучасники були вражені, що класику, виявляється, можна ілюструвати новітніми методами.









Мігель де Сервантес Сааведра
(1547 – 1616)



Мігéль де Серва́нтес Сааве́дра — видатний іспанський письменник. Його творчість належить до епохи ***зрілого Відродження***, для якого властиві настрої розчарування в ідеалах гуманістів. Ренесансна мрія про високе призначення людини розбилася об сувору дійсність відсталої феодальної Іспанії.

Як не дивно, величезною катастрофою для Іспанії стало відкриття Христофором Колумбом у 1492 році Америки, багатої на поклади срібла. В країну безперервним потоком попливли кораблі, завантажені незмірними багатствами, награбованими іспанцями у корінних народів Америки.

З одного боку срібло привезене Америки сприяло швидкому збагаченню верхівки суспільства. А з іншого — це спричинило інфляцію і крах економіки Іспанії.

Зубожіле населення, зокрема й дрібні землевласники-дворяни (ідáльго), залишали батьківщину. До кінця XVI століття третина земель не оброблялася, і в сільськогосподарську Іспанію доводилося ввозити навіть зерно. В країні настав занепад, а високі податки робили невигідною будь-яку діяльність. «Більшість іспанців перетворилися на справжніх нероб, — писав сучасник, — одні в нероб-дворян, інші в нероб-злидарів».

Мігель де Сервантес Сааведра народився ***9 жовтня 1547 року*** в родині збіднілого ідальго. Колись його дід був дуже заможною людиною. Але вже батько Мігеля — Родріго — втратив усі статки. Він напозичав грошей, і його майно забрали за борги.

Батько змушений був заробляти на хліб ганебною для ідальго професією лікаря, і величезна родина (семеро дітей) часто переїжджала з міста до міста з надією на краще життя. У 1561 році сім'я оселяється в Мадриді. В цьому місті Мігель під впливом свого вчителя починає писати вірші. Частина з них навіть була опублікована.

Щоб поліпшити матеріальне становище родини, 22-річний Мігель у 1570 йде на військову службу. Майже рік він служить в іспанських гарнізонах на території Італії — батьківщині Відродження. Прекрасні міста Італії справили величезне враження на Сервантеса, він зацікавився ренесансною культурою цієї країни. Мігель із захопленням читав твори італійських гуманістів мовою оригіналу, особливо йому подобалася поезія вже відомого вам ***Франческо Петрарки***.

Однак служба Сервантеса не обмежилася спокійними гарнізонними караулами. Йому довелося прийняти участь у війні з Туреччиною,

що розпочалася в 1570 році. Найвизначнішим епізодом цієї війни стала морська битва поблизу бухти Лепáнто[1], яка відбулася 7 жовтня 1571 року. Турки захопили острів Кіпр, що належав Венеції, і вивели свою ескадру до берегів Греції. Назустріч їм вийшов об'єднаний іспансько-венеційський флот, яким командував брат іспанського короля — принц Хуáн Австрійський.

Розпочався найбільший бій в історії галерного флоту, в якому приймали участь близько п'ятисот суден. На іспанських галерах приготувалися до бою 24 тисячі солдатів, зокрема й рота, у якій служив Сервантес. Бій був довгим і кривавим, але перемога європейців була цілковитою: вони потопили 15 турецьких кораблів, а захопили 180!

Мігель отримав у бою два вогнепальні поранення в груди й одне — в ліву руку, яка залишилася паралізованою до кінця життя. Залікувавши рани, Сервантес продовжив військову службу.



Бій поблизу Лепанто (фреска Антоніоса Васілакіса, 1600 рік)

У 1575 році Сервантес нарешті йде у відставку і відпливає до Іспанії. Але на шляху до Барселони корабель захопили алжирські пірати. Невдачливий письменник пробув у полоні довгі п'ять років і декілька разів намагався звідти втекти. Мігеля де Сервантеса, мабуть, стратили б, якби його за чималу суму не викупила родина.

Доля Сервантеса після алжирського полону

Коли Сервантес нарешті повернувся додому, то дізнався, що його покровитель — принц Хуан Австрійський — помер, а сім'я загруала в боргах, збираючи гроші для викупу. Неможливо уявити, наскільки

[1] Бухта біля входу в Коринфську затоку, яка відділяє Пелопоннес від континентальної Греції.

Сервантес, який завжди вірно служив королю, був розчарований. Усі заслуги перед короною, усі страждання його і родини були забуті.

У цей період Мігель Сервантес відчуває потребу писати і звертається до свого багатого життєвого досвіду. Він пише про бій поблизу Лепанто та алжирський полон. І хоча твори Сервантеса мали успіх, а деякі навіть перевидавалися закордоном, він заробив дуже мало.

У 1585 році помер батько Сервантеса, і Мігель став главою родини. Не маючи можливості прогодувати родину літературною працею, він *«відклав перо»* і *«звернувся до інших занять»*. Пошуки заробітків приводять його в 1587 році до Севі́льї — єдиного міста в Іспанії, де ще вирувало ділове життя. У цьому портовому місті Сервантес прожив 15 років і займався закупівлею продовольства для армії та флоту. Для непрактичної і пристрасної натури Мігеля такий вид діяльності був просто ненависний, але виходу не було.

Позаяк королівським указом ціни на продовольство для війська були суттєво занижені, великі землевласники і монастирі намагалися уникнути обов'язкового продажу зерна за безцінь. Але Мігель був чесним і ні для кого не робив жодних виняткі́в, чим нажив собі багато ворогів. Сервантеса звинуватили в розкраданні коштів, отриманих для закупівель, і подали позови до суду.



Філіпп III (картина Хуана Пантохи де ла Круса, 1605 рік)

За цими позовами Сервантеса неодноразово ув'язнювали. Найдовше, майже півроку, йому довелося сидіти у тюрмі в 1597 році. Свій вільний час, який уперше за багато років з'явився у письменника, він присвятив... літературній творчості. Саме в Севільській в'язниці 50-річний Сервантес написав перші розділи безсмертного роману ***«Премудрий ідальго Дон Кіхо́т з Ламанчі»***.

У 1604 році перший том роману було завершено. Видавець не надто вірив в успіх цієї книги, тому видав її на поганому папері розбитим друкарським шрифтом, із безліччю помилок. Та навіть у такому вигляді книга мала величезний успіх.

Першого ж року її довелося неодноразово перевидавати; швидко з'являються переклади іншими мовами. Пригоди бідного ідальго, який вирішує стати мандрівним лицарем, захоплюють читачів Західної Європи.

Для сучасників Сервантеса «Дон Кіхот» був романом, сповненим комічних ситуацій і пригод. Відомий випадок, коли король Філіпп III вийшов на балкон свого палацу і побачив студента, що йшов вулицею, читаючи якусь книгу. Юнак шалено реготав. «Ось людина, яка або з'їхала з глузду, або читає «Дон Кіхота», — промовив король. Послужливі придворні послали навздогін слугу, і він з'ясував, що студент справді читав *«Дон Кіхота»*!

У лютому 1615 року у королівському палаці відбулася знаменна розмова про Сервантеса: до Мадрида прибуло посольство французького короля Людовіка XIII. Посли, люди освічені та великі шанувальники літератури, почали розпитувати своїх іспанських друзів про Сервантеса: скільки йому років, чим він займається, який його суспільний стан і статки.

Іспанці змушені були відповісти, що Сервантес — старий, що він — солдат, ідальго, та ще й убогий. На що один із послів вигукнув: «Отже, таку людину Іспанія не зробила багатою і не підтримує за державний кошт!..»

Як і попередні книги, роман «Дон Кіхот» не поліпшив матеріального становища Сервантеса — він і далі залишався бідним. Однак читачі з нетерпінням чекали на продовження пригод премудрого ідальго, тому вже 66-річний письменник узявся до написання другої частини роману. Наприкінці 1615 року твір з'явився у продажу, а в квітні 1616 року Мігель де Сервантес помер.

Передчуваючи смерть, письменник пішов у чернці. Нерідко на такий крок важувалися бідні дворяни, аби забезпечити собі поховання за рахунок монастиря, не змушуючи вбогу родину витрачати кошти на сумний обряд.

День поховання Мігеля де Сервантеса — 23 квітня 1616 року — називають днем поховання доби Відродження. Саме в цей день в Англії помер ще один геніальний митець Ренесансу — ***Вільям Шекспір***.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Готуємося до роботи з твором

1. Які історичні події зумовили занепад Іспанії кінця XVI – початку XVII століть?
2. Чому цей період характеризується розчаруванням в ідеалах ***Відродження***?
3. Що вам відомо про життя видатного іспанського письменника ***Мігеля де Сервантеса***?
4. Як історичні події позначилися на долі Сервантеса та долі його родини?
5. Що свідчить про активну життєву позицію Мігеля де Сервантеса?
6. Яка культурна доба та творчість яких митців вплинули на формування світогляду письменника?
7. Поясніть, у чому полягала ***пародійність*** роману «Дон Кіхот».

Сервантес і його «Дон Кіхот»

Роман ***«Премудрий ідальго Дон Кіхот з Ламанчі»*** створювався як ***пародія на рицарські романи***[1], які мали просто неймовірну популярність в тогочасній Іспанії. Було відомо понад сто двадцять таких романів, де описували неймовірні пригоди рицарів і прославляли їхню доблесть, ґречність і любов до Прекрасних Дам.

Рицарські романи були далекі від реального життя, в них оповідалося про драконів, чаклунів, зачаровані замки, але ними зачитувалися всі прошарки населення[2]. Зазвичай, їх читали вголос, збираючись гуртом і щиро співпереживаючи подіям твору.

Поясніть значення слова **пародія**.

Відомий випадок, коли один іспанський дворянин ненадовго виїхав із дому у справах, а повернувшись, із жахом побачив, що вся його родина разом зі слугами заливається слізьми і вигукує: «О горе! Він помер!» На щастя, з'ясувалося, що розпач усього дому був спричинений смертю героя рицарського роману, який вони читали.

Отже, головний герой Сервантеса — ***Дон Кіхот***, збіднілий ідальго. Збожеволівши від надмірного читання ***рицарських романів***, він вирішив стати мандрівним рицарем, щоб *присвятити себе боротьбі зі злом і служінню своїй Прекрасній Дамі*. Герой вирушив у путь, і йому було байдуже, що часи рицарів минули кілька сторіч тому, а їхні фантастичні подвиги існували лише в романах.

Поясніть, у чому полягала **пародійність** роману «Дон Кіхот».

Зрозумілою у творі є реакція звичайних іспанців, які в різних місцях несподівано зустрічають людину в давніх обладунках. Їхнє здивування можна було б порівняти з нашим, якби, ідучи до школи, ми зустріли чоловіка у костюмі кавалера XVII ст. (у пишній перуці, мереживах, черевиках із бантиками), який би розповів, що в наш час він прагне відродити манери, про які читав у давніх творах.

---

[1] Уже сама назва роману Сервантеса сприймалася сучасниками як ***пародія***. Автор всупереч традиції назвав свого героя не ***добрасенним рицарем***, а ***премудрим ідальго***, причому з найбіднішої області Іспанії — Ламанчі. Ламанча, крім назви місцевості, іспанською мовою означає ще й «клаптик землі», а слово «кіхоте», крім імені героя, називає також частину рицарського обладунку, яка прикриває стегно.

[2] Захоплення читанням рицарських романів, сповнених неймовірних пригод і любовних страждань, можна порівняти лише із захопленням наших сучасників сентиментальними телесеріалами.

Дивак Дон Кіхот за законами рицарського роману обирає собі Даму серця, озброюється списом і виїжджає на захист усіх знедолених, щоби подвигами уславити ім'я коханої. Старого ідальго не бентежить, що рицарський обладунок його прадіда *«іржею та цвіллю покрився»*, а Дама серця — звичайна селянка, яка була *«великою майстринею солити свинину»*.

Своїм зброєносцем Дон Кіхот обирає не юнака шляхетного походження, а товстуна-селянина ***Санчо Пансу***, а за бойового коня у нього ледь жива шкапа (*«шкура та кості»*).

Через викривлене уявлення про навколишній світ нещасний ідальго весь час потрапляє в комічні ситуації. Він керується високими цілями, гуманними ідеалами, але усім завдає лише шкоди.

Однак автор не просто висміяв рицарські романи і застарілу манеру написання. Сервантес правдиво і масштабно зобразив іспанську дійсність XVI–XVII століть: Дон Кіхот і Санчо Панса в пошуках пригод зустрічаються з представниками різних прошарків суспільства, зіштовхуються з повсякденним життям іспанської провінції та великих міст. Безумство рицаря, *«заступника всіх ображених та гноблених»*, його прагнення до утвердження ідеалів добра і справедливості контрастують з убогістю, злобою, недоумкуватістю селян, корчмарів, із вишуканою жорстокістю нудьгуючих дворян.

Так виявляється неоднозначність образів Дон Кіхота і Санчо Панси. ***Образ Дон Кіхота*** — це і пародія на «книжного рицаря», і конкретно-історичний образ збіднілого ідальго, і водночас образ мислителя-гуманіста. Шаленець, одержимий ідеєю рицарства, поступово перетворюється на *«мудрого безумця»*, слова і вчинки якого щирі і чесні на відміну від слів і вчинків довколишніх.

Велике значення для розуміння образу героя мають його судження і промови. У них Дон Кіхот проголошує ***ренесансний ідеал людини***, необхідність свободи особистості, погляди на справедливу систему управління країною і закони. Та всі ці ідеї виявляються несумісними з реальною дійсністю Іспанії XVI–XVII століть.

Образ Санчо Панси, який мав пародіювати скромних і відданих юнаків-зброєносців із рицарських романів, також швидко переріс початковий задум автора. Санчо Панса став першим у європейській літературі живим і повнокровним образом селянина. Простодушність і наївна віра в химерні обіцянки Дон Кіхота несподівано гармонійно поєднуються у нього зі здоровим глуздом. Його мова пересипана прислів'ями та приказками (а їх у романі 275), в яких узагальнена народна мудрість. Своєю розсудливістю і селянським практицизмом Санчо Панса вдало доповнює піднесеного та натхненного Дон Кіхота, який живе у яскравому світі власних марень.

З одного боку письменник висміює фантазії Дон Кіхота, але водночас упродовж усього твору Сервантес відстоює ідеали честі та справедливості, які він поділяв як гуманіст.

Однак автор підводить читачів до думки, що, на жаль, гуманістичний погляд на людину, як на яскраву, діяльну і творчу особистість залишається наївною мрією, недосяжною в буденному житті. Сподівання на здійснення ідеалів доби Відродження змінюються гіркими розчаруваннями. І абсолютно очевидно, що наслідком цих розчарувань стало те, що автор головним героєм роману — носієм високих гуманістичних ідей, *«поборником всіляких кривд»* — робить божевільну людину.

Отже, підсумовує Сервантес, вірити у кращі поривання людства і очікувати від нього благородних вчинків можуть лише або божевільні, або дуже наївні особи. Митець, звертаючись на початку XVII століття до своїх сучасників, спонукав їх замислитися про те, в якому світі вони живуть і ким вони у цьому світі є: благородними і діяльними захисниками добра чи байдужими і злостивими неуками.

І у нас, коли читаємо роман, створений багато століть тому, теж виникає питання: невже світ настільки жорстокий і цинічний, що прагнути добра і справедливості може лише людина несповна розуму?

ПРЕМУДРИЙ ІДАЛЬГО ДОН КІХОТ З ЛАМАНЧІ

(уривки)

ЧАСТИНА ПЕРША,

Розділ 1,

де оповідається, хто такий був преславний ідальго Дон Кіхот з Ламанчі та як він жив

В одним селі у Ламанчі — а в якому саме, не скажу — жив собі не так давно ідальго, з тих, що то мають лише фамільного списа, старосвітського щита, худу шкапину[1] та хорта-бігуна[2]. Була у нього в домі ключниця[3] років за сорок і небога, що й двадцяти ще не мала, та ще хлопець для польової та надвірної роботи — чи коня сідлати, чи ножицями садівницькими орудувати.

Літ нашому ідальго до п'ятдесяти добиралося, статура був міцної, із себе худий, з лиця сухорлявий, зорі не засипляв і дуже кохався в полюванні. Прізвище його було, кажуть, Кіхада чи Кесада[4]. Проте для нашої повісті воно байдуже.

Так от, щоб ви знали, ідальго той весь вільний час — тобто замалим не цілий рік — читав рицарські романи з таким запалом і захватом, що майже зовсім занедбав не лише своє полювання, а й усяке господарювання. І так він до того діла прилюбився, що не одне поле орної землі продав для купівлі рицарських книжок: де, було, яку побачить, так зразу й тягне додому.

І так наш ідальго у те читання кинувся, що знай читав, як день, так ніч, од ранця до смеркання, а од смеркання знов до ранця, і з того недосипу та з того перечиту мозок його до решти висох — і зкумувся бідака з глуаду. Його уява переповнилася різними химерами, вичитаними з тих книжок: чарами та чварами, битвами та боями, викликами та ранами, зітханнями та коханнями, розлуками та муками і всякими такими штуками. Всі ті несусвітні вигадки так вбилися йому в голову, що він мав їх за щирісіньку правду. Казав, що Сід Руй Діас[1] завзятий був рицар, але не вийшов проти рицаря Полум'яного Меча, бо той одним махом двох страшних і потворних велетнів міг навпіл розрубати. Похваляв наш ідальго і велетня Моргайта[2], що з усього пихатого й нечемного великанського кодла єдиний був люб'язний і гречний...

Збожеволів він так остаточно, і вройлася йому в голову дивна думка, яка жодному шаленцеві доти в голову не приходила, що йому випадає собі на славу, а рідному краєві на пожиток, стати мандрівним рицарем, блукати світами кінно і оружно, шукати пригод і робити все те, що робили, як він читав, мандрівні рицарі,— тобто поборювати всілякого роду кривди, наражатися на різні біди й небезпеки, щоб, подолавши їх, вкрити ймення своє безсмертною славою. Бідолаха бачив уже в думці, як за правицю потужну вінчають його, щонайменше, короною Трапезонтського царства. І віддаючись цим принадним мріям, заходився він мерщій наміри свої до діла доводити.



Поперед усього вичистив прапрадідів рицарський обладунок, що вже бозна відколи занедбаний в кутку валявся і добре іржею та цвіллю взявся. Вичистив, полагодив, як міг, аж бачить — недолік у ньому великий: забрала бракує, є самий-но шишак[3]. Однак хитро зумів тому лихові зарадити: вирізав з картону такий ніби напівшоломом із забралом, примос-

[1] *Шкапа* — худий, слабосилий кінь.
[2] *Хорт* — Мисливська порода собак.
[3] *Ключниця* — жінка, яка займалася господарськими справами в маєтку.
[4] *Кіхада* в перекладі з іспанської означає «щелепа», а *Кесада* — «пиріг із сиром».

[1] *Сід Руй Діас* (1043–1099) — герой іспанського героїчного епосу «Пісня про мого Сіда».
[2] *Моргайт* — велетень-язичник, якого Роланд навернув у християнство.
[3] *Шишак* — вид шолома, який не передбачав забрала.

тив до шишака — от тобі й шолом повний. Щоправда, як добув меча, щоб перевірити, чи міцний той шолом, чи витримає в разі чого удар, та рубонув раз і вдруге, то одним махом знівечив усе, над чим цілий тиждень морочився. А що легкість, з якою шолом на шмаття обернувся, була йому не до смаку, він вирішив забезпечити себе перед таким випадком і переробив його, вправивши всередину кілька залізних обручів. Він залишився задоволений його міцністю, хоч і не захотів її більше перевіряти, і вважав, що має тепер доброго шолома.

Тоді оглядів свою шкапу і, хоч була вона в нього сама шкура та кості, визнав, що Олександрів Буцефал[1] його коневі не рівня. Чотири дні над тим думав, як його назвати — бо де ж видано, щоб кінь такого славного рицаря, та ще такий сам собою добрий, не мав якогось голосного імені? Отож і старався знайти йому таке йменни. Крутив туди й сюди, перебираючи сотні імен, вигадував і відкладував, подовжував і скорочував, перевертав на всі боки — і назвав нарешті Росинáнтом[2]. Це ім'я здалося йому благородним і милозвучним, а до того ще й промовистим: бувши перед цим шкапою, перетворився його кінь у найпершого верхового коня на світі.

Назвавши так собі до вподоби вірного свого коня, став наш ідальго думати-гадати, яке б уже самому собі йменння прибрати, і те думання зайняло вже не чотири дні, а цілих вісім. Кінець кінцем він нарік себе Дон Кіхотом[3]. Проте, згадавши, що одважний Амадіс долучив до свого імені назву рідного королівства, щоб його прославити, і йменувався Амадісом Гальським, наш завзятий рицар поклав теж додати до свого імені назву вітчизни своєї і величатися Дон Кіхотом з Ламанчі: так усякому буде зрозуміло, звідки він родом, так, гадалося йому, уславить він свою батьківщину.

Підрихтувавши отак обладунок, спорудивши як слід шолома, прибравши ймення коневі своєму і нарешті собі самому, вважав наш рицар, що тепер лише за одним діло стало — знайти собі даму до закохання, бо мандрівний рицар без любові — то все одно, що дерево без листя і плодів або тіло без душі.

— Коли за гріхи мої,— мовив собі на думці — або на моє щастя, випаде мені зустрітися з якимсь велетнем, що зазвичай трапляється мандрівним рицарям, і я переможу його в двобої, чи розпанахаю навпіл, чи ще яким чином поборю його, то хіба не гоже буде мати якусь даму, щоб послати його до неї на поклін? Нехай увійде, впаде навколішки перед любою моєю сеньйорою і скаже смирно та покірно: «Я — велетень Каракульямбро, володар острова Малíндранії, мене переміг на герці ще не оцінений по заслузі рицар Дон Кіхот з Ламанчі і велів мені стати перед очі вашої милості, щоб ваша вельможність розпоряджалася мною по своїй вольній волі».



Уважно роздивіться ілюстрацію до твору. Як на малюнку передано душевний стан героя?

О, як же радів наш добрий кавальєро, виголосивши в думці таку промову, а надто, знайшовши нарешті ту, кого мав назвати своєю дамою! То була, як гадають, проста собі дівчина із сусіднього села, хороша на вроду, в яку він був деякий час закоханий, хоч вона, здається, про те не знала. Звали її Альдóнса Лорéнсо. Вона ж то і видалась йому гідною носити титул володарки його думок. Вишукуючи таке ім'я, щоб і на її власне було схоже, і личило принцесі чи якійсь сеньйорі високого роду, він назвав її Дульсінéєю[1] Тобоською (бо родом була із Тобоса). Це ім'я здавалось йому доброзвучним і значним, до пари тим, що він приклав уже собі й коневі своєму.

Розділ 2.

де оповідається про перший виїзд завзятого Дон Кіхота зі своїх володінь

Скоро отак зібравшись, не хотів наш ідальго марно часу гаяти і здійснення своїх намірів надовго відкладати, бо від того світові небіяка могла вчинитися шкода; скільки ще в ньому зла треба знищи-

---

[1] *Буцефáл* — кінь Олександра Македонського, геніального давньогрецького полководця (356 р. до н.е.–323 р. до н.е.).

[2] *Росинáнт* — перша частина слова «росин» означає «шкапа», друга частина «анте» означає «перед цим» і «попереду». Ім'я перекладається як «те, що перед цим було шкапою» або «шкапа, яка йде попереду інших».

[3] Іспанською мовою «*кіхоте*» — це частина рицарського обладунку, яка прикриває стегно.

[1] Ім'я Дульсінéя утворене від слова «*dulce*» — солодка.

ти, скільки беззаконня скасувати, скільки сваволі припинити, скільки помилок виправити, скільки обов'язків виконати. Отож, ні слова нікому про задум свій не сказавши, встав він раз якось перед світом (а діло було в місяці липні) і так, щоб ніхто не бачив, одяг на себе повний обладунок, сів на Росинанта, приладив на голові свого латаного шолома, настромив на руку щит, схопив списа і виїхав задвірками в чисте поле, радий та веселий, як щасливо складаються з самого початку його справи. Та ледве опинився в полі, як вдарила йому в голову страшна думка — така страшна, що він готовий був уже і назад повернутися. Пригадав собі, що його ж іще не посвячено у рицарі, тож за рицарськими законами він не має жодного права ставати до бою з будь-яким рицарем. Ці міркування похитнули були його намір, та шаленство взяло гору над тими сумнівами, і він вирішив, що звернеться з проханням про посвячення до першого, хто в мандрах йому зустрінеться, бо це він вичитав у книжках, які довели його до такого стану. Заспокоївшись, він рушив далі, даючи на волю коневі куди-хотя правити: у тому ж, гадав він, і була вся сила пригодництва.

Іде ото наш новоявлений рицар та й промовляє сам до себе:

— Немає найменшого сумніву, що в прийдешні часи, коли об'явиться світові правдива історія моїх голосних подвигів, мудрець, котрий їх опише, розпочне оповідь про цей мій перший ранковий виїзд саме так: «Заледве рожеволиций Аполлон почав розпускати по широкому й просторому виду земному золотаві сувої свого пишного волосся, заледве дрібні різнопері пташки, мов у арфи дзвонячи, ніжнотонною і медоплинною гармонією привітали рум'яну Аврору, що саме покинула м'яке ложе ревнивого свого мужа і з'явилася смертним очам поміж брам і вікон ламанчського обрію, як преславний рицар Дон Кіхот з Ламанчі, занехаявши розкішні пуховиці, скочив на свого славетного коня Росинанта і рушив в дорогу вікодавньою і людославною рівниною Монтьєльською».

Майже цілий той день їхав він дарма — не траплялося йому по дорозі нічого, вартого згадки, що його аж розпач брав, бо не терпілося йому зустріти кого-небудь і спробувати одразу міць своєї правиці. Надвечір і сам він, і кінь його страшенно стомилися і охляли з голоду. Розглядаючись на всі боки, чи нема де якого замку або хоч куреня пастушого, де б прихиститися та відпочити після труду великого, побачив наш рицар неподалік від шляху корчму, і здалось йому, що то він зірку побачив, яка приведе його як не в самий рай, то хоч до воріт спасіння. Наддавши ходу, добрався він до неї уже смеркома.

Нашому шукай-біді здавалося, ніби все, що йому думалося, бачилося чи уявлялося, має неодмінно з тим збігатися, що він у книгах вичитав, тож йому зразу й примарилося, що це не корчма, а пишний замок о чотирьох вежах та шпилях щиросрібних, що коло замку того і міст звідний, і рів кругойдучий є, і все інше, до нього належне. Не доїхавши трохи до корчми (чи то пак до замку), він натягнув конячі поводи й зупинився, сподіваючись, що між зубцями муру відразу з'явиться якийсь карлик і задме в ріг, повідомляючи про прибуття рицаря. Сталося випадком, що саме в ту хвилину свинопас, згаюючи зі стернища черідку свиней, засурмив у ріжок, бо на той звук вони звикли збігатися. Тут уже Дон Кіхотові здалося, що сподівання його справдилась, що то карлик попереджає про його приїзд.

Підоспів в ту саму пору корчмар — чоловік із себе повнотелесий і через те, може, на вдачу добродушний. Правда, як побачив він те одоробло в обладунку, то мало не засміявся. Проте риштунок той грізний все-таки й перелякав його немало, і він вирішив прийняти гостя поштиво.

— Сеньйоре рицарю,— озвався він до нього,— якщо ваше добродійство хоче в нас підночувати, то ваша милість знайде тут усе, що треба — от тільки ліжка немає, а то всього повно.

Дон Кіхот, побачивши шанобливість кастеляна,— він бо мав корчмаря за управителя замку,— одказав:

— А мені, пане кастелляне[1], і того стане.

Корчмар подумав, що гість назвав його кастеляном, щоб натякнути, ніби він «кастілець, на всі руки умілець»,— хоч насправді був родом з Андалузії і такий злодійка незгірший од якогось Жака. Він відповів рицареві:

— То виходить, ваше добродійство, що

Ваше ложе — твердий камінь,
Вартування — то ваш сон...[2]

Коли так, то сміливо можете завернути до нашої хати: таке в нас тут діється, що не то одну ніч, а й цілий рік можна буде очей не стуляти!

Це сказавши, притримав стремено Дон Кіхотові, і той зсів із коня — з тяжкою, правда, бідою, бо ж цілісінький день і ріски в роті не мав, та попрохав господаря як слід попорати коня, бо, мовляв, другого такого вівсяника і в світі не знайдеш.

Корчмареві кінь не здався і в половину таким добрим, як хвалився Дон Кіхот, проте він завів його до стайні і зразу повернувся, чи не треба ще чого гостеві.

— Я поїв би дечого,— одказав Дон Кіхот,— гадаю, що се було б до речі.

З гостя саме стягали обладунок. Нагрудника й наплічника вже зняли, а от ніяк не могли того вражого шолома стягнути. Треба було б ті стрічки розрізати, бо вузлики так позатягалися, що не розплутаєш, але Дон Кіхот не хотів ніяк із тим погодитись.

Стола поставили тут же надворі, коло воріт, і господар приніс Дон Кіхотові порцію тріски. Риба була погано вимочена і ще гірше

---

[1] *Кастелян* — в середньовічних замках комендант або наглядач.
[2] Рядки з іспанського народного романсу.

зготована, а хліб до неї чорніший і цвіліший за рицарів обладунок. Ото була сміхота дивитись, як він вечеряє! На голові у нього шолом, забрало підняте, а до рота сам рукою не дістане — мав хтось інший їжу в рота класти. Ще важче було з питтям, але корчмар придумав, як тій біді зарадити: вибрав з тростинки середнику, один кінець тої трубочки в рота йому вставив, а в другий вино наливав. Рицар же, щоб тільки стьожок не розрізати, всі ті недогоди терпляче зносив.

В цей саме час до корчми зайшов коновал, щоб холостити порося, і, увійшовши, писнув кілька разів у свою дудочку. Тут вже Дон Кіхот остаточно впевнився, що прибув до пишного замку, де його зустрічають з музикою, що тріска — то форель, чистий хліб — пшенична булка, а корчмар — кастелян. Отже, недарма вирішив він у світ рушити, недарма виїхав зі своїх володінь. Одне тільки його мулило, що він досі не посвячений у рицарі, тому не має ще повного права шукати якоїсь пригоди.

Розділ 3,

де оповідається, яким потішним способом висвятився Дон Кіхот на рицаря

Мучений тією думкою, Дон Кіхот відбув швиденько вечерю вбогу корчемну, гукнув господаря, впав перед ним навколішки і сказав:

— Доблесний рицарю, я не встану з місця, поки добродійство ваше не вчинить мені однієї ласки; вчинивши ж її, ваша милість і себе славою великою вкриє, і роду людському немало прислужиться.

Корчмар, побачивши гостя в ногах своїх і такі слова його почувши, витріщив очі з великого дива і не знав, що робити. Він намагався підняти Дон Кіхота, але той аж тоді встав, коли корчмар пообіцяв уволити його волю.

— Меншого я й не сподівався від вашої незрівнянної великодушності,— промовив тоді Дон Кіхот,— бо ласка, про яку вас просив і яку ваша милість пригекла мені зробити, полягає в тому, щоб завтра вранці ви мене у рицарі посвятили. Цю ніч у каплиці замку я вартуватиму при зброї, а вранці, кажу, нехай справдиться жадання моє заповітне, щоб міг я за велінням обов'язку мого об'їжджати всі чотири сторони світу, шукаючи пригод та допомагаючи всім скривдженим, що належить чинити всякому рицарству.

Корчмар був, як ми вже казали, битий жак; він і зразу був подумав, що його гість несповна розуму, а тепер і зовсім в тому переспідчився. Хотівши добре порозважатися цієї ночі, він надумав потурати всім його примхам, тож і сказав Дон Кіхотові, що схвалює його намір, цілком властивий таким славним рицарям, на якого він подобою своєю бадьористою виглядає. До цього він ще додав, що при замку немає каплиці, де можна було б відбути нічне вартування, бо стару розвалили, а нової ще не збудували. Але йому відомо, що в разі потреби вартувати при зброї можна в будь-якому місці, отже, нехай його гість перебуде цю ніч на замковому подвір'ї, а вранці, як Бог поможе, відправляться всі приписані церемонії, і він стане справдешнім рицарем, і то таким, що не знайдеш у всьому світі хрещеному.

Потім корчмар спитався в Дон Кіхота, чи має він гроші; той відповів, що не має, бо ніде в книгах не читав, щоб мандрівні рицарі носили їх при собі. Корчмар йому заперечив: хоч у романах про те й не пишеться, бо автори не вважають за потрібне згадувати про такі прості й потрібні в дорозі речі, як гроші або чисті сорочки, однак це зовсім не значить, що в рицарів їх не було. Давні рицарі про те дбали, щоб у зброєносців їхніх були гроші й інші всілякі потрібні речі, як то мазі лікувальні... Тим і радить він Дон Кіхотові (хоч міг би й наказати, яко хрещеникові своєму), хай ніколи більше не рушає в дорогу без грошей та інших таких потрібних речей: той принас зовсім несподівано може стати у великій пригоді.

Дон Кіхот пообіцяв так усе точно вчинити, як радив йому кастелян, а сам заходився лаштуватися до цілонічної варти коло зброї на просторому подвір'ї. Позбирав увесь свій обладунок, склав на жолоб напувальний коло колодязя, сам же, нахопивши на одну руку щита, а в другу списа взявши, почав перед жолобом поважно й ніби спогорда туди-сюди походжати. Як заступив він на варту, то й ніч якраз запала.

Корчмар же тим часом розповів усім, хто в його корчмі був, про божевілля свого нового нічліжника, про вартування над зброєю та про обряд посвяти у рицарі, що мав після того відбутися. Всі дуже дивувалися й вийшли, щоб на Дон Кіхота здалеку поглянути, а він ходив собі велично назад і вперед або спинявся раптом і, спершись на списа, пильно дивився на свій бойовий обладунок. Ніч була вже пізня, але місяць так розсвітився, ніби в сонця все проміння забрав, і всі добре бачили, що витворяв новонаспалий рицар.

Одному погоничеві, що в корчмі зупинився, прийшла саме охота напоїти своїх мулів, а для цього треба було зняти з жолоба Дон Кіхотів обладунок. Як побачив наш рицар того нападника, закричав відразу дужим голосом:

— Хто б ти не був, о зухвалий рицарю, якщо хочеш доторкнутися до зброї найславетнішого з усіх мандрівних рицарів, які будь-коли підперезувалися мечем,— подумай, що робиш, бо головою за зухвальство поплатишся!

Погонич не зважав на ті погрози (а краще б йому було зважити, ніж здоров'ям своїм так необачно важити), схопив обладунок і кинув його якомога далі. Як побачив те Дон Кіхот, звів очі до неба, а думки звернув, зрозуміла річ, до володарки своєї Дульсінеї і промовив:

— Допоможи мені, сеньйоро моя, в цьому першому випробуванні, хай я помщуся за зневагу, вчинену серцю моєму, що належить тобі на віки вічні, не забудь мене ласкою своєю в першому випробуванні!

Проказавши таку промову, відкинув геть щита, підняв обіруч списа і так ним по голові погонича торохнув, що той зразу як мерт-

вий простягся; ще б один такий удар, то вже ніякий лікар його не привів би до тями. А Дон Кіхот позбирав обладунок свій і знов почав походжати собі любісінько, як і перше. По малій часині встав другий погонич, не знаючи, що сталося з його товаришем, і теж хотів своїх мулів напоїти. Підійшов до жолоба і давай обладунок скидати, щоб місце звільнити, аж тут Дон Кіхот, не кажучи ні слова й не кличучи більш нікого на допомогу, знов кинув щита, знов махнув списом і так нахабу по голові вдарив, що спис хоч і цілий залишився, так у того ж череп не натрох, а мабуть, начетверо розколовся.

Гостеві витівки остобісіли корчмареві, і він вирішив покласти їм край — дай, думає, відбуду вже зразу той триклятий обряд, посвячу його у рицарі, поки іншої якоїсь халепи не сталося. Підійшовши до Дон Кіхота, він перепросив його за тих гультяїв, котрі без відома так нечемно з гостем повелися, за що вже слушної здобулися кари. Потім нагадав йому знов, що при замкові немає каплиці, але для довершення обряду посвяти, згідно із заведеним церемоніалом (це вже він, напевне, знає), найголовніше — по шиї дати та голим мечем по плечах вдарити, а це хоч і в чистому полі зробити можна. А вартувати йому годі вже, бо досить було б і двох годин, а він цілих чотири провартував. Дон Кіхот повірив і сказав, що на все пристає, щоб тільки швидше обряд відбути.



Мудрий по шкоді господар метнувся швидше по книгу, де записував розхід сіна та ячменю, що на мулів видавав, і знов повернувся до Дон Кіхота в супроводі двох молодиць та хлопчика, який тримав недогарок свічки. Велівши нашому ідальго стати навколішки, зробив вигляд, ніби читає з видаткової книги якусь урочисту молитву, і серед того молитвування вліпив рицареві доброго потиличника, а потім взяв у нього меча і плазом по спині вдарив та все мимрив щось собі під ніс. Це зробивши, велів одній молодиці підперезати його мечем. Вона вчинила те з великою спритністю та делікатністю: хоч і регітно їй було з усієї тієї церемонії, та, бачивши подвиги новонареченого рицаря, душила в собі сміх.

— Пошли вам, Боже, щасливого рицарювання і у всякому бою потуги, — примовляла чемненько, меча йому прив'язуючи.

Відбувши швиденько ці нечувані й небачені церемонії, Дон Кіхот, не гаючись, осідлав Росинанта, скочив на нього, обійняв господаря і подякував йому за ласку, напліваши силу-силенну високохмарних слів, що годі й переказати. Корчмар, щоб такого гостя швидше здихатися, відповів йому так само закрутисто, хоча й коротшими словами, і, не спитавши навіть плати за нічліг, відпустив його з миром.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

1. Які наслідки для героя роману мало захоплення рицарськими романами?
2. З якою метою 50-річний ідальго Кіхана вирішив стати мандрівним рицарем?
3. Розкажіть про те, як ідальго збирався в дорогу.
4. Які художні деталі свідчать про бурхливу уяву та невибагливість майбутнього рицаря щодо обладунку та бойового коня?
5. Виконайте міні-проєкт: дослідіть і порівняйте описи обладунків у вивчених вами героїчних поемах «Іліада» та в романі «Дон Кіхот».
6. Перекажіть епізод з обрядом посвячення Дон Кіхота в рицарі (розділ 3). Як ставляться до подій учасники цього «курочистого дійства»?
7. Доведіть, що ідеальний світ книжок протиставляється реальному життю. Як у свідомості Дон Кіхота поєднуються ***вигадане*** і ***реальне***?
8. Дослідіть, як автор використовує прийом ***контрасту***? Складіть до розділу 2 у зошитах таблицю.

Насправді	В уяві Дон Кіхота
корчмар	
корчма	
ріжок свинопаса	
погоничі	
дудочка коновала	
тріска	
цілий хліб	

Розділ 7

Про другий виїзд нашого доброго рицаря Дон Кіхота з Ламанчі

Повернувшись додому, Дон Кіхот почав вести переговори з одним селянином, близьким своїм сусідом. Був то чоловік добрий, хоч добра мав, сердега, не гурт, але був, як то кажуть, без олії в голові. Так він уже його вмовляв, так нудив, такого йому наобіцяв, що бідний селюк згодився нарешті стати йому за зброєносця і з ним в мандри піти. Дон Кіхот радив йому, між іншим, не дуже огинатися, бо дуже можливо,

що їм вдасться одним махом завоювати острів який-небудь, тоді він його відразу зробить губернатором. Знадившись на ці обіцянки, Санчо Панса[1] (так звали того селянина) покинув жінку і дітей і став до сусіда свого за зброєносця.

Потім Дон Кіхот заходився грошей збирати: дещо продав, дещо позаставляв (і все ж то за безцінь) і збив таки чималеньку суму. Потім повідомив зброєносця свого Санчо, якого дня і якої години мають вони в дорогу рушати, щоб той встиг найпотрібнішим припасом запастися та не забув сакви взяти. Санчо запевнив, що не забуде, а ще сказав, що не дуже-то звик пішо ходити та думає осла свого взяти, а осел у нього добрячий. Щодо осла Дон Кіхот мав деякі сумніви: він почав пригадувати собі, чи були в яких-небудь мандрівних рицарів зброєносці-ослоїзди, та так і не зміг пригадати і врешті дозволив своєму зброєносцю взяти осла, сподіваючись, що невдовзі зможе дати йому благороднішу тварину, відбивши коня в першого-ліпшого нечемного рицаря, що зустрінеться їм по дорозі. Згадавши корчмареві поради, Дон Кіхот призапасив також сорочок та ще дечого. Наготувавши все як слід, Дон Кіхот і Санчо Панса виїхали однієї ночі з села, так що ніхто й не бачив, не попрощались навіть зі своїми — цей із жінкою та дітьми, а той з небогою та ключницею.



Санчо Панса їхав на ослі, немов патріарх який; не забув він і сакви взяти, і бурдюка на вино. Йому не терпілося швидше стати губернатором того острова, що господар обіцяв.

Отак їдучи, мовив Санчо Панса:

— Глядіть же, сеньйоре мандрівний рицарю, не забудьте того острова, що з ласки вашої мені обіцяли. Хай хоч який великий буде, а я ним подужаю керувати, от побачите.

На те одказав Дон Кіхот:

— Треба тобі знати, друже мій Санчо Панса, що в давнину мандрівні рицарі мали звичай призначати зброєносців своїх губернаторами та намісниками тих островів чи королівств, які вони завоювали, і я твердо вирішив того схвального звичаю дотримуватися; мало того, я хочу його вдосконалити. Бачиш, вони іноді (а правду кажучи, то таки частенько) чекали, поки зброєносці їхні постаріють, що вже несила їм і служити по стількох гірких днях і ночах, і аж тоді робили їх графами чи там маркізами і давали їм у володіння якусь округу, а як ми з тобою живі будемо, то, може, ще й на цьому тижні я завою якенебудь королівство, якому ще кілька держав підлягають — котра тобі подобається, а ту й настановлю тебе королем. І не думай, що я перебільшую: можливо, я дам тобі навіть більше, ніж пообіцяв.

— То себто виходить,— сказав Санчо Панса,— коли я якимось чудом став би, як ви кажете, королем, то Хуана Гутьєррес, моя стара, буде вже королицею, а дітки мої королевятами?

— А хто ж у цьому може сумніватися? — відповів Дон Кіхот.

— Та хоч би й я,— сказав Санчо Панса.— Коли б навіть Бог з неба королівські корони дощем сіяв, то й тоді на голову Марії Гутьєррес жодна, мабуть, не прийшлася б. Ні, сеньйоре, не вийде з неї королиці, хіба від сили графиня, та й то ще невідомо.

— Уповай на Бога,— втішав його Дон Кіхот,— він пошле їй те, що годиться, а сам теж не прибіднюйся: бути тобі губернатором.

— А й не думаю,— одказав Санчо Панса.— Ви ж у мене сеньйор важнющий, то й дасте мені щось таке гарне, щоб воно було до снаги.

Розділ 8

Про велику перемогу, здобуту премудрим Дон Кіхотом у страшенному й нечуваному бою з вітряками, та про інші вікопомні події

Тут перед ними заманячило тридцять чи сорок вітряків, що серед поля стояли. Як побачив їх Дон Кіхот, то сказав своєму зброєносцю:

— Фортуна сприяє нашим намірам понад усяке сподівання. Поглянь, друже мій Санчо: то тридцять потворних велетнів, що з ними я наважився воювати і всіх до ноги перебити. Трофеї, що нам дістануться, покладуть початок нашому багатству. А війна справедлива, бо змітати з лиця землі лихе насіння — то річ спасенна і Богові мила.

— Та де ж ті велетні? — спитав Санчо Панса.

— Он там, хіба не бачиш? — одказав Дон Кіхот.— Глянь, які в них довжелезні руки: у деяких будуть на дві милі завдовжки.

— Що то ви, сеньйоре, кажете? — заперечив Санчо.— То ж зовсім не велетні, то вітряки, і не руки то в них, а крила: вони від вітру крутяться і жорна млинові крутять.

— Зразу видно, що ти ще в рицарських пригодах недосвідчений, бо то таки велетні[1]. Як боїшся, то краще стань осторонь і помолись, а я тим часом зітнуся з ними в запеклому й нерівному бою.

Після цих слів стиснув коня острогами, не слухаючи криків свого зброєносця, який все остерігав його, щоб не кидався битися, бо то не

---

[1] Панса в перекладі з іспанської мови означає «черево».

[1] Перші вітряки з'явилися в Іспанії лише після 1575 року і були рідкісним явищем. Саме тому Дон Кіхот, який очікує несподіваних пригод, так легко приймає їх за велетнів.

велетні, а вітряки. Та рицареві нашому так ті велетні в голові засіли, що він не зважав на Санчове гукання й не придивлявся до вітряків, хоч був уже від них недалеко, а летів вперед і кричав дужим голосом:



— Не тікайте, боягузи, стійте, підлі тварюки! Адже на вас нападає один тільки рицар!

Тут саме звівся легкий вітрець, і здоровенні крила вітрякові почали обертатись. Як побачив те Дон Кіхот, закричав:

— Махайте, махайте руками! Хай їх у вас буде більше, ніж у гіганта Бріарея[1], і тоді не втечете кари!

Це сказавши, припоручив душу свою володарці Дульсінеї, просячи її допомогти йому в такому випробуванні, затулився добре щитом і, пустивши Росинанта учвал, вгородив списа крайньому вітрякові в крило. Тут вітер шарпонув крило так рвучко, що спис миттю на друзки розлетівся, а крило підняло коня й вершника, а потім скинуло їх із розгону додолу. Санчо Панса прибіг на всю ослячу рись рятувати свого господаря; наблизившись, він побачив, що той і поворухнутися не може — так тяжко гепнувся з Росинанта.

— Ах, Боже ж ти мій, Господи! — бідкався Санчо.— Чи не казав я вам, сеньйоре, щоб стереглися, бо то вітряки, воно ж усякому видно, хіба тому ні, в кого вітер у голові ганяє.

— Мовчи, друже Санчо,— одказав Дон Кіхот,— бойове щастя швидко змінюється. Я оце думаю, та так воно і є, що то мудрий Фрестон[2] навмисне перетворив велетнів на вітряки, щоб не дати мені слави перемоги, бо зі мною ворогує. Але кінець кінцем мій доблесний меч розіб'є ті зловорожі чари.

— Та дай Боже,— сказав Санчо Панса.

Він допоміг Дон Кіхотові встати й посадив його на Росинанта, що теж був ледве живий та теплий. Міркуючи так і сяк про недавню пригоду, вони рушили далі. Одне тільки засмучувало нашого рицаря, що не було вже в нього списа. Розповівши про те горе зброєносцю своєму, він сказав:

— Раз якось читав я, що один іспанський рицар на ймення Дієго Перес де Варгас, поламавши в бою меча, одчахнув від дуба здоровенну гілляку і того дня стільки подвигів учинив, стільки маврів нею перетовк, що йому дали прізвище Гілляка, а нащадки його й досі мають прізвище Варгас-Гілляка. Я до того веду, що й сам думаю собі дубця виламати з першого дуба, що ми по дорозі побачимо. І буде той дубець не гірший, ніж у Варгаса був, і доконаю я з ним таких подвигів, що ти можеш себе за щасливця вважати: рідко кому доводиться бути свідком і очевидцем майже неймовірних подій.

— То все в Божих руках,— відповів йому Санчо,— я вірю всьому, що ваша милість мені каже. Тільки сядьте-бо рівніше, а то ви якось аж перехнябились у сідлі — мабуть, таки добре забились, як упали.

— Правда твоя,— промовив Дон Кіхот,— але, як бачиш, я не жаліюся, що те й те мені болить, бо мандрівним рицарям не гоже на рани скаржитися, хоч би з них і тельбухи вилазили.

— Коли так, то хай буде й так,— одказав Санчо,— але я був би радий, якби ви жалілися мені, коли вам що болітиме. А вже як у мене що заболить, хоч трішечки, то так стогнатиму, що ну! Чи, може, і зброєносцям мандрівних рицарів не вільно на біль нарікати?

Дон Кіхот посміявся з простоти свого зброєносця і сказав, що він може собі стогнати й жалітися скільки влізе, бо в рицарських законах про те нічого не написано. Тоді Санчо нагадав господарю, що час би їм чогось і попоїсти. Дон Кіхот відповів, що йому поки що не хочеться, а Санчо нехай їсть, коли заманеться. Одержавши такий дозвіл, Санчо розташувався якнайзручніше на ослі, вийняв із саків харч і заходився підживлятися, трюхикаючи позаду. Час від часу він потягав винце з бурдюка, та так смачно, що йому позаздрив би найзаняттішій не-минай-корчма з Малаги. Отак їдучи та частуючись потроху, він зовсім забув про господареві обіцянки, а пошуки пригод, хоч би й небезпечних, здавалися йому вже не тяжким трудом, а приємною розвагою.

Обночувались вони на якомусь узліссі. Дон Кіхот виламав собі з дерева суху гілляку і насадив на неї залізного наконечника, що від старого списа залишився,— от тобі вже й новий спис готовий. [...]

За перекладом з іспанської Миколи Лукаша та Анатоля Перепаді
як ілюстрації використано гравюри художника Гюстава Доре

[1] *Бріарей* — у давньогрецькій міфології один із сторуких велетнів (гекатонхейрів), які допомагали титанам у боротьбі з олімпійськими богами.

[2] *Фрестон* — чарівник, персонаж одного з рицарських романів.

Теорія літератури
ВІЧНИЙ ОБРАЗ

Вічними образами називають образи літературних і міфологічних героїв, які переросли свою епоху і набули загальнолюдського значення.

Вічні образи сприймаються як символи певних якостей людської вдачі, унаслідок чого вони отримали особливу естетичну цінність. Таким є, наприклад, образ героя давньогрецької міфології непохитного титана Прометея, образи юних закоханих із трагедії Вільяма Шекспіра «Ромео і Джульєтта» та інші.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

1. Як Дон Кіхот зумів умовити свого сусіда стати його ***зброєносцем***?
2. Які якості ***Санчо Панси*** не відповідають вашим уявленням про середньовічного зброєносця?
3. У чому полягає ***контраст*** між образами Дон Кіхота і Санчо Панси? Доведіть, що колоритний образ селянина-зброєносця доповнює образ Дон Кіхота.
4. У ***розділі 8*** рицар проголосив: *«Змітати з лиця землі лихе насіння — то річ спасенна і Богові мила»*. Як Дон Кіхот втілює цю ідею у житті?
5. У чому відмінність між бажаним і дійсним результатом благородних поривань Дон Кіхота?
6. Поміркуйте, Дон Кіхот під час розмови із Санчо Пансою про їхні майбутні пригоди виступає підступним брехуном чи наївним мрійником?

Узагальнюємо і підсумовуємо

7. Доведіть, що ***образ Дон Кіхота*** в частині I твору є ***пародійним***.
8. Якими рисами має бути наділений герой справжнього ***рицарського роману***?
9. Чи притаманні Дон Кіхоту якості шляхетного середньовічного рицаря? Поміркуйте, чому в образі Дон Кіхота ці риси набувають ***комічності***.
10. Перечитайте ***підзаголовки*** до розділів першої частини. Якщо брати до уваги лише зміст підзаголовків, як можна було б сприймати роман Сервантеса?
11. На прикладі ***розділу 8*** доведіть, що зміст підзаголовка не завжди відповідає змісту розділу.
12. Яким було життєве гасло Дон Кіхота? Чому мандрівного рицаря можна назвати справжнім ***гуманістом доби Відродження***?



13. Заповніть ***фішбоун***. Аргументуйте свою думку.
14. Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/pyeJk2k або QR-кодом і перегляньте презентацію до теми «Сервантес. Дон Кіхот».

Застосовуємо теоретичні поняття

15. Чому образ Дон Кіхота можна назвати ***вічним образом***?
16. ***Символом*** чого, на вашу думку, може бути цей образ у світовій літературі?
17. Доведіть, що твір Сервантеса «Дон Кіхот» належить до ***жанру роману***.

Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше

18. Видатний іспанський драматург XVII століття Лопе де Вега вважав, що у п'єсі, як і в реальному житті, ***трагічне*** має поєднуватися з ***комічним*** (смішним, веселим). Доведіть, що цей принцип використав його співвітчизник Мігель де Сервантес у своєму романі «Премудрий ідальго Дон Кіхот з Ламанчі».
19. Що є спільного і відмінного в образах середньовічних рицарів: Айвенго з роману Вальтера Скотта і Дон Кіхотом Мігеля де Сервантеса?
20. Порівняйте образ Дульсінеї Тобоської з образами Прекрасних Дам у творах ***Данте*** і ***Петрарки***. У чому ***пародійність*** образу коханої Дон Кіхота?
21. Чому образ Дон Кіхота називають ***трагічним***? Доведіть на прикладі цього образу, що ***ідеям гуманізму*** важко було прижитися на ґрунті реальної Іспанії.
22. Доведіть, що Дон Кіхот є внутрішньо вільною людиною ***доби Відродження***, яка не боїться виглядати смішною в очах довколишніх та сміливо втілює свої мрії.

Виконуємо творчі завдання

23. Уявіть, що Дон Кіхот став героєм справжнього середньовічного рицарського роману. Спробуйте пофантазувати, які пригоди могли б трапитися на його шляху.
24. У зошиті напишіть твір на тему *«Які риси вдачі Дон Кіхота гідні поваги?»*
25. Уважно роздивіться картину, написану за мотивами роману «Дон Кіхот» мексиканським художником ***Октавіо Окампо***. У ній використано техніку ***оптичної ілюзії***, де зображення складається з багатьох дрібних деталей. Картина Окампо передає конфлікт і гармонію між мрією та реальністю, між високими ідеалами і скромними можливостями.



26. Опишіть, як різні деталі створюють портрет Дон Кіхота. Які символи ви можете знайти на картині? Як вони передають риси вдачі Дон Кіхота?
27. Напишіть коротке есе (100-150 слів) на тему «Як картина Октавіо Окампо розкриває внутрішній світ Дон Кіхота?». Поміркуйте, як елементи картини відображають внутрішній конфлікт героя — прагнення подвигів, боротьбу з реальністю та його мрії.
28. Подумайте, чому Санчо Панса зображений в очі Дон Кіхота? Як ви розумієте їхню дружбу? Обговоріть

з однокласниками, чи можна сказати, що Санчо впливає на те, як Дон Кіхот «бачить» світ.

29. Намалюйте або створіть колаж, який передасть ваші асоціації з образом Дон Кіхота і його пригодами. Використайте деталі, які б могли символізувати різні риси характеру Дон Кіхота і його зброєносця Санчо Панси.

Дискутуємо

30. Чи може змінитися світогляд цілого суспільства від впливом ініціативності однієї людини? Чому?
31. Яку допомогу Дон Кіхоту можете надати особисто ви і які ризики постануть перед вами? Чи мають ризики зупинити вас?

ЛІТЕРАТУРА І СВІТ ПРОФЕСІЙ

Опановуємо професію ведучого ток-шоу

Ведучий ток-шоу — це людина, яка керує теле- або радіопрограмою, що складається з обговорення різних тем з учасниками і «залом». Він ставить питання, веде діалог, контролює перебіг розмови та підтримує активну атмосферу в студії.

Творче завдання. Об'єднайтесь в команду і підготуйте сценарій для телевізійного ток-шоу «Дон Кіхот: герой чи жертва в несправедливому світі».

1. Обдумайте структуру програми: вступ, основні питання для обговорення, можливі сюжетні повороти, фінал; персонажів, які братимуть участь у телепередачі (5-7 хв).
2. Розподіліть ролі й продумайте перебіг ток-шоу. Наприклад: ведучий пропонує теми для обговорень, надає слово, ставить запитання, підсумовує виступи, історик розповідає цікавинки доби Відродження, дослідник роману «Дон Кіхот» розкриває значущість твору, читач ділиться враженнями від прочитаного. За потреби додайте свій варіант гостей студії.
3. Виступи всіх персонажів мають відповідати тематиці шоу. Має відбутися різносторонне обговорення образу Дон Кіхота (згадайте його походження, характер, позитивні/негативні риси, поясніть мотивацію вчинків).
4. Підготуйте ідеї декору, музичного оформлення та ілюстрацій в імітованій телестудії — вони допоможуть відтворити атмосферу твору.
5. Проведіть репетицію сценарію. За можливості зніміть відео й перегляньте його на уроці, обговоріть з однокласниками. Або проведіть ток-шоу в класі, де роль глядачів гратимуть усі присутні.

МИСТЕЦЬКА ГАЛЕРЕЯ

Найкращим американським фільмом за мотивами роману Сервантеса «Дон Кіхот» уважають фільм-мюзикл ***«Людина з Ла Манчі»*** режисера *Артура Гіллера* (1972 рік). Гіллер переніс на великий екран свою ж постановку однойменної п'єси, яка успішно йшла на Бродвеї.

Фільм знятий в притаманній для того часу манері максимально приземленого зображення дійсності. Його творці свідомо уникали будь-якого прикрашання та ідеалізації. Ця манера дуже пасувала до зображення занедбаної іспанської дійсності XVI століття.







Кадри з фільму «Людина з Ла Манчі»



Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/we50rMk9 або QR-кодом, щоб переглянути трейлер фільму *«Людина з Ла Манчі»*.



ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСТ У СЬОГОДЕННЯ



Юстейн Ґордер

(народився 1952 року)

Юстейн Ґордер — відомий і дуже успішний норвезький письменник зі світовим іменем, автор книжок, написаних для підлітків, але які із задоволенням читають і дорослі.

Народився Юстейн Ґордер у місті Осло, столиці Норвегії. Його батько Кнут був вчителем географії, директором престижної гімназії і головою норвезької асоціації вчителів. А мати Інґер-Марґрете викладала в коледжі для підготовки вчителів. Юстейн вважав, що йому страшенно пощастило з батьками. Насамперед тому, що в домі було дуже багато книжок і їх читали!

Коли хлопець був замалим, щоб читати самостійно, батьки читали йому вголос. Зазвичай це були норвезькі народні казки. А ще тато і мама розповідали йому про величні подвиги їхніх предків-вікінгів — давніх королів і героїв. Так, на думку письменника, сформувалися його самосвідомість як норвежця і гордість за свою країну.

Вихованням дітей (у Юстейна були брат і сестра) займалася мати, дуже талановита особистість. Вона була чудовим педагогом, автором навчальних видань і мала безсумнівний літературний хист. Інґер-Марґрете хотіла займатися літературною творчістю, однак вважала, що виховання дітей важливіше. Тож її перша художня книжка вийшла друком і мала успіх коли авторці виповнився 51 рік!

За спогадами Юстейна, у ранньому дитинстві він був дивною дитиною. У дитячому садочку майбутній письменник не грався з іншими дітьми і не звертав увагу на іграшки, а сидів у куточку і уважно спостерігав, що відбувається навколо нього. Вихователі били на сполох, батьки переживали, нічого не розуміли і постійно допитувалися в нього, що ж сталося, чому ти не граєшся?

Усі вважали, що маленький хлопчик дуже нещасний. Але це була неправда. Юстейн чудово пам'ятає цей період свого життя і стверджує, що все було якраз навпаки: він почував себе абсолютно щасливим. Просто все навколо нього виглядало настільки захопливим і прекрасним, що він не мав потреби в іграх.

А ще Юстейну дуже подобалося слухати дорослі розмови. У домі батьків часто збиралися їхні друзі, люди освічені та розумні, які вели запеклі дискусії на мистецькі, політичні та суспільні теми. Хлопець заворожено слухав суперечки дорослих і співпереживав кожному їхньому слову. Шкода тільки, що завжди в найцікавіший момент батько казав: «Усе, вже пізно, тобі час йти спати».

Коли майбутньому письменнику виповнилося шість років і він пішов до школи, у нього настав, за його словами, період «нормальності». У цей час він почувався звичайним норвезьким хлопцем, у нього з'явилися друзі, він захопився навчанням, футболом і катанням на лижах. Батьки заспокоїлися і вирішили, що син нарешті переріс свої дивацтва. Однак їхнє спокійне життя тривало не надто довго.

Найважливіша подія в житті

Одного ранку одинадцятирічний Юстейн прокинувся з відчуттям, що все навколо змінилося. Те, що зазвичай сприймаєш як щось звичне і повсякденне, на що в щоденних клопотах навіть не звертаєш уваги — синє небо, жовте сонце, трава, дерева, запахи квітів, спів птахів — раптом постало перед ним дуже чітким і контрастним. У хлопця з'явилося відчуття, що того дня він побачив світ таким, яким той є насправді: величезною загадкою, дивовижною таємницею, яку неможливо зрозуміти і пояснити. Це було осяяння. «Як неймовірно, що цей світ існує і як неймовірно, що в ньому існую я! А це ж означає, що я є частиною загадки і таємниці!», — подумав Юстейн.

Хлопець був переконаний, що він не перший, хто зробив це приголомшливе відкриття. Тож якнайшвидше звернувся до дорослих, в першу чергу до батьків, а потім і до вчителів: «Чи не дивно те, що існує цей світ? І чи не дивно, що в цьому світі існуємо ми?». Дорослі не поставилися серйозно до його запитань і одностайно відповіли: «Ні. І взагалі звідки ти це взяв. Тобі не треба думати про таке». «Тобто існування нашого світу — це нормально», — не вгавав ошелешений Юстейн. «Так», — не менш одностайно відповіли дорослі. Хлопець не повірив своїм вухам, невже він міг помилитися?

Однак слова дорослих не переконали його. Він просто дійшов висновку, що помиляються саме дорослі, які з віком втратили здатність бачити дивовижу навколо себе. І після цього Юстейн вирішив ніколи не дорослішати, ніколи не змінюватися, щоб не втратити цього нового і неймовірного відчуття довколишнього світу. Письменник досі вважає це рішення найважливішим у своєму житті.

Бачення світу як таємниці спонукало хлопця до нових і нових запитань, які сипалися як із мішка. Його цікавили глобальні речі: «Звідки все береться? Що знаходиться за зірками? Що таке Всесвіт? Що було до Всесвіту? Якщо нічого не було, то як можна створити щось із нічого?» А також звичайні речі: «Чому у корів народжуються

телята, а не, скажімо, цуценята чи кошенята? Чому у слона такий довгий ніс? Як так стається, що коли ти біжиш до автобуса, думаючи про щось інше, твої ноги знають, що треба рухатися?»

Філософія як життєвий вибір

Здатність формулювати абсолютно несподівані, але надзвичайно важливі запитання супроводжує Юстейна все життя. Під час навчання в старшій школі[1] юнак зрозумів, що значна частина питань, які переслідували його все дитинство — це питання філософські. Вони стосуються найважливіших проблем існування Всесвіту та людства. На ці питання часто не мають відповіді найрозумніші люди планети. Але ставити ці питання і намагатися знайти на них свою відповідь, на думку Юстейна, обов'язково потрібно кожному.



Осло (світлина Kenneth Sadberg на сайті Fulltravel)

У старших класах для юнака головним філософським запитанням стало: «У чому сенс існування і призначення людини?» Свою відповідь на це питання Юстейн зрештою сформулював доволі чітко: його призначення — це донести до інших людей бачення світу як загадки і дивовижної таємниці. Водночас його батьків турбувало зовсім інше

[1] Навчання в норвезьких школах триває 13 років, тобто учні йдуть до школи з 6 років і закінчують в 19. Старші класи охоплюють останні три роки навчання (11, 12, 13 класи) і передбачають спеціалізацію та вибір учнями частини предметів, які, на їхню думку, знадобляться їм для подальшого навчання. Молодша, середня і старша школи за норвезьким законодавством не можуть бути в одному приміщенні. Тому зазвичай це окремі навчальні заклади. Юстейн навчався в найпрестижнішій старшій школі в Норвегії (Катедральна школа в Осло), яка була заснована в 1153 році.

питання: яку професію обере після закінчення школи їхній неординарний син. Вони переживали, але намагалися не втручатися.

Син обрав університет Осло, куди вступив одразу після закінчення школи, щоб вивчати норвезьку мову та літературу, релігієзнавство та філософію. Батьки зітхнули з полегшенням — усі ці дисципліни відкривали шлях до зрозумілої їм вчительської кар'єри. Хоча сам юнак розглядав свій вступ як перший крок до глибшого розуміння класичної європейської філософії, яка мала допомогти йому розібратися з тими філософськими питаннями, які його турбували.

Початок літературної діяльності

Чим більше Юстейн занурювався у вивчення філософії, тим більше переконувався, що всі видатні філософи, починаючи з давньогрецького Сократа, дивилися на існування світу і людини саме так, як це відкрилося йому в одинадцять років. Але їхні відкриття були заховані в таких складних для читання наукових книжках, що повністю виключало доходження їхніх думок до більшості людей.

Юнак почав розмірковувати, а чи не стати йому письменником, щоб виправити цей недолік, написавши те ж саме, що й філософи, але в доступній художній формі. Однак відкинув цю думку, як надто амбітну, він не відчував у собі письменницького запалу.

Все змінилося, коли Юстейн зустрів свою майбутню дружину і палко закохався. Він відчув такий приплив сил, таке натхнення, таку внутрішню впевненість у собі, що вирішив негайно розпочати роботу над першим художнім твором в своїм житті. Його творчий задум був грандіозний, тому автор-початківець відразу взявся за написання великого роману, який, звісно ж, він мав стати геніальним!

Юстейн жодного разу публічно не розповів, про що був той роман і яка його назва. Відомо лише, що праця була натхненною, але виснажливою, а результатом стали п'ятсот сторінок тексту! Задоволений собою молодий автор-студент надіслав рукопис у видавництво і з нетерпінням очікував публікації. На його превеликий подив позитивного відгуку він не отримав. Прийшла відмова.

Замість того, щоб впасти у відчай, майбутній письменник виявив твердість характеру і холоднокровно проаналізував причини невдачі. Він щиро визнав, що створив не шедевр, що у нього повністю відсутні письменницькі вміння і досвід. А ще, завершивши роман, він самовпевнено не дав його прочитати жодній людині, яка могла б вказати йому на недоліки і дати поради як їх виправити.

Однак сам процес творчого занурення в письменницьку працю настільки сподобався Юстейну, що сумнівів у нього не залишилося — він таки стане письменником. Головне тепер не здаватися і наполегливо йти до своєї мети. Не зважати на невдачі, пробувати знову і знову, скільки б часу це не забрало. Адже кожна невдача — це безцінний досвід, який рано чи пізно приведе до успіху. Якщо не писати, тоді як стати письменником?

Літературний успіх

Відомим норвезьким письменником Юстейн Ґордер став у 1990 році, коли вийшов друком його підлітковий роман «Таємничий пасьянс», де розповідається про хлопчика, який знаходить чарівну колоду карт, здатну розповісти йому історію Всесвіту.

До цього часу Юстейн вже сформулював для себе концепцію своєї творчості: до філософських ідей потрібно долучати в першу чергу дітей. На його думку, діти — вроджені філософи, вони бачать світ не так як дорослі, вони допитливі, цікаві до всього навколо і задають багато правильних (тобто філософських) запитань. Відповідно його місія як письменника — з допомогою книжок підтримати і зберегти в них ці якості. В іншому випадку вони їх втратять і стануть звичайними дорослими, які заклопотані щоденними турботами.

Попри успіх роману «Таємничий пасьянс» у Норвегії і компліменти критиків, які назвали твір літературним проривом, сам Юстейн відчував певне незадоволення книжкою. Зрештою він усвідомив у чому справа: там бракувало філософії. Він переглядав сторінку за сторінкою і відзначав, де можна було б дописати розмови героїв на філософські теми. Щоправда було невідомо, як сприйняли б це читачі. І чи пішло б комерційне видавництво на фінансовий ризик. Адже шанси на продаж такої книжки були б невідомі.



Старша школа в місті Берген, де Юстейн Ґордер вчителював до 1991 року
(світлина з сайту LetsReg)

І ось саме в цей час у Юстейна з'явилася можливість взяти участь в державному освітньому проекті, створеному для підтримки суспільно важливої, але некомерційної літератури. Згідно умов проекту держава зобов'язалася виплатила йому невеликий гонорар за майбутню ще ненаписану книжку і викупити у видавництва 1550 примірників тиражу для розповсюдження в бібліотеках. Письменник зрозумів, що це його шанс на філософський експеримент.

Юстейн чесно признався дружині, що хоче написати некомерційну книжку, яка не принесе заробітків і буде розрахована на дуже вузьке коло читачів. Йому вистачило б, якщо б її прочитало 500 людей. Дружина уважно вислухала і сказала: «Добре, але тоді пиши швидше!» Письменник сприйняв її слова буквально і за три місяці створив роман «Світ Софії». Весь цей час він лише писав, їв і спав.

Роман розповідає про чотирнадцятирічну дівчинку Софію, яка знаходить у поштовій скриньці листа від невідомого філософа, в якому лише два запитання: «Хто ти?» і «Звідки взявся світ?». Кожен наступний конверт містив лекцію з філософії. Незнайомець пояснив, чому він їх надсилає дівчинці: «Мене хвилює, щоб ти не виросла однією з тих людей, які сприймають світ як належне, дорога Софі».

Лекції з філософії, написані доступною мовою і вставлені в фантастичний художній твір з елементами детектива, виявилися настільки вдалою і несподіваною ідеєю, що некомерційна книжка побила всі рекорди продажів. На сьогодні вона перекладена на більше ніж на 60 мов, а тираж склав поза 50 мільйонів примірників.

Після успіху «Світу Софії» Юстейн Ґордер, за його словами, став «письменником повного робочого дня». До цього він суміщав створення художніх творів з вчителюванням (викладав основи філософії, релігієзнавство та літературу в старших класах). Викладання філософії в школі дуже допомогло йому в творчості — письменник точно знав, які слова слід добирати, щоб описати складні ідеї дітям. Власне лекції незнайомого філософа зі «Світу Софії» — це лекції самого Юстейна, які він написав для свого підручника з філософії.

Зараз Ґордер — автор багатьох романів повістей, у тому числі і повісті *«Помаранчева дівчина»*, яка вийшла друком у 2003 році. За словами письменника, найприємніше, що дає світова слава, — це листи від дорослих читачів, які пишуть про те, як вони змінили свої погляди на світ під впливом його книжок. Виявилося, що художні твори, які мали врятувати дітей, допомогли й дорослим!

ЛІТЕРАТУРНИЙ КОМЕНТАР

«Помаранчева дівчинка» — це зворушлива й філософська повість Юстейна Ґордера про любов, таємниці й швидкоплинність життя. Історія починається тим, що головний герой, 15-річний хлопчик на ім'я Ґеорґ, знаходить лист від свого батька, який помер одинадцять років тому. Лист, написаний незадовго до смерті, стає своєрідним посланням із минулого, в якому батько розповідає дивовижну історію про таємничу «Помаранчеву дівчинку», яку він зустрів одного дня. Через листи батько передає Георгу свої думки про життя, любов та людську долю, але найголовніше – він ставить перед сином дуже важливі питання, які потребують від хлопця зважених і зосереджених міркувань. Чи впорається він із завданням, яке підготував йому батько, дізнаєтесь під час прочитання повісті.

ПОМАРАНЧЕВА ДІВЧИНКА

Мій тато помер одинадцять років тому. Мені тоді сповнилося лише чотири роки. Я не сподівався на нову з ним зустріч, але ось тепер ми удвох пишемо книжку.

Це найперші рядки нашої книжки, їх пишу я, а тато приєднається трохи згодом. І він більше має що розповісти.

Я не певний, наскільки добре пригадую свого тата. Очевидно, мені тільки здається ніби я його пам'ятаю, насправді ж його образ закарбувався в моїй пам'яті з фотографій, які я бачив не раз.

Хоча твердо знаю, що один-єдиний спогад таки справжній: ми сиділи на терасі й дивилися на зорі.

На одній зі світлин ми сидимо з татом на жовтій шкіряній канапі у вітальні. Схоже, він розповідає мені щось дуже гарне. Канапа й далі стоїть у вітальні, але тато на ній більше не сидить.

На іншій світлині ми сидимо втиснувшись удвох у зелене крісло-гойдалку, на засклену ґанку. Ця фотографія висить на стіні ґанку від самого дня татової смерті. Ось тепер я сиджу в зеленому кріслі-гойдалці. Намагаюся не гойдатися, бо пишу у великому зошитку. Потім всі записи наберу на старому татовому комп'ютері.

Цей комп'ютер заслуговує на окрему розповідь, але про це далі.

Старі світлини завжди викликають дивні відчуття. Вони належать іншому, не нинішньому, часові.

У моїй кімнаті лежить величезний альбом з татовими знимками. Наче аж моторошно мати стільки фотографій людини, якої вже немає. У нас є чимало й відеозаписів... Мені навіть стає трохи ніяково, коли я чую татів голос — він мав розкішний бас.

Слід би заборонити перегляд відеофільмів з тими людьми, які вже не живуть на світі, чи, як каже моя бабуся, яких вже немає серед нас. Негоже підглядати за померлими.

В одному з відеозаписів чутно й мій голосок, тоненький, писклявий. Нагадує писк пташеняти.

Ось і того разу: тато розмовляв басом, а я — дискантом.

На відео я сиджу в тата на плечах і намагаюся досягнути зірку з ріадвяної ялинки. Мені не більше року, я можу тільки ледь хитнути деревцем.

Коли мама переглядає відеозаписи, де ми удвох з татом, вона, буває, відхиляється в кріслі й заходиться сміхом, хоча сама ж усе те знімала на камеру. Не варто їй, як на мене, сміятися, дивлячись на тата. Хтозна, чи йому б це сподобалось. Тато, напевно, сказав би, що вона порушує правила.

На іншій відеокасеті ми сидимо з татом під променями лагідного великоднього сонця перед нашою літньою хатиною на Ф'єльстьолені, тримаючи в руках по половинці помаранчі. Я намагаюся висмоктати сік із неочищеного плоду. Тато тієї миті, мабуть, думає про зовсім інші помаранчі. Я майже певний того.

Тато захворів одразу після великодня. Він нездужав понад пів року і дуже боявся смерті. Гадаю, він знав, що помирає.

Мама часто розповідала мені, як страшенно гірко було татові, що він помре і, можливо, не встигне по-справжньому запізнатися зі мною. Бабуся теж оповідала щось схоже, але якось так загадково.

У бабусі незвично знижується голос, коли вона розмовляє зі мною про тата. Та воно й не дивно. Бабуся з дідусем втратили дорослого сина. Важко навіть уявити горе від такої втрати. На щастя, у них залишився ще один син. Бабуся ніколи не усміхається, дивлячись на татові фотографії. Вона розглядає їх побожно. Це її слова.

Тато вважав, що з хлопчиком, якому виповнилося три з половиною роки, вести дорослі розмови не час. Нині я розумію, що він мав на увазі, і ти, читачу, теж невдовзі збагнеш, прочитавши цю книжку.

Я маю світлину, на якій тато лежить в лікарняному ліжку. Його обличчя там дуже вихудле. Я сиджу в тата на колінах, а він притримує мене за руки, щоб я, бува, не впав на нього. Він намагається усміхатися мені. Світлину було зроблено за кілька тижнів до татової смерті. Ліпше б я її не мав. Але вона є, і викинути я її не можу. І не дивитися на неї теж не можу.

Нині мені п'ятнадцять чи, радше, п'ятнадцять років і три тижні — якщо уже бути точним. Називаюся Георг Рьоед, мешкаю на Джмелиній вулиці в Осло разом з мамою Йорґеном та Міріам. Йорґен — мій новий тато, але я його називаю просто Йоргґеном. Міріам — моя молодша сестричка. Їй лише півтора рочка, вона така мала, що з нею по-людськи й не порозмовляєш.

Ясна річ, жодних старих світлин чи відео з татом та Міріам не існує, Міріам Йорґенова доня. Я був у тата єдиною дитиною.

Наприкінці цієї книжки виявиться сенсаційна таємниця Йорґена, але тепер і словом її не зраджу. Хто читатиме, про все довідається.

Після татової смерті до нас прийшли дідусь з бабусею, щоб допомогти мамі впорядкувати татові речі. Та однієї важливої речі вони не знайшли — записів, які тато закінчив перед тим, як його забрали до лікарні.

Тоді, власне кажучи, ніхто не знав, що тато написав якусь оповідь. Історія про **Помаранчеву дівчинку** вирвалася на світ щойно минулого понеділка. Бабуся надумала навести лад у майстерні й за обшивкою червоного дитячого спортивного автомобільчика, на якому я возився в дитинстві, знайшла рукопис.

Як ви вважаєте, що означає назва «Помаранчева дівчинка»? Які асоціації у вас виникають із цією назвою?

Чому він там опинився — загадка. Випадковістю це бути не могло, бо оповідь, яку тато написав, коли мені було три з половиною роки, дещо пов'язана з автомобільчиком. Не маю на увазі, що в записах розповідається звичайна історія про спортивну машинку — зовсім ні.

Він написав розповідь про помаранчеву дівчинку мені, щоб я прочитав її, коли стану достатньо дорослим, аби зрозуміти її. **Він написав листа в майбуття.**

Якщо це справді мій тато запхав численні списані аркуші під обшивку старого дитячого спортивного автомобіля, то він мусив мати абсолютну певність, що листи завжди доходять до адресата. Мене враз пронизала думка: про всяк випадок потрібно ретельно перенірити усі старі домашні речі, перш ніж відносити їх на блошиний базар чи викидати в сміттєвий контейнер. Я навіть уявити боюся, скільки усього можна довідатися зі старих листів та іншого мотлоху на сміттєзвалищах...

Останніми днями одна думка не давала мені спокою. Мені здається, що мали б існувати простіші способи надсилати листи в майбутнє, аніж запихати їх до старого дитячого автомобіля.

Іноді нам хотілось би, щоб нашого листа хтось прочитав не відразу, а, скажімо, за чотири години, чотирнадцять днів чи сорок років. Розповідь про помаранчеву дівчинку саме й була таким листом. Листом, написаним Ґеоргові, хлопчині дванадцяти чи чотирнадцяти років, тобто синові, якого тато ще не знав і, можливо, ніколи й не пізнає.

Уже час розповісти й вам про все.

Десь менше, ніж тиждень тому, я повернувся з музичної школи і несподівано застав удома дідуся з бабусею. Вони, не попередивши заздалегідь, приїхали з Тьонсберґа і мали намір у нас переночувати.

Усі четверо — мама з Йорґеном теж були присутні — з нетерпінням чекали, доки я зайду до передпокою і почну скидати черевики, брудні й промоклі, але тієї миті це нікого не хвилювало. Їхні думки були деінде. Я відчував, що в повітрі повисала якась тривога.

Мама сказала, що Міріам уже спить, ніби відсутність сестрички щонайліпше пасувала до відвідин дідуся з бабусею. Зрештою, Міріам не їхня внучка. Вона має своїх дідуся і бабусю, які теж приємні люди і, буває, приїжджають на гостину, але, як то кажуть, кров густіша за воду.

Я увійшов до вітальні й сів посеред кімнати на килимі — в усіх був урочистий вираз облич, тож я відразу запідозрив щось серйозне. Ніяких збитків останнім часом я у школі начебто не наробив; із музичної школи, де вчився грати на фортепіано, повертався вчасно, а востаннє поцупив з кухонного столу десять крон ще багато місяців тому. Тому запитав: «Щось трапилося?»

І бабуся почала розповідати, що вони знайшли листа, якого мій тато написав мені напередодні своєї смерті. У грудях стислося від тих слів. Від татової смерті спливло одинадцять років. Я навіть не певний, чи пам'ятаю його. ***Лист від мого тата*** — це прозвучало майже з такою ж страхітливою урочистістю, як заповіт.

Поміркуйте, яке послання таким дивним чином міг залишити батько синові?

Нарешті я звернув увагу на великий конверт у бабусі на колінах. Вона простягнула його мені. Конверт був заклеєний, угорі написано лише одне слово: «Ґеорґові». То не був бабусин почерк, ні мамин, ані Йорґеновий тим паче.

Я розірвав конверта і витягнув добрячу пачку аркушів. Аж здригнувся, прочитавши на першій сторінці:

Чи добре тобі сидіти, Ґеорґу? Я хочу, щоб ти зручно вмостився, бо я розповім тобі хвилюючу історію...

Мені враз запаморочилося в голові. Що це таке? Лист від мого тата. Але чи справжній?

«Чи добре тобі сидіти, Ґеорґу?» Я враз ніби почув його басовитий голос, і то не з відеозаписів, а реальний, немовби тато знову ожив і сидів разом з нами ось тут, у кімнаті.

І хоча конверт був заклеєний, я все ж запитав, чи хтось уже читав рукопис. Усі заперечно похитали головами й запевнили, що ніхто записів в очі не бачив.

— Ані слова не читали, — сказав Йорґен трохи знічено, що йому назагал зовсім не властиво.

Але, може, їм буде дозволено прочитати листа мого батька, після того, як я сам його прочитаю, сказав він.

Гадаю, його аж розпирало від цікавості, що ж написано в тому листі. Мені здалося, ніби він відчуває докори нечистого сумління.

Бабуся пояснила, чому вони з дідусем саме нинішнього пообіддя сіли в машину і приїхали до Осло. Їй здалося, ніби вона розгадала давню загадку. Це розказане звучало дещо містично, так воно й було насправді.

Коли мій тато занедужав, він розповів своїй мамі, що пише мені листа, якого я маю прочитати, коли підросту. Минав час, мені вже виповнилося п'ятнадцять, а лист так і не знайшовся.

Новим штрихом до цієї історії стала розмова із сином, яку раптом пригадала бабуся. Тоді тато наполіг, щоб ніхто й ніколи не смів викидати червоного дитячого спортивного автомобіля. Бабусі здавалося, що вона майже дослівно пам'ятає ту розмову в лікарні.

— Нізащо не викидайте спортивного автомобільчика, — сказав тато. — дуже вас прошу не робити цього. Він багато важив для нас із Ґеорґом в останні місяці. Я хочу, щоб Ґеорґ зберіг його. Розкажи йому колинебудь про моє побажання. Розкажи, коли він підросте і помудріє, щоб зрозуміти, чому я так прагнув зберегти цю машинку для нього.

Тому-то старий спортивний автомобіль не опинився на сміттнику чи блошиному базарі. Навіть Йорґена з цього приводу суворо попередили. Від тієї миті, як він перебрався на Джмелину вулицю, Йорґен твердо знав, що не має права торкатися лише однієї речі — червоного спортивного автомобіля. Він ставився до нього з таким нечуваним респектом, що навіть наполіг купити Міріам нову машинку. Можливо, йому була неприємною думка возити свою доню в машинці, в якій колись, багато років тому, возив мене мій тато. Хоча, можливо, що

йому просто хотілося мати для дитини цілком нову сучасну модель. Він завжди йшов у ногу з модою, щоб не сказати — гнався за нею.

Отже, лист і дитячий спортивний автомобіль. Однак бабусі знадобилося одинадцять років, щоб розгадати цей ребус. Щойно тепер їй спало на гадку витягнути з майстерні автомобіля та ретельно його оглянути. І бабуся не помилилася у своїх здогадах. Автомобіль був не просто автомобілем. Він був поштовою скринькою...

Задумайтесь про те, як людина може продовжувати впливати на життя інших навіть після своєї смерті?

Я й сам не знав, вірити тій історії чи ні. Ніколи не можеш бути певним, чи правду кажуть батьки й дідусі з бабусями, надто коли йдеться про «делікатні питання», як це називає моя бабуся.

Для мене ж найбільша загадка в тому, чому ніхто ще тоді, одинадцять років тому, не зумів додуматися, як увімкнути татів старий комп'ютер. Він же на ньому писав мені листа! Звичайно, вони спробували його запустити, але їм забракло фантазії, щоб розгадати пароль. У комп'ютерів того покоління пароль складався з певної кількості літер. Навіть мамі виявилося не під силу його зламати! Неймовірно! Отож комп'ютер просто винесли на горище...

До татового комп'ютера я ще згодом повернуся.

Тепер настав час надати слово татові. Однак я буду перемережувати його розповідь своїми коментарями. А потім напишу ще й післямову. Чуюся зобов'язаним до цього, бо у своєму довгому листі тато ставить мені дуже серйозне запитання. Татові дуже залежало на моїй відповіді.

Прихопивши пляшку коли та стос аркушів, я подався до своєї кімнати. Коли я, про всяк випадок, зачинив за собою зсередини двері, мама запротестувала, хоча й розуміла марність своїх протестів.

Те, що я читатиму листа від людини, якої вже нема серед нас, сповнювало мене таким урочистим хвилюванням, що я навіть думки не міг допустити, аби родичі сновигали мені перед очима. До того ж, лист був від мого тата, який помер одинадцять років тому. Мені були потрібні спокій і тиша.

То було дивне відчуття — тримати в руках важкий рукопис. Немов розгортаєш фотоальбом з новими, ще небаченими світлинами, на яких зображено тата і мене. [...]

Чи добре тобі сидіти, Ґеорґу? Я хочу, щоб ти зручно вмостився, бо я розповім тобі хвилюючу історію... А може, ти навіть уже вигідно улігся на жовтій шкіряній канапі. Якщо ви не замінили її іншою, а цього знати мені не судилося. Зрештою, я залюбки можу уявити собі тебе в зимовому саду в старому кріслі-гойдалці, в якому ти так завжди полюбляв сидіти. А може, ти сидиш на терасі? Я ж не знаю, яка тепер пора року. Хтозна, чи мешкаєте ви ще на Джмелиній вулиці.

Хтозна...

Мені нічогісінько невідомо. Хто тепер прем'єр- міністр Норвегії? Як зветься генеральний секретар ООН? До речі, що чувати про телескоп Габбла? Ти щось знаєш? Чи зуміли астрономи зробити нові відкриття про те, як влаштований наш всесвіт?

Я не раз намагався собі уявити, яким буде світ за кілька років, але жодного разу навіть близько не зміг уявити в ньому тебе. Я тільки знаю, хто ти. Та не знаю, скільки років виповнилося тобі цієї миті, коли ти читаєш мої рядки. Може, дванадцять або чотирнадцять, а мені, твоєму татові, час уже давно перестав бути мірилом віку.

Правду кажучи, я вже й тепер відчуваю себе чимось на кшталт примари, і від тієї думки мені щоразу перехоплює подих. Починаю розуміти, чому привиди вють та стогнуть, неначе буревії. Не для того, щоб налякати нащадків. Насправді їм страшенно болюче дихати в іншому часовому вимірі, ніж той, у якому вони жили.

Нам не тільки визначено місце в бутті. Нам відміряно і час.

Отак воно є, і єдиною точкою відліку для себе я можу обрати лише ту мить, у яку існую: серпень 1990 року.

Сьогодні — коли ти читаєш мого листа — ти напевно забув майже все з того, що ми пережили з тобою удвох за ті теплі літні місяці, коли тобі сповнилося три з половиною роки. Але мій час ще не вичерпано, ми ще проведемо разом чимало чудових годин.

Довірю тобі свої потаємні думки, які останнім часом не дають мені спокою: з кожним днем, що минає, з кожною новою нашою з тобою вигадкою збільшуються шанси, що ти запам'ятаєш мене. Я рахую тепер тижні та дні. У вівторок ми стояли на оглядовому майданчику вежі Трюваннсторнет, а перед нами розпростерлося пів королівства, аж до кордонів Швеції. Ми були утрьох — з мамою. Пригадуєш?

Принаймні спробуй пригадати, Ґеорґу. Зроби зусилля, спробуй — спогад живе десь у тобі.

Пам'ятаєш велику іграшкову залізницю фірми BRIO? Ти подовгу бавишся нею кожнісінького дня. Ось тепер, пишучи, я кидаю на неї поглядом. На підлозі передпокою безладно лежать рейки, вагончики та кораблики, так, як ти їх щойно покинув. Мені довелося відірвати тебе від забави, щоб не спізнитися в дитсадок. Однак мене не покидає відчуття, що твої ручки ще й досі торкаються конструктора. Я не наважився зрушити з місця жодної рейки.

А пригадуєш комп'ютер, на якому ми у вихідні дні грали в комп'ютерні ігри? Коли він був ще зовсім новий, то стояв у моєму кабінеті на другому поверсі, але минулого тижня я зніс його до передпокою. Тепер я понад усе волію бути в оточенні твоїх речей. Та й ви з мамою проводите вечори здебільшого в цій кімнаті. До того ж, бабуся з дідусем провідують нас тепер частіше. Це добре.

А зеленого триколісного велосипеда не забув? Он він новенький, ніби щойно з конвеєра, стоїть на посипаній жорствою стежці. Якщо

ти його не забув, то, напевно, лише тому, що стоїть той велосипедик досі десь у гаражі або майстерні, старий і понищений — я так собі гадаю. Чи може, він закінчив свої дні на блошиному базарі?

А яка доля червоного спортивного автомобіля, Ґеоргу? Так, до речі, що з ним?

Чи залишилися в тебе хоч якісь спомини про наші прогуляики навколо озера Соґнєвання? Чи про відвідини літньої хатини. Ми булли на Ф'єльстьолені три тижні поспіль. Більше не смію тебе ні про що запитувати, направду не смію, бо хтозна — можливо, ти зовсім неспроможний згадати той час малюка-Ґеорґа, який був і моїм часом. Хай буде так, як є...

Як я вже казав, хочу тобі розповісти одну історію, але ж не так легко віднайти потрібну тональність у такому листі, як цей. На команду «раз-два-три» це не робиться... Я вже зробив помилку, звернувшись до маленької крихітки, яку я, на мій погляд, так добре знаю. Однак ці рядки читає не маленьке хлопченя. Ти давно вже виріс з віку дитинчати із золотавими кучерями.

Я мимоволі ловлю себе на тому, що сам збиваюся на тон, яким літні тітки цокотять до малих дітей. А це нікуди не годиться, бо ж пишу я дорослому Ґеоргові, якого ніколи не бачив і з яким ніколи не зможу щиро порозмовляти.

Я дивлюся на годинника. Минула лише година, відколи я відпровадив тебе до дитячого садочка. Коли ми переходимо струмок, ти завжди вилазиш з автомобільчика, щоб кинути у воду дерев'яну скіпку чи камінець. Одного разу тобі потрапила до рук пляшка з-під солодкої води і теж полетіла у воду. Я навіть не зробив спроби зупинити тебе. Тепер тобі дозволено трохи більше, аніж звичайно. А в садочку ти сторчголов кидаєшся до своєї групи, навіть не попрощавшись зі мною до пуття. Ніби це в тебе, а не в мене обмаль часу. Дивно... Іноді здається, що у старих людей більше часу, аніж у дітей, в яких усе життя попереду.

Сам я не такий старий, щоб похвалятися поважним віком, навіть більше — вважаю себе цілком молодим чоловіком, принаймні молодим татом. Та як би мені хотілось зупинити час! Я б не мав нічого проти, якби один із цих днів тривав вічність. Звичайно, наставатимуть вечір та ніч, бо ж доба йде своїм колом, але наступний день хай би починався точнісінько там, де вступив у права день попередній.

Не треба мені більше ні нових знань, ані вражень, лиш би якнайдовше утримати те, що маю. Та злодії вже на порозі, Ґеорґу. Непрошені гості почали висмоктувати з мене життєві сили. Як їм не сором!

Мені неймовірно приємно і неймовірно важко водночас відпроваджувати тебе до садочка. Хоч ноги мене ще носять, і твого спортивного автомобіля штовхаю завиграшки, та все ж знаю, що моє тіло точить важка хвороба.

Це невинні болячки одразу вкладають хворого до ліжка. Грізні недуги, зазвичай, некванно поглинають здоров'я, щоб потім остаточно звалити з ніг і вже ніколи не дати підвестися. Ти, напевно, не пам'ятаєш — хіба знаєш від мами, — що я був лікарем. Мама, без сумніву, розповіла тобі про це. У клінічному центрі, де я працював, мені дали відпустку, але я знаю, що кажу. Я ж не перший-ліпший легковірний пацієнт.

Отож, у цій арифметичній задачі, тобто під час останньої нашої зустрічі, ми перебуваємо у двох часових вимірах. Неначе стоїмо кожен на своїй імлистій гірській вершині й намагаємося розгледіти один одного. Між нами пролягла уже віддана забуттю долина — ти щойно перейшов її на своєму життєвому шляху, перейшов без мене. Та все ж я намагатимусь дотримуватися теперішнього часу, отих ранкових годин писання, доки ти в садку, увесь час пам'ятаючи про час майбутній — лише твій час, коли ти читатимеш мого листа.

Як ви зрозуміли, яку мету ставив перед собою батько, коли писав листа синові?

Я хочу, щоб ти знав: писати осиротілому синові — пекельна мука, хоча читання теж завдасть болю. Але ти вже майже дорослий чоловік. Якщо я зумів знайти в собі сили написати ці рядки, то й тобі не має забракнути снаги їх прочитати.

Розумієш, я мушу дивитися правді у вічі, я знаю, що невдовзі покину цей світ і сонце, і місяць, та насамперед тебе і маму. Така правда, і вона обпікає, немов вогнем.

Я хочу запитати тебе про одну дуже важливу річ, Ґеоргу. Задля цього, власне, й пишу. Та перш ніж поставити тобі запитання, розповім обіцяну хвилюючу історію.

Від самого дня твого народження я мріяв дочекатися миті, коли зможу розповісти тобі історію про помаранчеву дівчинку. Сьогодні — тобто, на момент писання — ти ще надто малий, аби її збагнути. Тому я передаю тобі її у спадок. Вона лежатиме у сховку і чекатиме слушного дня у твоєму житті.

І ось цей день настав.

Дочитавши до цього місця, я змушений зробити перерву. Чимало разів намагався викликати в пам'яті образ свого батька і ось тепер спробував знову. Він просив мене про це. Та все, що, мені здавалося, я пам'ятав, відклалося з переглядів відео- та фотоальбомів.

Пригадую, мав у дитинстві велику іграшкову залізницю, але це не допомогло мені згадати тата. Зелений триколісний велосипед ще донині стоїть в гаражі. Його я теж міг пам'ятати з дитинства, навіть сумнівів у цьому не маю. А дитячий червоний спортивний автомобіль завжди тулився у найдальшому кутку майстерні. Однак, попри всі мої зусилля, ніяк не можу згадати прогулянки з татом навколо озера Соґнєвани чи відвідини оглядового майданчика Трюваннсторнет. На

вежі я бував часто, з мамою та Йорґеном. А одного разу лише удвох з Йорґеном. Саме тоді мама лежала в лікарні після народження Міріам.

Звичайно, у мене збереглося чимало споминів про нашу літню хатину в горах на Ф'ельстьолені. Але й серед них не було місця для тата. З хатиною пов'язуються лише мама, Йорґен та крихітка Міріам. Там зберігається старий грубий зшиток, щось на кшталт бортового журналу, я не раз читав у ньому татові записи перед його смертю. Проблема лише в одним: чи можу я пам'ятати щось із того, що він описав? Тут спрацьовував приблизно той самий ефект, що й з фотографіями та відео. «Увечері на великдень ми з Георґом побудували величезну снігову хатину з крижаними світильниками при вході...» Ясна річ, я читав усі ці оповіді, а деякі навіть знав напам'ять. Але ніколи неспроможний був згадати свою участь в описаних подіях. На той час, коли ми з татом будували «величезну снігову хатину з крижаними світильниками», мені могло виповнитися ніяк не більше двох з половиною років. У фотоальбомі є навіть світлина тієї снігової халупки, але вона така темна, що видно тільки мерехтіння свічок.

Отож, напевно, у тому довгому листі до мене, який я щойно почав читати, тато запитував мене про щось зовсім інше:

До речі, що чувати про телескоп Габбла? Ти щось знаєш? Чи зуміли астрономи зробити нові відкриття про те, як влаштований наш всесвіт?

Від цих рядків мені аж мороз пішов поза шкірою. Річ у тому, що я щойно закінчив чималеньке за обсягом позакласне завдання про космічний телескоп. Інші мої однокласники навперебій писали про англійський футбол, Spase Girls або Роальда Далля. Я ж розшукав у бібліотеці усе, що стосувалося телескопа Габбла, і свій реферат присвятив йому. Кілька тижнів тому віддав свою працю на суд учителя. Учитель написав у зошиті, що він неймовірно вражений «зрілим, виваженим та компетентним підходом до такого важкого матеріалу». Я, мабуть, ще ніколи так не пишався собою, як тоді, коли прочитав учителів коментар. Угорі, над текстом рецензії вчитель написав: «Квіти астроному-аматорові!» І намалював гарненького букета.

Може, мій тато був провидцем? Чи, може, це проста випадковість, що він поцікавився в мене долею телескопа Габбла лише кілька тижнів після того, як я закінчив свою розвідку про нього?

А якщо лист від тата несправжній? Або він усе ще десь живе? Мене знову заморозило від такої думки.

Я сидів у ліжку, глибоко замисливившись. Космічний шатл *Діскавері* вивів телескоп Габбла на навколоземну орбіту 25 квітня 1990 року. Саме тоді тато захворів, хвороба виявилася одразу після великодніх вакацій 1990 року. Я завжди це знав, ось тільки ніколи не замислювався, що десь у той час було виведено на орбіту телескоп Габбла. Цілком імовірно, тато довідався про свою недугу того ж дня, як *Діскавері* злетів у космос з мису Канаверал із телескопом на борту, а може, тієї ж години чи навіть хвилини.

Тоді я чудово розумію, чому його так хвилювала доля космічного телескопа. Одразу ж після запуску виявилися серйозні пошкодження головного дзеркала. Тато не міг знати, що ваду ліквідували астронавти з космічного шатла *Індевер* у грудні 1993 року, бо на той час саме минуло три роки, як він помер. Очевидно, він не міг знати й про новітнє додаткове обладнання телескопа, вмонтоване в лютому 1997 року.

Мій тато так і не встиг довідатися, що за допомогою Габбла було зроблено найвиразніші та найдосконаліші за всю історію астрономічних досліджень зіймання всесвіту. Багато фотографій я знайшов в інтернеті, видрукував, і проілюстрував ними шкільний реферат. Найулюбленіші світлини повісив на стінах своєї кімнати, як-от неймовірно чітке зображення мегазірки Ета Каріна, що на віддалі 8000 світлових років від нашої Сонячної системи. Ета Каріна — одна з найбільших зірок Чумацького Шляху — невдовзі спалахне як супернова, перш ніж стиснутися в нейтронну зорю або стати чорною дірою. Іншим улюбленцем є зображення велетенських газових та пилових стовпів у *туманності Орла* (відомій ще як M16). Там народжуються нові зірки!

Нині завдяки телескопові Габбла нам відомо про всесвіт набагато більше, ніж 1990 року. За його допомогою було зроблено тисячі фотографій галактик та зоряних туманностей, віддалених від Чумацького Шляху на мільйони світлових років. До того ж, телескоп зафіксував неймовірні свідчення минулого Всесвіту, хоча це дещо й нагадує містику. Проте вдивлятися у Всесвіт однаково, що зазирати в минуле. Світло рухається зі швидкістю 300 000 км на секунду, отож, щоб досягнути землі, сяйво зір далеких галактик йтиме мільярди років, бо ж Всесвіт безмежний. Телескоп Габбла зробив фотознімки галактик, які віддалені від нас на понад дванадцять мільярдів світлових років, тобто він спроможний заглянути в історію всесвіту на дванадцять мільярдів світлових років углиб, коли сам Всесвіт був ще зовсім молодим, мав не більше мільярда років від роду. Від таких думок паморочиться в голові. Телескоп Габбла зумів зазирнути в той час, коли в космосі стався Великий Вибух, який започаткував часовий і просторовий вимір. Я трохи знаюся на цьому, тому й пишу. Головне вчасно зупинитися, щоб не написати геть про все, що знаю. Бо ж реферат, відданий на суд учителеві, мав 47 сторінок!

Те, що тато писав мені саме про телескоп Габбла, у мене аж моторош викликало. Я завжди цікавився дослідженнями космосу, готовий навіть допустити, що інтерес до всього, що відбувається на поверхні нашої планети, я таки успадкував. Але я так само міг би обрати темою своєї розвідки програму польоту космічного корабля «Аполлон» та перебування перших людей на місяці або галактики і чорні діри чи про галактики з чорними дірами, бо багато вже знаю про них. Я міг би написати про сонячну систему з її дев'ятьма планетами і великим астероїдним поясом між Юпітером та Марсом. Однак я вибрав телескоп Габбла. Як тато міг передбачити це?

Легше збагнути його запитання про генерального секретаря ООН. Я ж бо народився 24 жовтня, у день ООН. У кожному разі генеральним секретарем ООН зараз є Кофі Аннан. А прем'єр-міністром Норвегії — Х'єль Маґне Бунневік. Він щойно змінив на цій посаді Єнса Столтенберґа.

Доки я отак сидів і розмірковував, у двері моєї кімнати постукала мама і запитала, як у мене справи.

— Не заважай! — тільки й відбуркнув я.

Я прочитав лише чотири сторінки.

Я думав:

«Розповідай, таточку! Розповідай про помаранчеву дівчинку. Я тут, і день настав. Настав час читання».

Історія про помаранчеву дівчинку почалася одного пообіддя, коли я стояв перед національним театром, чекаючи на трамвай. Це було пізньої осені, десь наприкінці сімдесятих років.

Пригадую, стоячи на зупинці, розмірковуючи про свої медичні студії, які щойно розпочав. Так дивно було уявляти собі, як я одного чудового дня стану вивченим лікарем, прийматиму справжніх пацієнтів, які приходитимуть до мене, аби віддати в мої руки свою долю. Я сидітиму в білому халаті за великим письмовим столом і казатиму: «Зробимо кілька аналізів крові, пані Йонсон» або ж «І давно ви вже на це скаржитесь?»

Нарешті з'явився трамвай, я побачив його здалеку: спершу він покотився униз повз будівлю Сто́ртингу[1], а тоді почав поволі спинатися догори вулицею Стортингґатан. Найбільше мені відтоді дошкуляє, що я ніяк не можу згадати, куди прямував. У кожному разі, я увійшов до яскраво-синього, ущерть переповненого трамвая.

Мій погляд одразу ж прикипів до симпатичного дівчати, яке стояло з важенним паперовим пакетом, по вінця наповненим стиглими помаранчами. Дівчина була одягнена в старий оранжевий пуховий аворак, а я, пригадую, подумав тієї миті, що пакет, який вона притискає до себе, такий великий і важкий, що ось-ось може вихопитися з рук. Однак звернув насамперед увагу не на помаранчі, а на юну даму. Я умить збагнув, що вона незвичайна, не схожа ні на кого іншого, було в ній щось чарівне й заворожливе.

До того ж, я зауважив, що й вона розглядає мене, виокремивши з-поміж інших пасажирів, які увійшли до трамвая. Усе відбулося за одну-єдину секунду, але здавалося, наче ми вже віддавна перебуваємо в якомусь таємничому альянсі. Не встиг я увійти досередини, як вона пронизала мене своїм поглядом. Напевно, я першим відвів очі, ймовірно, так і було, бо на той час я був неймовірно сором'язливим. Та все ж пригадую: за час короткої поїздки трамваєм я чітко збагнув, що ніколи в житті не забуду цього дівчати. Я не знав, хто вона, ані як її звуть, та від першої миті нашої зустрічі відчув її майже страхітливу владу над собою.

Вона була на пів голови нижчою за мене, мала довге чорне волосся, карі очі. На перший погляд, їй можна було дати дев'ятнадцять років, як і мені. [...]

Переклав з норвезької Наталії Іваничук

Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/4eUCIZug або QR-кодом і прочитайте продовження твору.

[1] *Стортинг* — норвезький парламент (примітка перекладача).

Для тих, хто хоче знати більше

Праця над книгами принесла Юстейну Ґордеру славу й визнання, він став лауреатом багатьох престижних міжнародних літературних премій: Премія Асоціації норвезьких критиків за «Таємничий пасьянс» (1990 рік), Премія норвезьких книготорговців за «У дзеркалі, у загадці» (1993 рік), Німецька молодіжна літературна премія та Премія Банкарелла за «Світ Софії» (1994 рік), і це не весь список.

Попри свою популярність Юстейн Гордер намагається оберігати приватність родинного життя і рідко дає інтерв'ю, живе зі своєю дружиною Сірі Данневіґ в Осло, вони мають двох синів. Для письменника було важливо не лише донести свої ідеї до читачів, а й надихнути їх думати про цінності в житті, ставити запитання і шукати відповіді. Він вірить, що кожен з нас має в собі філософа, навіть якщо ми про це не здогадуємося.



Юстейн Ґордер у Львові

На запрошення XVI Національного форуму видавців у Львові (2009 рік) Юстейн Ґордер приїздив до України, а видавництво «Літопис» з нагоди приїзду письменника перевидало всі його книжки. Ми маємо можливість читати книги Юстейна Ґордера завдяки перекладам з норвезької Наталії Іваничук, вона уже переклала дев'ять книг автора. Найпопулярніші з них «Світ Софії» та «Помаранчева дівчинка», яку ми вивчатимемо на уроках зарубіжної літератури.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Міркуємо самостійно

1. Що ви знаєте про Юстейна Ґордера як письменника? Яку головну мету він визначив для своєї творчості? Чи знайомі вам інші його твори? Які?

2. Як ви вважаєте, чи важливо залишати письмові послання своїм близьким? Яку роль вони можуть відігравати у житті людини?
3. Чому батько Ґеорґа вирішує написати листи сину? Що він намагається передати через ці листи?
4. Опишіть стосунки Ґеорґа Рьоеда, головного героя повісті, з його матір'ю, вітчимом та батьком.
5. Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/DrtPpPiU або QR-кодом і відновіть послідовність подій у романі «Помаранчева дівчинка».

Узагальнюємо і підсумовуємо

6. Заповніть фішбоун. Аргументуйте свою думку.



7. Прослідкуйте зміни в поведінці головного героя. Проаналізуйте його стосунки з мамою та Йорґаном до читання листа і після. Чому він попросив маму розказати про батька?
8. Чи зміниться ставлення Ґеорґа до свого життя після прочитання листа від батька?
9. У чому, на вашу думку, полягає головний філософський посил повісті? Як автор прагне змінити наш погляд на життя через цю історію? Чого прагне навчити?

Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше

10. Раніше ви уже читали книги, де розглядаються філософські теми. Який вплив вони на вас справили?
11. Поясніть образи-символи повісті, які допомагають читачам збагнути глибинний зміст твору «Помаранчева дівчинка». Наприклад: Помаранчева дівчинка, помаранчевий колір, зустріч закоханих на Святвечір, голуб, лист від батька, час, «Місячна соната».

Застосовуємо теоретичні поняття

12. Доведіть, що «Помаранчева дівчинка» за жанром філософська повість.

Виконуємо творчі завдання

13. У повісті «Помаранчева дівчинка» важливу роль відіграє лист, який батько залишає для свого сина. Напишіть лист до когось із ваших близьких або до майбутнього покоління, в якому поділіться своїми думками про життя, любов, важливість моментів, які не можна втратити.
14. Прослухайте першу частину «Місячної сонати» Бетховена. Які емоції вона у вас викликає? Як ці емоції можна пов'язати з настроєм повісті «Помаранчева дівчинка»? Напишіть есе, в якому порівняйте, як музика і літературний текст передають почуття самотності, кохання та суму.

ЛІТЕРАТУРА І СВІТ ПРОФЕСІЙ



Опановуємо професію копірайтера

Копірайтер — це спеціаліст із створення рекламних текстів. Він пише тексти, статті та пости. Це можуть бути рекламні тексти товарів чи послуг або просто оглядові статті на будь-яку тему: книги, подорожі, кулінарія, спорт, краса, здоров'я тощо. Мета будь-якого копірайтингу — викликати в потенційного клієнта емоції і переживання, що викличуть бажання придбати певну продукцію, наприклад, книгу.

Творче завдання. Щоб навчитися стисло й привабливо описувати літературний твір, спробуйте себе в ролі копірайтера і створіть кілька різних текстів для реклами книги «Помаранчева дівчинка».

1. Напишіть від свого імені рекламний допис про повість «Помаранчева дівчинка». Ваш текст має пробудити інтерес до книги й бажання її придбати.
2. Спробуйте створити рекламний текст для обкладинки книги. Напишіть короткий, але захопливий опис повісті «Помаранчева дівчинка» для нових читачів. Важливо підкреслити головні теми: кохання, родинні цінності пошук сенсу життя.
3. Вигадайте креативний і короткий (до 10 слів) слоган для книги, який міг би бути розміщений на рекламних плакатах або постерах. Слоган має передати головну думку повісті і зачепити емоції читачів.
4. Уявіть, що ви ведете Інтернет-сторінку книгарні. Напишіть пост, у якому ви рекомендуєте прочитати «Помаранчеву дівчинку». Текст має бути цікавим, сучасним і викликати бажання негайно придбати книгу. Придумайте і додайте кілька хештегів для підвищення популярності.
5. Створіть рекламний буклет або флаєр для книги, які можна було б роздавати потенційним читачам, щоб заохотити їх купити книгу. Продумайте дизайн, ілюстрації для флаєра, додайте короткі тези про повість.

Твір за вибором

Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/UryhZ6cU або QR-кодом. Опрацюйте скорочений текст роману ***«Буба»*** відомої польської письменниці *Барбари Космовської* (народилася 1958 року).



БАРОКО І КЛАСИЦИЗМ

ІСТОРИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

Світогляд людини XVII століття

До кінця XVI століття європейське Відродження вичерпало себе і гуманістичний світогляд зазнав кризи. На жаль, уявлення мислителів-гуманістів про людину як вінець творіння Господа, як істоту найдовершенішу у Всесвіті, залишилися тільки наївною мрією. Переконання про вроджене прагнення кожної людини до творчості і духовного самовдосконалення розбилися вщент.

XVII століття — це новий етап в усвідомленні людиною свого місця у Всесвіті. Після доби Відродження настав час розчарувань і розгубленості. Гуманістичний ***оптимізм*** зазнав краху, і Європу охопив ***песимізм***. Адже впродовж усього століття Європа переживала небувалі потрясіння: спустошлива Тридцятилітня релігійна війна в Німеччині; жахлива економічна криза в Іспанії; постійні інтриги та повстання у Франції; громадянська війна і революції в Англії[1]; релігійна нетерпимість, кліматичні зміни, неврожаї тощо.

Ці катастрофічні події призвели до утвердження ***песимістичного світогляду***, розчарування в людині — істоті жадібній, жорстокій, здатній убивати собі подібних, прирікати інших на голод, безсоромно користуючись плодами їхньої праці.

У філософії та мистецтві XVII століття поширеними стають ідеї беззахисності перед ударами долі і природними стихіями. Єдине, що залишається людині, — бути стійкою перед життєвими випробуваннями і готовою втратити все, що має цінного в житті.

Ці ідеї відобразилися у двох головних художніх напрямах мистецтва XVII століття — ***бароко*** і ***класици́змі***, які прийшли на зміну ренесансному реалізму.

[1] Згадайте також історію України XVII століття (національно-визвольну війну під проводом Богдана Хмельницького, Руїну тощо).

БАРОКО ЯК ЛІТЕРАТУРНИЙ НАПРЯМ

Походження терміна ***баро́ко*** досі не з'ясоване. У перекладі з італійської ***barocco*** означає ***дивний***, ***химерний***. Первісно словом *бароко* називали один з архітектурних стилів, який характеризувався вишуканою декоративністю і пишністю. Пізніше ця назва поширилася на інші види мистецтва.

У літературі бароко — світ недосконалий, хаотичний, людина не може осягнути його складних і химерних законів. Адже нерідко вона не розуміє навіть логіки власних вчинків і стає мисличою іграшкою в руках вищих сил і власних пристрастей. Людині залишається або змиритися з жахливою дійсністю, або намагатися насолодитися швидкоплинною миттю безтурботної молодості, чарівливої краси і пристрасного кохання.

Критична налаштованість митців, які бачили реальність відразливою, а людину недосконалою, сприяла тому, що, з одного боку, в літературі надзвичайно популярними стали ***сатиричні твори***, в яких викривалися ганебні сторони суспільства (здирництво, тупість, шахрайство, розпуста). З другого боку, як у письменників, так і в читачів, з'явилося бажання за допомогою ***високого мистецтва*** й уяви відсторонитися від потворної дійсності, зануритись у світ яскравих вишуканих образів.

Прихильники бароко вважали, що література має бути елітарною, що ренесансній емоційності треба протиставити барочну ***філософічність***. Передаючи душевні стани і розмірковуючи на філософські теми, митці свідомо «затемнювали» зміст творів.

Письменники використовували складні *символи* та *алегорії*, *метафори* і *порівняння*. Наприклад, поширеними образами-метафорами в барочній поезії були образи бурхливого моря (життя), корабля (доля), серця (душі), театру (світ) тощо.



Основними мотивами барокової лірики є: *пошуки сенсу буття*, *швидкоплинність молодості і кохання*, *страх смерті*, *осуд війни*, *нicість людських бажань*, *релігійне самозречення* та інші.

Іспанське бароко тісно пов'язане з іменем ***Луїса де Го́нгори*** (1561–1627) — справжнього майстра сонета.

Гонгора говорив, що його ***«темний стиль»*** поезій покликаний будити розум читачів, адже читання художньої літератури має бути важкою інтелектуальною діяльністю. Тому, щоб зрозуміти ідею твору, потрібно його кілька разів вдумливо прочитати, намагаючись проникнути у

сутність образів і символів, почути мелодію кожної фрази, за вишуканими словами побачити довершені картини.

Луїс де Гонгора часто звертався до теми кохання, жіночої вроди. Проте, на відміну від митців доби Відродження, у барокового поета ця тематика викликає не тільки радісно-піднесені почуття. У сонеті ***«До троянди»*** образ пишної квітки (символ кохання, молодості й довершеної краси) набуває трагічного забарвлення:

Родилась вчора ти — і завтра вмерти маєш.
Хто ж дав тобі життя на цю коротку мить?
Красою сяєш ти, щоб так недовго жить,
Щоб одійти в ніщо — так свіжістю палаєш!

Даремно ти себе надією втішаєш —
Ти маєш одцвісти, як одцвітають всі,
Приреченість лежить в самій твоїй красі,
Бо передчасно ти зів'янеш і сконаєш.

Як не зітне тебе твого садівника,
За звичаєм людським, безжалісна рука,—
Твій цвіт змітуть вітри, в суворості одверті...

На втіху чи на глум ти маєш розцвісти?
О, не народжуйся, адже зближаєш ти
Хвилиною життя мить неминучу смерті!

Переклад з іспанської Леоніда Первомайського

У поетів доби Відродження в'янення прекрасної квітки (жіночої вроди) є мудрою закономірністю життя: природа дає нам час для втіх юності і для роздумів старості. Але в барокових поезіях Луїса де Гонгори мотив втрати молодості, привабливості тіла, пристрасності почуттів породжує жах. І цей жах — не лише перед старістю, але й перед невідворотністю відходу *«у землю, в тінь, у порожнечу, в дим»*.

Як і поети-сучасники, Гонгора звертався до мотиву невідворотності долі, ув'язнення людини у цьому світі. Життя — це пута, які неможливо скинути, а долю неможливо змінити:

ГАЛЕРНИК

На галері, на турецькій,
І до лави там прикутий,
Руки на весло поклавши,
Очі втупивши додолу,
Він, драгутівський невільник,
Біля узбереж Марбельї
Нарікав під звук суворий
Ланцюга й весла своїх:
«О святе іспанське море,

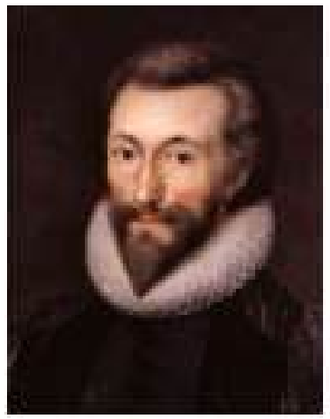
Славний березе і чистий,
Коне, де незмірна безліч
Сталася нещасть наморських!
Ти ж бо є те саме море,
Що прибоями цілує
Краю батьківського мури,
Коронованї і горді.
Про дружину принеси ти
Вістку і скажи, чи щирі
Плач її і всі зітхання,
Що мені і тут лунають.
Бо якщо полон мій справді
Ще оплакує, як легко
Ти могло б південні води
Перлами перевершити!
Дай же, о кривавe море,
Відповідь; тобі не тяжко
Це вчинити, якщо правда,
Що і води мають мову.
Але ти німуй, о море,
Якщо смерть її забрала;
Хоч цього не сміє статись,
Бо живу я поза нею,
Бо прожив я десять років
Без свободи і без неї
В вічній каторзі при веслах
Не вбиває сум нікого».

Враз потужно розгорнулось
Шестеро вітрил галерних,
І звелів йому наглядач
Всю свою ужити силу.

Переклад з іспанської Михайла Ореста

Утвердження бароко збігається з посиленням релігійних почуттів у всіх західноєвропейських літературах. Митці XVII століття заперечували твердження гуманістів, що людина є істотою доброчесною.

Поети бароко звернулися до середньовічного світогляду, викривали гріховність людини, закликали своїх сучасників до молитов, аби подолати їхні ниці схильності.



Релігійна тематика виразно представлена в пізній творчості ***англійського поета Джона Донна*** (1532–1631). Для нього людина — най-

мерзенніша з усіх земних істот, і яку земля напуває своїми чистими водами; хробак, що копирсається у крові і багні, неадатний навіть осягнути усієї глибини свого падіння.

Зрілий Джон Донн, священик і популярний проповідник, розтоптав ренесансний ідеал, до утвердження якого свого часу й сам доклався, коли ще був молодим життєрадісним закоханим поетом.

Звертаючись до традицій *середньовічної релігійної лірики*, Донн закликає відмовитися від мирських спокус. Ліричний герой циклу ***«Священні сонети»*** благає Всевишнього дати якщо не надію на звільнення від *«кайданів чорного гріха»*, то хоча б сили на молитви і ридання, щоб оплакати легковажність молодості. Він закликає на втоптаний у бруд, злобу і заздрість світ наслати потоп або спопелявочий вогонь очищення; кличе до себе смерть як силу, що служить спасінню нетлінної душі:

Пішов останній акт моєї драми,
Остання миля мандрівок моїх,
Все швидший рух до рубежів сумних,
До всім настріч розчахнутої брами.

Ненатла смерть уже не за горами,
Вона мій дух звільнить з тенет лихих,
І я того побачу в снах своїх,
Перед чиїми трепетан громами.

Коли мій дух нарешті в небо зрине,
А тіло упокоїться в землі,
Тоді мене усе лихе покине,
Те, що штовхало тут на вчинки злі.

Так ослйну здобувши чистоту,
Забуду я і світ, і марноту.

Переклад з англійської Віктора Коптілова

Література бароко, різнопланова і суперечлива, побудована на ***контрастах*** і ***метафорах***, вичерпала себе до кінця XVII століття. Проте деякі естетичні принципи мистецтва бароко (зокрема, особлива увага до людської особистості та її переживань) знову стали актуальними на початку XIX століття.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Готуємося до роботи з творами

1. У чому полягає причина розчарування в ідеях *Ренесансу і утвердження бароккового світогляду*?
2. Розкажіть, що вам відомо про особливості ***літератури бароко***.
3. Які основні мотиви ***барокової лірики***?
4. Назвіть найбільш яскравих барочних поетів.

5. Доведіть, що у їхніх творах переважають ***песимістичні настрої***.

Працюємо над текстами творів

6. Поміркуйте, що ***символізують*** образи в поезіях Луїса де Гонгори.
7. Знайдіть приклади ***антитези*** у сонеті Луїса де Гонгори.
8. «Розшифруйте» головну думку твору.
9. Як барочне песимістичне світобачення відобразилося у вірші ***«Галерник»***?
10. Якою є основна думка збірки Джона Донна ***«Священні сонети»***?
11. Чим її ***тематика*** відрізняється від тематики збірок Данте, Петрарки і Шекспіра?
12. Яким сприймається життя у сонетах ***Джона Донна***?
13. Випишіть у робочий зошит із сонетів приклади використання прийому ***контрасту***.

Виконуємо творчі завдання

14. Поміркуйте, для вас властиве ***оптимістичне*** чи ***песимістичне*** світосприйняття.
15. Якби ви захотіли написати вірш, сповнений життєрадісного настрою, то яку тематику обрали би для нього?
16. Запишіть у робочий зошит три алегоричні образи, які ви хотіли б використати у своїй поезії. Поясніть зміст обраних вами алегоричних образів.

КЛАСИЦИЗМ ЯК ЛІТЕРАТУРНИЙ НАПРЯМ

У ***XVII столітті*** паралельно із поширеним бароко в Західній Європі активно розвивався й інший мистецький напрям — ***класицизм***. Він залишався актуальним до кінця XVIII століття. Найбільшого розквіту класицизм набув у Франції, яка порівняно із сусідніми державами була доволі благополучною країною.



Версаль — заміська резиденція французьких королів, збудована в стилі класицизму (картина П'єра Пателя, 1668 рік)

У Франції розквітали мистецтва, а підтримка митців, прихильних до короля, стала навіть державною політикою. Зі зміцненням влади монарха виникла потреба у вихованні законослухняного піддання, готового служити державі і його величності королю. Таким чином, мистецтво мало конкретні завдання — *утвердження авторитету влади*. Ці завдання зміг вирішити саме класицизм.

І безпідставний ренесансний оптимізм, і бездіяльний бароковий песимізм були неприйнятні для ***раціоналізму*** класицистичного мистецтва. Підтримана класицистами ідея громадянського обов'язку опиралася на необхідність керуватися у вчинках *розумом*, а не *почуттями*.

Кожен із нас потрапляв у ситуацію вибору між тим, що хочеться, і тим, що потрібно робити (у дітей: виконувати домашнє завдання чи грати у комп'ютерні ігри; у дорослих: справедливо підтримати сміливу думку колеги чи боягузливо замовчати). Усі ми чітко усвідомлюємо, як потрібно чинити, але попри це часто йдемо не за велінням обов'язку, а дослухаємося до своїх слабкостей.

На думку класицистів, недосконала, схильна до вагань людина повинна вперто боротися зі своїми слабкостями й, зрештою, має обирати *обов'язок, а не бажання*. Сила людини в здатності зробити правильний вибір, у вмінні перемогти не тільки зовнішнього ворога, а й самого себе, що значно важче.

Ідеал такого героя класицисти знайшли в ***античних трагедіях***, які у XVII столітті були визнані зразковими. Звідси і походить назва мистецького напряму *класицизм* — у перекладі з латини *classicus* означає *зразковий*. Класицисти захоплювалися силою характерів античних героїв, їхньою безстрашністю і жертовністю.

Класицисти, визнаючи античні твори ідеальним утіленням законів розуму, запозичили давні *сюжети*, *жанри* та вивели систему суворих правил. Одним з основних правил було те, що мистецтво повинно мати не розважальне, а ***виховне значення***. Відповідно жанри поділяли на:

ВИСОКІ ЖАНРИ → трагедія, героїчна поема, ода

НИЗЬКІ ЖАНРИ → комедія, сатира, байка

У високих жанрах зображували гідний наслідування ***ідеал***. Наприклад, у хвалебних віршах — ***одах*** — оспівували чесноти короля, міністрів чи інших вельмож, їхні мудрі діяння, справедливе керівництво державою. Ці особи, оспівані в одах, були реальними і мали шляхетне походження, але їхні якості — часто ідеалізованими.

Центральними постатями ***трагедій*** були античні мудрі правителі, мужні полководці, безстрашні герої, тобто ті, від чиїх рішень залежала честь роду або доля цілої нації. Потрапляючи в ситуацію вибору, персонажі мали після тяжких роздумів прийняти правильне рішення, пожертвувавши особистими інтересами.

Мова творів, які належали до високих жанрів, як і в античній літературі, була *піднесеною* й *урочистою*, але без вишуканих метафор і складних порівнянь, властивих бароко.

У низьких жанрах класицизму автори опиралися не на давні героїчні сюжети, а на сучасність і повсякденність. Персонажами були купці, лихварі, ремісники, слуги, тобто люди простого походження, оскільки вважалося, що ні аристократи, ні особи королівської родини не можуть бути об'єктом глузувань.

У комедіях, байках і сатирах висміювали людські вади (скупість, тупість, неуцтво, хитрість, прагнення влади, лицемірство, розпусту та інші) і таким чином читачам або глядачам демонстрували, якими вони *не повинні бути*. Розмовляли персонажі творів низьких жанрів простою мовою, але без грубих зворотів і брутальних натиків, які траплялися в літературі Відродження.

Надзвичайно популярним у XVII столітті був ***театр***. Він приваблював публіку розкішним інтер'єром, освітленням, пишністю декорацій і костюмів, пристрасною грою акторів і бурхливим виром емоцій. Проте в театральному мистецтві періоду класицизму існувало багато обмежень. Наприклад, драматурги-класицисти повинні були дотримувати у творах ***правила трьох єдностей: дії, часу*** і ***місця***. Згідно з цим правилом, передбачалося зображення однієї події, що тривала впродовж лише однієї доби і в одному місці.



Клятва Горацiїв. Сцена з трагедії драматурга-класицista П'єра Корнéля (картина Жака-Луї Давіда, 1784 рік)

Це перетворювало мистецтво на гру розуму, яка виховувала творчу дисципліну митця. Також у трагедії чи комедії характери дійових осіб не змінювалися впродовж дії й акцент робився на одній ***головній рисі вдачі*** персонажа (відданість, мудрість, довірливість, скупість тощо).

Комедія ***до середини XVII століття*** вважалася розважальним жанром. Її завдання полягало в тому, щоб дати публіці змогу простодушно посміятися над часто непристойними жартами та анекдотичними ситуаціями. Автори не ставили собі за мету втілити у творі глибокі ідеї і змусити цим глядачів замислитися над побаченим на сцені.

Проте у класицизмі комедія набуває нового звучання — вона уже не тільки розважає, а й за допомогою засобів комічного ***виховує*** своїх глядачів.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

1. Які були історичні підстави для утвердження ***класицизму*** у Франції XVII століття?
2. Який новий тип громадянина став актуальним для французького суспільства?
3. Розкажіть про особливості мистецтва ***класицизму***. Чим класицизм відрізнявся від ***ренесансного*** світогляду, а чим від ***бароккового***?
4. Поясніть сутність головного конфлікту у класицистичній літературі.
5. Що прихильники класицизму запозичили з ***античного*** мистецтва? Поясніть, чому класицисти обрали для себе взірцем саме античну літературу.
6. Схарактеризуйте ***високі*** та ***низькі*** жанри. Назвіть класицистичні правила і закони.
7. Чи погоджуєтеся ви із класицистичним законом, що головне завдання мистецтва — ***виховувати***, а не розважати? Відповідь обґрунтуйте.
8. Проведіть паралель між підтримкою митців у добу Августа (Давній Рим) і в часи короля Людовіка XIV (Франція XVII століття).
9. Розкажіть, чому до середини XVII століття комедійні жанри вважалися ***низькими жанрами***.

Мольєр
(1622–1673)



Справжнє ім'я великого французького комедіографа-класициста, якого знає увесь світ під сценічним псевдонімом ***Мольєр***, — ***Жан-Батіст Поклен***. Дата його народження невідома, тому біографи вказують день здійснення обряду хрещення — 15 січня 1622 року.

Жан-Батіст з'явився на світ у Парижі в заможній сім'ї майстра з інтер'єру, послугами якого користувалася паризька знать і навіть королівський двір.

Свідчень про те, яким було дитинство Жана-Батіста, не залишилося. Можна припустити, що він допомагав батькові й оволодів його ремеслом, оскільки

хлопця прийняли у гільдію (цехове об'єднання) оббивальників. Приблизно в 1635 році він вступив до Клермунського колежу — найкращого навчального закладу в Парижі, до якого віддавали своїх дітей аристократи й багаті буржуа. Після закінчення колежу Жан-Батіст вивчав право й отримав диплом адвоката.

Несподівано для родини Жан-Батіст загорівся бажанням стати актором. Спочатку юнак разом із кількома своїми товаришами грав у любительських трагедійних постановках. Однак в якийсь момент молоді актори наївно вирішили, що можуть конкурувати з професійними трагіками, і створили власний театр. Саме тоді Жан-Батіст узяв за псевдонім ім'я Мольєр, яке проніс через усе життя.

Невдовзі театр обріс боргами, а Мольєр, як неплатник, потрапив до в'язниці. З кредиторами довелося розраховуватися батькові Жана-Батіста. Театр припинив своє існування, костюми були розпродані, а сам розорений юний засновник із частиною трупи у 1645 році подався у мандри провінцією.

У провінції в XVII столітті були популярними мандрівні акторські групи, які виступали на ярмарках, міських площах та в дворянських маєтках. До однієї з таких провінційних трупп і приєднався Жан-Батіст. Про цей період життя Мольєра відомо дуже мало. Ми знаємо лише, що з 23-річного віку Жан-Батіст, син багатого буржуа, впродовж 12 років подорожував містами Франції. У провінції він формувався як драматург, пристосовуючи для своєї групи вже відомі п'єси.

Актори мольєрівської трупи виступали на міських площах і в палацах вельмож. Із часом вони стали доволі популярними, мали гідні заробітки та впливових покровителів. І в 1658 році Мольєр як керівник трупи вирішив, що настав слушний момент повернутися в Париж.

У столиці Франції Мольєр отримав щасливу нагоду представити своїх акторів юному королю Людовіку XIV. Восени 1658 року трупа Мольєра дала виставу в королівському палаці. Від цього виступу залежала доля усіх акторів. Показаний ***фарс*** викликав щирий сміх та захват у короля і його придворних. Це була безаперечна перемога! Акторам надали в Парижі приміщення, їхні постановки стали популярними. Керівник театру — Мольєр — не тільки здійснював постановки, а й виконував головні комічні ролі і забезпечував успішний репертуар своїм товаришам-акторам.

Глядачі були в захваті від комедій Мольєра, живої мови персонажів і яскравих характерів. У своїх комедіях, на відміну від популярних тоді фарсів із примітивними кривляннями і копиляками, Мольєр порушував проблеми виховання й освіти; висміював скупість, лицемірство, зарозумілість та інші вади людського характеру. Мольєр зумів викристалізувати з народного ярмаркового фарсу усе найцінніше і найяскравіше та поєднати із законами високого мистецтва, створивши свій особливий стиль.

Запорукою успіху театру Мольєра стало й те, що комедіограф не боявся експериментувати. Наприклад, він у деяких п'єсах відмовився від використання віршованої мови, яка сковувала автора і не завжди була доречною в комедіях про простакуватих буржуа. Крім того, Мольєр фактично створив новий драматичний жанр — ***комедію-балет***, — увівши танцювальні номери, що зробило вистави більш видовищними і вишуканими.



Людовік XIV і Мольєр (картина Жана-Леона Жерома, 1862 рік)

Саме Мольєр став основоположником жанру ***високої комедії***, яка має не лише розважальне, а й велике ***повчальне значення***. Комедіограф створив узагальнену картину і вад людської вдачі, і всього французького суспільства XVII століття з його викривленою мораллю. Мольєр дав змогу глядачеві подивитися на себе зі сторони й замислитися: чи не може і моє життя стати приводом для карикатури?

Проте автор зображує ці потворні суспільні явища не жахливими і містично-моторошними (як у бароко), а смішними. Його мета — не налякати до смерті своїх глядачів страшними вадами сучасників, а показати їхні гріхи і грішки через ***засоби комічного***, розкрити огидність і недолугість людських вчинків.

ЛІТЕРАТУРНИЙ КОМЕНТАР

«Міщанин-шляхтич»

Сюжет цієї комедії була підказаний історичною ситуацією, що склалася у французькому суспільстві. З метою укріплення королівської влади ще кардинал ***Рішельє***[1] проводив політику ослаблення феодальної знаті, яка постійно протистояла монархії і своїми інтригами та міжусобицями виснажувала країну. Внаслідок виважених рішень Рішельє французька ***аристократія*** втратила свої панівні позиції: її усували від ключових державних посад; вона бідніла, а отже, зазнавала і морального занепаду.

Водночас французькі ***міщани-буржуа*** за великі гроші почали проникати у вищі кола, купуючи дворянські маєтки, титули, високі посади, одружуючись із нащадками збіднілих аристократичних родів. Але багаті фінансисти і торговці не мали вишуканих манер, говорили простою мовою, не розумілися на мистецтві і не вміли одягатися за аристократичною модою. Усе це ставало приводом для зневажливих насмішок старої знаті над новоявленими «дворянами».

Комедія «***Міщанин-шляхтич***» була написана у ***1670 році***. Уся дія п'єси відбувається навколо одного героя, який своїм характером і вчинками впливає на розвиток подій і поведінку інших персонажів.

Головний герой п'єси — пан ***Журде́н*** — багатий буржуа, який маніакально прагне стати аристократом. Для здійснення своєї мети він готовий витратити шалені гроші, навіть зректися предків і віддати доньку за нелюба.

Журден перетворюється на справжнього сімейного тирана, вимагаючи від рідних аристократичного поводження і повного підкорення своїм примхам. Крім того, він — поважна людина, успішний комерсант, глава сім'ї — стає загальним посміховиськом, довірливим простаком, засліпленим лестощами усіх, хто хоче поживитися за його рахунок.

Мольєр не просто висміює Журдена, а викриває суспільне явище: недолугі й безглузді намагання буржуазії наслідувати чужі манери та спосіб життя. Водночас комедіограф підводить нас до висновку, що будь-яка людина, прагнучи сліпо наслідувати чужу поведінку, виглядає карикатурно.

Згідно із законами класицизму, характер пана Журдена визначає одна головна риса — безглузда пиха, і одне бажання — стати дворянином. Образ дивака, свідомість якого повністю заполонила абсурдна ідея, є традиційним у комедіях Мольєра. Цьому образу протиставляються герої (дружина, діти, слуги), які раціонально мислять, але змушені пристосовуватися до дивацтв домашнього тирана.

У комедії «Міщанин-шляхтич», як і в багатьох інших комедіях Мольєра, присутня юна пара, коханню якої загрожують серйозні перешкоди. Пан Журден мріє будь-що віддати свою дочку Люсіль за

[1] *Рішельє́* (1585–1642) — Арма́н Жан дю Плессі́. З 1622 року кардинал; з 1624 року глава королівської ради при Людовіку XIII, фактичний правитель Франції, видатний державний діяч. Заснував Французьку Академію Мистецтв, сприяв утвердженню класицизму як державної ідеології.

маркіза, принца чи ще когось, аби з титулом. Тому він категорично проти її шлюбу з молодим багатим буржуа Клеонтом.

Батько байдужий до почуттів доньки і душевних якостей її обранця лише тому, що Клеонт не має шляхетного походження, не носить напудреної перуки і не вміє вклонятися з підстрибом.



Мода часів Людовіка XIV
(ілюстрація невідомого художника XVII століття)

Новими образами, введеними Мольєром в комедіографію, стали образи самих аристократів, до кола яких так прагнув увійти наш упертий буржуа. Зокрема, це дуже ввічливий, із вишуканими манерами граф Дорант, аристократ-алидар, ладний на обман і шахрайство заради вигоди. Хоча цей образ великосвітська публіка зустріла з обуренням, він був цілком типовим для тогочасної Франції.

Мольєр, буржуа за походженням, уважав, що благородство людини не може пов'язуватися лише з її манерами й одягом. Автор симпатизує Клеонту, який пишається, що за званням він просто чесний міщанин. Юнак не прагне титулів і, на відміну від Журдена, не зрікається своїх батьків і дідів через те, що вони були простими буржуа.

У творах Мольєра часто звучить осуд тиранії: суспільної, майнової, подружньої, батьківської і навіть тиранії моди. Тобто усього того, що заважає людині відчувати себе вільною особистістю. В комедії «Міщанин-шляхтич» від моди на дворянство страждає і сам пан Журден. Замість того, щоб спокійно займатися своїми справами, комерцією, насолоджуватися злагодою в родині, він стає причиною сварок і сліз, фактично змушує рідних до обману.

Торкаючись філософських категорій щастя і нещастя, Мольєр протиставляє трагедію і комедію. У трагедії нещастя звалюється на людину зненацька ззовні й не залежить від її волі (війни, смерть,

хвороби). У комедії ж, на думку Мольєра, герой сам стає причиною власних негараздів. Тож автор «Міщанина-шляхтича» підводить нас до думки, що щастя і нещастя часто залежать тільки від нас самих.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Готуємося до роботи з творами

1. Назвіть особливості ***класицистичної комедії***.
2. Доведіть, що Мольєр — ***творець високої комедії***. Прокоментуйте його вислів: *«Призначення комедії у тому, щоб розважати людей, виправляючи їх»*.
3. Поясніть історичні причини проникнення буржуазії в аристократичні кола. Як, на вашу думку, дворянство ставилося до цього явища? Відповідь обґрунтуйте.
4. Розкажіть, як відбулося становлення Мольєра як актора і драматурга.
5. Порівняйте долі англійського драматурга Вільяма Шекспіра та французького драматурга Мольєра. Поміркуйте, що у них є спільного.
6. Яка подія при дворі Людовіка XIV стала поштовхом до створення комедії «***Міщанин-шляхтич***»?

МІЩАНИН-ШЛЯХТИЧ

(уривки)

ДІЙОВІ ОСОБИ

Пан Журде́н — міщанин[1], *Пані Журден* — його дружина, *Люсі́ль* — дочка Журденів, *Клео́нт* — закоханий у Люсіль, *Доріме́на* — маркіза, *Дора́нт* — граф, закоханий у Дорімену, Ніко́ль — покоївка в Журденів, *Кова́ль* — слуга Клеонта, учитель музики, учитель танців, учитель фехтування, учитель філософії, кравець та інші.

Дія відбувається в Парижі, у господі пана Журдена.

ДІЯ ПЕРША

Ява 1

Учитель музики, учитель танців, співачка, двоє співаків, двоє скрипалів, чотири танцюристи.

Учитель музики (до співаків). Заходьте до зали і відпочиньте тут, поки він прийде.

Учитель танців (до танцюристів). І ви теж заходьте сюди, на цей бік... Тепер у нас з вами діла з головою.

Учитель музики. Ого, ще б пак! Ми знайшли саме такого чоловіка, якого нам треба! Його фантазія — вдавати з себе галантного кавалера — просто скарб для нас! І вам з вашими танцями, і

[1] Роль пана Журдена виконував Мольєр.

мені з моєю музикою не завадило б, щоб усі були на нього схожі.

Учитель танців. Ну, не цілком. Мені б хотілося, щоб він краще розумівся на тих речах, які ми для нього компонуємо.

Учитель музики. Він справді нічогісінько не тямить, зате добре платить, а це тепер найголовніше для нашого мистецтва.

Учитель танців. Щодо мене, то признаюся вам, — мене вабить трохи ще й слава. Для артиста справжня мука — тішити дурнів, марнувати час і сили на те, щоб зворушити якогось йолопа. Що не кажіть, а все-таки дуже приємно працювати для людей, які здатні відчути всі тонкі нюанси мистецтва, вміють оцінити красу нашої праці. На мою думку, ніщо не може зрівнятися з такою нагородою за працю, а похвала досвідчених людей — найвища насолода.

Учитель музики. Що й казати! Немає нічого приємнішого за оплески, але й найщиріші оплески не нагодують шлунка! Звичайно, панок наш — людина зовсім темна, плеще про все, не тямлячи нічого, і аплодує кожній нісенітниці, та за його гроші можна пробачити йому всяку дурість. І цей міщанин-неук платить нам далеко краще, ніж той високородний вельможа, який нас сюди привів.

Учитель танців. Я де в чому погоджуюся з вами... Та я хотів би, щоб він при своїх достатках хоч трохи виховав свій смак... Ось він іде.

Явa 2

Пан Журден у халаті й нічному ковпаку, учитель музики, учитель танців, учень учителя музики, співачка, двоє співаків, танцюристи, двоє лакеїв.

Пан Журден. Вам довелося трохи почекати; це тому, що я сьогодні вбрався так, як убирається шляхетне панство, а мій кравець прислав мені такі вузькі шовкові панчохи, що я втратив був усяку надію їх натягти...

Учитель музики. Ми тут для того, щоб виконувати всі ваші бажання.

Пан Журден. Прошу вас залишатися тут, доки мені не принесуть нового вбрання: я хочу, щоб ви побачили, яке воно ловке і як мені личить. Ви побачите, який я елегантний з голови до п'ят. Що ви скажете про цей індійський халат[1]?

Учитель танців. Він надзвичайно милий.

[1] Мається на увазі халат з індійської тканини. Індійською тканиною називали в ті часи ситець, який привозили у XVII столітті з Індії і який коштував дуже дорого.

Пан Журден. Мій кравець запевняє мене, що все вельможне панство вбирається вранці в такі самісінькі халати.

Учитель музики. Він вам дуже до лиця.

Пан Журден. Лакеї, агов! Обидва мої лакеї!

Перший лакей. Чого бажаєте, пане?

Пан Журден. Нічого[1]. Я хотів лише перевірити, чи ви мене добре чуєте. (До вчителя музики й до вчителя танців). Як вам подобаються мої лівреї[2]?

Учитель танців. Чудові!

Пан Журден (розгорнувши халат, показує вузькі червоні оксамитні штани й зелений оксамитний камзол[3]). Це моє ранішнє убрання, в ньому я робитиму вправи.

Учитель музики. Пречудово!

Пан Журден. Лакей! (скидаючи халат). Тримайте! (До вчителя музики й учителя танців) Я вам подобаюсь у цьому костюмі?

Учитель танців. Розкіш! Краще й бути не може.

Пан Журден. То що ж ви мені покажете?

Учитель музики. Я хотів би, щоб ви спочатку прослухали нову арію (показуючи на свого учня), він щойно скомпонував її для серенади[4], яку ви мені замовили.

Пан Журден. Гараздо, але навіщо було доручати це учневі? Ви могли б самі скомпонувати таку штуку.

Учитель музики. Але є такі учні, що розуміються на музиці незгірше від видатних маестро. Це чудова мелодія! Послухайте-но тільки...

Пан Журден (до лакеїв). Подайте мені мого халата, щоб я міг краще слухати. Стривайте... може, зручніше так, без халата... Ні, давайте його сюди.

Співачка. Нудьгую день і ніч, нудьгую і страждаю,
Бо став немилий я чудовим цим очам;

[1] Лакеї служили в аристократів. Журден намагається продемонструвати свою належність до вищих кіл. Міщанин гукає їх лише для того, щоб продемонструвати, що вони в нього є.

[2] *Лівреї* — форменний одяг для лакеїв, кучерів і швейцарів. Кожний аристократ уводив особливу форму для своїх слуг.

[3] Вбрання Журдена — вершина несмаку — викликало в залі вибух сміху. В описі театрального костюма Мольєра згадуються: халат у рожеву та зелену смужку, штани із червоного оксамиту, нічний ковпак, зелений камзол, обшитий сріблястим мереживом, пояс, зелені шовкові панчохи, рукавички і напелюх, прикрашений рожевим і зеленим пір'ям.

[4] *Серенада* — пісня, яку виконували на честь дами вночі у неї під вікнами.

Коли так мучите того, хто вас кохає, —
Що ж можете вчинить, Ірісо, ворогам?

Пан Журден. Ой, та й сумна ж яка пісня! Аж спати захотілося... Я волів би, щоб ви зробили з неї трохи веселішу.

Учитель музики. Але ж, пане, треба, щоб мелодія відповідала словам.

Пан Журден. Мене оце недавнечко вивчили співати однієї прехорошої пісеньки. Стривайте-но... Як же її співати? Там щось про овечку... (Співає).

Я гадав, що Жанетон
Ніжна, та гарненька,
І ласкава, моя мала
Овечка біленька.
Дарма! Дарма!
Я ж не відав того,
Що ці білі зубки
І гостріші, й аліші,
Ніж в тигра лісного[1].

Правда, гарна?

Учитель музики. Найкраща в світі.

Пан Журден. Бачите, а ще й не вчився музики.

Учитель музики. А слід було б навчитися, пане, так само, як і танців. Ці два мистецтва тісно поєднані одне з одним...

Пан Журден. Хіба вельможне панство теж вчиться музики?

Учитель музики. Звичайно, пане.

Пан Журден. То й я вчитимусь. Тільки не знаю, як би його знайти час для того, бо, крім учителя фехтування, я запросив ще й учителя філософії.

Учитель музики. Філософія, звичайно, дає дещо, але музика, пане, музика...

Учитель танців. Музика й танці — ось що найбільш потрібне людині.

Учитель музики. Без музики не може існувати жодна держава. Все безладдя, всі війни, що коїться в світі, виникають через те, що ніхто не вчиться музики.

[1] Журден співає народну пісеньку. Ця пісенька «*про овечку*» є свідченням простоти смаків Журдена і контрастує з вишуканою серенадою, запропонованою вчителем.

Учитель танців. Всі злигодні, всі фатальні зміни, якими сповнена історія, усі невдачі полководців, — усе це сталося через те, що людство не вміє танцювати.

Пан Журден. Як то?

Учитель танців. Коли людина чинить невірно — чи то в родинних, чи то в державних справах, чи то командуючи військом, — хіба ж не кажуть завжди: такий-то зробив невірний крок у такій-то справі?

Пан Журден. Авжеж, так кажуть.

Учитель танців. А невірний крок роблять чому? Хіба ж не тому, що не вміють добре танцювати?

Пан Журден. Це правда, ви маєте рацію обидва.

Учитель музики. Ви маєте бажання познайомитися з нашими творами?

Пан Журден. Авжже! [...]

ДІЯ ДРУГА

Ява 6

Учитель філософії, пан Журден, лакей.

Учитель філософії. Ну, то чого ж я вас учитиму?

Пан Журден. Навчіть мене орфографії. А потім навчіть мене, як його довідуватися, глянувши в календар, коли саме буває місяць, а коли не буває.

Учитель філософії. Гаразд. Щоб виконати ваше бажання, розглядаючи справу з філософського боку, треба вивчити всі властивості літер і спосіб їх вимовляння. Отже, я мушу вам зазначити, що літери поділяються на голосні та на приголосні. Вони потрібні для того, щоб показати різні зміни звуків. Існує п'ять голосних літер, або голосових звуків: *а, е, і, о, у*.

Пан Журден. Це все я розумію.

Учитель філософії. Щоб вимовити звук *а*, треба широко розкрити рота: *а*.

Пан Журден. А, а. Так.

Учитель філософії. Звук *е* треба вимовляти, наближаючи нижню щелепу до верхньої: *а, е*.

Пан Журден. А, е, а, е. Так, так. Та й цікаво ж! Як добре, коли дечого навчишся!..

Учитель філософії. Завтра ми розглянемо приголосні.



Картина Вільяма Повелла Фріта, 1840-1850 роки

Пан Журден. І вони такі ж цікаві, як і оці?

Учитель філософії. Безперечно. Ось, наприклад, щоб вимовити приголосну *д*, треба тільки кінчиком язика доторкнутися верхніх зубів: да.

Пан Журден. Да, да. Так. Ах! Дивна річ! Дивна річ!

Учитель філософії. Я поясню вам усі тонкощі цієї вельми цікавої науки.

Пан Журден. А тепер я маю сказати вам дещо під секретом... Я закохався в одну вельможну даму і прошу вас дуже — допоможіть мені написати до неї ніжну записочку; я хочу її кинути цій дамі до ніг. Адже ж це буде ґречно? Чи не так?

Учитель філософії. Звичайно. Ви хочете написати до неї віршами?

Пан Журден. Ні, ні, навіщо віршами!

Учитель філософії. Ага! Ви волієте прозою?

Пан Журден. Ні, не хочу я ні прози, ні віршів.

Учитель філософії. Але ж конче треба щось: чи одне, чи друге.

Пан Журден. Чому?

Учитель філософії. А тому, що ми можемо висловлювати наші думки тільки прозою або віршами. Все, що не проза, — вірші, а що не вірші — проза.

Пан Журден. А коли ми розмовляємо, — це що ж таке?

Учитель філософії. Проза.

Пан Журден. Що? Коли я кажу: «Ніколь, принеси мені пантофлі», — то це проза?

Учитель філософії. Так, пане.

Пан Журден. Сто чортів! Сорок років з гаком розмовляю я прозою, а мені таке ніколи й на думку не спадало. Велике, велике вам спасибі, що пояснили. Отож я хотів би їй написати: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання». То чи не можна ці самі слова сказати галантніше? Знаєте, ну якось делікатніше висловитися?

Учитель філософії. Напишіть, що полум'я її очей обернуло в попіл ваше серце, що ви і вдень і вночі терпите через неї жорстокі...

Пан Журден. Ні, нічого такого я не хочу. Я хочу написати тільки те, що я сказав: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання».

Учитель філософії. Їх можна насамперед написати й так, як ви самі сказали: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання». Або: «Від кохання смерть мені віщують, прекрасна маркізо, ваші чудові оченята». Або: «Ваші оченята чудові від кохання мені віщують, прекрасна маркізо, смерть». Або: «Смерть ваші чудові оченята, прекрасна маркізо, від кохання мені віщують».

Пан Журден. А як же воно найкраще?

Учитель філософії. Найкраще так, як ви самі сказали: «Прекрасна маркізо, ваші чудові оченята віщують мені смерть від кохання».

Пан Журден. От така штука! Ніколи нічого не вчився, а вийшло відразу добре. Щиро вам дякую і прошу вас прийти завтра.

Ява 7

Пан Журден, лакей.

Пан Журден (до лакея). Та невже й досі не принесли мого нового вбрання?

Лакей. Ні, пане.

Пан Журден. Той клятий кравець примушує мене чекати, коли в мене стільки діла. Ох, який же я лютий! Щоб його лихоманка замучила, того розбійника кравця! Щоб його чорти вхопили, того кравця! Хай тільки попадеться він мені зараз, цей негідник кравець, собака кравець, пройдисвіт кравець, я йому...

Ява 8

Пан Журден, кравець, учень кравця з убранням для пана Журдена, лакей[1].

Пан Журден. Ага! Ось і ви! А я вже почав був на вас гніватися.

Кравець. Я ніяк не міг прийти раніше, пане. Вже й так довелося засадити аж двадцятеро хлопців за ваше вбрання.

Пан Журден. Ви мені прислали такі вузькі шовкові панчохи, що я ледве в них влізь. Ось маєте: аж дві петельки луснуло. Та ще й черевики, що ви їх замовили для мене, страх як мулять мені ноги.

Кравець. Зовсім не мулять, пане.

Пан Журден. А я вам кажу, що мулять.

Кравець. Це вам тільки так здається.

Пан Журден. Того й здається, бо я таки добре те відчуваю. Не боліло б, то не здавалося б!

Кравець. Гляньте-но: не кожний придворний має таке розкішне вбрання. Дивом дивуюся, як мені пощастило зробити вам такий строгий костюм, хоч і не чорного кольору, — для цього треба бути високим майстром.

Пан Журден. Що ж це таке? Ви пустили квіточки голівками донизу.

Кравець. Алякже. Всі аристократи носять тільки такі.

Пан Журден. Аристократи носять донизу? О! А й справді гарно.

Кравець. Коли хочете, то я можу пустити їх і догори.

Пан Журден. Ні, ні.

Кравець. Ви тільки скажіть.

Пан Журден. Ні, кажу ж вам, не треба: ви добре зробили. А як ви гадаєте, чи буде мені це вбрання до лиця?

Кравець. Ви ще й питаєте! Та жодний художник не зробив би своїм пеналем краще...

Пан Журден. А перука й пера пристойні?

Кравець. Все як слід.

Пан Журден (придивляючись до кравцевого вбрання). Еге-ге, добродію кравець! А крам оцей дуже мені знайомий, — він же від мого останнього костюма, що ви мені пошили! Я пізнав його.

Кравець. То був такий добрий крам, пане... Я не міг утерпіти, щоб не відкраяти й собі клаптик на вбрання.

Пан Журден. Так-то воно так, але навіщо ж було краяти від мого?

[1] Ця сцена є пародією на діалоги між кравцями і замовниками.

Кравець. Чи не хочете поміряти ваше нове вбрання?

Пан Журден. Алякже, давайте.

Кравець. Стривайте! Це так не робиться. Я привів із собою людей, щоб одягнути вас під музику: таке вбрання одягається звичайно з церемонією...

ДІЯ ТРЕТЯ

Ява 3

Пані Журден, пан Журден, Ніколь, два лакеї.

Пані Журден. Горенько! Цього ще бракувало! Що це ти нап'яв на себе, чоловіче? Чи не здумав часом людей посмішити, що вбрався, наче городнє опудало? Чи хочеш, щоб на тебе всі пальцями тицяли?

Пан Журден. Тільки дурні та дурелі, жінко, тицятимуть на мене пальцями.

Пані Журден. Вже й так тицяють. З твого поводження давно всі сміються.

Пан Журден. Хто ж оті всі, дозвольте запитати?

Пані Журден. Всі ті, що мають здоровий глузд і розумніші за тебе. А мені просто сором дивитися на все, що ти виробляєш. З ранку й до смерку на скрипках терликають та пісень горлають. Сусіди не мають спокою.

Ніколь. Пані правду кажуть. Я не зможу додержувати в господарстві порядку, якщо тут швендятиме така сила всякого люду. Понаносять сюди на підошвах болота мало не з цілого міста, а бідній Франсуазі — робота!

Пан Журден. Ой Ніколь, гляди! Проста селючка, а така гостра на язик!

Пані Журден. Ніколь має рацію. А розуму в неї більше, ніж у тебе. Ну, скажи, нащо тобі здався вчитель танців у твої роки?

Ніколь. А отой довготелесий фехтувальник? Цілий будинок здригається, коли він гупає ногами... Він усю підлогу нам повивертає.

Пан Журден. Цитьте, я вам кажу! Нічого ви не тямите — ні одна, ні друга. Вам і не збагнути, які це дає переваги. [...]

Пані Журден. Та ти зовсім з глузду з'їхав, чоловіче! І всі вигадки почалися в тебе відтоді, як ти з отими аристократами злигався.

Пан Журден. Якщо я вітаю в моїй господі аристократів, то це свідчить про те, що я маю витончений смак. Далеко розумніше знатися з ними, ніж приятелювати з твоїми міщанами.

Пані Журден. Нічого й казати! Велику ти маєш користь від знайомства з шляхетними панами! А особливо від того красунчика графа!

Пан Журден. Цить мені! Це дуже висока особа, далеко значніша, ніж ти собі уявляєш, — справжній вельможа; він розмовляє з самим королем так само, як оце я з тобою. Хіба ж це не велика честь для мене, що така вельможна особа так до мене вчащає, називає мене дорогим другом і вважає мене собі за рівню? При всіх він буває такий ласкавий до мене, що мені аж самому стає незручно.

Пані Журден. Еге ж, він до тебе ласкавий, але за те ж і грошенята в тебе позичає.

Пан Журден. Ну то й що! Хіба ж те не робить мені честі, що я позичаю гроші такій вельможній людині?

Пані Журден. А той вельможний пан, що він робить для тебе?

Пан Журден. Годі! Цього вже я не скажу. Досить з тебе й того, що коли я й позичив йому грошей, — він поверне мені свій борг увесь до останнього су, і то дуже скоро.

Пані Журден. Атож, атож, наставляй кишені.

Пан Журден. Він дав мені шляхетне слово честі.

Пані Журден. Брехня!

Пан Журден. Замовкни! Та ось і він сам.



Картина Едмонда Джеффроя, 1870 рік

Пані Журден. Цього ще бракувало! Напевне, знову прийшов позичити в тебе грошей. Дивитися на нього гидко!

Явa 4

Дорант, пан Журден, пані Журден, Ніколь.

Дорант. Мій дорогий друже, як ся маєте? О! Яке ж на вас розкішне вбрання!

Пан Журден. Атож. Ось гляньте.

Дорант. В цьому костюмі ви виглядаєте чудово. В нас при дворі не знайдеться жодного юнака, що мав би таку стрункість постать, як ви.

Пані Журден (набік). Знає, як підійти!

Дорант. Ану ж бо, повернiться! Дуже елегантно!

Пані Журден (набік). Еге ж, однаковий дурень — що ззаду, що й спереду.

Дорант. Слово честі, пане Журдене, я страх як скучив за вами! Знаєте, з усіх моїх знайомих ні до кого не почуваю я такої пошани, як до вас: саме сьогодні ранком я говорив про вас у королівській спочивальні.

Пан Журден. Я не вартий такої честі, вельможний пане. (До пані Журден). В королівській спочивальні!

Дорант. Ви ще не забули, звичайно, що я винен вам гроші?

Пані Журден (набік). Ще б пак! Ми пам'ятаємо це дуже добре.

Дорант. Ви були такі ласкаві, що кілька разів позичали мені гроші і робили це вельми делікатно. Я прийшов саме для того, щоб разом з вами звести рахунки.

Пан Журден (стиха до пані Журден). Ну, жінко, що скажеш? Тепер бачиш, як ти набрехала на нього?

Дорант. Отже, ви добре пам'ятаєте, скільки ви мені позичили грошей?

Пан Журден. Здається, пам'ятаю. Ось рахунок. Першого разу видано вам дві сотні луїдорів. Другого разу — сто двадцять. Потім — ще сто сорок. Все те разом становить чотири сотні шістдесят луїдорів, або п'ять тисяч шістдесят ліврів.

Дорант. Рахунок точний. П'ять тисяч шістдесят ліврів.

Пан Журден. Тисячу вісімсот тридцять два ліври заплатив я за ваші плюмажі. Дві тисячі сімсот вісімдесят ліврів — вашому кравцеві.

Дорант. Дійсно.

Пан Журден. Чотири тисячі триста сімдесят дев'ять ліврів дванадцять су і вісім денье — вашому крамареві. І тисячу сімсот сорок вісім ліврів сім су чотири денье — вашому сідлареві.

Дорант. Все правда. Скільки ж виходить разом?

Пан Журден. Разом — п'ятнадцять тисяч вісімсот ліврів.

Дорант. Підсумок точний. П'ятнадцять тисяч вісімсот ліврів. Додайте до цього рахунка ще дві сотні луїдорів, що ви їх дасте

мені сьогодні, — і буде рівно вісімнадцять тисяч франків, які я поверну вам незабаром.

Пані Журден (стиха до пана Журдена). Ну що, хіба ж я не вгадала?

Пан Журден (стиха до пані Журден). Мовчи!

Доранте. Може, це завдасть вам великого клопоту — виконати моє прохання?

Пан Журден. Ба! Зовсім ні...

Пані Журден (стиха до Журдена). Цей панок робить з тебе дійну корову. Він не заспокоїться, поки не пустить тебе з торбами.

Доранте. Скажіть відверто, може, моє прохання для вас обтяжливе?

Пан Журден. Анітрохи, вельможний пане.

Доранте. Звичайно, я маю багато знайомих, які охоче позичили б мені потрібну суму, але ж ви мій найкращий друг, і я просто боявся, що ви образитесь, якщо я позичу в когось іншого.

Пан Журден. Ви мені робите завелику честь. Зараз я принесу гроші.

Пані Журден (стиха до пана Журдена). Що? Ти йому ще хочеш дати грошей?

Пан Журден (стиха до пані Журден). Хіба ж я можу відмовити такій високій особі, яка ще нині вранці говорила про мене в королівській спочивальні?

Пані Журден (стиха до пана Журдена). Ех! Ти таки справжній йолоп!

Явa 7

Пані Журден, Ніколь.

Ніколь. Справді, пані, здається мені, що там не все чисто. Вони розмовляють про якісь справи, яких нам зовсім не можна знати.

Пані Журден. Вже давно, Ніколь, маю я підозру на мого чоловіка. Я певна, що він мене дурить, що він упадає коло когось, — от і намагаюся вивідати, коло кого саме. Крім того, час уже й про дочку подбати. Ти ж знаєш, як Клеонт її кохає; він і мені припав до серця, отож я й хочу віддати за нього Люсіль.

Ніколь. Про правді вам скажу, моя пані, я просто в захваті, що ви погоджуєтеся на цей шлюб: вам подобається пан, а мені ще більше — його слуга. Ох, та й добре ж було б, коли б нас повінчали одночасно!

Пані Журден. Біжи ж до Клеонта та перекажи йому, щоб він зараз же сюди з'явився: ми підемо разом до мого чоловіка просити в нього згоди на цей шлюб.

Ніколь. Біжу з радістю! Ще ніколи ви мені не давали приємнішого доручення.

Явa 12

Клеонт, пан Журден, пані Журден, Люсіль, Ков'єль, Ніколь.

Клеонт. Добродію, я вирішив обійтися без посередників... Отже, скажу вам без манівців: честь бути вашим зятем така для мене велика, що я вважав би себе за найщасливішу людину в світі, коли б міг заслужити такої ласки.

Пан Журден. Перше, ніж дати вам відповідь, добродію, я попрошу вас сказати мені: ви шляхетного роду?

Клеонт. Добродію, більша частина людей відповідає на таке запитання позитивно: слово сказати легко. Видавати себе за шляхетного тепер ніхто не соромиться, і такий звичай дозволяє носити крадену назву. Але я вважаю, що великий обман принижує порядну людину. Негідно ховати своє справжнє походження, з'являтися товариству на очі під чужим титулом, видавати себе не за те, що ми є насправді. Звичайно, мої предки займали почесні посади, сам я чесно прослужив шість років у війську, і достатки мої такі, що я сподіваюся зайняти не останнє місце в товаристві, проте, незважаючи на все це, я не маю бажання привласнювати собі те звання, яке не належить мені з народження; отже, скажу вам відверто, я — не шляхетного роду.

Пан Журден. Дозвольте потиснути вашу руку, проте дочка моя — не для вас. Ви не шляхетний — ви не матимете моєї дочки.

Пані Журден. Шляхетний! Що тобі до того шляхетства? Та хіба ж твій батько любісінько не був таким самим крамарем, як і мій?

Пан Журден. Ото кляті баби! Не дадуть і слова сказати! Якщо твій батько і був крамарем, — тим гірше для нього; що ж до мого, то так його може лише лихий язик називати. Кажу вам востаннє: я хочу, щоб мій зять був високого роду.

Пані Журден. Твоїй дочці потрібен чоловік до пари: чесний, заможний, гарний на вроду хлопець багато кращий від шляхтинчика — жебрака та потвори.

Пан Журден. Добра для дочки маю чимало, тільки почестей мені бракує, тож і хочу я зробити з неї маркізу. Це вже вирішена справа.

Пані Журден. Ну, то я тобі скажу, що цього ніколи не буде. Нерівний шлюб завжди нещасливий. Не хочу я, щоб мій зять дорікав моїй дочці рідною, щоб мої онуки соромилися називати мене бабунею... Одне слово, я хочу такого зятя, щоб він мені дякував за мою дочку...

Пан Журден. Отак міркують обмежені люди: не мають навіть бажання видряпатися знизу нагору! А як розлютуєш мене ще дужче, то я з неї герцогиню зроблю!

Ява 14

Клеонт, Ков'єль.

Ков'єль. Та чи ж можна ставитися серйозно до такого чоловіка, як пан Журден! Хіба ж ви не бачите, що він з глуздду з'їхав?

Клеонт. Твоя правда. Але ж я й гадки не мав, що треба довести своє шляхетне походження для того, щоб зробитися зятем пана Журдена.

Ков'єль (сміється). Ха-ха-ха! Одна кумедна витівка спала мені на думку: одурити нашого шляхетного пана й добути вам те, чого ви так бажаєте. Це, звичайно, комедією пахне, та з ним можна собі дозволити все, що заманеться. Він і сам зіграє свою роль, чудово й легко повірить кожній нісенітниці, якої б йому не набалакали. Я зараз вам усе повсюю. Ходімо лишень звідси.

Ява 18

Доріме́на, Доранте.

Доріме́на. Я не знаю, Доранте, чи не зробила я часом помилки, дозволивши вам привезти мене в дім, де я ні з ким не знайома.

Доранте. А в якому ж іншому місці, пані, могло б вітати вас моє кохання? Адже ж, болячися поголосу, ви не бажаєте зустрічатися зі мною ні у вас, ані в мене.

Доріме́на. Ви все ж не хочете визнати, що я непомітно для себе самої звикла до щоденних і надто великих доказів вашого до мене кохання. Своєю делікатною настійливістю ви доводите мене зрештою до того, що я виконую кожне ваше бажання. Почалося з ваших частих візитів; за ними полилися освідчення в коханні, освідчення потягли за собою подарунки. Ви такий настійливий і крок за кроком примушуєте мене вам скоритися. Чого доброго, вам пощастить вирвати в мене згоду на шлюб, незважаючи на те, що я всіма способами цього уникаю.

Доранте. Давно вже час, маркізо. Ви — вдова і ні від кого не залежите. Я кохаю вас над життя. Чому б вам не зробити мене найщасливішою людиною в світі?

Доріме́на. Доранте, щасливе подружжя — це річ непевна! Часто-густо навіть і найрозсудливішим людям не щастить утворити союз, що міг би їх задовольнити!

Доранте. О пані! Ви надто перебільшуєте труднощі...

Доріме́на. Але ж вернімося до нашої розмови... Витрати, що ви на мене робите, турбують мене з двох причин: по-перше, вони зобов'язують мене більше, ніж я того хотіла б, а по-друге, я певна, що вони не можуть вас не обтяжувати, а я зовсім того не бажаю.

Доранте. Ах, пані! То такі дрібниці, і те не повинно вас...

Доріме́на. Я знаю, що кажу... Між іншим, діамантовий перстень, якого ви примусили мене прийняти, коштує великих грошей...

Доранте. О пані, благаю вас! Не переоцінюйте речі, що її кохання моє вважає недостойною вас прикрашати, і дозвольте... А ось і сам господар!

Ява 19

Пан Журден, Доріме́на, Доранте.

Пан Журден (зробивши два поклони, спиняється занадто близько біля Доріме́ни). Відступіться трохи далі, пані.

Доріме́на. Що таке?

Пан Журден. Відступіться трохи, щоб я міг ще втрете вам уклонитися.

Доранте. Маркізо, пан Журден розуміється на витонченому поводженні.

Пан Журден. Це мені така честь, пані, що ви зробили мене щасливим... Я такий радий, що маю щастя... Ви були такі добрі... що обдарували мене такою ласкою... що вшанували мене своєю високою присутністю. Коли б я був гідним такої гідності, як ваша... коли б само небо... з заздрості до мого щастя... послало мені... дало мені перевагу... так би мовити...

Доранте. Досить, пане Журдене! Пані не любить довгих компліментів. Вона й без них багато вже чула про ваш гострий розум... (Стиха до Доріме́ни). В цього доброго міщанина, як бачите, вельми кумедні манери.

Доріме́на (стиха до Доранта). Так, це відразу впадає в очі.

Доранте. Пані, дозвольте відрекомендувати вам мого найкращого друга...

Пан Журден. Це надто багато честі для мене...

Доріме́на. Я відчуваю глибоку повагу.

Пан Журден. Я ще нічого не зробив, пані, щоб заслужити такої ласки.

Доранте (стиха до пана Журдена). Глядіть же: ані найменшого натяку на діамант, який ви їй подарували...

Пан Журден (стиха до Доранта). А чи можна хоч поцікавитись, чи припав він їй до вподоби?

Доранте (стиха до пана Журдена). Та що ви! Боронь Боже! Якщо ви бажаєте поводитися так, як годиться у вишуканому товаристві, то вдавайте, ніби то не ви його подарували. (Вголос). Пан

Журден, маркізо, каже, що він щасливий вітати вас у своїй господі.

Доріме́на. Це для мене велика честь.

Пан Журде́н (стиха до Доранта). Який я вдячний вам, пане, що ви закинули їй добре слівце за мене!

Дора́нт. Він каже, пані, що ви — красуня над красунями.

Доріме́на. Він дуже ласкавий до мене.

Доранта. А чи не час уже й про обід подумати?



Картина Вільяма Повелла Фріта. 1860 рік

Ява 21

ВИХІД БАЛЕТУ

Третя інтермедія: шість кухарів, що готували пишний бенкет, танцюють разом; потім вони вносять накритого стола, заставленого різноманітними стравами.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

1. До якого соціального прошарку належить родина ***Журденів***? Яким є, на вашу думку, їхнє фінансове становище?
2. Що стало найбільшою мрією пана Журдена?
3. Що у ***дії I яві 2*** свідчить про бажання пана Журдена наслідувати стиль життя аристократів?
4. Згадайте, що таке портрет у літературознавстві. З якою метою автор змальовує ***портрет*** Журдена?
5. Журден каже: «*Я ж страх як хочу зробитися вченим! Така лють мене бере, тільки-но згадаю, що батько з матір'ю не вчили мене різних наук у дитинстві*». Як ви вважаєте, а чи розуміє Журден, у чому полягає сенс навчання? Які науки, на вашу думку, найбільше йому згодилися б?
6. Хто користується довірливістю простака-Журдена? З якою метою усі йому лестять? Як контрастує поведінка домочадців та тих, хто приходить до Журдена?
7. Як у ***дії II яві 9*** виявляється його марнославство? Як ви гадаєте, що думали про Журдена в ту мить учні кравця?
8. Доведіть, що кравець — нахабний шахрай.
9. Дружина Журдена каже: «*Мені просто сором дивитися на все, що ти виробляєш*». Доведіть, що пані Журден більш розважлива, ніж її чоловік.
10. Спробуйте уявити, яким було життя родини до того, як батько захопився дивною ідеєю. Чи існує реальна загроза благополуччю сім'ї? Відповідь обґрунтуйте.

11. Чому пан Журден відмовляється віддати за Клеонта свою дочку? Чи справді він думає про щастя Люсіль, коли каже: «*Добра для дочки маю чимало, тільки почестей мені бракує, тож і хочу зробити з неї маркізу*»?
12. А як пані Журден ставиться до Клеонта? Прочитайте, які аргументи вона наводить на користь зятя нешляхетного походження (***дія III ява 12***)? Поясніть, чому для пані Журден титул не має значення? Чи погоджуєтеся ви з її поглядами? Чому?
13. Прочитайте відповідь Клеонта на запитання пана Журдена, чи шляхетного він роду. Чому проблема походження має для юнака принципове значення?
14. Поміркуйте, який зміст вкладає Журден в поняття «шляхетство»?

ДІЯ ЧЕТВЕРТА

Ява 5

Пан Журде́н, Ков'е́ль переодягнений[1].

Ков'е́ль. Шановний добродію, не знаю, чи маю я честь бути вам знайомим?

Пан Журде́н. Ні, добродію.

Ков'е́ль (показуючи рукою на фут від підлоги). А я вас пам'ятаю, як ви були ще отакенький. Ви були найминіша дитина в світі, і всі дами брали вас на руки, щоб поцілувати.

Пан Журде́н. Щоб поцілувати?

Ков'е́ль. Атож. Я був великим другом вашого покійного батька. То був справжній чесний шляхтич.

Пан Журде́н. Мій батько? Ви його добре знали? То був шляхтич?

Ков'е́ль. Звичайно.

Пан Журде́н. Он як можна вірити людям! Знайшлися такі йолопи, які запевнялють мене, що він був крамарем!

Ков'е́ль. Ваш батько був крамарем?! То все лихі язики плетуть! Та він зроду не крамарював. До речі, він добре розумівся на різному крамі, — батько ваш охоче вибирав той крам по різних місцях, наказував приносити до себе додому, а потім уже роздавав його своїм приятелям за гроші.

Пан Журде́н. Я в захопленні, що познайомився з вами: ви посвідчите, що мій батько був шляхтичем. А в яких справах довелося вам завітати до наших країв?

Ков'е́ль. З того часу, як я товаришував з вашим батьком, — а він, як я вже сказав вам, був справжнім шляхтичем, — я встиг об'їздити цілий світ. Всього чотири дні, як я повернувся з довгої мандрівки, мене завжди цікавило все, що стосується вас, а тому я й зараз заїхав сюди, щоб повідомити вам дуже приємну новину.

[1] Прийом переодягання був надзвичайно популярним у тогочасній драматургії.

Пан Журден. Яку ж то?

Кова'єль. Чи знаєте ви, що син турецького султана завітав до нашого міста?

Пан Журден. Я? Ні.

Кова'єль. Найважливіше для вас те, що він закохався у вашу дочку. Син турецького султана хоче стати вашим зятем. Сьогодні заходжу я до нього, розмовляю з ним про те, про се турецькою мовою, коли це він мені й каже: «Акчіам крок солер оиш алла мустаф гіделум аманахем карбулат?» — тобто: «Чи не бачив ти молодої вродливої дівчини, дочки пана Журдена, паризького шляхтича?»

Пан Журден. Син турецького султана так і сказав про мене?

Кова'єль. Ere. І коли я відповів йому, що знаю вас дуже добре і бачив вашу дочку, то він мені на це: «Ах, марабаба сахем!» — тобто: «Ах, як я закохався в неї»!

Пан Журден. Дуже вам дякую за те, що сказали. Я сам іароду не додумався б, що «Марабаба сахем» означає: «Ах, як я закохався в неї!» Яка хороша мова!

Кова'єль. Така прехороша, що важко уявити... Дозвольте ж мені довести справу до кінця. Отож він прибув сюди просити у вас руки вашої донечки, а щоб його майбутній тесть був гідний такого вельможного зятя, він — з ласки своєї — надає вам звання «мамамуші[1]», — це в них такий високий сан у їхній країні.

Пан Журден. «Мамамуші»?

Кова'єль. Атож, «мамамуші», тобто по-нашому — паладин. Паладини — це... ну... одне слово, паладин. Це найпочесніший сан у цілому світі.

Пан Журден. Син турецького султана робить мені велику честь. Прошу, проведіть мене, будьте ласкаві, до нього, щоб я міг подякувати особисто.

Кова'єль. Навіщо? Він сам завітає до вас і привезе з собою все, що потрібне для церемонії вашого висвячення.

Пан Журден. Ач, який він прудкий!

Кова'єль. Його кохання не має сил чекати.

Пан Журден. Одне мене бентежить... Дочка моя страх яка вперта: закохалася в такого собі Клеонта, та ще й присягається, що вийде заміж тільки за нього.

[1] *Мамамуші* — слово, вигадане Мольєром.

Кова'єль. Вона передумає, тільки-но гляне на сина турецького султана. До того ж, уявіть собі, який дивний випадок! Син турецького султана напрочуд схожий на того Клеонта. Я його бачив, мені його показали... Кохання, яке вона відчуває до одного, дуже легко може перескочити на іншого, і... Та я ось і він сам.

Ява 6

Клеонт у турецькому вбранні; три пажі, що несуть поли його каптана; пан Журден, Кова'єль.

Клеонт. Амбусахім окі бораф, Жордіна, саламалекі!

Кова'єль (до Журдена). Це означає: «Пане Журдене, нехай серце ваше цвіте цілий рік, як трояндовий кущ!» То звичайне привітання в їхній країні.

Пан Журден. Я покірний слуга їхньої турецької високості.

Кова'єль. Карігар камбото устін мораф.

Клеонт. Устін йок катамалекі басум басе алла моран!

Кова'єль. Він каже: «Нехай пошле вам небо силу лева і мудрість гадюки!»

Пан Журден. Їхня турецька високість роблять мені надто велику честь, і я бажаю їм найбільшого щастя та доброї долі!

Клеонт. Бель-мен.

Кова'єль. Він каже, щоб ви мерщій ішли з ним готуватися до церемонії; він бажає швидше побачитися з вашою дочкою й справити весілля.

Пан Журден. І все це він сказав двома словами?

Кова'єль. То вже така турецька мова, що кількома словами можна сказати багато.

ДІЯ П'ЯТА

Ява 1

Пані Журден, пан Журден.

Пані Журден. Ах, Боже мій милосердний! Ой лишенько! На кого ти схожий! Що ти на себе нап'яв? Чи не зібрався ти часом до маскараду? Що це все означає?

Пан Журден. Чи чувано таке зухвальство! Розмовляти так з «мамамуші»!

Пані Журден. Що ти сказав?

Пан Журден. Так, так, мене щойно зроблено «мамамуші». Чула?

Пані Журден. А що це за звір такий?

Пан Журден. От дуреля! Це такий високий сан. Мене щойно висвятили на нього.

Пані Журден. З якою ж то церемонією? [...]

Пан Журден (підводиться й виходить). Цить, нахабо!

Пані Журден (сама). Де він розум свій втратив? Побіжу ж я за ним... Крий Боже, ще на вулицю вискочить! (Побачивши Дорімену й Доранта). Ой лишенько! Вас іще тут бракувало! З усіх боків біда!

Ява 3

Пан Журден, Дорімена, Доранта.

Доранта. Шановний пане, ми з маркізою прийшли висловити вам нашу повагу і привітати вас із новим саном. Ми хочемо потішитися разом з вами з нагоди шлюбу вашої дочки з сином турецького султана.

Пан Журден (вклоняючись по-турецькому). Вельможний пане, зичу вам силу гадюки й мудрість лева.

Дорімена. Я маю приємність, добродію, одна з перших привітати вас із тим високим саном, що його ви досягли собі на славу.

Пан Журден. Шановна пані, зичу вам, щоб ваш трояндовий кущ цвів протягом цілого року. Я вам безмежно вдячний за те, що ви завітали мене вшанувати... Серце моє належить тільки вам, маркізо.

Доранта. А де ж його турецька високість? Ми хотіли б як ваші друзі засвідчити нашу пошану і йому.

Пан Журден. Ось він іде. Я вже послав по дочку, щоб вона віддала йому свою руку.

Ява 4

Пан Журден, Дорімена, Доранта, Клеонт, переодягнений турком.

Доранта (до Клеонта). Ваша високість, ми як друзі вашого шановного тестя завітали сюди, щоб засвідчити вам нашу глибоку пошану та найпокірнішу відданість.

Пан Журден. Де ж отой перекладач, щоб відрекомендувати вас принцові й перекласти йому все, що ви маєте сказати? Ось ви почуєте, як він вам відповідатиме: він чудово розмовляє по-турецькому. Агов! Та де ж це він до дідька подівся? (До Клеонта, показуючи на Доранта). Вельможний пане, він — французький «мамамуші», а ця дама — французька «мамамушка»... Ось і перекладач.

Ява 5

Пан Журден, Дорімена, Доранта, Клеонта, переодягнений Ков'єль.

Пан Журден. Куди це ви зникли? А ми без вас — ні в тин ні в ворота. (Показуючи на Клеонта). Скажіть йому, будьте ласкаві, що цей пан і ця пані — дуже вельможні особи, завітали сюди, щоб засвідчити йому свою відданість та пошану. (До Дорімени й Доранта). Ви зараз почуєте, як він вам відповідатиме.

Ков'єль. Алабала, крочіам акчі борам алабамен.

Клеонт. Каталекі тубаль урін сотер амалушан.

Пан Журден (до Дорімени й Доранта). Чуєте?

Ков'єль. Він каже: «Нехай дощ успіху зрошує садок вашої родини».

Пан Журден: Я ж вам недурно сказав, що він говорить по-турецькому!

Доранта. Надзвичайно!

Ява 6

Люсіль, Клеонт, пан Журден, Дорімена, Доранта, Ков'єль.

Пан Журден. Іди сюди, донечко моя, підійди-но ближче і подай руку цьому панові, який робить тобі честь, обираючи тебе собі за дружину.

Люсіль. Що з вами, тату? Що ви зробили з собою? Чи не комедію ви граєте?

Пан Журден. Ні, ні, яка там комедія! Це дуже серйозна справа і дуже почесна для тебе — кращого й не придумаєш! (Показуючи на Клеонта). Ось твій майбутній чоловік — я даю його тобі. Мерщій подай йому руку і дякуй небові за щастя.

Люсіль. Я зовсім не хочу виходити заміж.

Пан Журден. Що це за вигадки? Ну! Кажу тобі, зараз же подай йому руку!

Люсіль. Ні, тату, я вже вам казала, що нізащо в світі не вийду ні за кого, крім Клеонта, і я радніше зважуся на щось лихе, ніж... (Пізнаючи Клеонта). Звичайно, ви — мій батько, і я повинна вам у всьому коритися...

Пан Журден. Ах, який же я радий, що ти так скоро зрозуміла свій обов'язок!

Ява 7

Пані Журден, Клеонт, пан Журден, Люсіль, Доранта, Дорімена, Ков'єль.

Пані Журден. Як? Це що таке? Кажуть, що ти хочеш видати свою дочку за якогось маскарадного блазня?

Пан Журден. Чи ти замовкнеш, нахабнице? Вічно осою в вічі лізеш!

Пані Журден. Що ти надумав і до чого тут це зборище?

Пан Журден. Я хочу видати нашу дочку за сина турецького султана. (Показуючи на Ков'єля). Негайно ж вислови йому свою пошану через цього перекладача.

Пані Журден. Навіщо мені той перекладач! Я й сама скажу йому просто в вічі, що дочки моєї він не бачитиме ніколи.

Доранте. Як, пані Журден! Та невже ви відмовляєтеся від такої честі? Невже ж ви не хочете, щоб його турецька високість був вашим зятем?

Пані Журден. Боже мій, пане, не суньте ви свого носа до чужих справ!

Доріме́на. Чи ж можна відмовлятися від такої великої честі?

Доранте. Таж ваша дочка сама дала згоду виконати бажання свого батька.

Пані Журден. Моя дочка згодна одружитися з турком? Я задушу її власними руками, якщо вона вчинить таку штуку!

Люсіль. Мамо...

Пані Журден. Геть від мене, гидке дівчисько!

Ков'єль (до пані Журден). Пані... Одно слово.

Пані Журден. Дуже мені потрібне ваше слово!

Ков'єль (до пана Журдена). Пане, якщо дружина ваша захоче вислухати мене сам на сам, то я обіцяю, що вона дасть свою згоду на все, що схочете.

Пані Журден. Нічого знати не хочу!

Пан Журден (до пані Журден). Вислухай його!

Пані Журден. Не хочу я, щоб він до мене балакав!

Пан Журден. Сто чортів! Чи тобі що станеться, як ти його вислухаєш?

Ков'єль. Ви тільки вислухайте мене, а тоді робіть, як самі знаєте. (Стиха до пані Журден). Ми вже цілісіньку годину подаємо вам різні знаки, пані. Невже ж ви ще й досі не бачите, що все це робиться тільки для того, щоб підробитися під пана Журдена з його кумедними химерами? Адже це сам Клеонт — оцей син турецького султана. А я, Ков'єль, перекладач.

Пані Журден (стиха до Ков'єля). Ага! Ну, коли так — я здаюсь.

Пан Журден. Ох! Нарешті всі до розуму прийшли! (До пані Журден). Я знав, що він пояснить тобі, що то значить — син турецького султана.

Пані Журден. Він мені все пояснив як слід, і тепер я задоволена. Треба послати по нотаря.

Доранте. Чудова ідея! А щоб ви, пані Журден, зовсім заспокоїлися й від сьогодні перестали ревнувати вашого шановного чоловіка, то той самий нотар, що підпише контракт вашої дочки, підпише й мій шлюбний контракт з маркізою.

Пані Журден. І на це залюбки даю мою згоду.

Пан Журден (стиха до пана Доранта). Це ви для того, щоб відвести їй очі?

Доранте (стиха до пана Журдена). Нехай собі втішається цією вигадкою.

Пан Журден (стиха). Гаразд, гаразд! (Уголос). Пошліть по нотаря!

Доранте. А поки він прийде і складе шлюбні контракти, давайте подивимося наш балет і потішимо ним його турецьку високість.

Пан Журден. Блискуча думка! Ходімо ж сядьмо на свої місця.

Пані Журден. А Ніколь?

Пан Журден. Я віддаю її перекладачеві, а мою жінку хай бере, хто хоче!

Ков'єль. Дуже вам дякую, пане! (Набік). От йолоп так йолоп! Другого такого й у цілому світі не знайдеш!

Комедія закінчується балетом.

Переклад із французької Ірини Стешенко

Для тих, хто хоче знати більше

Задум комедії «Міщанин-шляхтич» виник у Мольєра внаслідок дипломатичного скандалу, який стався при дворі короля Людовіка XIV. У 1669 році в Париж, культурний і політичний центр Європи, прибув посол турецького султана.

Посол вирізнявся надзвичайною пихатістю, яку придворні пліткарі пояснювали тим, що на батьківщині при палаці султана він обіймав скромну посаду садівника. Проте французький король, за правління якого країна досягла небувалого розквіту, готувався до прийому дуже ретельно. Йому дуже хотілося справити гідне враження на посланця далекої могутньої країни.

На прийомі почет Людовіка XIV мав розкішний вигляд: очі сліпили коштовності, ордени, пряжки, дорога зброя придворних, які потопали у хмарі прикрас із пір'я та мережива. Сам король-сонце з'явився в одязі, який просто виблискував у сяйві діамантів.

Проте, коли у турецького посла запитали про враження, він гордовито відповів, що кінь його султана має розкішніші прикраси, ніж

правитель Франції. Можете собі уявити, яким було обурення Людовіка — монарха наймогутнішої європейської держави XVII століття!

Про недоумкуватість і пихатість посланця говорив увесь Париж; а екзотичних турецьких костюмів і незвичних для європейців манер підсміювався королівський двір. Мольєр, влаштовуючи чергове придворне свято, вирішив написати комедію з турецькими сценами і балетом. Головним героєм п'єси мав стати неотесаний буржуа, який щосили пнеться у вищий світ.

ТЕОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ
КОМЕДІЯ ЯК ДРАМАТИЧНИЙ ЖАНР

Як і трагедія, ***комедія*** бере свої витоки з давньогрецької літератури і належить до драматичних жанрів, тобто призначена для сценічного втілення. Однак на відміну від трагедії, яка закінчується катастрофою і загибеллю героїв, комедія має щасливий фінал.

Грецьке слово ***комедія*** може перекладатися і як *свято на честь бога Діоніса*, і *весела процесія*, і *пісня*. В комедії за допомогою засобів комічного піддаються осміянню недоліки людської натури. Розрізняють комедію характерів (комізм будується на негативних рисах вдачі персонажів) і комедію ситуацій (комізм пов'язаний зі збігом обставин, несподіваним поворотом подій).

У цьому жанрі поряд із гумором та іронією часто використовується і ***сатира*** — гостре засудження та осміяння негативних рис характеру людини та негативних явищ у житті суспільства.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Працюємо над змістом твору

1. Доведіть, що граф Дорант обманює Журдена і діє з холодним розрахунком. Як ви гадаєте, чи мають для Журдена значення моральні якості його «шляхетного друга»? Чому?
2. Поміркуйте, де проходить межа між поведінкою дивака і деспота. У чому, на вашу думку, полягає обов'язок Журдена як глави родини?
3. Як домочадці намагаються протистояти безглуздим вимогам глави родини? Як манія Журдена змушує близьких пристосовуватися?
4. Заповніть листок самоконтролю.
5. Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/ortPupyz або QR-кодом і відновіть послідовність подій у п'єсі «Міщанин-шляхтич».

Узагальнюємо та підсумовуємо

6. Поміркуйте, які позитивні риси притаманні характеру ***Журдена***. Доведіть, що характер Журдена зіпсується зовсім, якщо він не відмовиться від «кумедних химер».
7. Поясніть сутність ***протиставлення*** образів ***Журдена — Доранта; Журдена — Клеонта***.
8. Прокоментуйте назву ***комедії*** Мольєра.

9. Згадайте особливості ***сатири*** як виду комічного. У змальованні яких образів Мольєр удався до сатири? Які риси людської вдачі засуджуються у творі?
10. На прикладі комедії «Міщанин-шляхтич» поясніть особливості мольєрівського принципу «***розважаючи повчати***».
11. Поміркуйте, чи змінюється впродовж твору характер хоч одного персонажа. А хто, на думку автора, повинен був змінитися під впливом його комедії?
12. Сформулюйте головну повчальну думку цієї комедії.
13. Які мольєрівські нововведення є в комедії «Міщанин-шляхтич»?
14. Які образи твору ***символізують*** протистояння двох соціальних прошарків: аристократів і буржуа?
15. Які явища в житті Франції XVII століття засуджує і висміює автор твору?
16. Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/4ryeKmt4 або QR-кодом і перегляньте презентацію.
17. Заповніть фішбоун. Аргументуйте свою думку.



Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше

18. Чому про пана Журдена говорять, що він з'їхав із глузду?
19. А через що втратив розум Дон Кіхот?
20. Порівняйте божевілля Журдена і Дон Кіхота.
21. Чому Дон Кіхота називають мудрим безумцем, а Журдена — телепнем?

Застосовуємо теоретичні поняття

22. Які особливості властиві ***комедії*** як драматичному жанру?
23. Доведіть, що твір Мольєра «Міщанин-шляхтич» належить до жанру комедії.
24. Чому твір Мольєра «Міщанин-шляхтич» має назву ***комедія-балет***?

25. Згадайте особливості ***класицистичного*** мистецтва. Доведіть, що комедія Мольєра «Міщанин-шляхтич» належить до класицистичного напряму.
26. Поміркуйте, якими ***правилами*** класицизму керувався у своєму творі автор?
27. На прикладах вивчених вами драматичних творів поясніть відмінність між ***комедією*** і ***трагедією***.

Виконуємо творчі завдання

28. Згідно з принципами класицизму людина у своїх вчинках повинна керуватися обов'язком, а не бажаннями. Придумайте приклад ***класицистичного конфлікту*** між бажанням і обов'язком.
29. На користь чого ви розв'яжете придуманий вами конфлікт?

УКРАЇНА У СВІТІ

Сюжети Мольєрівських комедій були популярними в українському театрі на межі XIX-XX століть. Історію пана Журдена із «Міщанина-шляхтича» переосмислив на українському ґрунті *Іван Карпенко-Карий* у п'єсі ***«Мартин Боруля»***. Головний герой твору, прагнучи вивищитися над іншими, намагається довести, що належить до дворянського стану. Цим він неабияк шкодить своїй доньці, яку хоче видати заміж за чиновника, всупереч її волі.

ЛІТЕРАТУРА І СВІТ ПРОФЕСІЙ

Опановуємо ази професії літературного критика

Літературний критик — це фахівець, який аналізує, інтерпретує літературні твори, визначає їхні сильні та слабкі сторони. Головна його мета — розкрити авторський задум і дослідити художню цінність тексту. Літературні критики пишуть рецензії і статті, в яких дають свій погляд на твори, допомагаючи іншим краще розуміти літературні явища.

Творче завдання. Самостійно або об'єднавшись з однокласниками спробуйте себе в ролі літературного критика. За допомогою Всемережжя опрацюйте критичні матеріали до комедії «Міщанин-шляхтич» і виконайте одне або кілька запропонованих завдань.

1. Напишіть рецензію на комедію «Міщанин-шляхтич» Мольєра. Рецензія має містити стислий переказ сюжету, аналіз образу головного героя — пана Журдена, а також загальні власні враження від твору. Оцініть, наскільки майстерно автор розкрив тему суспільних амбіцій і людських слабкостей. Рецензія повинна бути лаконічною (300-400 слів), але насиченою прикладами з тексту.
2. Напишіть статтю про те, як комедія «Міщанин-шляхтич» висміює соціальні амбіції та класові відмінності. Висловіть думку, чи залишаються ці теми актуальними сьогодні?
3. Напишіть есе на тему «Хто вони — журдени сьогодення?»
4. Уявіть, що маєте можливість взяти інтерв'ю у головного героя чи автора твору. Підготуйте запитання і відповіді, розіграйте діалог в класі.
5. Презентуйте свої матеріали на уроці. Вислухайте відгуки однокласників і вчителя.

МИСТЕЦЬКА ГАЛЕРЕЯ

У 1982 році на екрани вийшов французький фільм «Міщанин-шляхтич», знятий режисером *Роже Кожйо*. Головну роль виконав талановитий і відомий французький актор *Мішель Галабрю*. Творці фільму серйозно поставилися до свого завдання: зйомки відбулися у Версальському палаці, колишній резиденції французьких королів.







Скористайтеся покликаннями https://cutt.ly/Oe5D8eSw і https://cutt.ly/we5D8hbr або QR-кодами та подивіться уривки «Пан Журден у новому вбранні» і «Пан Журден і вчитель співів» з французького фільму «Міщанин-шляхтич» (1982 рік). Визначте персонажів комедії.



ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСТ У СЬОГОДЕННЯ



Сью Таунсенд
(1946 – 2014.)

Сью Таунсенд — британська письменниця, драматургиня, сценаристка, стала відомою завдяки серії книг про Адріана Моула.

Сью Таунсенд одна з найулюбленіших британських письменниць. Вона увійшла в літературний світ несподівано, але з теплом і світлом, яке запам'ятовується читачам назавжди. Її шлях до успіху був непростим, але сповненим життєвих поворотів, які формували її як людину і як автора.

Народилась письменниця у 1946 році в містечку Лестер, Англія. Сью росла в багатодітній родині. Батько був поштарем, а мати — кондуктором. Сьюзен була найстаршою з п'яти доньок, тож про розкоші чи забаганки не йшлося. Вона належала до тих підлітків, які вночі ховалися під ковдрою з книжкою і ліхтариком, щоб поринати у вигадані світи, створені письменниками. І Сьюзен мріяла теж стати літераторкою.

Навчалася Таунсенд у школі Ґлен Гіла у рідному містечку, але залишила навчальний заклад в п'ятнадцятирічному віці після того, як не змогла здати фінальний іспит. Ви думаєте, це її зупинило? Авжеж ні! Та шлях до визнання був довгим і тернистим.

У 15 років Сью залишила школу і почала самостійне життя. Працювала на низькооплачуваних роботах — від продавчині в магазині до робітниці на фабриці, навіть підмітала вулиці і розносила газети. У 18 років Сью вийшла заміж, народила в шлюбі трьох дітей ще до того, як їй виповнилося 22 роки.

Літературну мрію довелось надовго відкласти. Але подружнє життя не склалося. Таунсенд залишилася сама з трьома дітьми. І тоді вона познайомилась з інструктором із веслування Коліном Бродвей і

через певний час сама зайнялась веслуванням. Колін став батьком її четвертої дитини та підтримав ідеї Сью щодо письменництва.

Початок літературної кар'єри Сьюзен пов'язаний із театром «Фенікс». Таунсенд почала писати п'єси, і саме тоді її талант вперше почали помічати. Вона із гумором і проникливістю створювала персонажів, які миттєво підкорювали серця глядачів. Цей досвід став для неї справжньою школою творчості, яка зрештою привела її до успіху. Але справжній прорив до визнання стався з виходом у світ її першого роману про ***Адріана Моула***.

Книжка «***Таємний щоденник Адріана Моула***» побачила світ у 1982 році і миттєво стала сенсацією. Головний герой — Адріан Моул, незграбний підліток з великою кількістю комплексів і мрій — став улюбленцем не тільки британців, але й читачів у всьому світі. Чимало людей впізнавали себе в його наївних спостереженнях і невинних пошуках сенсу життя.

Сью Таунсенд написала цілком реалістичний і водночас наповнений гумором щоденник підлітка — така манера книги зацікавила читачів. Тож не дивно, що «Таємний щоденник» свого часу спричинив справжню революцію у підлітковій літературі. Цей твір навіть сьогодні вивчають у багатьох школах Британії. Письменниця показала, що література може бути одночасно глибокою і легкою, серйозною і веселою. Її роман мав такий успіх, що став початком цілої серії книг про життя Адріана Моула, яким читачі подарували свою прихильність і відданість протягом десятиліть.

Щоденники розповідають про життя головного героя від його підліткових років до дорослого віку. В книгах з гумором розповідається не тільки про проблемами підліткового життя, а й зображено широкий спектр соціальних, політичних та особистих тем.

За мотивами історії про Адріана Моула було знято три телесеріали, здійснено радіо- та театральні постановки. Крім серії книг про Адріана Таунсенд написала шість романів, близько десяти п'єс та критичних статей. Письменниця отримала кілька важливих нагород і відзнак за свою літературну діяльність: Орден Британської імперії за заслуги в літературі та почесні докторські ступені від Лестерського і Лафборського університету за досягнення в літературі та вплив на культурне життя Британії.

Проте успіх не приніс Сьюзен великих статків. Її життя залишалося досить скромним — вона не прагнула до розкошів. Таунсенд ніколи не приховувала свого походження з робітничого класу і залишалася вірною своїм коренням. Вона могла б переїхати до Лондона, але залишилась у рідному Лестері.

Таунсенд часто наголошувала, що гроші для неї не були основним мотивом у житті й творчості. І хоч книги принесли їй певний фінансовий комфорт, письменниця продовжувала жити просто, зосереджуючись на своїй родині та письменницькій роботі.

Сьюзен залишилася тією самою жінкою, яка ніколи не втрачала своєї любові до письменництва і вважала своїм найбільшим досягнення те, що діти читають її книги. Навіть коли через цукровий діабет вона втратила зір, не залишила літературну діяльність. Вона писала до останніх днів, залишаючи після себе спадщину, яка продовжує жити в серцях багатьох поколінь читачів.

Сью Таунсенд — це більше, ніж просто письменниця. Це жінка, яка показала, що справжня література народжується не з розкоші, не з дипломів престижних навчальних закладів, а з життя і серця, з труднощів і радостей, з простих, але таких важливих людських переживань. Її історія — це історія про те, що мрії можуть здійснитися, навіть якщо дорога до тернисто й сповнена перешкод.

Серія книг про Адріана Моула є однією з найвідоміших і найулюбленіших у британській літературі. Сьогодні ми починаємо знайомство з першою книгою.

ЗАПИТАННЯ і ЗАВДАННЯ

Готуємося до роботи з текстом

1. Що вас вразило в біографії Сью Таундсенд?
2. Книга «Таємний щоденник Адріана Моула» зумовила бум у літературі для підлітків Великої Британії. Які ваші очікування від читання книги?
3. Як ви думаєте, які теми і проблеми буде розкрито у щоденнику?
4. Чому у назві твору авторка використала слово «таємний», якщо він доступний для читання всім охочим?

ТАЄМНИЙ ЩОДЕННИК АДРІАНА МОУЛА

ЗИМА 1981

Четвер, 1 січня.
Вихідний в Англії , Ірландії, Шотландії та Уельсі

Отже, вирішено, в новому році я:
Буду допомагати сліпим переходити дорогу.
Буду вішати штани у шафу.
Буду ховати платівки назад у конверти.
Не буду починати палити.
Припиню видушувати прищі.
Буду добрим до нашого пса.
Буду допомагати вбогим і неписьменним.

А після тих гидких звуків, які вчора ввечері чулися з долішнього поверху, я присягнувся ніколи не пити спиртного.

Татусь учора під час гуляння додумався почастувати собаку вишневим лікером. Якщо про це пронюхають у Товаристві захисту тварин, батькові буде гаплик. Вісім днів уже минуло від Різдва, а мама ще ні разу не наділа мій подарунок — зелений люрексовий фартух!

Ну що ж, доведеться наступного року подарувати їй соляні кубики для ванн.

Перший день нового року — а в мене прищ на підборідді вискочив! Вічно мені щастить!

П'ятниця, 2 січня. Вихідний у Шотландії. Місяць уповні

Сьогодні цілий день ходив розбитий. А все через маму, їй, бачте, закортіло о другій ночі поспівати «Му тау» прямо під дверима моєї кімнати. Нічого не скажеш, пощастило мені з матусею! Є всі шанси, що мої предки стануть алкоголіками. Не виключаю, що наступний Новий рік я зустрічатиму в дитячому будинку.

Пес мало не довів татуся до інфаркту. Плигав, плигав — і доплигався: скинув батьків макет корабля, заплутався у снасті та чкурнув разом з нею в садок. Татуньо ходить і страждає: «Три місяці роботи — псові під хвіст!»

Прищ на підборідді став ще більший. А все через маму! Мій організм потребує вітамінів, а їй це до лампочки.

Субота, 3 січня

Я колись здурію від недосипання! Батько виставив собаку за двері, і той всю ніч продзявкав під моїм вікном. Вічно мені щастить! А татуньо ще й паскудив пса на чому світ. Якщо він не буде обережніший зі словами, то поліція за лайку дасть йому чортів.

Схоже, в мене не прищ, а чиряк. Ще й на видному місці. Вічно мені щастить! Зауважив мамі, що я сьогодні ще не їв вітаміну С. А вона мені каже: «Піди і купи апельсин». От завжди вона так.

Люрексовий фартух вона досі не вдягала.

Хоч те добре, що скоро знов до школи.

Неділя, 4 січня. Друга після Різдва

Батько підчепив застуду. Це нічого дивного — з нашим раціоном. На вулиці лає як з відра, а мама пішла купувати йому вітамінований напій. Казав же їй, щоб не йшла, бо він усе одно вже не допоможе, та хіба вона мене послухає! Диво, як ми до цинги не дожилися. Мама каже, що не бачить на моєму підборідді ніяких прищів, та це вона навмисне, щоб її совість не мучила за наш убогий стіл.

Собака втік, бо мама не зачинила хвіртку. Я зламав голкотримач на програвачі. Поки що ніхто не знає, пощастить, як батько ще не скоро оклигає. Він єдиний у домі, хто вмикає цей апарат (крім мене).

Зеленого фартуха так і не видко.

Понеділок, 5 січня

Собака ще в бігах. Без нього вдома мир і спокій. Мама подзвонила в поліцію, залишила їм псові прикмети. Її послухати, то в нас не пес, а прямо кудлатий страхопуд. Як на мене, поліція має важливіші справи, ніж шукати собак. Наприклад, ловити вбивць. Я мамі так і сказав, але вона все одно подзвонила. От попадеться вбивцям у лапи, то хай сама на себе ображається!

Батько й далі вилежується. Нібито хворий, а все одно курить! Я сам це бачив.

Повернувся Найджел. Він добряче засмаг на канікулах. Думаю, що він скоро злляже: різка зміна тепла на дубак нікому ще не йшла на користь. Предки даремно взяли його за кордон. У нього досі жодного прища.

Вівторок, 6 січня. Богоявлення. Новий місяць

Знову наш собацюра відзначився!

Він збив з велосипеда інспектора, який перевіряє лічильники, і розметав усі його папери. Такий до тюрми доведе — і незчуешся! Поліцейський сказав, щоб ми краще пильнували за собакою, і запитав, чи давно він накульгує. Мама сказала, що він зроду не кульгав, і оглянула пса. Виявляється, у його передній лівій лапі застряг крихітний пірат з батькового корабля.

Коли мама витягла пірата, пес на радощах вискочив брудними лапами поліцейському на мундир. Мама принесла з кухні ганчірку, але та була з полуничним варенням (я витирав об неї ніж), і мундир став брудніший, ніж був. Тоді поліцейський пішов. Я впевнений, що чув, як він матюкався. За таке я міг би подати на нього скаргу.

Треба глянути в новому словнику, що таке Богоявлення.

Середа, 7 січня

Зранку приїхав Найджел на своєму новому велику. Там є все: плашка на воду, спідометр, одометр, жовте сідло і вузенькі спортивні колеса. Питається, навіщо все це Найджелу, якщо він їздить тільки до магазину і назад. Якби мені такий, я б об'їздив на ньому всю Англію вздовж і вшир, подивився б, як люди живуть.

Мій прищ чи то чиряк так розрісся, що, думаю, більшим вже бути не може!

Знайшов у словнику слівце, яке ідеально пасує до мого старого. Симулянт. Він і далі валяється в ліжку та напихається вітаміном С.

Собака під арештом у вугільному сарайчику.

А Богоявлення — це щось таке, де замішані троє волхвів. Теж мені новина!

Четвер, 8 січня

У мами почався грип. Це означає, що тепер доведеться доглядати їх обох. Вічно мені щастить!

Цілий день гасав то вгору, то вниз. Приготував їм розкішну вечерю: пару яєць-пашот, боби і манний пудинг із банки. (Який я молодець, що здогадався надягнути зелений люрексовий фартух, бо яйця ті скакали по каструлі мов скажені і захляпали мене з голови до п'ят. (Я мало чогось не ляпнув, коли побачив, що вони навіть не куштували. Може, вони й хворі, але ж не настільки!.. Вечерю заніс собаці до сараю. Завтра зранку прийде бабуся, тож мусив відчистити пригорілі

каструлі, а потім вигуляти пса. До ліжка добрався о пів на дванадцяту. Нічого дивного, що я занизький, як на свій вік.

Я вирішив: професія лікаря не для мене!

П'ятниця, 9 січня

Бухикали всю ніч, як не одне, то друге. Цілий же день гарував — могли би хоч краплю поспівчувати!

Прийшла бабуся, побачила, який у нас гармидер, і взялася за голову. Показав їй свою кімнату, там завжди чистота і порядок, вона дала мені півфунта.

Показав купу порожніх пляшок із-під вишняки, і бабусі стало зле.

Вона випустила пса з сарайчика. Назвала маму безсердечною за те, що та тримає тварину під замком. Собака причвалав на кухню і заблював підлогу. Бабуся знову замкнула його в сараї.

Бабуся видушила прищ. Краще б вона цього не робила.

Я розповів їй про зелений фартух. А вона розказала, що вже не перший рік купує мамі на Різдво кардигани зі 100-відсоткового акрилу, а мама так ні разу жодного з них не вдягала!

Субота, 10 січня

До обіду. Тепер уже й собака хворий! Все блює та блює, тож довелося кликати ветеринара.

Заліпив прищ пластиром, щоб не нахапатися від собаки бацил.

Ветеринар забрав пса до клініки. Йому здається, що в нього кишкова непрохідність і потрібна невідкладна операція.

Бабуся посварилася з мамою і пішла. Вона знайшла всі свої різдвяні кардигани, вони лежали в торбі, порізані на клапті. Люди в світі з голоду пухнуть, а наші з жиру б'ються!

Містер Лукас, наш сусід, зайшов провідати маму з татом. У них і досі постільний режим. Містер Лукас приніс листівку з побажанням одужувати і квіти для мами. Мама сиділа в ліжку у нічній сорочці, а в ній — отаке-енний виріз. Як вона щебетала з тим Лукасом! Батько вдавав, що спить.

Зайшов Найджел, приніс свої платівки. Найджела плющить від панк-року, а як про мене, то не варто марнувати час на музику, де годі розібрати хоч би слово. Схоже, в мені пробуджується інтелектуал. Якщо це так, про спокійне життя доведеться забути.

По обіді. Провідав собаку. Він уже прооперований. Ветеринар показав мені пакет, повний всякого мотлоху. Там були шматок вугілля, ялинка з різдвяного торта і пірати з батькового корабля. Один із тих піратів у стоях, замахнувшись шаблюкою, собака, мабуть, добре через нього попомучився. Зате тепер він виглядає набагато краще. За два дні можна буде його забирати. На жаль.

Коли я повернувся додому, батько лаявся з бабусею по телефону. Вони сварилися через порожні пляшки у мішку для сміття.

Нагорі у мами сидів містер Лукас, вони про щось теревенили. Коли він пішов, прийшов батько, влаштував мамі сцену і довів її до

сліз. Яка муха його вкусила? А втім, це означає, що йому вже краще. Не чекаючи, поки мене попросять, заварив мамі чаю. Вона знову розплакалась. Деяким людям ніяк не догодиш!

Прищ на своєму місці.

Неділя, 11 січня. Перша після Богоявлення

Я точно інтелектуал. Дивився вчора ввечері по телевізору Малкольма Маґґеріджа[1] і зрозумів майже кожне слово.

Все збігається. Неблагополучна сім'я, погане харчування, відраза до панку. Мабуть, треба записатися в бібліотеку, побачимо, що з того вийде.

Шкода, що на нашій вулиці немає більше ні одного інтелектуала. Містер Лукас, правда, носить вельветові штани, але ж він працює у страховій компанії. Вічно мені щастить.

«Перша після Богоявлення» — це про що?

Понеділок, 12 січня

Собака вже вдома. Тільки те й робить, що вилизує шви.

Мама нарешті встала з ліжка і зробила псові кубельце, щоб він мав де спати, поки зовсім не одужає. Вона пристосувала для цього картонну коробку з-під прального порошку.

Батько сказав, що від порошку собака чхатиме, в нього розійдуться шви, і доведеться зашивати знову, а це нові витрати на ветеринара. Почали сваритися через коробку, а закінчили містером Лукасом. Хоча який стосунок має містер Лукас до собачого кубла?

Вівторок, 13 січня

Нарешті тато вийшов на роботу. Слава Богу! Як мама його терпить, я не розумію.

Зранку прийшов містер Лукас, спитав у мами, чи не треба чимсь допомогти. Він такий люб'язний. Місіс Лукас у сусідньому домі мила на вулиці вікна. Драбина під нею трималась на чесному слові. Написав Малкольму Маґґеріджу на Бі-Бі-Сі[2], запитав, що робити, коли ти інтелектуал. З відповіддю, сподіваюсь, він не забариться, бо так уже насточортіло — все сам та й сам! Склав вірша, отак узяв і склав за дві хвилини. Навіть знаменитим поетам пішло би на це більше часу. Вірш називається «Кухонний кран», але в ньому не тільки про кран, ні, він набагато глибший, там ще є роздуми про життя і все таке.

Адріан Моул. Кухонний кран

Сон не йде.
Дзюрчить водичка.
Завтра в кухні буде річка.

[1] *Малкольм Маґґерідж* (1903–1990) — відомий британський журналіст, письменник, медіа-зірка.

[2] *Бі-Бі-Сі* (англ. *BBC*) — британська телерадіокомпанія, заснована у 1922 році. Це найбільша телерадіокомпанія у світі за кількістю слухачів. Після того, як Україна здобула незалежність, була відкрита Українська служба BBC.

Без гумової прокладки
Буде килимку кінець.
Підеш, тату, заробляти
На новенький килимець!
Принеси ж її з роботи,
ту прокладку, хай їй грець!
А як кран відремонтуєш,
Будеш, тату, молодець!

Показав вірша мамі, вона тільки посміялася. Вона не дуже тямуща. Он, досі не випрала мою спортивну форму, а вже завтра до школи йти. Моя мама зовсім не схожа на тих мам, яких показують по ящику.

Середа, 14 січня

Записався в бібліотеку. Набрав книжок: «Догляд за шкірою», «Походження видів» і ще одну, про яку мама вже всі вуха прогуділа. Називається «Гордість і упередження», авторку звати Джейн Остін. Мушу сказати, що бібліотекарка була вражена. Мабуть, вона також інтелектуалка, як і я. На мій прищ вона навіть не глянула, схоже, він справді стухає. Давно пора!

У нас на кухні сидів містер Лукас і пив разом з мамою каву. Накурили, хоч сокиру вішай! Вони з чогось реготали, та коли я зайшов, обоє принишкли.

Місіс Лукас якраз вичищала риштак біля свого будинку. Вона була явно не в гуморі. Боюся, містер і місіс Лукаси не дуже щасливі у шлюбі. Відолашний містер Лукас!

Вчителі у школі наче змовились і не помічають, що перед ними інтелектуал (тобто я). Нічого, стану знаменитим, ось тоді вони лікті кусатимуть! У нашому класі нова учениця. На географії ми з нею сидимо поряд.

Вона нічогенька. Звати її Пандора, але їй більше подобається, коли на неї кажуть «Скриня». Не питайте мене, чому. В таку б я навіть закохався. Коли тобі 13,5 саме час у когось закохатись.

Четвер, 15 січня

Волосся у Пандори кольору меду і довге, тобто нормальне дівче волосся. В неї класна фігура. А як підстрибували її груди, коли вона грала у баскетбол! Було кумедно.

Собаці зняли шви. Він укусив ветеринара, але йому до цього, видно, не звикати (ветеринарові, не собаці).

Батько нарешті побачив поламаний голкотримач. Я збрехав. Сказав, що це собака його зламав, коли басував по кімнаті. Татусь пообіцяв прибити пса, як тільки той оклигає. Сподіваюсь, це був жарт.

Коли я повернувся зі школи додому, в нас на кухні знову сидів містер Лукас. Мама вже одужує, і я не розумію, чого це він занадився до нас. Надворі вже темніло, а місіс Лукас садила там якісь деревця. Почав читати «Гордість і упередження», але книжка здалася мені

дуже старомодною. Гадаю, ця Джейн Остін могла би написати щось трохи сучасніше.

У нашого собаки очі такого ж кольору, як і в Пандори. Я щойно це помітив, бо мама обстригла псові кудли над очима, і вигляд у нього тепер гірший, ніж перед тим. Містер Лукас і мама насміхаються з нової собачої стрижки, та, як на мене, це не робить їм честі. Знаєте, що спільного між собакою і членом королівської родини? Вони не можуть відповісти хамством на хамство.

Сьогодні ляжу спати раніше, щоб мати час подумати про Пандору і зробити розтягувальні вправи для хребта. За два тижні я зовсім не виріс. Якщо й далі так буде, то залишуся недомірком.

В суботу доведеться йти на прийом до лікаря, якщо приц не зійде. Бо ходити так далі, щоб усі на нього витріщались, то вже краще вмерти.

П'ятниця, 16 січня

Містер Лукас приїхав до нас на машині і запропонував підкинути маму до магазину. Мене вони підкинули до школи. Я кулею вилетів із тачки, аби тільки не чути їхнього хихотіння і не нюхати тютюнового смороду. Коли ми їхали, то зустріли місіс Лукас. Вона верталася з магазину і несла здоровезні торбеги. Мама помахала їй рукою, а місіс Лукас їй не помахала, бо не мала як.

Сьогодні в нас була географія, і я цілу годину сидів поряд з Пандорою. Вона гарнішає з кожним днем. Я сказав їй, що в неї такі очі, як у нашого собаки. Вона запитала, якої він породи. Я сказав, що він просто дворняга.

Позичив Пандорі синій фломастер — замалювати море навколо Британських островів.

Сподіваюся, вона оцінить ці скромні знаки уваги.

Сьогодні взявся читати «Походження видів» — по телевізору це виглядає цікавіше. Дуже сподобався «Догляд за шкірою». Я розгорнув його на розділі про вітаміни і залишив на кухні. Сподіваюсь, мама зрозуміє мій натяк. Я поклав книжку на столі, прямо біля попільниці, тому вона повинна її помітити.

Записався зі своїм прищем на прийом до лікаря. Приц уже фіолетовий.

Субота, 17 січня

Заходив Найджел, хотів, щоб я пішов з ним у кіно. Відповів йому, що мені не виходить, бо йду з прищем до лікаря. Він подивився на мене і сказав, що не бачить ніяких прищів, але ж я знаю, він це просто з ввічливості, бо мій приц роздувся далі нікуди.

Гадаю, лікар Тейлор — один із тих затурканих терапевтів, про яких вічно пишуть газети. На приц він навіть не глянув, сказав, щоб я не хвилювався і вертався додому, мовляв, усе буде гаразд. Я розповів йому про нездорову атмосферу вдома, про бідний раціон, а він сказав, що я нормально харчуюсь і щоб я не нив!

Мабуть, піду розносити газети, зароблю трохи грошенят і запишуся до приватної клініки.

Понеділок, 19 січня

Вступив у школі до групи «Добрих самарян». Вони допомагають літнім людям і все таке інше. Зате тепер у понеділок можна буде пропускати математику.

Сьогодні ж поділили обов'язки. Я потрапив у групу, яка займається пенсіонерами. Найджелові пощастило менше — він буде нянчити голомозиків у дитячому садку. Ходить надутий як сич.

Тепер не можу дочекатися наступного понеділка. Візьму з собою чисту касету і позаписую старі побрехеньки про війну і все таке. Сподіваюся, мій пенсіонер не буде склеротиком.

Сьогодні в школі на обіді Пандора мені усміхнулась, а я їй усміхнутися не зміг, бо саме пережовував твердий шматок. Вічно мені щастить!

Вівторок. 20 січня. Місяць уповні

Мама шукає роботу!

Мабуть, тепер закінчу малолітнім злочинцем, який вештається по вулицях і все таке. Ну добре, а що я буду робити на канікулах? Але хто ж доглядатиме пса? І що я буду їсти цілими днями? Мабуть, перейду на чіпси і солодке. Але тоді в мене зіпсується шкіра і повипадають зуби. По-моєму, мама дбає лиш про себе кохану. І на роботі вона довго не протримається. По-перше, вона не дуже кмітлива, а по-друге, забагато п'є на Різдво.

Подзвонив до бабусі, розповів їй усе, а вона мені каже: на канікулах приходь до мене, будемо ходити після обіду на збори «Вічно молодих» і все таке. Краще я до неї не дзвонив. У «самарян» сьогодні на перерві були збори. Ділили пенсіонерів. Мені дістався старий дід Берт Бакстер. Йому вже вісімдесят дев'ять років, і я не певен, чи мені його на довго вистачить. Завтра піду до нього. Сподіваюся, він не тримає пса. Бо я вже тими собаками ситий по горло. То тягайся з ними по ветеринарах, то відганяй від телевізора, так, ніби більше їм немає де сидіти.

Середа, 21 січня

Містер і місіс Лукаси розлучаються! Їхній будинок стоїть одразу за нашим. Мама вже побігла до них, щоб утішити містера Лукаса. Мабуть, він просто невтішний, бо вже й батько з роботи прийшов, а мама досі там. Місіс Лукас поїхала кудись на таксі. Як я зрозумів, назавжди, бо прихопила з собою слюсарний набір. Бідний містер Лукас! Тепер він сам собі пратиме і взагалі — все сам.

Вечерю готував сьогодні батько. Їли рис швидкого приготування із соусом карі — це все, що лишилося в холодильнику.

Після вечері вирішив сходити до старого Бакстера. Батько їхав грати в бадмінтон і трохи мене підкинув. Побачити дім Бакстера з

дороги виявилося не просто. Він оточений високочинним, років уже сто не стриженим живоплотом з бирючини. Коли я постукав у двері, з того боку загарчав і загавкав пес і став кидатись на поштову шпарину. Тоді я почув, як задзвеніли перекинуті плашки і якийсь чоловік почав лаятись, і я вирішив, що краще звідси вшитися. Надіюсь, я помилився будинком.

Четвер, 22 січня

Пандорин батько бухгалтер на молочарні.

Найджел попросив, щоб я пішов з ним на дискотеку. Клуб влаштовує танці, щоб назбирати грошенят на пачку кульок для пінг-понгу. Не знаю, йти мені чи не йти, адже на вихідні Найджел перетворюються на панка.

Мама ходила на співбесіду. Зараз вона вчиться друкувати на друкарській машинці, про кухню геть-чисто забула. Що ж тоді буде, коли вона почне ходити на роботу? Якщо батько залізною рукою не покладе цьому край, про домашній затишок можна забути.

П'ятниця, 23 січня

Щоб я ще колись пішов на танці! Там були самі панки, за винятком мене і Ріка Лемона, нашого молодіжного пастора! Найджел цілий вечір випендрювався, а під кінець проколов собі шпилькою вухо. Довелося моєму старому везти його до лікарні.

Все ще чекаю відповіді від Малкольма Маггеріджа. Напевне, він просто не в гуморі. Ми, інтелектуали, часто буваємо не в гуморі. Звичайні люди нас не розуміють, вони кажуть, що ми бундючимось, але це неправда.

Пандора ходила в лікарню до Найджела. У нього від проколу невелике зараження крові. Вона вважає, що він справжній смільчак. Про мене ж, то Найджел просто псих.

Від того, що мама з ранку до ночі клацає на своїй машинці, мені цілий день болить голова, але я мовчу і терплю. Вже час спати. Сходжу завтра до того Берта Бакстера, подивлюсь, як йому ведеться. А з номером будинку я тоді не помилився. Ото пощастило!

Субота, 4 січня

Сьогодні найгірший день мого життя. Мама йде на роботу, тепер вона друкарка в якійсь страховій компанії! Починає вже в понеділок! Містер Лукас працює в тій самій конторі. Вони будуть їздити на роботу його машиною.

Батько не в гуморі, він думає, що нашій сім'ї кінець.

Та це ще не найгірше. Берт Бакстер, мій підшефний, і близько не схожий на порядного пенсіонера! П'є, кадить як паровоз і тримає німецького вівчура на прізвисько Штик. Поки я підстригав його занедбаний живопліт, той сидів зачинений на кухні та весь час гарчав, не замовкаючи ні на мить!

Але ще найгіршіше інше! Пандора гуляє з Найджелом!!!!! Не знаю навіть, як я це переживу.

Неділя, 25 січня. Третя після Богоявлення

10:00. Від усього пережитого я заслаб, ледве ручку тримаю в руках. Навіть не снідав сьогодні, але всім до того байдуже. [...]

Переклад з англійської Анатолія Сагана

Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/4eUCzkfv або QR-кодом і прочитайте продовження твору.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Міркуємо самостійно

5. Який проміжок життя головного героя описано в книзі «Таємний щоденник Адріана Моупа»?
6. Назвіть проблеми, які доводиться пережити головному героєві.
7. Чому Адріан вважає себе «недооціненим інтелектуалом»? Як це впливає на його життя?
8. Проаналізуйте зміни в поведінці Адріана після того, як його мати залишає сім'ю. Як це відображається на його емоційному стані?
9. Яку роль у житті Адріана відіграє Берт Бакстер? Як їхні стосунки впливають на розвиток подій у книзі?
10. У чому виявляється самостійність хлопця?
11. Що свідчить про цілеспрямованість і силу волі Адріана?

Узагальнюємо і підсумовуємо

12. У чому, на вашу думку, причини популярності книги «Щоденник Адріана Моупа?
13. Схарактеризуйте образ головного героя, наведіть приклади його позитивних і відповідальних вчинків, але не забудьте проаналізувати його недоліки.
14. Як в образі Адріана Моупа змальовано типового підлітка того часу.
15. Чи є проблеми Адріана актуальними для сучасної молоді?

Пов'язуємо новий матеріал із вивченим раніше

16. Пригадайте, що таке **цикл** творів у літературі.
17. Чому, на вашу думку, книга написана у формі **щоденника**?
18. Як форма щоденника впливає на сприйняття історії підлітка?

Виконуємо творчі завдання

19. Оберіть одне із запропонованих завдань і виконайте його.
    - ✓ Напишіть продовження щоденника Адріана Моупа.
    - ✓ Адріан часто розмірковує про своє доросле життя. Напишіть від його імені лист у майбутнє.
    - ✓ Уявіть, що хтось із героїв книги також веде щоденник і зробіть кілька записів такого щоденника від імені Пандори або Берта Бакстера, мами Адріана або його батька.

Для тих, хто хоче знати більше

Пам'ятаєте, що Адріан написав листа Малкольму Маґґеріджу — журналісту з Бі-Бі-Сі? А ви знаєте, що цей журналіст був реальною особою? Він працював у дуже авторитетних засобах інформації і бував у радянській Україні. Щоправда приводом для приїзду була жахлива трагедія 1932-1933 років — Голодомор.

Ще з молодості Малкольм Маґґерідж щиро симпатизував молодій радянській державі і навіть говорив, що хотів би жити в цій країні. Але в 1932 році під час перебування в Москві в якості репортера він доволі швидко розчарувався в ідеях комунізму. У 1933 році британець з тривогою зустрів чутки про голод в Україні і вирішив особисто пересвідчитися, чи справді можливі такі жахіття в країні, де люди живуть «під мудрим керівництвом» Йосипа Сталіна.

Під час поїздки Маґґеріджу не дозволяли віддалятися від станцій на велику відстань, і він не міг ретельно дослідити усі прояви дикунського злодіяння проти нашого народу. Але й те, що він побачив у селах поблизу Києва, шокувало його. Результатом цього відрядження стали статті журналіста, надруковані в найкращих британських газетах «Гардіан» і «Морнінґ пост», а також щоденникові записи, які фіксували злочини сталінського режиму проти українських селян.

В одній зі своїх публікацій Малкольм Маґґерідж писав, що вчинене *«було найпотворнішим злочином в історії, настільки жахливим, що люди майбутнього чи ледве зможуть повірити, що це колинебудь сталося»*.

Журналіст з обуренням розповідав, що в такій мальовничій Україні з найродючішими у світі землями, села стали як пустеля: на заростях бур'янами полях нема ні людей, ні коней, ні худоби. Самі хлібороби, опухлі від голоду, стоячи навколішки в снігу, жебрають хліба. Якщо поблизу нема людей у формі, то українці розповідають, що багато хто помер голодною смертю або ж розстріляний. Однак в присутності вгодованих чиновників чи когось, дотичного до влади, селяни говорять, як їм добре живеться в Радянському Союзі і які вони вдячні комуністичний партії за піклування.

Малкольм Маґґерідж бачив, що прості українці цілком усвідомлюють власну приреченість на жахливу смерть, усю моторошну безвихідь свого становища. Люди, яких зустрічав журналіст, абсолютно чітко розуміли, що ніхто їм не допоможе, і гинули цілими селами.

Маґґерідж обурювався політикою комуністичної влади, а ще з неймовірною огидою дивився на іноземних журналістів, які, перебуваючи в Москві, описували чудове життя трудящих України. Своїми публікаціями вони намагалися у британських читачів перебити ефект шоку, спричинений статтями Малкольма Маґґеріджа.

Заради великих гонорарів від влади, вони знецінювали свідчення Маґґеріджа, перетворювали викладені ним факти на фейк, знищували його репутацію як чесного журналіста. Але це не завадило Маґґеріджу говорити, що голод в Україні — це наслідок свідомої політики Сталіна, який хотів приборкати, а якщо не вийде — то і знищити волелюбну українську націю.

Наслідком цих публікацій став конфлікт Малкольма Маґґеріджа із керівництвом газет, які звинуватили його в брехні. Він втратив роботу і змушений був на деякий час переїхати з Англії до Індії.

Малкольм Маґґерідж пізніше згадував події Голодомору у своїх публікаціях та численних інтерв'ю. А в 1988 році він дав свідчення на Міжнародній комісії з розслідування голоду 1932-1933 роках, де розповів про побачене і почуте в Україні.

За вагомий внесок в інформування світової спільноти про Голодомор журналіст був посмертно нагороджений українським орденом «За заслуги». *(За відкритими Інтернет-джерелами)*

ЛІТЕРАТУРА І СВІТ ПРОФЕСІЙ



Опановуємо ази блогерства

Блогер — професія, яка передбачає публічне ведення щоденника — блогу (відеощоденника — влогу), сторінки в соцмережі, каналу на Ютубі тощо. Автори блогів пишуть/знімають на відео для підписників те, що з ними відбувається, висловлюють свої думки з приводу тих чи інших тем і подій. Ця професія передбачає вплив на суспільну свідомість, тому блогерів часто називають інфлюенсерами.

Творче завдання. Уявіть, що ви — блогер і прагнете поділитися враженнями про книгу «Таємний щоденник Адріана Моула». За бажанням виконайте одне або кілька завдань зі списку.

1. Зніміть відеовідгук на книгу. Розкажіть про своє враження від книги. Поділіться власними думками, чи варто підліткам писати щоденник.
2. Напишіть пост під заголовком «Якби я був/ла Адріаном Моулом». В стилі головного героя твору розкажіть про своє життя, поіронізуйте щодо проблем, побудуйте плани на майбутнє.
3. Уявіть, що Адріану не 14, а 20 або 30 років. Напишіть нову сторінку в його щоденнику і презентуйте її своїм підписникам як продовження твору.
4. Створіть пост, де ви в ролі Адріана Моула даєте поради сучасним підліткам. Наприклад, як справлятися з шкільними труднощами, як полюбити себе, якщо на обличчі прищі, як вести щоденник або як поводитися з друзями. Поради мають бути написані з іронією та гумором, характерними для книги.
5. Придумайте запитання для читачів блогу, щоб залучити їх до дискусії. Наприклад, можна запитати: «Що б ви порадили Адріану?» або "Яка ситуація з книги нагадує вам власне життя?"

Твір за вибором

Скористайтеся покликанням https://cutt.ly/LryPziKa або QR-кодом. Опрацюйте текст роману ***«Артеміс Фаул»*** відомого ірландського письменника *Йоня Колфера* (народився 1965 року).

Навчальне видання

Міляновська Ніна Павлівна,
Міляновський Едуард Степанович
Сич Леся Михайлівна

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

У виданні використано матеріали
з інтернет-джерел, розміщених у вільному доступі з навчальною метою

Головний редактор *Іван Білах*
Літературна редакторка *Ірина Дворницька*
Комп'ютерне верстання *Марії Логош, Едуарда Мілянівського*
Художнє оформлення *Мар'яни Дячинської*

Формат 70x100 1/16.
Ум. друк. арк. _____. Обл.-вид. арк_____. Наклад _____ прим.

ТзОВ «Видавництво Астон» 46006, м. Тернопіль, вул. Гайова, 8
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ТР №28 від 09.06.2005 р.
www.aston.te.ua, e-mail: tovaston@gmail.com

СЛОВНИЧОК ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ

Алегорія (із грецької — *інше говорю*) — іносказання. Алегорією називають художній прийом, за допомогою якого риси людської вдачі, почуття, явища передають через образи рослин, тварин, предметів чи явищ природи.

Антитеза — протиставлення. За допомогою антитези підкреслюють контраст, різку протилежність образів, характерів, думок, явищ, понять, подій тощо. Для створення або підкреслення антитези часто використовують слова-антоніми.

Античні літератури — це літератури давніх греків і давніх римлян, яка створювалася в період **від VIII століття до н. е. до V століття н. е.**

Вічні образи — образи літературних і міфологічних героїв, які переросли свою епоху і набули загальнолюдського значення.

Гекзаметр — основний віршовий розмір в античній літературі. Слово ***гекзаметр*** перекладається з грецької як ***шестимірник*** (hex — *шість*, metron — *міра*), оскільки у віршовому рядку налічується ***6 великих складів***.

Героїчна пісня – це масштабна оповідь про подвиги героїв та важливі історичні події, які значили долю цілих народів.

Герой літературного твору (або ***персонаж***) — дійова особа художнього твору, змальована всебічно, надісна яскраво окресленим характером. Героєм у творі може бути не лише людина. Ним можуть виступати тварина, предмет, явище. Проте терміни «персонаж», «дійова особа» вживають лише щодо людей.

Розрізняють *головних, другорядних* та *епізодичних* героїв твору.

Діалог (із грецької — *бесіда, розмова між двома особами*) — розмова, в якій беруть участь двоє або кілька персонажів.

Елегія (із грецької — *сумна*) — жанр давньогрецької лірики, характеризується темами, сповненими роздумів і поєднанням двох віршованих розмірів. *Елегійний дистих* складався з *гекзаметра* (шестимірника) і *пентаметра* (п'ятимірника).

Епітет (із грецької мови — *прикладка, притаманне, додаток*) — це образне означення особи, предмета, явища.

Ідея художнього твору — основна думка про зображені у творі життєві явища, події та характери.

Інверсія (із латинської — *перестановка, перестановка*) — незвичний порядок слів у реченні, який створює особливу емоційну виразність мови твору.

Іронія (із давньогрецької — *насмішка, глузування*) — прихована насмішка над явищем чи особою, про які говорять у позитивному тоні, надаючи на увагу повним протилежне.

Катарсис (із давньогрецької — *очищення, очищення*) — духовне очищення, просвітлення через естетичне переживання, через мистецтво.

Композиція (із латинської — *поєднання, склад*) — будова художнього твору, певна послідовність та взаємозв'язок усіх його частин.

Культура (із латинської — *починок, виховання*) —усі духовні та матеріальні надбання людства, усі прояви людської діяльності.

Ліричний герой — це особа, чиї думки, почуття, настрої та переживання виражаються у ліричному творі.

Метафора (із грецької — *перенесення*) — це слово чи словосполучення, вжите у переносному значенні. Метафора розкриває сутність та особливість одних явищ через інші, грунтуючись на подібності їхніх властивостей і ознак.

Мистецтво (із латинської — *віртуозно високе майстерність, вміння*) — це творче відображення дійсності за допомогою художніх образів.

Міфи (із грецької — *слово, переказ*) — давні священні оповіді про виникнення світу і створення людини, про давніх богів та героїв.

Ода (із давньогрецької — *пісня*) — вірш хвалебного змісту, в якому уславлюються видатні діячі та визначні події.

Оксіморон, оксиморон (із грецької — *дотепно-безглузде*) — поєднання несумісних, контрастних понять.

Оповідання — невеликий прозовий художній твір, у якому описується одна чи кілька подій життя людини. Оповіданню властивими є невелика кількість дійових осіб, скупа характеристика героїв, стисле описи.

Оригінал (із латинської мови — *первісний*) — це текст літературного твору, опублікований тією мовою, якою його написав автор. Відповідно мову, якою автор написав свій літературний твір, називають мовою оригіналу.

Пейзаж (із французької мови — *місцевість, країна*) — зображення картин природи (описи місцевостей, картини моря і неба, види сіл і міст).

Пентаметр (із грецької — *п'ятимірник*) віршовий розмір в античній літературі.

Повість — розповідний твір, що вважається проміжним жанром між оповіданням та романом. На відміну від оповідання, повісті притаманні ширше охоплення подій життя головних героїв, більша кількість персонажів та їх повніша характеристика, широке використання описів.

Портрет (від французького *portrait*) — зображення у художньому творі зовнішнього вигляду, рухів, виразу обличчя людини, її одягу тощо.

Притча (із давньогрецької — *особливий випадок, видовищна подія*) — невеликий розповідний (епічний) твір повчального змісту.

Риторичне питання — питання, що не потребує відповіді. Ця фігура поетичної мови використовується для підсилення уваги, підтвердження думки. Також для підсилення емоційного впливу використовують ***риторичні вигуки, риторичні звертання***.

Роман (із французької) — великий розповідний твір, що змальовує широке коло подій та охоплює долі багатьох дійових осіб.

Рубаї — чотиривірш переважно філософського змісту, поширена форма ліричної поезії народів мусульманського Сходу. У чотиривіршах переважно використовується схема римування першого, другого і четвертого віршорядка *(aaba)*, рідше усіх віршорядків *(aaaa)*.

Сатира (із латинської — *суміш плодів, всяке всячина*) — гостре засудження та осміяння негативних рис характеру людини та негативних явищ в житті суспільства.

Сонет (із італійської — *звучання*) — старовинна форма чотирнадцятирядкового вірша, особливістю якої є строга будова.

Сюжет (від французького *sujet* — *зміст*) — це послідовність подій у творі. Сюжет притаманний таким літературним родам: епосу, драмі та ліро-епосу.

Тема художнього твору — це коло подій та явищ, які зображуються у творі й стали основою авторської оповіді.

Терцет (із латинської — *третій*) — триверш, особлива форма віршової строфи. Терцет може мати римування в різних комбінаціях: *ААА БББ ВВВ або АБА ББВ ВГВ ГДГ* і т. д.

Фольклор (з англійської мови — *народна мудрість, народні знання*) — вид словесного мистецтва. Автором фольклорного твору є народ, а літературний твір завжди має конкретного автора — письменника.

Художній конфлікт — це суперечність, що зумовлює розвиток подій у творі.

Художній образ — це творче відображення будь-якого життєвого явища чи цілі, з його допомогою створюється виразний художній світ.

Художня деталь — характерна риса чи подробиця, слугує глибшому та яскравішому змалюванню картини дійсності чи образу.